5

1973

létünk

társadalom
tudomány
kultúra

létünk

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • KULTÚRA

III. évfolyam, 5. szám, 1973. szeptember—október

„Nem az emberek tudata az, amely létünket, hanem megfordítva, társadalmi létünk az, amely tudatunkat meghatározza."

Karl Marx: A politikai gazdaság bírálatához; Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Ing. Bacsi Sándor
Josip Buljovčić
Dobó Illés
Fehér Kálmán, szerkesztő
Dr. Györe Kornél, főszerkesztő helyettes
Matejka Lajos, műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Dr. Rehák László, fő- és felelős szerkesztő
Sági András
Szilágyi Gábor, műszaki szerkesztő
Mr. Szórád György
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Dr. Bori Imre
Dévics Imre
Prof. ing. Stjepan Han
Dr. Kis Sándor
Dr. Božidar Kovaček
Dr. Aleksandar Magarašević
Mr. Borivoj Martin
Dr. Mirnics József
Molcer Mátyás
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Mr. Szórád György
Đura Stipić
Dr. Teleki György
Tóth Anna
Tripolszky Géza
Saffer Pál
Dr. Vajda József

A szerkesztőség titkára:
Csonka Júlia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor
tervezték

Készült:
„Birografika", a Jugoszláv Vasutak Kiadó- és Nyomdavállalata nyomdájában
Szabadkán

Tartalom

Dušan Ičević — A Szocialista Szövetség önigazgató társadalmunkban 7

Kemény G. Gábor — Mocsáry Lajos (1826—1916) 31

Darvas Andor—Toháti László — A trichinellózis járványügyi helyzete Jugoszláviában 55

Dömötör Tekla — Néphitkutatás és őstörténet (Diószegi Vilmos emlékére) 63

Műhely

Rehák László — A szociális különbségek kutatásainak nehézségei és első eredményei Vajdaságban 67

Bekonja—Mihalik—Milošev—Vugdelija — Marxista szellem a mai jugoszláv gazdaságtanban 77

Vajdasági művésztelepek

Minda Tibor — A vajdasági művésztelepek társadalmi és kulturális vonatkozásairól 87

Bogomil Karlavaris — Visszapillantás 91

Szilágyi Gábor — Előszó a Művésztelepek Vajdaságban 1952—1972 c. kiadványhoz 95

Dokumentum

Stevan Doronjski — Vajdaság megalakulásának 30. évfordulója és forradalmi fejlődése 97

Szimpózion

Palusek Béla — A Jugoszláv Andragógusok II. Kongresszusa 109

Laki László — A káderek és a technikai-technológiai fejlődés Szimpózion, 1973. X. 14—16. Niš 111

Somogyi Sándor — V. Magyar Operációkutatási Konferencia 119

Jelen és múlt

Franjo Kožul — A Kommunista Szövetség önigazgató társadalmunk fejlődésében 123

Iványi Károly — Harmincöt év után otthon 138

Szemle

Csula Mária — Dr. Vladan Četković könyve a technokratizmusról és annak eszmei megnyilvánulásáról 143

Rehák László — Miloš Nikolić önigazgatás-szociológiai könyvéről 147

Györe Kornél — Egy könyv a városok fejlődéséről, hanyatlásáról és jövőjéről 149

Sisa Irén — Zágrábi Közgazdasági Intézet: Jugoszláv gazdasági jelenségek időszerű problémái 151

Dušan Ičević

A Szocialista Szövetség önigazgató társadalmunkban

Mértékadóan a Szocialista Szövetséget összes polgáraink szervezetének tekintjük. Megállapítjuk néha, hogy „egyetlen", „igazi" társadalmi-politikai szervezete bizonyos szociális rétegeknek, például a parasztságnak, a városban pedig a „nem termelő" struktúráknak (a nyugdíjasoknak, a háztartásbelieknek stb.). Egyesek részéről időnként felvetődtek olyan lehetőségek is, hogy a DNSZSZ átalakulhatna a „parasztság" politikai pártjává. A nacionalista eufória idején kísérlet történt, hogy az ún. tömegmozgalommal helyettesítsék a Szocialista Szövetséget. Szórványosan olyan eszmék is elhangzottak, hogy a Szocialista Szövetség oppozícióba vonulhatna — az állammal szemben. Mindeme felfogások igazi értelme a technokratikus és liberalista szemlélet, a társadalmi berendezkedés önigazgatásellenes konceptusa. Gyakorlatilag mindez a többpártrendszerű politikai pluralizmushoz vezetne. Nem szorul bizonyításra, hogy szociális alapzatának bárminemű szűkítése, vagy az az esetleges kísérlet, hogy a Szocialista Szövetséget külön politikai párttá alakítsuk át, ellentétben állna e szervezet igazi társadalmi jellegével, azzal a szereppel, amit a Szocialista Szövetség az önigazgató jugoszláv társadalomban betölt.

Már a Népfronttól kezdődően, a népfelszabadító háború és a szocialista forradalom óta a Szocialista Szövetség úgy fejlődik „... mint élenjáró mozgalma az összes demokratikus erők — a munkásosztály, a parasztság, a haladó értelmiség és más dolgozó rétegek egybekapcsolódásának ...".[1] Osztály-önigazgatói lényegének meghatározásával a Szocialista Szövetségben objektivizálódik a munkásosztály, a dolgozó parasztság és az összes szocialista beállítottságú dolgozók és polgárok, valamint önigazgatói-politikai közösségeik és szervezeteik érdekeinek és akcióinak sokirányúsága és egyöntetűsége.

Ellentmondások és nehézségek a Szocialista Szövetség kinyilvánított társadalmi szerepének betöltésében

A gazdasági érdekkörben, a termelési viszonyok tekintetében és a politikai rendszerben jelentős változások mentek és mennek ma is végbe. A legújabb alkotmányreform a társult munkásokra ruházza át a hatalmi fölényt a politikai irányításban, az össztársadalmi újratermelés eszközeivel való rendelkezésben,

a politikai hatalom gyakorlásában és az összes társadalmi ügyek intézésében. Az önigazgatás megvalósítása és a munkások osztályérdekeinek érvényesítése a társadalomban, ami a legfőbb célja minden rendszerbeli változásnak, az új alkotmányos megoldásoknak és valamennyi akciónak, amelyet a Kommunista Szövetség és az összes haladó erők a Levéllel összhangban folytatnak, teljesebb eredménnyel vihető végbe, ha a gyakorlatban „újszerű" alakulatba tömörül a Szocialista Szövetség is, amely az összes haladó társadalmi erők akcióit egyesíti magában, s a Jugoszláv Kommunista Szövetség vezetésével az önigazgatású szocializmusért harcol. A Szocialista Szövetség hatóképességének növelése közvetlenül a dolgozó emberek mindennapi létszükségleteinek kifejezésére és kielégítésére irányul, a nyílt társadalmi kérdések hatékonyabb megoldását, a gazdaságszilárdítás sikeresebb megvalósítását és az új alkotmányos intézkedések valóra váltását célozza.

Magát a Szocialista Szövetséget sokféleképpen definiáljuk és magyarázzuk. Az összegyűjtött igenlő és tagadó meghatározások száma a 40-et is meghaladja.[2]

A legfőbb rendelkezéseket a Szocialista Szövetségről az 1966-ban megtartott VI. kongresszus dokumentumai, és külön a szervezeti szabályzat tartalmazza, amelyet 1971-ben egészítettek ki. Eszerint a szervezet önkéntességi elven alapuló demokratikus szövetsége a dolgozó embereknek és polgároknak, társadalmi és politikai szervezkedésük és tevékenységük legszélesebb formája, és politikai alapzata az önigazgatásnak. Ugyanakkor szervezete és társult tevékenységi formája minden szocialista tudatú és törekvésű erőnek. A JKSZ IX. kongresszusának álláspontja szerint feltétlenül következetesebbé kell tenni a gyakorlatot, hogy a politikai élet fő kérdéseit a Szocialista Szövetség keretein belül kell felvetni és kialakítani. „A közvetlen szocialista demokrácia rendszerében, amelyért a Kommunista Szövetség harcol, egyre fontosabb szerepet tölt be a Szocialista Szövetség. A társadalmi fejlődés demokratikus eszmei-politikai irányítása a Kommunista Szövetség részéről, amellyel túlhaladjuk a politika egypártrendszerű monopolizálását, s ugyanakkor fölöslegessé tesszük a többpártrendszert, csak úgy valósulhat meg, ha létezik egy széles politikai szervezet az összes társadalmi erők számára, amelyek magukévá teszik a társadalmi előrehaladás szocialista elveit, egy olyan szervezet, amely lehetővé teszi, hogy a reális érdekellentétek és a különböző eszmei álláspontok a dolgozó emberek közvetlen társadalmi-politikai ténykedésében jussanak kifejezésre és oldódjanak meg demokratikusan."[3] Tény azonban, hogy a valóságos társadalmi életben sok ellentmondás vetődött fel, változtak az erőviszonyok és sokféle esemény játszódott le, amelyek hatására többek között a DNSZSZ sem eléggé következetesen, illetve egyoldalúan fejlődött. Voltaképpen igen nagy arányú eltérés alakult ki a DNSZSZ kinyilvánított helyzete és a valóságos társadalmi gyakorlat között. Ennek természetesen számos oka van.

A Szocialista Szövetség társadalmi hatalmát és hatékonyságát számos „külső" körülmény gátolta, mindenekelőtt saját nem kielégítő szervezettsége, nem megfelelő szervezeti fölépítése. Tehetetlenségére kétségtelenül igen nagy közvetlen befolyást gyakoroltak a termelési viszonyok tekintetében és a politikai életben végbement események is. A munkatöbblettel való rendelkezés elválasztása a munkásosztálytól, a gazdasági-pénzügyi és politikai hatalom gócainak önállósulása és megerősödése, a technokrata-bürokrata összefogásból eredő monopóliumok kialakulása, valamint az önigazgatás és a társult munka parciális és partikularista érdekekre való szétdaraboltsága felaprózta a munkás-

osztály egységes érdekeltségét és a társadalom politikai szervezetét. Az etatista irányzatok alapjain, a csoport- és magántulajdon talaján felnövekedett dezintegrációs, nacionalista, liberalista és más munkás- és önigazgatásellenes erők a Szocialista Szövetség tevékenységét és működésének széles társadalmi demokratikus alapjait is leszűkítették. Maga a Szocialista Szövetség viszont, másfelől, nem töltődött fel kielégítő mértékben jelentős szociális erőkkel és érdekekkel. Inkább bezárkózott a maga leszűkített alakulatába, és jobbára fórumszerű munkát folytatott. A szociális tömegbázis, amelyből meghatározása szerint áll, nincs korszerűen és elég jól megszervezve. Volt olyan kísérlet is, hogy elválasszák a Kommunista Szövetségtől, s hogy létének szocialista forradalmi tartalmától megfosztva a tömegek spontán akcióira építsék fel. Másrészt megtalálhatók még benne az adminisztratív időszak hagyatékai is. Ezek mindenekelőtt a társadalmi-politikai szervezetek hierarchikus rendjében és „munkamegosztásában" tükröződnek. Eszerint minden politikai szervezetnek a „maga" ügyeivel kell törődnie, és mindenki a „felsőbb utasításokhoz" alkalmazkodik. Mindezek folytán nem sikerült kielégítő mértékben egyesíteni a sok különböző érdeket, nem sikerült megteremteni az akcióegységet, s legfőképpen ez fosztotta meg igazi társadalmi jellegétől a Szocialista Szövetséget, a dolgozó emberek és polgárok, az önigazgatású szocializmusért küzdő összes társadalmi erők e legszélesebb és legtömegesebb szervezetét.

A Szocialista Szövetség munkájáról és tekintélyéről nyilatkozó polgárok a véleménykutatások során leginkább azt kifogásolják, hogy nincs elegendő ereje a tettekhez, mert akcióit nem képes befejezni — a jól kimunkált határozatokat nem hajtják végre. Ezért „nincs befolyása", ezért „olyan szervezet, melyre senki sem hallgat", amely csak „begyűjti a tagdíjakat" és „megszervezi a választásokat". A többség egy hatékonyabb társadalmi-politikai tömegszervezetet követel, egy tetterősebb Szocialista Szövetséget kíván. Éppen ennélfogva, ha továbbra is az egyedi polgárok szűk területi szervezete marad, ha tevékenysége csupán erre a rétegre terjed ki, és ha csak parciálisan foglalkozik a társadalmi problémákkal, akkor hiába javul esetleg a fórumok összetétele, és hiába válik tömegesebbé, akcióképesebbé a szervezet; ha nem tud minden haladó erőt maga köré gyűjteni, akkor a Szocialista Szövetség nem töltheti be igazi társadalmi szerepét.

Azok a nehézségek tehát, amelyek az önigazgatás továbbfejlesztésében, a közvetlen szocialista demokrácia kibontakoztatásában felvetődtek, és az ellenállás, ami elsősorban a jövedelemmel való rendelkezésnek a munkásosztálytól való elidegenítésében nyilvánult meg, valamint a hatalmi gócok monopóliumainak kialakulása, összefogása vagy konkurrenciája gátat vetett a Szocialista Szövetség sokoldalúbb tevékenysége és társadalmi befolyása elé. És minthogy a Szocialista Szövetség nem mutatott fel tetteiben kielégítő határozottságot a nyílt társadalmi kérdések megoldása érdekében, s nem volt képes egyesíteni magában az összes társadalmi-politikai szervezeteket, mindez nagymértékben kihatott a közvetlen demokrácián alapuló önigazgatási viszonyoknak és a dolgozó emberek döntéshozatalának lassúbb kialakulására.

Ezért akar most a Szocialista Szövetség, összhangban az új alkotmányos elképzelésekkel, egységes frontként továbbfejlődni, amelyben a dolgozó emberek és polgárok, a társadalmi-politikai szervezetek és az összes szervezett szocialista erők, élükön a Jugoszláv Kommunista Szövetséggel, létrehozzák a szocialista erők akcióegységét a társadalom továbbfejlődésének irányításában a munkásosztály és az összes dolgozó emberek hatalma és önigazgatása alap-

ján. A Szocialista Szövetség reformja az önigazgatói-politikai szervezkedés, valamint a dolgozó emberek, a polgárok és a szubjektív szocialista erők akcióegységének megteremtése irányában meghatározott módon egyet jelent az alkotmányos változások kiteljesedésével.

A korszerű önigazgatói-politikai szervezkedés és a Szocialista Szövetségben folyó tevékenység főbb jellemzői

A politikai rendszerben végbemenő változások és a szervezett tudatos szocialista erők akciói a JKSZ vezetésével voltaképpen objektivizálják azokat az intézményes és valóságos feltételeket, hogy: a) megvalósuljon a társadalomban a munkások osztályérdekeinek dominációja, szövetségben az összes dolgozó emberekkel; b) a társadalmi tulajdon és a közvetlen jövedelemelosztás önigazgatása ténylegesen egységes termelési és társadalmi viszonyrendszerré alakuljon, a közvetlen szocialista demokrácia pedig olyan rendszerré, amelyben a társult dolgozó emberek és a polgárok együttesen döntenek saját közös és össztársadalmi szükségleteikről, együttesen gyakorolják a politikai hatalmat és intézik a társadalmi ügyeket. Ilyen alapon alakul ki a Szocialista Szövetség tevékenységének szociális-politikai tartalma, szervezeti fölépítése és egész struktúrája. A legfőbb rendelkezéseket erről az új alkotmányos szövegek és JKSZ X. kongresszusának Platformja tartalmazza. Eszerint a Szocialista Szövetség a jövőben még inkább úgy érvényesül majd, mint a dolgozó emberek, a polgárok és az összes szervezett szocialista erők demokratikus szövetsége, ami voltaképpen a legjobb népfrontos hagyományok egyenes folytatását jelenti ebben az össznépi demokratikus szervezetben. Most végre kifejlődtek azok a társadalmi feltételek és viszonyok, azok a tudatos erők, amelyek szavatolni képesek, hogy a Szocialista Szövetség a gyakorlatban is betölthesse elvileg már korábban meghatározott korszerű szerepét.

A Szocialista Szövetség voltaképpen kifejezője a szükségszerűségnek:

1. hogy megvalósuljon az önigazgatás mint alapvető termelési viszony és teljes társadalmi rendszer, amelyben a társult munka önigazgatású integrációja alapján, a Kommunista Szövetség által vezetett szervezett szocialista erők hatására és a politikai érdekkör demokratikus integrálódásával politikai téren is megvalósul a dolgozó emberek önigazgatása;

2. hogy létrejőjjenek a feltételek a munkások osztályérdekeinek dominálásához az egész társadalomban, illetve hogy a társult munkában önigazgatásilag megszervezett dolgozó emberek, az egész munkásosztály, együttesen az összes dolgozó rétegekkel a saját érdekeiket és közvetlen akcióikat helyezzék előtérbe a Szocialista Szövetségben, s ők töltsék be annak egész struktúráját;

3. hogy az önigazgató társadalom számos ellentmondásos érdekének szabad kinyilvánításában és szembeállításában végbemenjen a demokratikus összehangolás, a haladó irányú szintézis, éspedig az összes dolgozó emberek, a polgárok és a szocialista erők társadalmi megbeszélései és akcióegysége útján, kielégítve a dolgozó emberek konkrét érdekeit és szükségleteit, és megszabva a társadalmi fejlődés irányát az uralkodó termelési viszonyok, a munkásosztály történelmi érdekei és a JKSZ programja alapján.

Eltérően a polgári társadalomtól, melyben a különböző szociális csoportok szembenállását kibékíthetetlen osztályellentétek okozzák, az önigazgatású

szocialista társadalom objektív érdekellentéteit megbeszélések útján össze lehet egyeztetni. Ezzel magyarázható, hogy a szocialista önigazgató társadalomban a szociális csoportosulás és a politikai szervezkedés nem vezet el a politikai pluralizmushoz és a többpártrendszerhez, s ez a társadalmi berendezkedés ugyanakkor eltér az egypártmonopóliumú adminisztratív szocializmustól is. Dr. O. Ibrahimagić szerint a DNSZSZ lehetővé teszi a pluralizmust az akcióban „a munkások és polgárok társulásával és szervezetével, de a szocializmus pozícióin és a közösen meghatározott politikai álláspontok alapján". Szerinte „a forradalmi mozgalomként értelmezett DNSZSZ, amely magába foglalja a szocialista társadalom minden szervezett erejét", a pluralizmus jugoszláv képlete.[4] A munkásosztály uralmán alapuló önigazgatásnak és a közvetlen szocialista demokráciának épp egy olyan önigazgatói politikai szervezet a szükségszerű és természetes kifejezője, mint amilyen a Szocialista Szövetség, amely az összes dolgozó emberek és szervezett társadalmi erők demokratikus jellegű szövetségét és egységes frontját képezi.

Az önigazgatásnak, mennél fejlettebb, annál inkább sajátossága, hogy „a dolgozó emberek különböző érdekei és szükségletei a termelés és az elosztás szocialista viszonyai között szabadon kifejeződésre jutnak és összeütközésbe kerülnek egymással, de ezek a konfliktusok demokratikus úton és közvetlenül oldódnak fel, állami kényszer nélkül"[5] Az önigazgatás fejlődése során azonban olyan egyenlőtlenségek és összeütközések is bekövetkeznek, amelyeknek forrása az objektíve adott gazdasági és osztálystruktúra, az árutermelési és piacgazdálkodási viszonyok létezése, a polgári társadalom és a régi tulajdonviszonyok számos maradványa, a még mindig erős támaszpontokkal rendelkező etatizmus és a fokozódó technokratikus monopólium. Ezeket az ellentmondásokat semmiképpen sem lehet az önigazgatás belső törvényszerűségeivel feloldani és összeegyeztetni. „... Ha teljes egészében meg akarják valósítani a felszabadított munka érdekeit a termelés társadalmi eszközei révén, akkor politikai alakulatukat is létre kell hozni — azaz a politikai hatalomra és saját politikai szervezetük meghatározott formáira kell támaszkodniuk."[6] Az önigazgatás, vagyis a Kommunista Szövetség vezette szocialista erők állandó és kibékíthetetlen összeütközésben vannak az osztályellenséggel, a technomenedzseri, bürokratikus, liberalista, nacionalista és más hasonló erőkkel és törekvésekkel. A Szocialista Szövetségben nyílt és kérlelhetetlen politikai harc folyik a szocialista-ellenes erők minden olyan kísérlete ellen, amellyel saját eszméiket és érdekeiket igyekeznek előtérbe helyezni. Az eddigiek során azonban, ahogyan V. Vlahović is megállapítja, magában a Kommunista Szövetségben is érvényre jutottak bizonyos erők, amelyek arra törekedtek, hogy az önigazgatási-szocialista és a technokratikus-bürokratikus erők közötti ellentmondásokat is egyezmények és megbeszélések útján rendezzük, noha ezek az ellentmondások szigorúan osztályjellegűek.[7] Az ilyen antagonista ellentmondásokat csakis politikai eszközökkel és osztályharccal lehet felszámolni, sőt, ha szükség van rá, az állami kényszer alkalmazásától, az adminisztratív módszerektől sem szabad visszariadnunk. E harc forradalmi célkitűzése: a munkásosztály uralmának biztosítása a szocialista önigazgatási demokrácia rendszerében, amely a proletárdiktatúra megnyilvánulási formája.

A munka felszabadítása és a politika társadalmasítása során tehát az önigazgatási viszonyokat politikailag is formába kell önteni, a politikai önszervezkedésre is szükség van, többek között éppen a társadalmi-politikai szervezetek formájában, s jó ideig a politikai hatalomra való támaszkodás is meg-

marad. A politikai szervezkedés formája és a politikai hatalom eszközei azonban egyre inkább közvetlenül a munkásosztályra tartoznak, az ő akaratát és érdekeit fejezik ki az önigazgatásos termelési viszonyok védelmében. Ez a hatalom a társult termelők ellenőrzése alatt áll, s nincs elidegenítve tőlük. Nem lehet kétséges számunkra, hogy a mai társadalmi fejlődés szükségleteit sem az érdekek ösztönös kinyilvánításával és megfogalmazásával, sem a gazdasági törvényszerűségek automatizmusával, de másrészt kizárólag adminisztratív-jogi rendelkezésekkel sem lehet sikeresen érvényre juttatni és kielégíteni. Az önigazgatás tulajdonképpen objektív előfeltételét képezi annak, hogy a dolgozó emberek szabadon kinyilvánítsák érdekeiket, és hogy a konfliktusokat közvetlenül, demokratikus úton oldják fel minden állami kényszer nélkül, tehát az önigazgatás fokozatosan felválthatja az államigazgatást, megszüntetheti az állam monopóliumát az általános társadalmi érdekek képviseletére.

Ezek a haladó irányú folyamatok azonban nem mehetnek végbe önmaguktól. Szükség van a szervezett szocialista erők tudatos ténykedésére, amelynek alapját az objektív társadalmi törvényszerűségek, valamint a dolgozó emberek reális társadalmi viszonyainak és érdekeinek ismerete képezi. Csak így biztosítható a társadalom fejlődésének önigazgatási szocialista iránya, ami megfelel a munkásosztály történelmi érdekeinek. Ezért minden olyan törekvés és kísérlet, amelynek az a célja, hogy a Kommunista Szövetséget, a Szocialista Szövetséget és a többi szervezett szocialista erőt a régiségek múzeumába helyezzük, nyilvánvalóan a technokratikus és bürokratikus monopóliumok érdekeit fejezi ki. Szerintük a mai modern műszaki-technológiai forradalom és a társadalom állítólagos dezideologizálódása idején már nincs szükség az élcsapat irányító szerepére és tetterős politikai szervezetére. Csupán a tömegek ösztönös akcióira, a formális demokráciára és az önigazgatás spontán fejlődésére van szükség. Gyakorlatilag ez természetesen a bürokratikus elittel összenőtt technomenedzseri csoportok korlátlan hatalmához vezetne. Feltétlenül megújulnának és még inkább elmélyülnének az osztályellentétek, kizárólag a munkásosztály autentikus érdekeinek kárára. E. Kardelj kimondja, hogy a technokrata-igazgatási monopóliumok, miután átalakulnának „a társadalmi tőke kollektív tulajdonosainak holmiféle „ügyvezetőivé", de anélkül, hogy bárminemű felelősséggel tartoznának e kollektív tulajdonosoknak, azaz a munkásosztálynak", a munkásokat sajátos bérviszonyok közé vetnék vissza, „a munkásosztály önigazgatású demokratikus diktatúráját pedig felcserélnék az igazgatói technostruktúra diktatúrájával".[8] Kardelj az önigazgatás és a technokratikus monopólium összeütközésében társadalmunk legfőbb ellentmondását látja, amely ismételten létrehozhatja és elemeiben újratermelheti a régi tulajdonviszonyokat, sőt az osztályellentéteket és osztályviszonyokat is, a gazdasági hatalmat pedig elidegenítheti a munkásoktól.[9]

A Szocialista Szövetség osztály-szociális jellege

A Szocialista Szövetség nem szigorúan vett osztályszervezet. Szociális alapja és összetétele ennél sokkal bonyodalmasabb. Ugyanakkor azonban osztálybeliség nem semleges, és az érdekeket nem válogatás nélkül képviseli. A megbeszélések és a nyilvános politikai harc a Szocialista Szövetségben nem végződhet egyszerű „megszámláltatással" vagy az összes érdekek és javaslatok

gépies összevonásával, hanem el kell jutni a haladóértelmű szintézisig, a szelektáláshoz és a prioritások meghatározásához a munkásosztály és az összes önigazgatásilag szervezett dolgozó emberek érdekeivel összhangban, elvetvén mindazokat az eszméket, követeléseket és érdekeket, amelyek ellentétesek a szocialista társadaloméval. A Szocialista Szövetség ugyanis mindenekelőtt a munkásosztály és a dolgozó emberek történelmi érdekeit képviseli, az önigazgató társadalom fejlődése mellett van, hiszen ezért a célért küzdenek a Szocialista Szövetség keretében az összes szocialista irányvételű polgárok, az összes szervezett társadalmi erők. Ugyanakkor a DNSZSZ összetett, több nemzetiségű közösségében minden társadalmi-politikai szervezet a nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságáért, az államszövetség közös érdekeinek megvalósításáért harcol. A szervezet maga is soknemzetiségű alakulat, de a kitűzött célok és a tettek tekintetében egységes az egész JSZSZK-ban, vagyis egész tagsága az önigazgatásos szocialista fejlődés egységes eszmei-politikai platformja alapján tevékenykedik. A munkásosztály érdekeinek megvalósítása, az önigazgatás és a közvetlen szocialista demokrácia, valamint a nagyobb társadalmi hatalommal rendelkező Szocialista Szövetség szempontjából döntő jelentőségű, hogy a jövedelem sorsáról azok döntsenek, akik létrehozzák, továbbá hogy a termelési viszonyok mindinkább megtisztuljanak az etatista vagy csoport-tulajdoni monopóliumok maradványaitól, a társadalmi-politikai berendezkedés pedig a közvetítés és a képviselet elemeitől, s hogy a pártpolitikai szervezkedésből kiküszöböljük minden hagyatékát a transzmissziónak, a paralellizmusnak és a belső vetélkedésnek.

A Szocialista Szövetség, együttesen a szervezetbe tömörülő társadalmi erőkkel és a Kommunista Szövetséggel, felelősséggel tartozik azoknak az objektív feltételeknek a létrehozásáért, melyek között a társult munka valóban szabadon rendelkezhet az általa megvalósított jövedelemmel, a dolgozó emberek és a polgárok pedig minden befolyás nélkül, közvetlenül dönthetnek megbeszéléseik útján saját közös szükségleteikről, a maguk ügyeiben. Mindez eredeti és komplex módon elsősorban a munka- és a helyi közösségben valósul meg, illetve a községben mint önigazgatói közösségben, mint az érdekek és viszonyok közösségében és demokratikus egységében. A Szocialista Szövetség is az önigazgatású munka-, helyi és érdekközösségekben, a községben jött létre. Erre épül azután nemcsak a DNSZSZ, hanem az egész politikai rendszer szuperstruktúrája. Ez pedig azt jelenti, hogy az egész politikai rendszert úgy kell beállítani, intézményesíteni és napról napra átvinni a valóságba, hogy az összes döntéshozatali központok magatartásában és minden elhatározásában az alapvető önigazgatási társulások, a társadalmi-politikai közösségek és szervezetek által önmagukat megszervezett dolgozó emberek komplex érdekei jussanak kifejezésre.

Az önigazgatás, hogy így fejezzük ki magunkat, maga is olyan típusú társadalmi szervezet, mint a Szocialista Szövetség. A politikai érdekkörben ugyanis a dolgozó emberek sajátos önigazgatása a legszerteágazóbb módon a Szocialista Szövetségben valósul meg. Sokféle érdeküket a dolgozó emberek természetesen közvetlenül a társult munka szervezetében váltják valóra. De senki sem zárkózhat be a saját alapszervezetébe. A közös érdekek megvalósítása céljából munkájukat és eszközeiket nagyobb önigazgatói közösségekbe, nagyobb rendszerekbe stb. társítják. Másfelől a társult dolgozók csak úgy vehetik birtokukba az egész jövedelmet, és külön a munkatöbbletet, amely a közös és össztársadalmi érdekek kielégítését szolgálja, s csak úgy

elégíthetik ki sokféle szükségletüket a helyi, az érdek- és társadalmi-politikai közösségekben, ha megvan a saját önigazgatói-politikai szervezetük, vagyis ha tevékenyen részt vesznek a Szocialista Szövetség munkájában. A közvetlen szocialista demokrácia, amelynek sajátos kifejezője és formája a DNSZSZ is, az önigazgatásos termelési viszonyokra és arra a rendszerre épül, amelyben a dolgozó emberek közvetlenül döntenek a munka feltételeiről, eszközeiről és eredményeiről, a társadalmi élet minden kérdéséről. A Szocialista Szövetség voltaképpen egyesíti magában a dolgozó emberek önigazgatói-politikai érdekeit, akaratát és akcióit a közös társadalmi szükségletek kielégítésében, vagyis a küldöttségi rendszer által és más szervezeti formában közvetlenül kihat az önigazgatói egyezmények és társadalmi megállapodások mint közös döntések meghozatalára az önigazgatói közösségekben és a községgyűlésben. Ezért is természetes a követelmény, hogy a Szocialista Szövetséget minél közvetlenebbül a dolgozó emberek érdekeivel és akcióival kell „feltölteni". Egyszóval a Szocialista Szövetséget úgy kell megszervezni és olyan akcióképessé kell tenni, hogy betölthesse társadalmunkban a maga korszerű szerepét.

A Szocialista Szövetség — az összes szervezett társadalmi erők tevékeny társulása

A munkásosztály osztály-szociális érdekeinek megvalósítása, továbbá az önigazgatás és a közvetlen szocialista demokrácia elkerülhetetlenül megköveteli a Szocialista Szövetség reformját. A politikai érdekkörben a Szocialista Szövetségnek létre kell hoznia a feltételeket ahhoz, hogy a dolgozók osztályérdekei kerüljenek előtérbe a társadalomban. A Kommunista Szövetség, vagyis a munkásosztály élcsapata közvetlenül felelős egy akcióképesebb Szocialista Szövetség megteremtéséért, éppen a munkásosztály érdekeinek sokoldalúbb érvényesítése végett. A dolgozó emberek, a polgárok és a szervezett szocialista erők azért társulnak ebbe a szervezetbe, hogy megbeszéljék és ténylegesen megoldják az időszerű társadalmi kérdéseket. Voltaképpen a Szocialista Szövetségben valósul meg a dolgozó emberek és az összes szervezett szocialista erők érdekeinek és akcióinak önigazgatási-politikai integrációja.

A Szocialista Szövetség eddigi szervezetének és ténykedésének egyoldalúsága mindenekelőtt épp abban nyilvánult meg, hogy úgy fogták fel és úgy kezelték, mint az egyének szövetségét, minélfogva túlságosan az egyedi polgár felé volt fordulva, vagy pedig zártan, fórumszerűen dolgozott. Minden társadalmi-politikai szervezetnek megvolt a „maga" szigorúan körülhatárolt tagsága, a Szocialista Szövetséget pedig, noha hivatalosan a dolgozó emberek és polgárok általános szervezete volt, amelyben együttesen léptek fel a szocialista tudatú szervezett erők, számos társadalmi környezetben gyakorlatilag a többi társadalmi-politikai szervezet „maradványaként" tartották számon, olyan szervezetként, amelynek tagsága parciális összetételű, s amely az „egyéb" társadalmi kérdéskörökkel foglalkozik.

A JDNSZSZ VI. kongresszusáig minden társadalmi-politikai szervezet kollektív tagja volt a Szocialista Szövetségnek. Amikor a kollektív tagok e formális státusát megszüntették, nem azt kívánták elérni, hogy minden politikai szervezet egymástól elkülönült tevékenységet folytasson, s még kevésbé

azt, hogy a Szocialista Szövetség csupán egyike legyen a szervezeteknek, velük párhuzamosan működve, hanem azt, hogy ebben a szervezetben egyesítse tevékenységét valamennyi társadalmi erő. Ha most újra érvényre juttatjuk az elvet, hogy ez a szervezet képezi szövetségét az összes szervezett szocialista erőknek, és ebben valósul meg az összes társadalmi-politikai szervezetek társulása, akkor a Szocialista Szövetségben közvetlenül létrejön az egységes szocialista front, a szocialista erők politikai és akciós egysége az önigazgató szocialista társadalom irányítása és továbbfejlesztése céljából.

A JKSZ X. kongresszusának álláspontjait és határozatait előkészítő Platform egészen világosan kimondja annak szükségszerűségét, hogy „a JKSZ szüntelen harcot folytasson a szocialista erők egységes frontjának erősítéséért, ami a JDNSZSZ szervezeteiben jut kifejezésre. Mint össznépi front, a JDNSZSZ ugyanakkor a munkásosztály és az összes dolgozó emberek, illetve általánosságban a polgárok legszélesebb önigazgató testületét képezi mint a társadalmi-politikai szervezetek szervezett közössége, élén a munkásosztállyal és annak élcsapatával".[10] A DNSZSZ, mint E. Kardelj magállapítja, elsősorban a Kommunista Szövetség, a szakszervezetek, az Ifjúsági Szövetség, a Harcosszövetség stb. szervezete, s csak azután az összes többi dolgozó emberé. Másként, ha a régi maradna, a sor végére kerülne, gyakorlatilag arra a struktúrára korlátozódna, amely kívül áll az önigazgatásos termelési viszonyokon. Természetesen minden társadalmi-politikai szervezet megújul a maga keretein belül, és felkészül a maga korszerű, önálló és felelősségteljes feladataira a társadalomban. Valamennyien együttesen alkotják a Szocialista Szövetség magvát, élükön a Kommunista Szövetséggel, s e szervezeten belül határozzák meg alapvető álláspontjaikat saját és társult tevékenységükhöz, együttesen dolgozzák ki javaslataikat, amelyeket az önigazgató, állami és más szervek és szerveztek elé terjesztenek, s amelyekkel egyúttal támogatják vagy építőjellegűen bírálják azok munkáját. A DNSZSZ mégsem koalíciója a politikai pártoknak, s nem csupán alaki összessége a társadalmi erőknek, de nem is olyan szervezet, amelyben elmerülnek mindazok, akik alkotják. Nem helyettesítője a többi szervezetnek, s nem is fölérendeltje azoknak. Valamennyien együttesen alkotják a Szocialista Szövetséget, s általa jön létre az akciók egysége és kölcsönös összefüggése. Az „egyéni" és a „kollektív" tagságot nem is lehet egymástól elválasztani, és külön szervezeti alakulatokba tömöríteni. A dolgozó emberek, a polgárok és a szervezett szocialista erők együttesen képezik a DNSZSZ egységes szervezetét. Ezért elfogadhatatlan, hogy az egyedi polgárok külön alakulatba tömörüljenek, amelynek területi jellegű választott szervei lennének, s ezekből állna a szűkebb értelemben vett DNSZSZ. De nem változtatna lényegesen a helyzeten az sem, ha a már meglevő területi szervezetekhez formálisan hozzácsatolnánk a társadalmi-politikai szervezetek küldöttségeit, s ily módon tekintenénk megújítottnak a szervezetet.

A Szocialista Szövetség olyan alkatú társadalmi-politikai szervezet, amilyennel más politikai rendszerekben nem találkozhatunk. Új típusa ez a dolgozó emberek és a szervezett szocialista erők önigazgatói-politikai társulásának, azokat egyesíti, akik az önigazgatású szocializmus mellett vannak. Mint az összes szervezett erők szövetsége nem esetenként, szükség szerint jön létre, hanem állandó tevékenységet folytat — meghatározott szervezeti fölépítésben, az összes erők állandó társulási formájában. A DNSZSZ az önigazgató társadalom céljainak megvalósításáért teremti meg sajátos frontját a szocialista

erőknek. Arra a kérdésre, hogy a DNSZSZ politikai szervezet-e, vagy a társadalom szocialista átalakulásának forradalmi mozgalma, dr. O. Ibrahimagić a következő választ adja: „egyre kevésbé politikai szervezet, s egyre inkább formája az akciós, politikai és társadalmi egységnek a szocialista programok megvalósításában".[11] A DNSZSZ ily módon lehetővé teszi, hogy minden társadalmi-politikai szervezet teljes egészében kifejezésre juttathassa a maga sajátosságait és önállóságát. Minden társadalmi-politikai szervezetnek megvan a maga felelősségteljes programbeli feladatköre, a maga tagsága, a maga sajátos szervezeti fölépítése. Valamennyien kölcsönösen függenek egymástól, és közvetlen együttműködést folytatnak. Ami azonban mindannyiukat egyaránt érinti, amit együttesen tudnak a legjobban megbeszélni, azt már a DNSZSZ tűzi napirendre. Együttesen a Szocialista Szövetség legszervezettebb részét alkotják. A Kommunista Szövetség a maga programbeli feladatait, a maga eszmei-politikai irányító szerepét a Szocialista Szövetségben mint a dolgozó emberek, a polgárok és a szervezett szocialista erők egységes szövetségében valósíthatja meg a legteljesebben.

A Szocialista Szövetségben tehát a dolgozó emberek és a polgárok önmagukat szervezik meg, és azért társulnak, hogy szabadon kifejezhessék érdekeiket és javaslataikat. Így elsősorban is demokratikus légkörben jutnak el a nézetek összeegyeztetéséhez, a szintézishez, a társadalmi megállapodásokhoz, kialakul a politikai platform, létrejönnek a közös álláspontok a tevékenységhez. Mindez több sikert igér, ha a DNSZSZ munkájában minden szervezett társadalmi erő, valamennyi önigazgatói-politikai szubjektum részt vesz, s ha ezek együttes megállapodásaik alapján egyedileg és közösen is felelősséget vállalnak a meghatározott politika valóra váltásáért. A JKSZ vezette szocialista erők egységes frontjának kialakítását szorgalmazva, s ezt a forradalom további irányításának, a forradalmi bázis bővítésének és a tudatos szubjektív tényezők erőteljesebb ténykedésének szükségességével indokolva V. Milatović amellett szállt síkra, hogy a Szocialista Szövetségben mindenkinek „társult, egyesült politikai erőként" kell fellépnie, de ugyanakkor „nem szabad elfojtani vagy megszüntetni a különböző társadalmi-politikai szervezetek létjogosultságát, sem e szervezetek és fórumaik felelősségét elsősorban a saját tagságukkal szemben".[12] Ugyanakkor a DNSZSZ nem valamilyen „csúcsszervezet", amely a többi társadalmi-politikai szervezet fölé van rendelve, s nem alakulhat át a fórumok fórumává, hanem a társadalmi, a politikai megbeszéléseket kell szolgálnia, azt a tevékenységet kell egyesítenie, amely a jelentősebb társadalmi kérdések megoldására irányul. A DNSZSZ semmiként sem élvezhet „monopóliumot" arra, hogy egyetlen „központjává" váljon az álláspontok és az akciók összeegyeztetésének. Közvetlen megbeszélések és érdekegyeztetések mennek végbe az önigazgatói közösségekben és szervekben, valamint a többi társadalmi-politikai szervezetben is. A legfőbb irányító és politikai-koordináló szerepet a Kommunista Szövetség tölti be. Amikor azonban az összes társadalmi erők közös érdekeiről van szó, és amikor az összes dolgozó emberek és polgárok érdekeinek, akaratának és akcióinak politikai integrációjáról kell dönteni, akkor a KSZ vezető szerepének biztosításával ezt sokkal sikeresebben lehet a Szocialista Szövetségben végrehajtani. Így általa valósul meg az integráció a politikai érdekkörben, s ha ezt egyesítjük az anyagi-termelési érdekkörben, vagyis a társult munkában megvalósuló önigazgatói integrációval, akkor teljesebbé és hatékonyabbá tehetjük egész demokratikus politikai rendszerünket.

A Szocialista Szövetség — közvetlen akciós-politikai társulása a dolgozó embereknek és polgároknak mint egyéneknek

A dolgozó emberek és polgárok mint egyének is közvetlenül szervezkednek és tevékenykednek a Szocialista Szövetségben — függetlenül attól, hogy egyébként melyik önigazgatói közösségnek vagy társadalmi-politikai szervezetnek a tagjai. A dolgozó emberek és polgárok a maguk konkrét érdekeikkel közvetlenül kapcsolódnak ebbe a szervezetbe, és nem csak kollektívan „képviseltetik magukat" az önigazgatói-politikai társulások (a társadalmi-politikai szervezetek, a polgárok társadalmi szervezetei és egyesületei, az önigazgatói érdekközösségek stb.) útján. Egészen végletes megoldás lenne, összeférhetetlen a demokratikus hagyományokkal, valamint a Szocialista Szövetség szervezetileg szerteágazó, tömeges és össznépi jellegével, ha a dolgozó emberek, a polgárok nem juthatnának benne közvetlenül is kifejezésre, ha nem vehetnének részt saját kezdeményezéseikkel és javaslataikkal az álláspontok és a társadalmi politika kialakításában, az akciók megvitatásában és végrehajtásában. Az emberek ilyen szempontból sem absztrakt egyedek, egymástól elszigetelt egyének, hanem dolgozó emberek és polgárok, akiknek konkrét életszükségleteik, önigazgatói-politikai és társadalmi követelményeik és érdekeik vannak, amelyeket közvetlenül és a többiekkel együttesen kívánnak kifejezésre juttatni, összeegyeztetni és kielégíteni. Különösen a falusi dolgozó embereknek fontos, hogy lehetőségük legyen saját szükségleteik és tevékenységük sokoldalú szervezett kifejtésére.

Következésképpen a DNSZSZ önigazgatói-politikai bázisát úgy kell megszervezni, irányítani és mozgósítani, hogy a dolgozó emberek és a polgárok közvetlenül a munka- és lakóhelyükön vehessenek részt az önigazgatói alapközösségek, a tagozatok, a társadalmi-politikai szervezetek, az egyesületek közös tevékenységében, a közvetlen szocialista demokrácia minden munkaformájában, a Szocialista Szövetség szakosztályaiban és mindenütt másutt, ahol vitáznak, döntenek, befolyást gyakorolnak a társadalmi kérdések megoldására, a közös szükségletek kielégítésére, egyszóval ahol társadalmi ügyeket intéznek. Kérdés azonban, hogy magalakítsuk-e, és hogyan alakítsuk meg a területi szervezeteket (a tagozatokat), amelyek felölelik az összes dolgozó embereket és polgárokat, még ha másutt is meg vannak már szervezve, és szervezetileg ezek képezik majd a DNSZSZ alapszervezeteit, vagy pedig egész fölépítése és szervezeti mércéi szerint a DNSZSZ helyi szervezete tekinthető alapegységnek, amely a tagozatokban, az önigazgatású alapközösségekben, a társadalmi-politikai szervezetekben, a társadalmi szervezetekben stb. megszervezett dolgozó emberekre, a „kollektív" tagok szervezeteire „oszlik". Ugy tűnik, helyesebb, ha a tagozatok és más tevékenységi formák által egy-egy területen minden dolgozó embert és polgárt felölelünk. Ők ily módon is, együttesen az önigazgatói-politikai szervezkedés és társulás egyéb formáival alkotják az egész Szocialista Szövetséget.

A helyi szervezetben a dolgozó emberek és a polgárok politikai megbeszélések és közvetlen akciók útján, saját álláspontjaik és javaslataik alapján egyeztetik össze egyéni és közös érdekeiket — a helyi közösségek és a munkaszervezetek összekapcsolásával, a szociális, közoktatási-művelődési, kommunális, lakásügyi és más kérdéseik konkrét megoldásával. Személyes részvételükkel járulnak hozzá a közvetlen demokratikus döntéshozatal és a társadalmi megbeszélések rendszerének fejlesztéséhez, hatást gyakorolnak a társadalmi-

politikai közösségek és az önigazgatói érdekközösségek közgyűléseibe delegált küldöttek és küldöttségek munkájára, megbeszéléseire és döntéseire, társadalmi ellenőrzést gyakorolnak a választott szervek munkája felett, küzdenek az emberek közötti humánus viszonyokért, és szembeszállnak minden antiszocialista jelenséggel és irányzattal. A dolgozó emberek és a polgárok közvetlen választások útján küldötteket választanak területükről a DNSZSZ választmányába és szerveibe, és meghatározzák munkájuk alapvető irányelveit. Hogy az „új" Szocialista Szövetségben hogyan tekintünk majd az egyéni tagság kérdésére, erre vonatkozóan viszont egyelőre megoszlanak a vélemények.

Bizonyos elgondolások szerint az egyének formális tagságára, és tagdíjak fizetésére nincs szükség a Szocialista Szövetségben. A tagság kérdése eszerint a politikai állásfoglaláson múlik, illetve az önigazgatású szocializmushoz való viszonyuláson. A formalitás e tekintetben értelmét veszíti, mivel minden dolgozó embernek és polgárnak alkotmányos joga, hogy tevékeny tagja legyen a DNSZSZ-nek. Ilyenformán a DNSZSZ tagja nem valamilyen absztrakt polgár, hanem a városok és falvak valamennyi dolgozója, aki már egyébként is meg van szervezve az önigazgatói alapközösségek, a társadalmi vagy politikai szervezetek, polgárok egyesületei stb. révén. Ha az új alkatú DNSZSZ is megtartja a formális tagságot, akkor kérdés, kik alkotják: az összes dolgozó emberek és polgárok, azok is, akik már tagjai valamely társadalmi-politikai szervezetnek, vagy csak azok, akik minden ilyen szervezeten kívül maradtak? Másrészt azonban kifogásolható a formális tagság eltörlése is, hiszen a tagság egyúttal hovatartozást, tettrekészséget és kötelességvállalást is jelent. A tagdíjak fizetése tehát továbbra is igazolása lenne a szervezethez való tartozásnak. Nem egységesek a vélemények arról sem, hogy az önigazgatói alapközösségek beletartoznak-e a Szocialista Szövetségbe. Egyesek szerint a dolgozó emberek, amikor valamely önigazgatói alapközösségbe társulnak, azonnal alkotó részévé válnak a Szocialista Szövetségnek, s ebből eredően közvetlenül, nem pedig a szakszervezet közvetítésével választhatnak küldötteket a DNSZSZ választmányába és szerveibe. Mások különbséget tesznek a végső döntések meghozatalára jogosult önigazgatói közösségek, valamint a társadalmi-politikai szervezetek között, amelyek a döntéshozatal előkészítésének tényezői, s arra a következtetésre jutnak, hogy csak a társadalmi és politikai szervezetek és egyesületek által megszervezett dolgozó emberek és polgárok képezhetik alapvető alkotóelemeit a Szocialista Szövetségnek. Elvileg mégis arra az álláspontra helyezkedhetünk, hogy a DNSZSZ alapja a dolgozó ember és annak valamennyi önigazgatói társulása, minden társadalmi és politikai szervezete. A fontos, hogy a dolgozó emberek és a polgárok minden haladó irányú törekvésüket és tényekedésüket a DNSZSZ keretében fejthetik ki. Jobb, ha a tevékenységből vezetjük le tagságunkat, mintsem ha a szigorúan formálisan vett tagság alapján építenénk fel a szervezetet, s ezzel mindent elintézettnek vélnénk. Az akció egységes frontja nem lehet tekintettel a tagság formális kérdésére. A DNSZSZ kizárólag a dolgozó emberek, a polgárok és az összes társadalmi erők egységes tevékenysége alapján válhat korszerű, hatóképes szervezetté. De épp ezért, a maga meghatározott szabványjegyeivel meg is tartható a tagság kategóriája, ha ennek célja az akciók egyesítése és az egységes magatartás. A Szocialista Szövetség össztevékenységének pénzelését azonban a szükséges eszközök — törvény vagy társadalmi megállapodás útján való — leválasztásával kell szavatolnunk.

A Kommunista Szövetség és a Szocialista Szövetség kölcsönös viszonya

A Szocialista Szövetség új helyzete rendszerünkben és a tényleges viszonyok tekintetében döntő módon függ a kommunisták magatartásától és felelősségük fokától, a Kommunista Szövetség eszmei-politikai erősítésétől, hatékonyságának növelésétől és korszerű szervezettségétől. Egész eddigi fejlődésünkben is döntő jelentőségű volt a Kommunista Szövetség viszonya a Szocialista Szövetséghez. A Népfront a JKP közvetlen irányításával jött létre még a háború előtt, majd a népfelszabadító harcban, a szocialista forradalomban erősött meg. Nem fentről szervezték meg a különböző politikai pártok megegyezése alapján, hanem lent a néptömeg hozta létre, s a korábbi pártpolitikai hovatartozástól és társadalmi helyzettől függetlenül egységes össznépi politikai szervezetté fejlődött. A DNSZSZ egész eddigi története során különbséget tettünk a KSZ és az ún. politikai tömegszervezetek között. A Kommunista Párt, illetve a Kommunista Szövetség — mint ahogyan a Jugoszláv Népfront harmadik kongresszusának programnyilatkozata kimondta — mozgatóereje és szervezője, irányítója a tömegszervezetnek. Ezen a kongresszuson a Népfront teljes egészében magáévá tette a JKP programját. A JDNSZSZ szervezeti szabályzata kimondja, hogy a tömegszervezet és a Kommunista Szövetség kölcsönös viszonya az önállóságon, az együttműködésen, a kezdeményező készség kölcsönös fejlesztésén, a véleménycserén és a kölcsönös függőségen alapszik.

E két szervezet kölcsönös viszonyát dr. N. Pašić kulcsfontosságúnak tartja a politikai rendszer jellege és fejlődése szempontjából, a közvetlen szocialista demokrácia következetes megvalósítása tekintetében. Ebben a viszonyban „a Kommunista Szövetség nem úgy jelenik meg, mint olyan szervezet, amely kívülről irányítja (a tömegszervezet) munkáját, sem úgy, mint a vezető réteg valamely szűkebb szervezete a Szocialista Szövetségen belül. A Kommunista Szövetség hatása és tevékenysége demokratikus elvekre alapozódik, s nem csorbítja sem az egyik, sem a másik szervezet önállóságát". A kommunisták a polgárokkal egyenrangúan nyilvánosan, érvekkel és példamutatással harcolnak a KSZ álláspontjainak érvényesítéséért. „Épp ez teszi lehetővé a Szocialista Szövetség számára, hogy magáévá téve a JKSZ programját mint önnön szocialista irányvételének eszmei megalapozottságát, teljes mértékben megőrizze szervezeti és tevékenységbeli önnállóságát. Így magában a politika demokratikus kialakításának és végrehajtásának folyamatában, a Szocialista Szövetségen belül kerül kapcsolatba és fűződik egybe a tudatos szocialista erők vezető szerepe a közvetlen demokráciával és a politikai önigazgatással".[13]

A gyakorlatban és az emberek tudatában azonban még megtalálhatók a a régi időszak maradványai. Ezek főképpen abban a felfogásban jutnak kifejezésre, hogy a Szocialista Szövetségre és a Kommunista Szövetségre is szigorúan intézményesített beállításban kell tekinteni, mint két különálló politikai szervezetre, melyek mindegyikének megvan a maga tagsága és a maga feladatköre. Meghatározott alkalmakkor és társadalmi környezetekben úgy tekintettek rájuk mint klasszikus politikai partnerekre, másutt a két szervezet egyes vezetői, fórumai vagy professzionális struktúrái néha vetélytársakat láttak egymásban, de történtek kísérletek arra is, hogy a Szocialista Szövetséget visszavessük a régi viszonyok közé, amikor szerepe a transzmisszióban merült ki, s a Kommunista Szövetség egyes fórumainak határoza-

tait közvetlenül a Szocialista Szövetség szervezeteihez és szerveihez továbbították végrehajtásra.

A Kommunista Szövetség nem hajthatja végre sikerrel a maga átalakulását, nem válhat korszerű élcsapattá, ha a kommunisták nem fejtenek ki mindennapos tevékenységet a Szocialista Szövetségben, az összes önigazgatói-politikai testületekben. Ez nem megbizatás vagy fegyelem kérdése, hanem az eszmei-politikai hozzáállásé és a felelősségtudaté. A KSZ magába zárkózik, elbürokratizálódik és leértékeli saját társadalmi szerepét, ha nem folytat közvetlen harcot a munkásosztály érdekeiért, az önigazgatásos-demokratikus viszonyokért, a társadalom szocialista irányvételű fejlődéséért a legszélesebb társadalmi rétegekben, elsősorban a Szocialista Szövetségben.

A JKSZ IX. kongresszusa kimondta, hogy a kommunisták elkötelezett tevékenysége az önigazgató szervek és a társadalmi-politikai szervezetek, különösen a Szocialista Szövetség munkájában egyik legfontosabb formája a kommunisták nyilvános politikai ténykedésének. A JKSZ X. kongresszusának Platformja szintén felelőssé teszi a kommunistákat a Szocialista Szövetség, valamint a társadalmi-politikai és társadalmi szervezetek munkájáért, miután megállapítja, hogy ezek a szervezetek egyre inkább „egységes szocialista frontjává válnak a munkásosztály és az önigazgatású szocialista társadalom történelmi és konkrét érdekeiért folytatott harcnak".[14] A kommunisták irányító és akciós-politikai ténykedését a Szocialista Szövetségben éppen a Kommunista Szövetségnek mint élcsapatnak az az elhatározottsága teszi szükségessé, hogy a munkások osztályérdekei kerüljenek előtérbe a társadalomban, továbbá hogy hatékonyabban egyeztessük össze és oldjuk fel a társadalmi ellentmondásokat, s hogy továbbfejlesszük az önigazgatási viszonyokat, a közvetlen szocialista demokráciát. Ezért száll síkra a Platform valamennyi társadalmi-politikai szervezet forradalmi osztálytartalmának, demokratikus szerepének és feladatkörének, önnállóságának és társadalmi-politikai felelősségének erősítéséért, szembehelyezkedve minden olyan szektáns felfogással, amely a Kommunista Szövetség vezető szerepét kiegyenlíti a politikai szervezetek igazgatásának módszereivel.

A Szocialista Szövetség szerepe a küldöttségi és a gyűlésrendszerben

A Szocialista Szövetségben a dolgozó emberek és a polgárok elidegeníthetetlen alkotmányos jogaik alapján szervezik meg önmagukat és társulnak, hogy szabadon kifejezésre juttathassák, összehangolják és kielégítsék egyéni és közös szükségleteiket és érdekeiket, hogy meghatározzák társadalmi politikánkat, s hogy döntő hatást gyakoroljanak valamennyi választott szervre. Az így meghatározott közös társadalmi politika arra kötelezi a Szocialista Szövetséget, valamint annak minden egyéni és kollektív tagját, hogy saját öntevékenységével végr hajtsa mindazt, amit együttesen elfogadtak. Társadalmi értelemben kötelező ez a társadalmi-politikai és önigazgatói érdekközösségek közgyűléseire, az állami és önigazgatói szervekre nézve is, azok egész magatartása, minden határozatuk és intézkedésük tekintetében.

Az alkotmányos előírások szerint ugyanis a dolgozó emberek és a polgárok, az összes szervezett szocialista erők a JKSZ vezetésével a Szocialista Szövetségben intézik felelős társadalmi ügyeiket — megvizsgálva minden tár-

sadalmi kérdést, irányítva a társadalmi fejlődést, megvalósítva a nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságát, folytonosan továbbfejlesztve az önigazgatásos szocialista társadalmi viszonyokat. A Szocialista Szövetségben döntenek a választásokkal kapcsolatos politikai aktivitás programjáról és a káderpolitikai mércékről, megszervezik a jelölési eljárást, határoznak a küldöttek megválasztásáról és munkájáról, nyilvánosan értékelik a hatósági és önigazgatási szervek, valamint a társadalmi pozíciót betöltő személyek munkáját, biztosítják a dolgozó emberek tájékoztatását stb. A Szocialista Szövetség így válik legszélesebb keretévé a dolgozó emberek, a polgárok és az összes szervezett társadalmi erők társadalmi-politikai ténykedésének, így válik egyik legfőbb tevékeny tényezőjévé a szocialista önigazgatási rendszernek.

A dolgozó emberek önigazgatása a társult munka alapszervezeteiben, a helyi és érdekközösségekben és a többi önigazgatású szervezetben voltaképpen alapját képezi az egységes önigazgatási rendszernek, valamint a munkásosztály és valamennyi dolgozó ember hatalmának, az erre épülő önigazgatási szervezet a kommunában pedig egész politikai rendszerünknek képezi alapját. Ennek a leglényegesebb mozzanatnak megfelelően az önigazgatás politikai alapja a Szocialista Szövetség mint a politikai érdekkör integrációjának demokratikus formája. Benne válik lehetővé és valósul meg a dolgozó emberek érdekeinek egybekapcsolása és összeegyeztetése a termelés és a társadalmi közösség viszonyában, aminek elsődlegesen a helyi és érdekközösségekben, valamint a kommunában mint alapvető önigazgatói és társadalmi-politikai közösségben kell megvalósulnia.

A Szocialista Szövetségnek felelősségteljes feladatai vannak a küldöttségi rendszer kialakításában és működésében. Az alkotmányreform döntő fontosságú újdonsága a küldöttségi viszonyok beépítése minden olyan intézménybe, ahol azokat a közös érdekű társadalmi ügyeket intézik, amelyeket a dolgozó emberek nem intézhetnek közvetlenül a maguk önigazgatói alapközösségeikben.

E tekintetben a küldöttrendszer voltaképpen a dolgozó emberek közvetlen döntéshozatalának hatóeszköze a közös érdekek összeegyeztetésében és érvényesítésében, a társadalmi ügyek intézésében. Ezzel a rendszerrel megszüntetjük a politikai-képviseleti viszonyokat a politikai döntéshozatalban és más társadalmi feladatok végzésében. Az eddigi általános politikai képviselők helyett a dolgozó emberek küldötteket választanak a maguk önigazgatói alapközösségeikben, akik azután a gyűlésekben társulva mint az önigazgatói közösségek tanácsai, ha szükség van rá, politikai döntéseket is kimondhatnak, amikor meghatározott közös érdekekről és ügyekről van szó. A társult munka alapszervezeteinek dolgozói ugyancsak küldötteket választanak a nagyobb önigazgatói társulások önigazgató szerveibe, az érdek- és más közösségekbe stb. A dolgozó emberek azonban nem azért választanak küldötteket és küldöttségeket, hogy megfosszák magukat a hatalomtól, hanem hogy kifejezésre juttathassák érdekeiket és akaratukat, amit a küldötteknek össze kell egyeztetniük a többi dolgozó ember érdekeivel és akaratával.

A küldöttségek, illetve küldöttek mint saját önigazgatói alapközösségük szűkebb érdekeinek hordozói a közös szervekben határozzák el, ha kell, szavazás útján, hogy társadalmilag mely érdekeket lehet elfogadni. Osztályérdek, hogy a megállapodásokban és döntésekben a munkásosztály, illetve a társult termelőmunka hatalmi fölénye jusson kifejezésre. Ez a követelmény nem egyeztethető össze semmiféle ösztönösséggel, még ha ez a folyamat formálisan önigazgatásosnak és demokratikusnak is tűnik. Ugyancsak megenged-

hetetlen, hogy a részérdekek szabad kinyilvánításában a technobürokratikus monopóliumok és más hasonló erők jussanak fölénybe a dolgozó emberek jogainak bitorlásával, vagy hogy a küldöttségekkel bizonyos szűk csoportok manipuláljanak. A dolgozó emberek érdekeinek tudatosításával, és a Szocialista Szövetség, illetve a társadalmi-politikai szervezetek által megszervezett politikai megbeszélésekkel és akciókkal döntő módon hozzá kell járulni a munkások osztályérdekeinek érvényesítéséhez. Ezért a küldöttségek és a DNSZSZ, illetve a társadalmi-politikai szervezetek együttműködését nem úgy kell intézményesíteni, mintha ez valamilyen társas viszony lenne, és a DNSZSZ, illetve a társadalmi-politikai szervezetek kívülről gyakorolnak hatást a küldöttségek és a gyűlések munkájára. Ehelyett a társadalmi-politikai szervezeteknek integrálniuk kell tevékenységüket az önigazgatói alapközösségek megbeszéléseiben és akcióiban, s együttesen kell hatást gyakorolniuk a küldöttségek, illetve a választott közös szervek munkájára, hogy minél szakszerűbben és felelősségteljesebben határozzák meg és hajtsák végre a közös politikát, s végezzék a dolgozó emberek által rájuk bízott feladatokat.

A Szocialista Szövetségben kialakított közös álláspontok és javaslatok formailag nem kötelezik a küldöttségeket és küldötteket, de a kérdések sokoldalú megvitatásán alapuló reális, építőjellegű véleményezés jelentős mértékben elősegítheti a könnyebb és szakszerűbb döntéshozatalt a gyűlésekben, vagyis az önigazgatói és társadalmi-politikai közösségek önigazgatási szerveiben. Az egész döntéshozatali folyamat így integrálódik reális önigazgatási-demokratikus viszonnyá és rendszerré. Eközben számunkra idegen konstrukció lenne, ami a nyilvános és magánjellegű érdekkörre oszló politikai rendszereket jellemzi, ha a DNSZSZ mint „külső tényező" lépne fel, elkülönülten az önigazgatású szervezkedés és politikai döntéshozatal folyamatától. Rendszerünkben ugyanis maguk az államhatalmi szervek is átalakulnak, mindinkább önigazgatói-demokratikus tartalommal töltődnek fel, maguk is sajátos szerveivé válnak a társadalmi önigazgatásnak. Természetesen még sokáig szükség lesz az állam meghatározott klasszikus funkcióira is, amelyeket mint a társult munka és az önigazgatás hatóeszközeit következetesen és felelősségteljesen alkalmazni kell. Az államhatalomnak azonban a dolgozó emberek, a polgárok és önigazgatói közösségeik érdekeit és akaratát kell kifejezésre juttatnia, és azoknak közvetlen demokratikus ellenőrzése alatt kell állnia. Mindezeknél az okoknál fogva, úgy tetszik, nehéz lenne elfogadni azokat az eszméket, melyek szerint a Szocialista Szövetséget szembe kellene állítani az államhatalommal. Indokoltabb, ha a DNSZSZ mint a dolgozó emberek, a polgárok és az önigazgatói-politikai szubjektumok demokratikus szervezete a társadalmi megállapodások révén az építőjellegű bírálat, nem pedig az oppozíció álláspontjára helyezkedik. Ez azonban nem azt jelenti, hogy csupán továbbítania kell az álláspontokat és követeléseket az illetékes intézményekhez és szervekhez, majd pedig méltóságteljesen várni az eseményekre, hanem felelősséget is kell vállalnia álláspontjainak realitásáért és progresszivitásáért, mindent meg kell tennie azoknak elfogadásáért és végrehajtásáért, folytonosan akcióban kell lennie, hogy megbeszéljék és demokratikusan összeegyeztessék a társadalmi ellentmondásokat és az egymástól eltérő véleményeket a döntéshozatal folyamatában. A társadalmi viszonyok mai egyre határozottabb önigazgatási irányvételének feltételei között, amikor az állam mindinkább a munkásosztály érdekei és hatalma megvalósításának eszközévé válik, nem pedig a legfelsőbb hatalmat gyakorolja, társadalmilag megokoltabb, hogy a

magában sokféle érdeket demokratikusan egyesítő DNSZSZ a társadalmi politika, a politikai platform és az akciós programok meghatározásának színhelye legyen, s folytonosan tevékenykedve mindig megfelelő alternatívákat kínáljon fel a konkrét megoldásokhoz a rendszer és a hivatalos politika keretei között. Pontosan így alakulnak ki az összetett dinamikus kölcsönösségi viszonyok, így válik összefüggővé a tevékenység és a felelősség, ami jóval több a politikai hatalom osztott központjainak egyszerű szembenállásánál vagy konkurrenciájánál.

Dr. O. Ibrahimagić joggal vélekedik úgy, hogy a Szocialista Szövetség és az állam semmiképpen sem léphet társas viszonyra. A DNSZSZ funkciója küldöttségek kialakításában lényegében véve „az állammá szerveződő munkásosztály kialakításának funkciója". Ezért az állam nem társ, hanem „hatóeszköze a Szocialista Szövetségnek mint forradalmi politikai mozgalomnak, az állam e mozgalom funkciója, nem pedig valami, ami kívül vagy felette áll annak." Szerinte csupán „a gyűlések egymás közötti viszonyáról" lehet beszélni, „amelyek egyaránt magából a Szocialista Szövetségből nőnek ki, és egyaránt magának a Szocialista Szövetségnek, a dolgozó emberek, a polgárok és közös szervezeteik struktúrájának a részét képezik", tehát ezek a viszonyok „magán a Szocialista Szövetségen belüli viszonyok, nem pedig azon kívül állók, vagy a közötte és a gyűlések között kialakuló viszonyok". Felfogását a Szocialista Szövetségnek mint az összes szervezett szocialista erők integrált akciójának lényegére alapozza, amely egyúttal a hatalom alapja is. „Ez a szervezet tehát társadalmi formája a munkásosztály és minden dolgozó réteg legmagasabb fokú bekapcsolódásának a hatalom gyakorlásába — részint közvetlen módon, részint pedig küldöttek delegálásával a gyűlésekbe, amelyeket a dolgozó emberek közvetlenül ellenőriznek, s amelyek a DNSZSZ által meghatározott társadalmi fejlődés programját hajtják végre. Az állami és önigazgatási szerveket tehát a társult munka alapszervezeteiből és a helyi közösségekből fölépítve a Szocialista Szövetség hozza létre a társadalom minden szintjén, és ugyanakkor politikai és társadalmi felelősségre is vonhatja őket egyénileg vagy kollektíve, ha eltérnek az általa meghatározott programtól."[15] Épp ezért a Szocialista Szövetség mélyreható változásokra törekszik saját szervezetén belül, de a tekintetben is, ahogyan mások viszonyulnak hozzá a jelzett irányvétel szempontjából.

Következésképpen a küldöttrendszerben és az önigazgatású szocialista demokrácia új berendezésű politikai rendszerében a Szocialista Szövetség nem olyan politikai szervezet, amely a választások lebonyolításával befejezi tevékenykedését, a megválasztott szervek pedig önállósulnak és függetlenítik magukat saját választási és önigazgatói-politikai bázisuktól — saját belátásuk szerint engedélyezve a DNSZSZ, illetve a dolgozó emberek és a polgárok időnkénti részvételét a megbeszéléseken és a döntéshozatalban. A döntő fontosságú újdonság épp a társult munkásoknak, a dolgozó embereknek és polgároknak, a Szocialista Szövetség által megszervezett erőknek az a joga, hogy saját tevékenységükkel, a küldöttek megválasztásával stb. létrehozzák a gyűléseket, továbbá hogy közvetlenül és folyamatosan részt vegyenek a döntéshozatalban, hogy megbeszéljék a közös álláspontokat és akciókat, hogy politikai és intézkedésbeli előterjesztéseket tegyenek, ellenőrzést gyakoroljanak, hogy helyeseljenek és bíráljanak, s hogy szükség esetén leváltsák és visszahívják a megválasztott küldötteket, a közmegbízatások hordozóit. A Szocialista Szövetség így válik erőteljes hatóeszközévé az önigazgatásra alapozódó közvetlen

szocialista demokráciának, s így válnak a gyűlések mint önigazgatási és állami szervek felelős végrehajtóivá a dolgozó emberek és önigazgatói közösségeik, szervezeteik társult akaratának. A legszerteágazóbban és a legközvetlenebbül így valósul meg az az alkotmányos elv, amelynek értelmében a munkásosztály és az összes dolgozó emberek a hordozói a hatalomnak és a társadalmi ügyek intézésének.

A Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének szervezeti-politikai felépítése

A Szocialista Szövetség politikai-szervezeti felépítése, amelyet a szervezeti szabályzat határoz meg közelebbről, összhangban van azzal a rendelkezéssel, amelynek értelmében a Szocialista Szövetség az összes szocialista beállítottságú dolgozó emberek és polgárok, illetve az összes szervezett szocialista erők demokratikus szövetsége. Minthogy ilyenformán a Szocialista Szövetség alapját a maguk komplex érdekeik, jogaik és felelősségük figyelembe vételével önigazgatói és társadalmi-politikai közösségekbe és szervezetekbe társult dolgozó emberek és polgárok alkotják, így esetében nem érvényesek a szigorú szervezeti intézményesítés klasszikus normái. A Szocialista Szövetség alapját ugyanis egyfelől a társult munkában, másfelől pedig a helyi és érdekközösségekben és a községben társult dolgozó emberek képezik.

A legfontosabb az, hogy a Szocialista Szövetség „új" felépítése és munkamódszerei, a korszerű szükségleteknek megfelelően konkrétan meg is valósuljanak a társadalmi bázisban. Tulajdonképpen a Szocialista Szövetségben megy végbe az elsődleges társulás, illetve az összes szervezett szocialista erők szervezeti és tevékenységbeli egybekapcsolódása. A termelési viszonyok megváltozása, a munkásosztály és az összes dolgozó emberek felülkerekedése a társadalmi újratermelés minden eszközén és folyamatán, a politikai hatalom gyakorlásán és az összes társadalmi ügyek intézésén, s mindennek alapján az egész politikai rendszer levezetése a küldöttségi viszonyokra, mindez közvetlen hatást gyakorol a DNSZSZ egész szervezetére, mindenekelőtt magában a társadalmi bázisban. Voltaképpen magában a társadalmi bázisban alakulnak ki az önigazgatási közvetlen-demokratikus viszonyok, s ezekből vezetjük le a politikai szervezkedés és ténykedés minden formáját.

A szervezkedés különféle érdekelvei, amelyek a munkából és a területi hovatartozásból erednek, elsőként és közvetlenül a helyi szervezetben kapcsolódnak egybe, a helyi szervezet pedig általában egybeesik a helyi közösséggel. A helyi szervezetet a társult munka alapszervezeteinek, illetve a szakszervezeti csoportoknak, a különféle területi szervezetek csoportjainak, a társadalmi-politikai szervezetek tagozatainak, a polgárok társadalmi szervezeteinek és egyesületeinek, valamint az önigazgatói érdekközösségeknek a dolgozói alkotják egy-egy meghatározott területen. Mindezekben az alakulatokban a dolgozó emberek közvetlenül választják meg küldötteiket a helyi választmányba. A küldöttségi elvek alapján létrejövő helyi választmány közös megállapodással dolgozza ki programját, valamint a dolgozó emberek és polgárok, illetve a kérdéses területen működő szervezett szocialista erők közös érdekű politikai álláspontjait. A választmány, illetve a küldöttek a saját szervezeteik, azaz az őket delegáló dolgozó emberek és polgárok által meghatározott irányelvek szerint dolgoznak.

A helyi választmánynak végrehajtó-politikai szervei vannak a meghatározott politika érvényesítése, a javaslatok előkészítése és a munka egyeztetése céljából. A társadalmi kérdések sokoldalú, szakszerű és konkrét megtárgyalása, a közös álláspontok kidolgozása, valamint megfelelő akciók és intézkedések foganatosítása végett szakosztályok és kérdésköri (tematikus) választmányok alakulnak. (Ésszerűnek tetszik a Szlovén DNSZSZ javaslata, amely szerint a helyi szervezetekben szakosztályokat, „felsőbb" szinten pedig kérdésköri — tematikus — választmányokat kellene létrehozni.) A szakosztályok minden dolgozó ember és polgár előtt nyitva állnak, ha érdeklik őket azok a problémák, amelyekkel foglalkoznak. A kérdésköri (tematikus) választmányok a küldöttségi elvek szerint dolgoznak. A szakosztályok és a kérdésköri (tematikus) választmányok, miután közösen megállapodásra jutnak, gyakorlati intézkedéseket foganatosítanak és közvetlen hatást fejtenek ki a meghatározott társadalmi kérdések hatékony megoldása érdekében. A helyi választmányok a szükségnek megfelelően munkacsoportokat, bizottságokat és más hasonló testületeket hoznak létre, tanácskozásokat, szemináriumokat, közvitákat szerveznek. A helyi választmány olyan szerveket is megalakíthat, amelyek folyamatosan követik, vizsgálják és véleményezik a kölcsönös viszonyok alakulását együttesen az önigazgatói közösségekkel és gyűlésekkel, illetve a küldöttségekkel és küldöttekkel, s ezzel kapcsolatban, vagy a káderpolitikával stb. kapcsolatban megfelelő javaslatokat terjesztenek a helyi választmány elé. Mindezek a szervek önállóak, és felelősséggel tartoznak munkájukért a DNSZSZ választmányainak. Felépítésük összhangban van a küldöttségi elvekkel, magvukat a társadalmi-politikai szervezetek képezik. A konkrét szervezeti felépítést a helyi szervezet szabályzata és munkaterve írja elő.

A DNSZSZ választási feladatkörének teljesítése végett a szervezet egész struktúrájából küldötteket választanak a jelölőértekezletekbe. Ezeknek munkáját az alkotmányos rendelkezések és a választási törvények szabályozzák.

Mindezek az alapelvek a DNSZSZ községi, tartományi és köztársasági szervezeteiben egyaránt érvényesek. A Szövetségi Választmányban és ennek szerveiben ezenkívül a Szocialista Szövetség köztársasági és tartományi szervezeteinek részarányos képviseletéről is gondoskodnak. Ezeket a testületeket ugyancsak a társadalmi-politikai szervezetek, a különféle önigazgatási szervek, valamint a polgárok által létrehozott szervezetek és egyesületek küldötteiből, illetve küldöttségeiből alakítják meg szövetségi szinten. A Szocialista Szövetségben így jön létre a „bázistól" a „csúcsig" az összes szervezett szocialista erők együttes alakulata, amely ezeknek közös elhatározásaira és tevékenységére épül.

Jegyzetek

[1] A JDNSZSZ szervezeti szabályzata. Lásd Zbornik dokumenata, 1945—1969. Belgrád 1969. 97. old.

[2] Meghatározások, hogy a mi a DNSZSZ: a polgárok önkéntes demokratikus szövetsége, a társadalmi-politikai tevékenység és a dolgozó nép által gyakorolt társadalmi önigazgatás legszélesebb támasza (a jelenlegi alkotmányból); a különféle okmányok, felszólalások szerint: egyik legalapvetőbb mozgatója és hordozója a dolgozó emberek politikai akcióinak; a polgárok és dolgozó emberek hatóeszköze a közvetlen demokráciában; az önigazgatás egységes politikai alapzata; politikai támasza a közvetlen szociális demokráciának; a társadalom szocialista átalakulásának egységes politikai hatóeszköze; egységes

szocialista mozgalom; a szocialista program és akció politikai szövetségébe szervezett nép; szervezett tömegbázis; össznépi szervezet; általános politikai szervezet; legátfogóbb politikai szervezet; a szervezetek szervezete; korszerű szervezet; a legtömegesebb társadalmi-politikai szervezet; az emberek közvetlen megszervezésének rendszere; az alkotmányos rend politikai alapzata; valamennyi polgárunk alkotmányos joga; a szocialista öntudat szervezett erőinek szövetsége, egyesülete; a társadalmi szervezetek szövetsége; az autentikus érdekek szövetsége; a közvetlen szocialista demokrácia legautentikusabb kifejezése. Ezenkívül természetesen: a politikai rendszer alkotó eleme; az a hely, ahol a társadalom összes szervezett erői együttesen tevékenykednek, és együttesen döntenek a közös ügyekben; továbbá az a hely, ahol politikai felelősségre lehet vonni a közmegbízatások hordozóit; az összes polgárok és szervezett társadalmi-politikai erők összejöveteleinek legszélesebb kerete; a közvetlen szocialista demokrácia, valamint a döntéshozatal, az integráció, a szolidaritás és a társadalmi ellenőrzés tényezője; tribün; és végül: a jövő élő szervezete. A legújabb időkben mindezen felül még hozzáteszik: az önigazgatás politikai szervezete; önigazgatású politikai szervezet, illetve intézmény; a társadalom összes szervezett erőinek szintézise; és mind gyakrabban ismétlődve: az önigazgatásos szocializmus platformján álló szocialista erők egységfrontja. Másfelől megállapítjuk, hogy a Szocialista Szövetség nem klasszikus szervezet, nem közvetítő; soha nem volt a pártok koalíciója; nem párt, nem csupán egy a szervezetek közül, és nem is párhuzamos szervezete a többinek; nem ellenzék, de nem is egyszerű levezetője az állami és a pártpolitikának; nem közvetítője és nem is helyettesítője az önigazgatásnak és a közvetlen szocialista demokráciának. Mindezek olyan vélemények a Szocialista Szövetségről, amelyekben a lényeg, a legfőbb meghatározó elemek egymásba olvadnak a Szocialista Szövetség programfeladataival és politikai akcióival.

[3] Határozat a JKSZ továbbfejlesztésének eszmei-politikai alapelveiről. Lásd: Deveti kongres. Komunist kiadó. Belgrád 1969. 219. old.

[4] Dr. O. Ibrahimagić: A Szocialista Szövetség — politikai szervezet vagy forradalmi mozgalom. Lásd a Pregled 1972. évi 10. számát. Szarajevó. 1294. old.

[5] Dr. N. Pašić: Osztályok és politika. Lásd a Rad kiadását. Belgrád 1968. 335. old.

[6] Lásd ugyanott, 336. old.

[7] V. Vlahović: A JKSZ X. kongresszusa Platformtervezetének megindoklása. Lásd a Borba 1973. május 25-i számát. 13. old.

[8] E. Kardelj: Az alkotmány módosításának alapvető okai és irányelvei. Lásd a Komunist kiadványát. Belgrád 1973. 17. old.

[9] Lásd ugyanott.

[10] Platform a JKSZ X. kongresszusa álláspontjainak és határozatainak előkészítéséhez. Lásd a Borba kiadványát. Belgrád 1973 júniusa. 17. old.

[11] Dr. O. Ibrahimagić fenti műve. 1298. old.

[12] V. Milatović: A JDNSZSZ és az önigazgatás, a szocialista demokrácia fejlődése. Lásd a Međunarodna politika 557. számát. Belgrád 1973. június 16. 4. old.

[13] Dr. N. Pašić: fenti műve. 345. old.

[14] Lásd a Platform szövegét, ugyanott.

[15] Dr. O. Ibrahimagić: A Szocialista Szövetség feladatköre a küldöttségi rendszerben. Lásd a belgrádi Borba 1973. június 26-i számának 7. oldalát.

Rezime

Socijalistički savez u samoupravnom društvu

Ostvarivanje klasno-socijalnih interesa radničke klase, u saveništvu sa svim radnim sloievima društva, dosljedniji razvoj samoupravljanja i neposredne socijalističke demokratije neminovno traže da se vrši reforma Socijalističkog saveza.

Još od Narodnog fronta, iz narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, Socijalistički savez se razvija kao progresivni pokret povezivanja svih demokratskih snaga

— radničke klase, seljaštva, napredne inteligencije i drugih radnih slojeva. Odredbama u novom Ustavu i u Platformi za Deseti kongres SKJ još jače se afirmišu i utvrđuju stavovi o Socijalističkom savezu kao demokratskom savezu radnih ljudi i građana i svih organizovanih socijalističkih snaga, kojima se nastavljaju najbolje narodnofrontovske tradicije opštenarodne demokratske organizacije. U njemu radni ljudi i građani, društveno-političke organizacije i sve organizovane socijalističke snage na čelu sa Savezom komunista Jugoslavije ostvaruju političko i akciono jedinstvo socijalističkih snaga u usmjeravanju društvenog razvoja na osnovama vlasti i samoupravljanja radničke klase i svih radnih ljudi.

Za razliku od buržoaskog društva u kome su interesi različitih socijalnih grupacija u nepomirljivom klasnom sukobu, u samoupravnom socijalističkom društvu se objektivni protivurečni interesi mogu ostvarivati samo usklađivanjem i dogovaranjem. Na toj osnovi, u samoupravnom socijalističkom društvu, socijalno grupisanje i političko organizovanje ne vodi političkom pluralizmu i višepartijskom sistemu, a odvaja se ujedno i od jednopartijskog monopola administrativnog socijalizma. Samoupravljanju je svojstvena društvena organizacija tipa Socijalističkog saveza. Svojevrsno samoupravljanje radnih ljudi u političkoj sferi, naime, najšire se ostvaruje u Socijalističkom savezu. Neposredna socijalistička demokratija, čiji je osoben izraz i oblik i sam Socijalistički savez, izrasta na samoupravnom produkcionom odnosu, na neposrednom odlučivanju i dogovaranju radnih ljudi o uslovima, sredstvima i rezultatima rada i svim društvenim poslovima.

Socijalistički savez nije strogo klasna organizacija. On ima složenu socijalnu osnovu. Međutim, on nije klasno neutralan niti propusan za sve interese, već prije svega opredijeljen istorijskim interesima radničke klase. Javna politička borba koja se vodi u SSRN ne može da se završi prostim „prebrojavanjem" ili mehaničkim spojem svih interesa i predloga, već da dovede do progresivne sinteze, do selekcije, određivanja prioriteta koji su u interesu radničke klase i svih radnih ljudi, i samoupravljanja, a odbacivanja svih ideja, zahtjeva, i interesa koji su suprotni socijalističkom društvu. U Socijalističkom savezu u političkoj sferi stvaraju se uslovi da radničko-klasni interes bude dominantan u društvu. Zapravo, da samoupravljanje u praksi postane i osnovni produkcioni odnos i integralni sistem društva zasnovan na društvenoj svojini i raspodjeli prema rezultatima rada i solidarnosti radnih ljudi, sa odlučujućom ulogom radničke klase u svim društvenim poslovima.

SSRN je, znači, novi tip samoupravno-političkog udruživanja radnih ljudi i organizovanih socijalističkih snaga koji objedinjuje sve koje su za samoupravni socijalizam. On se kao savez svih organizovanih snaga ne uspostavlja od potrebe do potrebe, već je u stalnom dejstvu, sa određenim političko-organizacionim ustrojstvom, kao združena akciona snaga svih. SSRN je svojevrstan front socijalističkih snaga za ostvarivanje ciljeva samoupravnog društva. Takav Socijalistički savez istovremeno omogućuje da se potpunije izražava osobenost i samostalnost svake društveno-političke organizacije. Međutim, za ono što je zbilja zajedničko, što se udruženo može najbolje dogovarati i akciono ostvarivati, čini se u Socijalističkom savezu. Istovremeno, u Socijalističkom savezu se radni ljudi i građani, svojim interesima i akcijama, neposredno udružuju i djeluju, bez obzira jesu li gdje već samoupravno-politički organizovani. To je ustvari jedinstveni front samoupravnog organizovanja socijalističkog društva. Upravo u takvom Socijalističkom savezu će Savez komunista najpotpunije ostvarivati svoju programsku, usmjeravajuću i konkretnu idejno-političku ulogu avangarde radničke klase i vodeće snage društva.

Osnova Socijalističkog saveza su radni ljudi i građani sa svojim kompleksnim interesima udruženi u svojim samoupravnim i društveno-političkim i drugim organizacijama, Akciono-političko jezgro čine društveno-političke organizacije na čelu sa Savezom komunista Jugoslavije. Prema tome, radni ljudi u osnovnim organizacijama udruženog rada, odnosno podružnicama Sindikata, u podružnicama i drugim oblicima teritorijalnog organizovanja, u društveno-političkim organizacijama, u društvenim organizacijama i udruženjima građana i u samoupravnim interesnim zajednicama tvore ukupnost Socijalističkog saveza. U njemu se ujedinjuju radni, teritorijalni i interesni princip organizovanja. Svi organi i tijela Socijalističkog saveza sastavljeni su na delegatskom osnovu iz samoupravno-političkih struktura koje ga sačinjavaju. Najprije u samoj društvenoj bazi pa sve do vrha uspostavlja se tako zajedništvo u dogovorima i akcijama svih radnih ljudi i građana, svih organizovanih socijalističkih snaga. Promjene u organizovanju, djelovanju i ustrojstvu Socijalističkog saveza treba upravo da doprinesu akcionom osposobljavanju SSRN za odgovorne zadatke koje ima u samoupravnom društvu, posebno za one koji se određuju Pismom i novim ustavnim rješenjima.

Summary

The Socialist League in the Self-Governing Society

The realization of socio-class interests of the working class, in alliance with all strata of society, more consequent development of self-governing and socialist democracy, inevitably require the reforms of the Socialist League.

Beginning with the Popular Front from the National Liberation Struggle, the Socialist League has been developing as a progressive movement of linking all democratic forces — working class, peasantry, progressive intelligentzia and other working strata of society. The articles of the New Constituion and the Platform for the Tenth Congress of the League of Communists of Yugoslavia assert and reaffirm the attitudes about the Socialist League as a democratic alliance of the working people and citizens and all organized socialist forces, in which the best popular traditions of the people's democratic organisation are being continued. In it the working people and citizens, the socio-political organized socialist forces at the head of which stands the League of Communists of Yugoslavia, realize the political unity, and the unity of action as well, of all socialist forces, with the aim of defining the socialist development on the basis of power and self-government of the working class and all working people.

Unlike to bourgeois society in which the interests of different social groups are in irreconcilable conflict, in the self-governing socialist society, however, the objective contradictory interests cannot be achieved but through coordinating efforts and negotiations. Upon this ground, in the self-governing socialist society, the social clustering and political organizing do not lead towards the political pluralism and multiparty system and at the same time they do separate themselves from the one-party monopoly of administrative socialism. The socio-organiza tional type of the Socialist League is a characteristical feature of self-government. The sui generis self-government of working people, in the political sphere, leads eventually to its full realization in the Socialist League. The direct socialist democracy, whose particular expression and form is to be found in the Socialist League itself, grows out on the ground of self-governing productional relationship, of direct decision-making and of negotiation of working people over the conditions, means and results of work and all other social affairs as well.

The socialist League is not, strictly speaking, a class organization. It has a complex social background. It is neither neutral, in terms of class struggle, nor is it accessible to all interests; it is, first of all, decidedly linked up with the interests of the working class. The open political struggle which is being waged in the Socialist Alliance of the working people cannot finish up with simple „counting" or mechanical union of all interests and suggestions, but it must lead to progressive synthesis, to selection and to determination of priorities which are int the interest of the working class and all working people, and self-government, and at the same time, it must lead to rejecting all ideas, demands and interests which are contrary to the socialist society. In the political sphere of the Socialist Alliance the conditions are being created for the interests of the working class to be dominant in the society; which means, in fact, for the self-government to become in practice a fundamental productional relationship and an integral system of society as well, based on the social property and distribution according to the results of work and the solidarity of all working people, with the decisive rôle of the working class in all social affairs.

The Socialist Alliance of Working People is, therefore, a new type of politico-self-governing association of working people and organized socialist forces, which unifies all who are for the selfgoverning socialism. As an alliance of all organized forces, it does not function in an emergency, from time to time, but it does exercise a permanent influence as a united effective force having a defined politico-organizational structure. The Socialist Alliance of Working People is a Front of socialist forces of a particular type aiming at the realization of the self-governing society. At the same time such a Socialist Alliance makes it possible for the peculiarities and independence of all socio-political organizations to come to their full expression. But, as for what is really common, what can be, thus united, best discussed through negotiation and be achieved through coordinated efforts, is to be done in the framework of the Socialist Alliance. At the same time, the working people and citizens, guided by their interests and ideas, associate and act directly, in the Socialist Alliance, no matter whether they are already organized somewhere else on the politico--selfgoverning basis. As a matter of fact, this is a unique front of self-governing way of

organizing in the socialist society. Indeed, in such a Socialist Alliance the League of Communists of Yugoslavia will fully carry out its program and its coordinating and concrete ideo-political rôle as a vangard of the working class and a leading force int the society.

The basis of the Socialist Alliance are the working people and citizens with their complex interests, united in their self-governing and socio-political and other organizations. The politico-active nucleus is made of socio-political organizations at the head of which stands the League of Communists of Yugoslavia. Therefore, the working people in the basic organizations of associated work, e. g. in the territorial headquarters of trade-unions and other forms of territorial organizing, in socio-political organizations of citizens and in self-governing communities of common interest, make up the entirety of Socialist Alliance. In it are united the working, territorial and interesting principles of political organizing. All organs and bodies of the Socialist Alliance are composed, on the principle of delegating, of politico-selfgoverning structures of which it is made up. At first in the very social basis up to the very summit, the commonness in negatiations and actions of all working people and citizens, of all organised socialist forces, is carried thus into effect. The changes concerning the methods of organizing, and acting of the Socialist Alliance as well those made in the very constitution thereof are, in fact, to render the Socialist Alliance of Working People more capable, in terms of action, for more responsible tasks which lie ahead in the selfgoverning society, particularly for those tasks which are laid down in the Letter and other constitutional decisions as well.

Kemény G. Gábor

Mocsáry Lajos (1826—1916)

A nemzetközi kisebbségi jog sok éve halott szakértője figyelmeztet talán elsőként arra a vizsgálati módra, melynek közegéből *Mocsáry* Lajos életműve, nemzetiségpolitikai küzdelmének indítéka leginkább megközelíthető. *Flachbarth* Ernő fejti ki először a nemzetközi kisebbségi jog rendszeréről írt monográfiájában[1] s még előbb egy jogtörténeti értekezésében[2] az egyéni és a nemzeti szempont, „az individualista és a kollektivista irányzatok" szüntelen és ellentmondásos küzdelmét a kisebbségi, 1918 előtt a nemzetiségi jog fejlődésében. Bizonyos, hogy amit a „nemzetiségi egyenjogúság" kutatója magyar viszonylatban megállapít, kisebb-nagyobb mértékben áll minden olyan államra, melynek keretében másajkú népek, nemzetiségek, kisebbségek élnek. Különösen érvényes ez a vizsgálódási forma szélesebb kelet-európai vonatkozásban, a nemzetiségi kérdések változatos előfordulási területén. Ahol a kérdések puszta felületi megközelítése is arról tanúskodik, hogy a problémákat korántsem elegendő a helyi sajátosságok, jogszokások és sérelmek mérlegén latolgatni. Vissza kell nyúlni a társadalmi-történeti fejlődésnek ehhez a szálához, eredőjéhez is. Erre teszünk most elöljáróban vázlatos kísérletet, hogy érzékeltetni tudjuk Mocsáry fellépésének és működésének nemzetközi jelentőségét.

Mindaz, amit a továbbiakban Mocsáry elvi-eszmei bemutatása érdekében teszünk, természetesen nem vizsgálható mindenben a modern kisebbségi jog mértékével. Hiszen Mocsáry életében még nem voltak, vagy legalább is elenyésző számban voltak olyan államközi szerződések, nemzetközi határozatok vagy éppen egy államon belüli törvények és rendelkezések, amelyek a többségi nemzet és a nyelvi-nemzeti kisebbségek viszonyát, jogállását szabályozták. Kétségtelenül nem voltak kisebbségvédelmi kikötések és záradékok a békeszerződésekben, nem voltak egyes népcsoportokra vonatkozó szerződések, statútumok, még a kérdéssel foglalkozó szakirodalom is csak bontakozóban volt. A probléma mégis élt, kifejlett formájában létezett abban az országban és abban az időszakban, melyben Mocsáry harcát — a kor kifejezésével élve, a „nemzetiségi egyenjogúság"-ért — vívta.

Mocsáry Lajos működésének érdemi része a dualizmus korabeli Magyarországhoz kötődik. Jóllehet alapvető munkáit, röpiratait még az előző korszakban, az önkényuralom éveiben írta és jelentette meg.[3] Ennek a korszaknak

a társadalmi, és ezen belül a sajátos nemzetiségi politikai viszonyai között kell tehát vizsgálnunk egész életművét, mert alkotója ekkor válik országosan ismertté, ekkor vívja harcát a legszélesebb nyilvánosság előtt a magyar nép érdekében, a nemzetiségi jogok biztosításáért. S ha már előbb megállapítottuk, hogy a modern kisebbségi jogban meghatározó jegy, hogy a vonatkozó jogalkotásokban az individuális vagy a kollektív szempont érvényesül, nem érdektelen a kérdést visszakísérnünk Mocsáry közéleti szereplésének világába. Kétségtelen tény és törvényszerűség, hogy már ebben az időszakban jól kitapintható az egyéni szabadságjogokat biztosító, tehát individuális, és — ismét a kor szóhasználatával — a „nemzeti egyéniségekre" alapozott *nemzeti* egyenjogúságot követelő *kollektív* irányzatok küzdelme és szembenállása. Részben a politikai sajtóban és szakirodalomban, lényegében az uralmi célokat szolgáló kormányzat és a kifejlett nemzetiségi mozgalmak közötti küzdelemben. Ennek a küzdelemnek az erővonalai pedig arra mutatnak, hogy a dualizmus korabeli kormányok, a kiegyezést megkötő uralkodó osztályok képviselői és azok utódai még a személyi szabadságjogokat biztosító törvényeket és jogalkotásokat sem engedik érvényesülni. Másrészt éppen a kiélesedő nemzetiségi küzdelem szakaszán válik nyilvánvalóvá, hogy a hangadó nemzetiségek mozgalmát irányító nemzetiségi politikusok ezekkel a személyi szabadságjogokkal mint tárgyalási alappal sem elégedtek meg, tehát kollektív nemzetiségi jogok kivívására törekedtek. Amire bizonyos mértékig hivatkozási alapjuk is volt, hiszen olyan jogalkotások, mint az *1868: XXX.* tc., tehát a magyar—horvát kiegyezési törvénycikk, a görögkeleti vallásúak ügyében hozott *1868: IX.* törvénycikk, de még a „*Királyföld*" és a „*szász Egyetem*" rendezéséről szóló *1876: XII.* törvény határozataiból is megállapítható, hogy a kollektív joggyakorlat elve tovább élt és hatott a dualizmus korában.

Ha Mocsáry nemzetiségpolitikai küzdelmét a maga történeti valóságában akarjuk megismerni, nem érdektelen ezt a megközelítési utat tovább kísérnünk. Ennek a vizsgálódásnak azonban már kiinduló pontjaként hangsúlyoznunk kell, hogy a dualizmus kora hivatalos kormányzati politikája — s ezzel vívta élet-halál harcát a „nemzetiségek védelmezője" — nem az egyéni és a kollektív nemzetiségi jogok megadása felett tűnődött, hanem minden erejével azon volt, hogy a kezdeti „eötvösi évek" egyéni szabadságjogait, törvényes engedményeit is elenyéssze, megsemmisítse. Mocsáry szerepe tehát korántsem lehetett hasonló a monarchia osztrák felének nemzetiségi politikusaiéhoz, akik az adott társadalmi-politikai helyzetben — az ausztriai jogrendszer kétségkívül szabadelvűbb feltételei között — a nemzetiségi kollektív jogok kiterjesztése terén lényegesen előbbre mehettek. Többet követelhettek mint ő, a két *Andrássy, Tisza* Kálmán és *Bánffy* Dezső, *Grünwald* Béla és *Apponyi* Albert ellenében.

Mégis, mi az a reális alap, amelynek szintjén Mocsáry haladó nemzetiségi politikája napjaink olvasója, érdeklődője, kutatója számára körültekintően és sokoldalúan kimutatható. Mi annak a sehol másutt nem tapasztalható sajátos helyzetnek a magyarázata, amelynek egyre szűkebb és reménytelenebb feltételei között vívja a maga harcát. Egy végre nem hajtott és általában is kifogásolt „nemzetiségi törvény" védelmében, melynek kezdeményeinél, mint 1870-ben, szlovák képviselőtársához intézett hírlapi nyílt levelében írja, többre is hajlandó lenne, és olyan nemzetiségi vezetők társaságában,[4] akik a végrehajtott törvényt sem fogadták volna el, hiszen annak már országgyűlési vitájáról is tüntetőleg kivonultak.

Hol állt tehát lényegében az író és publicista, amikor a fennálló társadalmi rend által biztosított kivételesen kedvező társadalmi helyzetét feladva, a „kérdések kérdése"[5] megnyugtató megoldására vállalkozik. Végül, s ez sem közömbös, hiszen ebből indultunk ki gondolatmenetünk elején, meddig jutott el Mocsáry a nemzetiségellenes kormányok elleni állandó frontális küzdelemben a maga kora egyéni és nemzeti, individuális és kollektivista nemzetiségpolitikai irányzatai megítélésében. És ezzel összefüggésben, mi volt működésének, életművének szerepe a korabeli nemzetiségi kérdések előrevitelében, a magyar nép becsülete megvédésében és az ekkor együttélt népek, nemzetek közötti kapcsolatok elmélyítésében. Tovább vitte-e, s ha igen, milyen mértékben az Eötvös előtti és az Eötvös-féle nemzetiségpolitika eredményeit, s milyen mértékig fűződik nevéhez a kollektív nemzetiségjogi irányzat ügyének támogatása.

Nem véletlen, hogy a felsorolt kérdések számbavételét már elöljáróban el kellett végeznünk. Azért is, hogy valóságos történeti szerepének és munkásságának megmutatásával a működését egyoldalúan elmarasztaló, illetve kisajátítani akaró törekvésektől eleve elhatároljuk magunkat. Ennek a valóban „kétfrontos harc"-nak a jegyében kell elutasítanunk azokat, akik a Mocsáry-féle „engedékeny" nemzetiségi politikát a későbbi fejleményekre hivatkozva végzetesnek, elmarasztalandónak tartják. Ugyanakkor azonban azokat is, akik nacionalista általánosítással nem az egykori reakciós kormányokat, nem az uralkodó történeti osztályokat, nem a haladásellenes egykorú társadalmi rendszert, hanem az egész magyar népet igyekeztek egyetemlegesen felelőssé tenni az osztrák és a magyar uralkodó osztályok által végrehajtott nemzetiségi elnyomásért, s akik antagonista propagandájukhoz bizonyító érvként igyekeztek felhasználni *Mocsáry* és a hozzá hasonlók tiszta patriotizmusát, nemzetféltésből fakadt bírálatát. Mindkét, lényegében nacionalista törekvéssel szemben, feladatunk Mocsáry *demokratikus* nemzetiségi politikája és haladó patriotizmusa egyaránt időt álló jegyeinek bemutatása. Annak kifejtése, hogy Mocsárynak a másajkúak elemi jogait és követeléseit támogató küzdelme a modern nemzetközi kisebbségi jogfelfogás szerint is példamutató, s hogy ez a maga korában kivételes erkölcsi bátorságra és elvhűségre valló erkölcsi kiállás ugyanakkor elsőrendűen szolgálta és szolgálja a maga népe, nemzete ügyét.

Életútját, jogvédő patriota küzdelmének ezt az elválaszthatatlan kettősségét a következő fejezetekben közelebbről bemutatjuk. Elöljáróban feladatunk azonban a vázolt főkérdés további kifejtése, részletei megválaszolása. Megítélésünk szerint ugyanis már itt választ kell adnunk Mocsáry nemzetiségi politikája néhány lényeges problémájára. Olyanokra, amelyek elősegítették programja irodalmi, publicisztikai, politikai kifejtésében és ugyanakkor vázolnunk kell azokat a negatív okokat is, amelyek együttes kihatásaként ez a program a pályakép tanúsága szerint, korán beszűkült. Kétségtelen ugyanis, hogy a pályaindító munkák alapvetéséből többre is következtethetnénk. A dualizmus kora alapvetően megváltozott körülményei között azonban a megtett életút, az elért eremény is nagyszabásúnak tekinthető.

Mocsáry Lajos ugyanis lényeges, nem egy tekintetben véleményformáló jelensége a kor haladó magyar nemzetiségi politikájának. Nemcsak azért, mert idejekorán felismerte, hogy az *Eötvös* utáni évtizedek magyar kormányzati politikája ezzel a személyi szabadságjogokra alapozott szabadelvű nemzetiségi politikával is tudatosan szembehelyezkedik és végzetes ellentmondásba kerül, de azért is, mert ráébredt arra, hogy a kérdés megoldása alapvető,

azonnal végrehajtandó reformokat igényel. Ezért lett volna hajlandó többet adni a végre nem hajtott nemzetiségi törvénynél, melyet ugyanekkor — a korabeli nemzetiségi jog állását tekintve — és később is, a csonka törvény végrehajtásáért harcolva, figyelemre méltó alkotásnak tartott.

Nemzetiségi politikájának elmélyülése, differenciálódása azonban nála is fokozatos fejlődés eredménye. 1868 őszén, a nemzetiségi törvény vitája előtt, a benyújtott *többségi*, tehát az Eötvös- és Deák-féle, illetve a nemzetiségi ellenzéki képviselők által beterjesztett *kisebbségi* törvényjavaslatok helyett, csupán rövid, egyszakaszos ideiglenes törvénycikket javasol. Ebben — írja — „ki lenne mondva, hogy a hon polgárainak anyanyelvök használatában is egyenjogúsága elismertetvén, mindenki szabadon használhatja a hazában divatozó nyelveket a közigazgatás és a törvénykezés terén.[6] Mocsáry tehát ekkor a nemzetiségi törvény mint „nyelvtörvény" kereteit és lehetőségeit kívánta a meghozott törvénynél szélesebbre kiterjeszteni. A következő évek főbb életrajzi állomásait tekintve, tudjuk, hogy a közíró és politikus ezen a „68-as platformon" ismételten túl akart menni. 1870-ben például azok közé tartozik, akik helyeslik a „magyarországi történeti és meghonosított nemzetek" elve alapján folyó nemzetiségi-baloldali tárgyalásokat, az úgynevezett függetlenségi-nemzetiségi „Alaptörvény" létrehívását, amit egy mindmáig kibogozatlan indiszkréció meghiúsított. Később pedig, a kormány retrográd választási törvényjavaslata elleni 1872. évi sikeres országgyűlési ellenállásban éppen az ő tiltakozása a leghatásosabb, aki már ekkor kifejti, hogy a magyar baloldal elutasítja a nemzetiségek rovására tervezett jogszűkítést.[7]

Mocsáry fellépése így nem véletlenül kerül már ekkor a nemzetiségi sajtó és társadalom érdeklődésének előterébe. A kor ismert szlovák írója, a szlovák Matica alelnöke, *Pauliny-Tóth* Vilmos már a hetvenes évek elején tőle, *Jókai*tól és *Horn* Edétől kér véleményt a „magyaroszági genetikus nemzetek"-ről szóló törvényjavaslatáról.[8] Mindebből joggal következtethetünk arra, hogy Mocsáry mindaddig, míg a nacionalista koráramlat ebben megakadályozta, tovább ment Eötvösnél. Jászi Oszkár felléptéig pedig mindenki másnál a magyarországi nemzetiségi kérdés korszerű megítélésében. Maga *Jászi* is szükségesnek tartja 1906 őszén, az álfüggetlenségi koalícióval ekkor már elkeseredett harcokat vívó veterán harcos iránti elismerése kifejezését. Amikor ugyanis Mocsáry a függetlenségi párt koalíciós árulásáról írt röpiratában[9] azt fejtegeti, hogy a demokratikus fejlődés feltarthatatlanul utat tör a hadseregben is, kivetkőzteti annak tagjait *zsoldos, poroszló* és *kaszt*-jellegéből (Mocsáry jelzői!) „és válnak felfegyverzett néppé, polgárokká",[10] Jászi, *Jaurés* radikalizmusával rokonítva a Mocsáryét, — megkapó értékelés keretében, figyelmeztet a forradalmi felismerés fontosságára. „Mocsárynak — vallja — elméletileg is igaza van . . . Franciaországban, Belgiumban és Oroszországban is egyre erősödik a folyamat! De hogyan? Úgy, hogy a hatalmas demokrata és szabadságszomjas közszellem, mely ezeket a népeket élteti, előbb-utóbb utat tör magának az osztályérdek és dinasztikus elkülönzöttség legveszedelmesebb fellegvárába: a hadseregbe is. Utat tör magának olyan kérdésekben, melyek a nép lelkét szenvedelmes erővel rázzák meg; a szabadság, a kenyér, a jólét, a kultúra utáni vágyódásaiban."[11]

Mi ez, ha nem az újabb „Vormärz", a döntő fejlődés előtti felmérés és erőmérlegelés, az elszánt demokratizmus hangja, s annak a radikális baloldal részéről való elismerése. Elmondhatjuk, hogy az eltet évtizedekben nemcsak a nemzetiségi kérdésben, de a társadalmi kérdésben általában döntő előhaladást

tapasztalhatunk Mocsáry szemléletében. Még akkor is, ha ugyanakkor kimutathatók a visszahúzó jegyek is. Ha félreérthetetlenül felismerhetők a birtokos középnemességhez fűződő szálak mind irodalmi, mind közéleti tevékenységében, gyérülő társadalmi kapcsolataiban. Ilyen visszahúzó jegy az is, hogy Mocsáryt még a XX. század elején is reformkori érvelésű regényes antikapitalizmus tölti el.[12] Amibe nem kis mértékben belejátszik a korabeli, valóban nemzet- és népellenes finánctőke képviselőjétől, *Lánczy* Leótól, a Kereskedelmi Bank elnökétől elszenvedett 1896. évi, parlamenti szereplését végleg berekesztő választási veresége.

Mocsárynak a régi nemességhez való ragaszkodása azonban korántsem olyan ellentmondó, mint azt a finánctőkét egyéb meggondolásokból támogató *Marczali* Henrik feltételezi.[13] Mocsáry ugyanis nem annyira a történelem forgószínpadáról lelépő osztályt, a finánctőkével egyetértésben kormányzó és kizsákmányoló, birtokát már jórészt elvesztő, hivataloskodó dzsentrit értékeli, amely őt haladó nemzetiségpolitikája miatt az irodalomból és a politikai publicisztikából, az országgyűlésről és az egyéb társadalmi szereplésből kirekesztette, hanem ennek reformkori elődjét és mását. A Kölcsey-típusú köznemest, és mindazokat, az 1848 előtti, akkor haladó osztály tagjai közül, akik épp úgy szembekerültek reakciós társaikkal, mint *Kölcsey* a nemesi vármegyével a „szatmári adózó nép" ügyében. Mocsárynak ezt a reformkori ihletésű felvilágosult nemesi szemléletét a hirtelen kapitalizálódó századvégen nem sikerült többé elfogadtatnia, érvényesítenie. Ez a szemlélet nyilvánvalóan szemben állt az őt az országgyűlésre küldő miskolci iparosok, kecskeméti és halasi kisbirtokos parasztok, karánsebesi román népi választók osztályérdekeivel. Leszűkített osztályszemlélete ugyanakkor élesen szembeállította a maga osztálya túlnyomó, éppen a hatalom birtokában levő s azt gyakorló részével. Így határolódott el a századfordulón és a századelő éveiben szinte észrevétlenül egykori kisiparos és kisparaszti választóitól és került élesen és tudatosan szembe az uralkodó osztályok funkcióit ellátó hivataloskodó és földbirtokos dzsentri s a finánctőke képviselői nép- és nemzetiségellenes érdekszövetségével.

Mégis, Mocsárynak ez az aránylag korán, már a nyolcvanas években bekövetkezett társadalmi elszigetelődése, nem korlátozta, ellenkezőleg, meggyorsította elvi-eszmei fejlődését. A veterán harcos, aki 1907 decemberében szinte prófétikus elszántsággal ítéli el a jogfeladó és korrupt koalíciót,[14] rövidesen a radikálisok házatáján, Purjesz Lajos[15] folyóiratában jelentkezik. Jelentkezik pedig éppen a nemzetiségi kérdésben, *Babes* Emilnek, az egykorú magyar nemzetiségi politika hibáit elmarasztaló emlékezetes Argus-röpiratával kapcsolatban, a román—magyar nemzetiségi békeakció ügyében. Bizonyos, hogy mai nézőpontról, mind Babes, mind Mocsáry érvelésében, nem kevés, a történelmi fejlődés által elmállasztott nézet és naív érvelés. Megjelenésük, elhangzásuk idején azonban ezeknek a békülékeny, a népek közötti közeledést szogáló véleményeknek a kétoldali nacionalizmus hullámverésében jelentőségük volt. Mert jóllehet mind Argus-Babes „mérsékelt román párt" és mozgalom illúziója, mind Mocsáry „68-as", tehát az 1868. évi nemzetiségi törvény szűk jogalapjára hivatkozó érvelése felett eljárt az idő. Az „önálló vagy önjogú nemzeti lét szükségszerű bekövetkezte" — amit Mocsáry még ekkor sem tart végkonklúziónak, s ennek ellentéteként, a gazdasági államtest közös érdekére s a nemzeti egyenjogúság megvalósításától várható előnyökre hivatkozik — küszöbön állott.

Nem is ebből a látószögből jelent döntő előrelépést Mocsáry állásfoglalása. Hiszen ugyanezt röviddel előbb, a függetlenségi sajtó balszárnyán is kifejti.[16] Ami — minden ellenvéleménnyel szemben — bizonyítéka Mocsáry ekkori politikai posszibilitásának, de ezen túlmenően, annak is, hogy *„a régi függetlenségi mag"*, az Egyetértés szerkesztőségében és másutt, már ekkor, több mint egy évtizeddel a kiegyezés rendszerének összeomlása előtt, határozottan elkülönítette magát a „48-as" ultrák és koalíciós segítőtársaik, az elvakult soviniszta Polónyiak (a Mocsáry 1887. évi tragikus pártügyében főkolompos apa, *Polónyi* Géza, és a horvát ügyekben időnként közéleti tömeghisztériát okozó fiú, *Polónyi* Dezső), a „48-as alapot" feladó*Kossuth* Ferenc, a szakegyleteket és a nemzetiségeket egyaránt támadó „fekete gróf", ifjabb *Andrássy* Gyula, *Apponyi* Albert és mások türelmetlen nacionalizmusától. Mocsárynak tehát, mint a függetlenségi baloldal klasszikus képviselőjének, még önként vállalt belső emigrációja évtizedeiben is volt hitele és tekintélye azok körében, akik benne látták a nemzetiségi békemű létrehívására képes független Magyarország elvi letéteményesét, szellemi iránytűjét. És merre mutatott az utolsó években, az első világháború előtti szakaszon ez az iránytű? Pontosan kimutatható Mocsáry ez irányú fejlődésének irányvonala is. Purjeszéktől, a demokrata-radikálisoktól a Világig, a forradalmi radikálisokig, (ennek hasábjain lát napvilágot a haladó nemzetiségi politikáját értékelő, róla szóló utolsó nagy riport) — és innen a radikális-szabadgondolkodó — szocialista, galileista Szabadgondolatig. Itt, ennek „nemzetiségi számában" jelenik meg a világháború küszöbén, utolsó elvi megnyilatkozása, a „nemzetiségi paktum"-ról írt cikke.[17]

Mocsáryt sem gazdasági, sem politikai kényszerűség nem befolyásolta az élete utolsó évtizedében megtett élesen demokratikus irányváltás végrehajtásában. Egyedül és kizárólag az a felismerés vezette, hogy itt a demokrata és forradalmi balon kell keresnie és megtalálnia — minden egyéb kérdésben fennálló nézeteltérése ellenére — a nacionalista koráramlattal szembenálló nemzetiségi politikája egyedüli hátvédjét és támaszát. Az utolsó üzenetben így nyilatkozik erről *Polányi* Károlyhoz, a *Szabadgondolat* ekkori társszerkesztőjéhez, a „nemzetiségi szám" szervezőjéhez intézett levél-cikke bevezetésében: „Tisztelt Szerkesztő Úr! Nagyon megtisztelve érzem magam, hogy az Önök által kiadandó „nemzetiségi-szám" egybeállításában részt vegyek... De örvendezésemet itt kell kifejeznem afelett is, hogy van immár a magyar intelligenciának egy jelentékeny csoportja, amely nyíltan hadat üzen az úgynevezett sovinizmusnak. Ez haladás. Nem keresem a köztünk más politikai kérdésekben fennforgható differenciákat, a nemzetiségi kérdésben elvtársak vagyunk".[18] Ez a véleménye a „platform"-ról, utolsó írásában.

Nem hallgathatjuk el ellenvetéseinket sem. Mocsáry kétségkívül nem volt forradalmár a fogalom marxista, még aufklärista értelmében sem. Jóllehet a magyar jakobinusok, *Martinovics* és *Hajnóczy*, majd*Kazinczy*, s a Negyvennyolc előtti magyar reformerek: *Magda* Pál, *Széchenyi* István, *Rumy* Károly György és mások óta nála tisztábban senki sem ismerte fel a magyar nép és társadalom ezen a téren betöltendő szerepét és funkcióit. Mocsáry tehát ugyancsak „reformer", a nemzetiségi kérdés korszerű és kielégítő megoldásáért küzdő reálpolitikus, a népe és a népével együtt élő kisnépek közös létérdekeit felismerő politikai gondolkodó. S ebben az értelemben és vonatkozásban, valóban egyike volt a legnagyobbaknak kora közéletében és politikai irodalmában. Olyan politikai reformer és gondolkodó, aki nem engedte magát a

körülményektől, az uralkodó osztályok elnyomó politikája által irányított nép- és nemzetiségellenes áramlattól sodortatni. Aki a történetileg együtt élt kisnépek közötti egyetértés és együttműködés alapelvével mindenkor összhangban, gondosan ügyelt a maga népe nemzeti létezésének feltételeire. Mélységes patriotizmusa és a nemzetiségi alapjogokért vívott rendíthetetlen bátorságú következetes harca életművében és közéleti munkásságában elválaszthatatlan egységben jelentkezik. Mindez megkülönbözteti s egyben elválasztja azoktól, akik nyomában, de nemzete biztonságának létfeltételeit félretéve, vállalkoztak a nemzetiségi kérdések megoldására.

Mocsáry ezért nem volt, nem is lehetett doktrinér nézetek hangoztatója a nemzetiségi kérdésben. Hiszen ezt a kérdést nem szellemi erőmutatványnak, hanem népe létkérdésének tekintette, kielégítő megoldását pedig a megmaradás és független felemelkedés biztosítékának. S ha a halálától eltelt közel két emberöltő távolából nem is fogadjuk el azt a vélekedését, hogy élete végén is „anarchistáknak" érzi azokat, akikkel a radikális nemzetiségi politika vállalásában egyezségre lép,[19] abban kétségtelenül igaza volt, hogy idegenkedett a kérdés publicisztikai túlexponálásától. A magyar valóságtól, de az egykorú magyarországi nemzetiségi mozgalmaktól egyaránt elkülönülő, *Renner* és *Bauer* egyoldalú hatása alá kerülő, de az egykorú itteni nemzetiségi mozgalmakat és azok irányát alapjában nem ismerő doktrinerséggel szemben a kérdés gyakorlati megközelítése és megismerése mellett döntött. Ismeretes, hogy csak bizonyos mértékig és addig fogadta el jogosaknak a nemzetiségi mozgalmak irányelveit, törekvéseit és megnyilatkozásait, míg azokat népe létérdekével, teherbíró képességével összeegyeztethetőknek tartotta. És csak olyan mértékig tartott kapcsolatot ezekkel a mozgalmakkal — mint azt újvidéki képviselőjelöltsége, karánsebesi mandátuma történetéből, *Kmet'* Andrással való sokéves levelezéséből tudjuk, amilyen mértékben ezek a kapcsolatok a nacionalista kormányzati politika, az uralkodó osztályok egyre leplezetlenebb imperialista és erőszakos asszimiláló politikája elleni közös küzdelem ügyét szolgálták. Nyilvánvaló, hogy ennek a mértéktartó, olykor szinte fölösen elővigyázatosnak tűnő nemzetiségi politikának voltak a szélesebb összefogást, az átfogó tömegakciót gátló elemei. Nem hallgathatjuk el azonban bölcs és puritán realitását azokkal a szólampolitikusokkal szemben, akik a kérdés felszínes ismerete vagy más okok következtében nem egy ízben olyanokat mutattak be a haladás híveiként az egykorú magyar demokrata tábornak, akik ugyanakkor már az egész Európát beágazó, a tengerentúlra is kiterjedő magyarellenes nemzetközi propaganda exponensei voltak. Azok az írók, publicisták, a magyarországi nemzetiségi politikában szereplő román, szlovák, délszláv, német és más nemzetiségű politikusok, akikkel Mocsáry közéleti vagy éppen baráti kapcsolatban volt, kemény és elszánt elvi harcosok, mint a román Gheorghe *Pop de Băseşti*, (ilyefalvi Pap György), egyidőben a román nemzeti komité elnöke, a szlovák *Kmet'* András, a szerb *Polit* Mihály és Jása *Tomić* és mások; a dualizmus elnyomó nemzetiségi politikája kérlelhetetlen ellenfelei voltak, akárcsak a magyarországi német mozgalmat szervező *Steinacker* Ödön, de nem voltak ugyanakkor ellenségei a társadalmilag hasonlóképp elnyomott magyar népnek. Ha *Mocsáry* és *Jászi* nemzetiségi politikája szélesebb körű összehasonlításra egyáltalán alapot adna, kétségkívül előbbi javára kellene írnunk, hogy olyan szereplőknek, mint T. G. *Masaryk*. Anton *Štefánek* és mások, akik már a *Huszadik Század* hasábjain

szereplésük idején az egész magyarság ellen éles politikai harcot vívtak, nem adott rokonszenvező publicitást.

Korábban említettük Mocsárynak a hetvenes évektől kiélesedő nemzetiségvédő küzdelme „68-as" jellegét. Tehát azt, hogy minél erősebb lett a nacionalista koráramlat hullámverése, ami szintén nem egykorú magyar specialitás, hanem általános európai jelenség, Mocsáry annál inkább kénytelen a végre nem hajtott nemzetiségi törvény jogalapjára helyezkedni. Ez persze nemcsak Mocsáry nemzetiségi politikája beszűkülését jelenti, hanem a kormányzat ellen vívott küzdelme taktikájából és stratégiájából is következett, s hasonló jelenséget a kor vezető nemzetiségi politikusainál is észlelhetünk. Mocsáry azonban nem azért nem fogadja el az 1868. évi kisebbségi javaslatot, a nemzetiségi képviselők törvényjavaslatát, mert nem kívánna többet adni a későbbi 1868: XLIV. törvénycikknél. Hanem azért, mert az ellen-törvényjavaslatnak, tehát a nemzetiségi képviselők még 1867. febr. 11-én hozott törvényjavaslatának a megyék nemzetiség szerinti kikerekítését célzó javaslatát a mindenkori állam egységére, épségére veszélyesnek tartotta. Aminthogy ellene volt minden, a nyelvi-nemzeti kisebbség jogkorlátozását célzó törekvésnek, intézkedésnek, nyílt kormányzati vagy burkolt társadalmi akciónak. Akár iskolai asszimilációról, telepítésről, asszimiláló kultúregyletekről, óvodai akciókról, akár koncepciós politikai pörök (Miletić-pör 1878, zágrábi pör 1909) elleni tiltakozásról volt szó. Mocsáry tehát kétségkívül megértő támogatója volt az állam létérdekével megegyező minden jogos nemzetiségi törekvésnek és kívánságnak, de megállott azon a ponton, ahol úgy vélte, hogy ez a nemzetiségi politika túlhalad az ország létérdekein. Ezért nem volt híve *Polit* Mihály föderalista-liberális elképzeléseinek, jóllehet, több évtizedes őszinte barátság fűzte a szerb föderalista politikushoz. Ezért válaszolt határozott nemmel, amikor az annexió évében, 1908 januárjában a Pester Lloyd egyik cikke föderalistának, a „keleti Svájc" hívének mondja.[20]

Mocsáry valóban nem volt szocialista vagy forradalmi demokrata nemzetiségpolitikus, nem hajlott Jászi és a Huszadik Század köre példájára az osztrák szociáldemokrata doktrinérek felé, a mindebből következően, nem volt föderalista sem.

Mi volt tehát? Mivel jelezhetjük már elöljáróban az ő nemzetiségi politikája jellegét? Mocsáry, az író és publicista, a függetlenségi és kultúrpolitikus — politikai realista volt. Félelmetesen ismerte népe, nemzete társadalmi-politikai teherbíró képességét. Tisztában volt mind a nemzetiségek asszimilálását célzó kormányzati politika, mind az elszakadás gondolatát már korán felvető különböző nemzetiségi-politikai törekvések valódi célkitűzéseivel. E célkitűzések ismeretében lett a népek közötti barátság támogatója, az egymásra utalt kisnépek helyzetének felismerője. A józan és szenvedélymentes megbecsülés, az országban élő nem magyar népekkel és a szomszédnépekkel való békés megegyezés és együttműködés híve. Egy olyan, fokról-fokra, lépésről-lépésre haladóbbá és ellenállóbbá váló korszerű magyar nemzetiségi politika kifejezője, mely — a fennálló erőviszonyokra tekintet nélkül — magyar és nemzetközi viszonylatban (így igen korán, a galaci magyarok esetében már 1869-ben a külföldi magyarságra is kiterjesztve[21]) a nemzetiségi, mai szóval, a kisebbségi egyenjogúság eszméjét, alapelvét írta zászlajára.

Mocsáry már a kiegyezés utáni időben — röviddel azután, hogy az uralkodó osztályok kiegyezése ellen tiltakozó szélsőbaloldali *Böszörményi* László,

a *Magyar Újság* egykori szerkesztője, 1869 tavaszán meghal a pesti, Lipót-utcai börtönben — kimondotta:

„Reánk nézve életkérdés a nemzetiségi kérdés. S az általa előidézett nehéz helyzeten csak úgy uralkodhatunk, ha őszintén bevalljuk, hogy hazánk nem kompakt, hanem polyglott ország, melyben nem a faj és nyelvbeli, hanem a közös hazához való természetes és történelmi előzményekből kifolyó ragaszkodás, s a szabadság és jólét közössége képezi az összetartó ragaszt. Ha minden hátulsó gondolat és rejtett célzatok nélkül, becsületesen engedünk szabad fejlődést minden nyelvnek és nemzetiségnek, ha képesek vagyunk szabadságot és jólétet biztosítani e hon minden polgárainak."[22]

Mocsáry tehát olyan megegyezést, olyan alapbázist kíván teremteni, melyen az akkori Magyarország minden népe, de bárhol a világon, minden államalkotó nép és kisebbség jó egyetértésben, a közös gazdasági érdeken túlmenően, egymás nyelvi és kulturális, de nemkevésbé az ország fennállását biztosító alapvető politikai és erősítő érdekeket támogatva kölcsönösen boldogul és felemelkedik.

Ez a program az ötvenes években, Mocsáry első könyvei írásakor, megjelenésekor,[23] még szerény alapvetésnek tűnt. Ahogyan eltolódott azonban az erőegyensúly ahogyan felerősödött az osztrák—magyar kiegyezés alkotójaival, *Deák*kal és körével is szembeforduló, Bécsből kezdeményezett, a nép széles tömegei és a nemzetiségek elnyomására alapozott nyers uralmi politika, ezzel szemben és ennek ellenére Mocsáry programjának súlya és tekintélye is megnövekedett. Ez a program már a kiegyezés kora első évtizedében biztos és időtálló erkölcsi alapnak ígérkezett nemcsak magyar szempontból, de a kérdésben elsőrendűen érdekelt hangadó nemzetiségi politikusok, írók és publicisták szemében is.

És ezzel arányosan növekedett Mocsáry politikai jelentősége mind magyar viszonylatban, mind az akkori ország nem magyar népei viszonylatában. Az 1861. évi országgyűlésen még alig ismerik. A körülményekre jellemzően, Eötvös sem igyekszik az elméletével a maga gyakorlatát szembeállító fiatal borsodi politikus bemutatására. Soha nem emlékezett róla, nevét nem találjuk a nemzetiségi kérdésről írt munkáiban, feljegyzéseiben. Mocsáry az ekkori országgyűlés által a nemzetiségi kérdésben kiküldött bizottságnak sem lehetett tagja.

A kettőjük közötti sajátos kapcsolatra még visszatérve, már itt, a probléma első említésekor, megállapíthatjuk, kevés ellentmondóbb összefüggésről adhatunk számot a kor politikai történetében. Mert Mocsáry ugyanakkor védelmi politikája középpontjába állította azt, amit Eötvös törvényes alapként az utókorra hagyott. Mocsáryt álláspontja kialakításában semmilyen lojalitási, érvényesülési szándék nem vezeti. Hiszen 1865-től ellenzéki politikus, mint borsodi képviselő, majd alispán. S amikor 1869-ben Miskolc város képviselőjeként visszatér az országgyűlésbe, ismét az ellenzéken, a balközép baloldalán helyezkedik el. Azokban a padsorokban, ahol az általa és elvbarátai által 1874-ben létrehívott egységes ellenzéki, függetlenségi párt későbbi alapítói ülnek.

A nemzetiségi kérdésben azonban Mocsáry nem „balközép" vagy „függetlenségi párti", hanem országos politikát követ. Ezért nyilatkozik már a törvény meghozatalát követően a nemzetiségi törvény mellett, ezért követeli annak teljes végrehajtását egész további pályafutása során. A Pester Lloydnak válaszoló, említett nyilatkozatában, Mocsáry nemzetiségi politikája előterébe

ezt állítja harmadik megoldásként a „dualizmus Ausztriával illetve a keleti kis népek konföderációja" helyett. Az ő szavaival: „Azt hiszem, teljes joggal tiltakozhatom azon oknál fogva, hogy datur tertium. Ez a tertium — folytatja — nem más, mint az 1868-i nemzetiségi törvénynek úgy betűjében mint szellemében való teljes és becsületes végrehajtása. Annak a törvénynek, melynek keletkezése előtt báró Eötvös József volt a főapostola, kinek eszméit elfogadta s nyélbe ütötte Deák Ferenc, és ráadta áldását Kossuth Lajos, ki egy Turinból küldött cikksorozatban nemcsak helyeselte a törvény meghozatalát, de még azt is hozzátette, hogy ha van még valami, mit a nemzetiségek igazságosan kívánhatnak, azt is meg kell adni. Ez negyven év óta az én álláspontom . . ."[24]

Joggal kérdezheti a fentiek elmondása után az olvasó, mi ennek a nyilatkozatnak és állásfoglalásnak a reális értéke. Hiszen köztudott, hogy a nemzetiségi törvényt sem meghozatalakor, sem később, a dualizmus bukásáig nem hajtották végre. Mocsáry egész jogvédő küzdelme tehát egy papiros-törvény meddő védelmében zajlott volna le, melyet — erre is utaltunk — az országban élő nem magyar népek ellenzéki képviselői már a törvénycikk általános vitája alkalmával elutasítottak, s annak részletes vitája előtt tüntetőleg eltávoztak. Olyan kérdés ez, melyre nem halogathatjuk a választ.

A nemzetiségi képviselők emlékezetes képviselőházi demonstrációja ugyanis lényegében nem az Eötvös-féle eredeti törvényjavaslat ellen irányult. Amit ebben kifogásolnak, az benne van a nemzetiségi képviselők ún. kisebbségi törvényjavaslatában, de nem ezeken a rész-követeléseken van a hangsúly. Hanem a Deák Ferenc által a nemzetiségi törvény országgyűlési vitája kezdetén benyújtott, a későbbi törvény első szakaszába foglalt, a magyar *politikai nemzet*ről szóló indítványon. Ez az indítvány, ugyanis olyan magyar állampolgárokról szól, akik a magyar politikai nemzet tagjai. Míg a nemzetiségi képviselők törvényjavaslata, melyet a megyék nemzetiség szerinti kikerekítésének követelése súlyosbít, az országot lakó történeti nemzetekről," „történeti országos népségek"-ről szól. Nyilvánvaló, hogy a két felfogás között akkor nem volt átmenet, nem lehetett közvetítési lehetőség. Amiből viszont logikusan következett az akkori nemzetiségi képviselők kivonulása.

A változott helyzetben, az eötvös-deáki szakasz elmúltával s az erőszakos asszimiláló irányzat, a *Tisza* Kálmán és *Trefort* Ágoston nevéhez fűződő nemzetiségellenes hatalmi politika uralomrajutása után azonban döntően megváltozott a nemzetiségi törvény nemzetiségi részéről való értékelése is. A hetvenes évek derekától, az erőszakos asszimiláció végrehajtására vállalkozó, 1875-ben létrejött szabadelvű párt megerősödésével egyidejűleg, a hazai nem magyar népek képviselői felismerik a törvény nem kevés olyan előnyét is, amely az individualista és kollektivista nemzetiségjogi irányzatok párharcában az utóbbi javára billentheti a mérleget. Ettől kezdve a nyilvános politikai küzdelem előterébe a nemzetiségi törvény végrehajtása vagy eltörlése kérdése kerül, s ez lesz a mérleg nyelve az elkövetkező évtizedek egyre elszántabb és elkeseredettebb országgyűlési és országgyűlésen kívüli vitáinak.

Az 1868: XLIV. tc. címében „a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában" hozott törvény végleges szövegében ugyanis egész sor olyan jogot biztosít, amelyhez hasonlót becikkelyezése idején csak a svájci és az osztrák jogban találunk, s amely végrehajtása estén kedvezően befolyásolhatta volna az akkori országban együttélt különböző nemzetiségű népek kapcsolatát. Lényegesen előbbre vitte volna a nemzetközi nemzetiségi (kisebbségi) jog fejlődését a kiegyezéstől az első világháborúig terjedő szakaszon.

Ilyen mindjárt a törvény második cikkében a törvényhatósági jegyzőkönyvek nemzetiségi nyelvhasználatának joga, ha ezt a bizottsági tagok egyötöd része (a későbbi kisebbségi rendelkezésekben ismételten előforduló klasszikus 20 százalék) igényli. Ilyen a törvényhatósági üléseken a saját anyanyelven való felszólalás joga (3. §), s ezzel összefüggésben a hatósági felterjesztésekben a párhuzamos nyelvű szöveg alkalmazásának, s a belső és hatóságok közti levelezésben, érintkezésben a jegyzőkönyvek vitelében elfogadott további nyelv használatának joga. (4. §) A szélesebb közigazgatási nyelvhasználat terén nem kisebb jelentőségű a törvénynek az a további megállapítása, hogy „a törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezésben a lehetőségig ezek nyelvét használják." (6. §) Még szélesebben intézkedik *Eötvös* „jogalkotása" a törvény-előtti *nyelvi* jogok alkalmazásáról. Kimondva, hogy az érdekeltek saját községi bírájuk előtt mindenkor anyanyelvüket, más községi vagy járási bíróságok előtt azok jegyzőkönyvi nyelvét használhatják (7. §). Az egyházi bíróságok pedig maguk határozzák meg ügykezelési nyelvüket (10. §), aminthogy az egyházközösségek az általuk fenntartott iskolákban meghatározhatják az oktatási nyelvet (14.§). Az egyházi testületek és hatóságok önmaguk állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és az egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. A törvény szavaival: „A felsőbb egyházi testületek és hatóságok (pedig) önmaguk állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét." (15. §).

Elsőrendű jelentőségű volt az elkövetkező évtizedek nemzetiségpolitikai küzdelmeiben annyit emlegetett 17. szakasz, mely szerint az állam az általa felállított tanintézetekben „köteles a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együttélő polgárai az általuk vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik." A törvény előírja, hogy azokban a közép- és felsőfokú tanintézetekben, melyek több nemzetiség területén létesültek, a használt nyelvek mindegyike számára nyelvi és irodalmi tanszéket kell állitani (18. §), s ugyanez a gyakorlat érvényes az országos egyetem viszonylatában is. (19. §). A törvény több cikke intézkedik a községi gyűléseken az anyanyelv használatról (20. §). Ennek kapcsán a községi tisztviselők kötelező nemzetiségi nyelvtudásáról (21. §). A községi ügyintézésben s az írásbeli gyakorlatban (kérvények, felterjesztések, iratok általában) érvényesítendő nyelvi nemzetiségi jogokról. (23. §) Elsőrendű elvi jelentőségű az 1868. évi nemzetiségi törvénynek az egyesülési, az egylet és társulat-alapítási jogra vonatkozó megállapítása. Eszerint „. . . az egyes honpolgárok, az állam törvényszabta felügyelete alatt, társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik." (26. §). Végül a törvénycikk egyik záró rendelkezése kimondja, hogy a kormányzat gondoskodni fog az országos bírói és közigazgatási hivatalok, így a főispánságok betöltésénél is arról, hogy „a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak" (27. §).

Az elmondottakból kitűnik, hogy jóllehet a törvény nem mondotta ki a nemzetiségek jogi személyiségét (a kor kifejezésével: történeti egzisztenciáját),

s az egyesülési jogról szóló nevezetes szakaszból kifelejtette a politikai párt keretében történő „társulás", szervezkedés jogát, számos alapvető határozatot hozott a községi és törvényhatósági igazgatás, az iskolaügy, s törvény előtti nyelvhasználat és joggyakorlat és az egyesülési jog területén. Tartalmazza pedig mindezt olyan időben, amikor — mint említettük — hasonló szellemű, célzatú és jellegű jogalkotásról az európai jogban — a svájci és az osztrák jog egy-két idevágó rendelkezésétől eltekintve — nem tudunk.

Nyilvánvaló viszont, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvény, kivált, ha szembeállítjuk azokkal az egykorú törvényekkel, melyek mint a magyar—horvát törvénycikk (1868: XXX. tc.), a görögkeleti vallásúak ügyében hozott 1868: IX. illetve az 1876: XIII. törvénycikk, mely a feloszlatott erdélyi szász univerzitás javai feletti rendelkezést továbbra is ez intézmény meghagyott közgyűlésére bízta, a nemzetiségi jog *individualista* irányzatú alkotásai közé tartoznak, tudatosan szembehelyezkedett a nemzetiségek külön közjogi testületi jogát többé-kevésbé elismerő felsorolt törvényekkel. Bizonyos azonban az is, amire két olyan ellentétes törekvésű nemzetközi jogász, mint *Flachbarth* és *Eisenmann* figyelmeztet a törvény értékelésével kapcsolatban. Előbbi szerint „... Az 1868: XLIV. tc. a *liberális individualizmus* jegyében áll, az egyes nemzetiségi honpolgároknak, nem pedig a nemzetiségeknek nyújt jogokat, de ezen az alapon olyan alkotás volt, aminek az érvényben levő (értsd: az első világháborút követő párizskörnyéki békeszerződésekbe foglalt) kisebbségi szerződések általános rendelkezései messze mögötte maradnak".[25] Az osztrák — magyar kiegyezésről monográfát író neves francia jogász (igaz még baráti szemlélő korában) ezt megtoldja a törvény haladó szabadelvűsége indokául felhozott, egyébként túlhaladott argumentummal. „Ha egyszer elfogadjuk (értsd: a nemzetiségi törvénynek) azt a kiindulási pontját — írja 1904-ben — hogy a nemzet politikailag egy és a nemzetiségek nem külön területek az államban, a részletintézkedések valóban nagylelkűségről és őszinte igazságvágyról tanúskodnak.[26] Eisenmann nézete azonban anakronisztikus A nemzetiségi törvény pozitívumait nem lehet a „politikai nemzet" közjogi fikciója „alapjáról" megvédeni. Mert ezen már ekkor túlhaladt az eruópai nemzetiségi-kisebbségi mozgalom, s nem utolsó sorban azért, mert már 1868 őszén elutasították az egykorú nemzetiségi politikusok. Nem érdektelen azonban itt közbevetnünk, hogy a törvényt előkészítő központi bizottság javaslata (*Törvényjavaslat a nemzetiségi egyenjogúságról*), mely nyilvánvalóan jórészt Eötvös javaslatának tekinthető, nem szól semmiféle „politikai nemzet"-ről, ezzel szemben arról az egyenjogúságról nyilatkozik, melyet „Magyarország bármely nemzetiségű polgárai politikai és polgári jogok tekintetében különbség nélkül élveznek".[27] A „politikai nemzet elve" Deák külön javaslatként — mai kifejezéssel „puccs-szerűen" — kerül módosított törvényjavaslatként a nemzetiségi törvény országgyűlési vitájának sodrába. Ezt szavazza meg a kormánytöbbség, a nemzetiségek ellenzéki képviselői távollétében. Mindebből levonható, hogy a lényeges megszakítással hét éve készülő törvény országgyűlési vitáját hatalmi szóval megzavarták. Ami annál helytelenebb, hiszen bizonyos volt, hogy a nemzetiségek képviselői az említett központi bizottsági javaslatot sem szavazzák meg. Utána pedig a nemzetiségi-kisebbségi jogokat még ebben az individuális jogalkotás formájában is jelentős mértékben tartalmazó törvény végrehajtását a népellenes rendszer fennállása végéig megakadályozták. Megakadályozták, mert az 1868. évi nemzetiségi törvény még ebben a kormánypárti többség által elfogadott, törvényerőre

emelt formájában is veszedelmesnek látszott a kiegyezés kezdetétől jelen levő, az állampolitikai hatalmat lényegében gyakorló nacionalista-soviniszta erők számára, akik *Eötvös* halála (1871) és Deák félreállítása (1873) után rövidesen nemzetiségpolitikai válságba sodorták az országot. Mindez azonban mitsem von le a törvény jelentőségéből, mint azt *Mocsáry* és a korszak hangadó nemzetiségi politikusai egyaránt felismerték.

Érdemes ezek után — ha csupán néhány vonással, adattal — vázolni a kérdés jogtörténeti hátterét. Hogyan állt a XIX. században, s közelebbről — az 1868. évi nemzetiségi törvény meghozatala és „törvényen kívül helyezése" időszakában a nemzetiségi jog, a kisebbségi jogvédelem ügye? Mit biztosítottak a mindenkori kisebbségek számára az állam- és békeszerződések, és egyéb rendelkezések, s ezekhez viszonyítva, miben láthatjuk annak a törvénynek a jelentőségét, amit Mocsáry Lajos közéleti pályafutása során programja középpontjába állított.

Az európai kisebbségi jog történeti előzményei — mint ismeretes — a felekezeti, a vallási szabadságjogok biztosításával fonódtak össze.[28] Ilyen jogtörténetileg is figyelmet érdemlő jelenség a XVI. század hatvanas éveiből a felekezeti tolerancia és a lelkiismereti szabadság elvét deklaráló 1568. évi tordai országgyűlési határozat. A közép-délkeleteurópai népek egymásközti kapcsolatára is kiható, *Bethlen* Gábor és *II. Ferdinánd* között 1622-ben létrejött *nikolsburgi* béke. Utóbbiban Bethlen a néki átengedett magyarországi megyék (Szabolcs, Szatmár, Bereg, Borsod, Abauj) területén élő katolikusok vallásszabadságát, egyházi közigazgatási jogát biztosítja, s ezzel berekeszti a felekezeti villongások lehetőségét. Egy későbbi, a *III. Ferdinánd* és *I. Rákóczy* György között létrejött egyezmény, az 1645. évi *linzi* béke tovább fejleszti ez a felekezeti toleranciára vonatkozó kikötést. Ennek érvényét kiterjesztve, most már nemcsak a Partium, de — jogkölcsönösség alapján — a királyi fennhatóság alatt levő magyarországi területre is.

A kérdés nemzetközi vonala is a felekezeti jogok biztosítása körül alakul. Az 1660-ban Svédország és Lengyelország között létrejött *olivai* békeszerződés kimondja, hogy a svéd uralom alá került területen (Livonia) a svéd király kötelezi magát az itt élő katolikusok jogai biztosítására. Másfélszázaddal később, az 1815. évi *bécsi jegyzőkönyv* biztosít hasonló jogokat a Savoya által a genfi kantonnak átengedett községek katolikus lakosai védelmére.

Hasonló, most már minden nem mohamedán hitfelekezetre kiterjedő jogbiztosítással találkozunk az 1774. évi *kücsük-kainardzsi* orosz—török békében, melyben Oroszország kötelezi a Portát, hogy a török birodalom területén a keresztény hitfelekezetekhez tartozóknak, egyházközségeiknek és templomainak oltalmat biztosítson. Száz évvel később, az 1878. évi *berlini szerződés*ben Törökországnak — az 1875. évi hercegovinai és az 1876. áprilisi bolgár felkelések brutális vérbefojtása ellen tiltakozó nemzetközi közvélemény nyomása alatt — ismét kötelezettséget kell vállalnia az immár nemzetivé ért felekezeti szabadságjogok oltalma ügyében. Nem annyira a berlini kongresszus, mint San Stefano szelleméből következik, hogy az említett szerződésben ezt a kölcsönös jogvédelmet kiterjesztik az ekkori délkelet-európai államalakulatokra, mint Romániára, Bulgáriára, Szerbiára és más területekre is. Az érintett államok kötelezettséget vállalnak a felekezeti szabadság biztosítására, de arra is, hogy vallása, felekezeti hovatartozása miatt senkit nem zárnak ki a közszolgálatból, hivatalokból, különféle foglalkozások és iparágak gyakorlásából.[29] A fentiekből is megállapítható, hogy kivált a törökkel kötött

békeszerződéseknek és egyéb megállapodásoknak az 1699. évi *karlócai* s a már említett 1774. évi *kücsük-kainardzsi* békeszerződések óta állandó velejárója ez a keresztény egyházak és szervezetek oltalmára vonatkozó kikötés.

Ugyanakkor és jórészt szintén Törökországgal összefüggésben kialakul a nemzetközi szerződések egy másik jogi vonala. Amikor is az érdekelt államok már nemcsak a felekezeti, de az ebből kinövő nemzetiségi jogok védelmére is kötelezettséget vállalnak. Jó példa erre az 1809. évi orosz—svéd *ferderikshamni* szerződés, melyben Oroszország biztosítja Finnország jogait és kiváltságait, s korábban említett 1815. évi *bécsi jegyzőkönyv*, amelyben a szerződő felek: Oroszország, Ausztria és Poroszország kötelezik magukat a fennhatóságuk alá került területek közigazgatási és intézményi jogai tiszteletben tartására. Hasonló, inkább dokumentum jellegű, mint az illető területek kisebbségi helyzetben élő népessége jogállását javító határozatokat sorozatosan találunk az érdekelt európai hatalmaknak Törökországgal a XIX. század első felében kötött szerződéseiben, melyek egyike-másikában a jogtörténész már a modern kisebbségi jogok korai előfordulását véli felismerni.

„Törökország — olvassuk például *Flachbart* összefoglaló fejtegetésében — az 1812. évi bukaresti, az 1826. évi ackermani, az 1829. évi drinápolyi, az 1834. évi szentpétervári és az 1849. évi balta-limani szerződésekben Moldva és Havasalföld, a bukaresti szerződésben pedig azonfelül Szerbia autonómiájának tiszteletben tartására is kötelezte magát. A felsorolt szerződésekben — írja — a „kisebbségek" szó ugyan nem fordul elő, s az általuk biztosított jogok a területhez (tehát a szerződések által pontosan megnevezett és körülhatárolt területhez) tapadnak... e szerződéses rendelkezéseket ismerteti, illetőleg nyelvi kisebbségek érdekében kötötteknek mondhatjuk."[30]

Ebből az alkalomból nem tekinthetjük feladatunknak, hogy a felsorolt, a nemzetiségi jogvédelem korai csíráit kétségkívül tartalmazó államszerződések nemzetiségjogi értékét latolgassuk. Annál kevésbé, hiszen ezek a szerződések tárgyunkra csakis diplomáciatörténeti áttétellel érvényesíthetők. Az ugyanis, hogy az európai hatalmak hogyan tudják érvényesíteni befolyásukat a Délkelet-Európa népei egész sorát feudális elnyomatásban tartó itteni török főhatalomra, az kétségkívül igen jellemző történelmi tanulmány lehet a Portától való történeti-politikai függés, a szuverenitás különféle válfajait vizsgáló számára. Semmiesetre sem alkalmas és tipikus azonban az egy országon belüli nemzetiségi kérdés s a kisebbségi jogvédelem vizsgálatára. Amire egyébként csak az 1878. évi berlini szerződés és fejleményei nyomán van közvetlen lehetőségünk. S ez minden egyébnél szemléltetőbben bizonyítja, hogy az 1868. évi magyarországi nemzetiségi törvény már csak korai létrejötte következtében is fokozott figyelmet érdemel, mind az itteni, mind az európai nemzetiségi jog történeti vizsgálatában.

Ez a törvény ugyanis minden szerződésbe foglalt „jogelődjénél" és az első világháborúig terjedő szakaszon minden későbbi hasonló intézkedéseket tartalmazó megállapodásnál konkrétabb, jóllehet alapjában csak személyi nemzetiségi jogokat tartalmaz.

Megállapításunkat néhány példával illusztrálva, elmondhatjuk, hogy az 1878. évi berlini szerződés 4. cikke, mely az „új" államot, Bulgáriát, az első választások alkalmával és a szervezeti szabályzat kidolgozásakor a vegyes román, török, görög stb. lakosságú területek nemzetiségi jogai és érdekei figyelembe vételére szólítja, az általános alapelven túl részletezést, reális fogózót nem tartalmaz. Ugyanígy nem gondoskodtak a berlini szerződést

aláíró hatalmak az említett szerződésben *Kelet-Rumélia* bizonyos mérvű nemzetiségi önkormányzata ajánlásakor, ennek biztosítékairól. Még vigasztalanabb a távlat az 1903. évi macedón felkelés után, a Monarchia és a cári Oroszország képviselői által előkészített ún. *„mürzstegi program* viszonylatában, ahol talán elsőként merül fel — igaz, csak papíron, elméletben — az egymás mellett élő nemzetiségek helyi autonómiáinak elve. A világháború előtti nemzetközi szerződésekből kibontható nemzetiségjogi kört az 1913. évi bukaresti szerződés zárja le. Ebben a kisebbségi jogvédelemnek bizonyos mérvű, modern államközi szerződésben biztosított szabályozásával is találkozunk. Amennyiben a Románia, Bulgária és Görögország között létrejött békeszerződés kimondja, hogy az utóbbi két ország területén élő román vagy részben román („kucovlach") kisebbség szabályos iskolaügyi autonómiát kapjon és külön püspökséget létesíthessen. Románia pedig az itt létesült és létesítendő nemzetiségi intézményeket gazdasági támogatásban részesíthesse.[31] Nemzetközi viszonylatban tehát az első világháborút megelőző Balkán-háborúkig kellett várnunk, hogy a nemzetközi kisebbségi jogban az egyházi önkormányzat és az illető nemzetiség (felekezet) által fenntartott iskolai szervezet konkrét védelmével találkozzunk. Olyan határozatokkal, amelyek szövegükben, fejlett és világos, a kollektív kisebbségjogi irányzatot is erősítő formában az 1868. évi nemzetiségi törvényben expressis verbis előfordulnak.

A fentiek előrebocsátása után megkockáztatjuk, hogy a svájci államstruktúrából következő külön fejlődést, és bizonyos korai osztrák elvi deklarációktól (így az 1867. évi birodalmi alaptörvénynek „valamennyi néptörzsnek nemzetisége megőrzésére és fejlesztésére sérthetetlen jogot biztosító", biztosítékok nélkül bejelentett nevezetes 19. cikkétől) eltekintve,[32] az 1868: XLIV. törvénycikknek jogtörténeti prioritása van. A kutatás mai állása szerint ugyanis feltehető, hogy ez az első — s miután sajnos végre nem hajtott törvényről van szó — az első *elméleti* példa a nemzetközi kisebbségi jog viszonylatában egy államon belül spontán létrejött ilyen jellegű jogalkotásra. A jórészt *Eötvös* József nevéhez fűződő törvény abban kétségkívül megelőzte az osztrák jogfejlődést, hogy szervezeti előzményei 1861-ig, az ekkori országgyűlésig, szellemi előzményei pedig egyenesen a forradalmi fogantatású 1849. évi szegedi nemzetiségi törvény intencióira nyúlnak vissza. Aminthogy nyilvánvaló az ilyen jellegű összefüggés a vallásfelekezetek dolgában hozott 1848. évi XX. és „a görögkeleti vallásúak"-ról szóló 1868. évi IX. törvénycikk között.

Mikor tehát Mocsáry — 1868-tól 1914-ig terjedő nemzetiségpolitikai szakaszán, mint a nemzetiségi jogok ekkor már Európa szerte ismert védelmezője, — az Eötvös-féle nemzetiségi törvény mint jogforrás életbe léptetéséért, végrehajtásáért harcol, tudatosan vállalkozik erre a kezdettől kilátástalannak tűnő küzdelemre. Olyan jogalkotás érvényesítéséért küzd ugyanis, mely minden alapvető hibája, hiányossága, a nemzetiségek politikai személyisége ügyében tanúsított elzárkozó, „közjogi" állásfoglalása ellenére forduló pontnak, a nemzetiségi kérdés ugró pontjának számított. Mocsáry világosan látta, hogy a törvény becsületes végrehajtása lehetőséget nyújtana egy, a maga népét létében nem veszélyeztető megoldásra, s ha nem ismerte fel a XX. század elején, hogy a végsőkig kiélezett helyzetben immár a nemzetiségi törvény végrehajtása sem jelentene megoldást, ezért nem csak őt éri a történelmi felelősség.

Arra a kérdésre tehát: meddig ment el Mocsáry a modern nemzetiségi (kisebbségi) jogvédelem terén az individualista és kollektivista irányzatok

harcában, joggal utalhatunk a galileista baloldallal utolsó cikkében vállalt „platform"-nyilatkozatára. Jó lelkiismerettel mondhatjuk: a legtovább ment, ameddig a népét, nemzetét és a vele együtt élt más népeket és nemzeteket becsülő magyar haladó politikus és publicista ez idő tájt — a dualizmus kora elsöprő erejű nacionalista koráramlatával küzdve — egyáltalán elmehetett. Nyilvánvaló, hogy nemzetiségvédő (s egyben a maga fokozatosan elszigetelődő és kisebbségbe szoruló népe becsületét és jövő felemelkedését is célzó) küzdelmében egymaga többet tett, mint közéleti elvbarátai, a haladó függetlenségi politikusok együttvéve.

Ennek a harcnak a részleteiről, szemlélete fokozatos kibővüléséről, hazai és nemzetközi tekintélye növekedéséről, s ugyanakkor az ellene szervezett társadalmi bojkott és hajsza kiélesedéséről a következőkben szólunk. A műveivel, politikai működésével kapcsolatban felmerülő elvi kérdések bővebb kifejtését is a művek megjelenésével, az akciók megtörténtével kapcsolatban tárgyaljuk. Figyelemmel kísérve azok egykorú és későbbi, napjainkig kiható fogadtatását.

Van azonban egy kérdés, melyről még itt, elöljáróban kell szólnunk. S ez Mocsáry *haladó patriotizmusának* problematikája, melynek főbb jellemző vonásaival még a pályakép részletesebb tárgyalása előtt indokolt megismerkednünk. Mert Mocsárynak nemcsak az 1868. évi nemzetiségi törvény végrehajtásáért, — az alapvető nemzetiségi jogok fokozatos biztosításáért kellett küzdenie. Épp így és ugyanolyan erővel kellett harcolnia az erőszakos asszimiláció szólampolitikáját terjesztő ún. „közművelődési egyletek"-kel, azok félművelt és félrevezetett funkcionáriusaival. A kor nacionalista katasztrófapolitikájának szóvivőivel és értelmi szerzőivel, a finánctőkével szövetkezett történeti uralkodó osztályok egész korabeli garnitúrájával és erőszakgépezetével. Így vívta aktív és száműzött politikus korában egyaránt emberfeletti harcát a magyarországi népek és nemzetek közti megértésért és megegyezésért. Az akkori ország és a szomszédos országok és népek közötti tartós jóviszony és baráti megértés kialakításáért.

Nyilvánvaló, hogy tanulmányunk bevezető fejezetében erről a működéséről nem tudunk teljes értékű képet adni. Aminthogy ez nem lehet feladata ennek, az életmű fő problémái megközelítését célzó bevezetésnek, melyben csupán az ezt meghatározó, a pályaképet kialakító fontosabb összefüggések kialakítására szorítkozhatunk.

Így is szükséges azonban már elöljáróban néhány jellemző vonást kiemelnünk ebből a pályaképből. Ilyen mindenek előtt az, hogy Mocsáry programjának alapelemei a halálától eltelt több mint félszázad óta is jórészt érvényesek és időszerűek. Akárcsak a felejthetetlen nemzetiségvédelmi (ma azt mondhatnók: kisebbségvédelmi) harcok vállalásakor. Mocsáry tehát nemcsak abban az értelemben volt korszerű reálpolitikus, hogy két emberöltőt átfogó közéleti és irodalmi-publicisztikai pályafutása során — hányattatásai és viszontagságai közepette is — helytállt a *nemzetiségi egyenjogúság* eszméjéért. Élő és helytálló minden tette és nyilatkozata, akkor is, ha azokat napjaink nemzetiségvédelmének gyakorlati kérdéseihez mérjük. Ezért nem kell, de szükségtelen is Mocsáry állásfoglalásait elhatárolnunk akár a Közép-Keleteurópában, akár másutt fennálló mai nemzetiségi-kisebbségi kérdések által meghatározott problematikától.

Ha igaz ugyanis, hogy a népek közötti tartós megegyezés alapja a kölcsönös megismerés, megértés és megbecsülés, ezen belül az alapvető népjogok,

s ezek sorában is elsősorban az elemi kisebbségi jogok tiszteletben tartása és érvényesítése, — úgy nem évülhet el Mocsárynak, mint a nemzetkisebbségi jogok biztosításáért folyó küzdelem előfutárának eszmei harca, tragikus nagy küzdelmének tanulsága. Mert ez a középnemesi származású, de *Széchenyi*-típusu reformer az újabb értékelésekben is a nemzetiségek, a kisebbségek „védelmezőjeként" jelentkezik, amint őt az egykorú nemzetiségi sajtó elnevezte. Napjainkban divatossá váló kifejezéssel élve: Mocsáry egész munkássága a modern kisebbségvédelem erkölcsi és jogrendszerének kiterjesztését, integrációját célozza. Ezért mondhatjuk, hogy életművének utóélete olyan realitás, mellyel számolni lehet és kell minden fejlett jogérzékű társadalomban, mely a nemzeti kisebbségek alapvető jogait elismerve elfordul a nemzeti, a nemzetiségi, a kisebbségi elnyomás minden válfajától.

Ez a történeti-politikai életmű ugyanakkor teljes egészében az irodalmi alkotó géniusz életműve is. Mocsáry nemcsak közéleti szereplő, író és publicista is volt, a maga munkaterületén kora egyik kiváló közírója. S miként a publicisztika szervesen beletartozik az irodalom vizsgálatába, úgy épült bele — immár elválaszthatatlanul — Mocsáry szomszédos népi kapcsolatainak eseménysorozata a népek egymásközti irodalmi és kultúrpolitikai kapcsolatainak történetébe.

Az elmondottak előrebocsátásával megkíséreljük annak felvázolását, hogyan fejeződik ki ez a népeket és kultúrákat békéltető és közelebb hozó, a nemzetiségi-kisebbségi alapjogok biztosításáért küzdő szemlélet Mocsáry életútja fontosabb mozzanataiban. A magyar néppel akkor együtt élt, ma szomszédos népekkel való kapcsolatainak fő irányvonalában. Nemzetiségvédő harcának indítékában. És ezekkel összefüggésben haladó patriotizmusa elvi-gyakorlati megnyilatkozásaiban.

Ennek az elvi-eszmei „hármasegységnek", tehát a népeket és kultúrákat békéltető és közelítő, a nemzetiségi alapjogok biztosításáért küzdő és a maga haladó patriotizmusának tudatos megvédését célzó szemléletnek vázlatos bemutatásakor abból a megállapításból indulhatunk ki, hogy a többségi nép államférfiai, kultúrpolitikusai, írói részéről a mindenkori kisebbség érdekében elhangzó, baráti jogvédő nyilatkozatok az illető nép történetének el nem évülő becses dokumentumai.

Az ilyen dokumentumok, a korszerű történeti elemzés eszközeivel szemléltetően és meggyőzően igazolják, hogy a népek és nemzetek közötti megértés gondolatának időtlen realitása van. S az a realitás — történelmi távlatban — erősebbnek bizonyul a nacionalista türelmetlenség okozta ellentéteknél, válságoknál.

Napjainkban, csillagászati távolságokat, roppant technikai nehézségeket leküzdő korunkban, az UNESCO, a világ vezető tudományos intézetei és akadémiái, a Szellemi Együttműködés szervei és intézményei ismételten megemlékeznek azokról, akik az emberi művelődés alkotó közegében a közeledés és közelítés gondolatát szolgálták. Akik az alkalmazott és műszaki, a temészet- és társadalomtudományok különféle ágazataiban az emberek és népek közötti megértés gondolatának szolgálatára vállalkoztak. Akik életművükkel az Ember igazi hivatására, a népek közötti közeledésre és kölcsönös megbecsülésre ösztönöztek. Akiknek példája riasztó ellentét mindenfajta gyűlölködéssel szemben, de biztató útmutatás a magasabb szintű gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés eléréséért folyó világméretű küzdelemben.

Ilyen érdeklődésű ember, ilyen szellemű és törthetetlen meggyőződésű alkotó volt Mocsáry Lajos. A nemzetiségi ellentétek kiegyenlítésén szüntelenül fáradozó, a felismert igazságért minden áldozatot és megpróbáltatást vállaló, a többségi nemzet soraiból kiemelkedő, a történeti uralkodó osztályoktól elszakadt és azokkal szembeforduló politikai látnok és bölcselő, akit a nacionalista türelmetlenség szakaszán elszenvedett megpróbáltatás sem tudott eltántorítani a népek közötti közeledésre, a józan emberi megértésre alapozott álláspontjáról.

Mocsáry „nemzetiségi politikájának" alapvető kritériuma, hogy a nemzetek, kivált a kisebbségi lélekszámú népek egymásközti nacionalista bajvívása csakis az antidemokratikus osztályerőknek kedvez. Azoknak a visszahúzó osztályerőknek, amelyek a faji, nemzeti, felekezeti ellentétek felidézésével a maguk elnyomó és kizsákmányoló uralmát kívánják megvalósítani és biztosítani, most már nemcsak a kisebbségi szektorban, de a hatalmi befolyásuk alá kerülő többségi és kisebbségi néptömegek felett egyaránt.

A végzetes veszélyt felismerve, Mocsáry az 1848/49. évi európai forradalmak és szabadságharcok eszményei és vívmányai védelmében hirdette: nem lehet szabad az a nép, az a társadalom, mely más népeket hátrányos helyzetbe sodor, alapvető jogaitól megfoszt és elnyom. Világos okfejtéssel vallotta: nem lehet a nagy forradalmi hagyományokra hivatkozva olyan „függetlenségi politikát" folytatni, mely a szabadságjogok legelemibb követelményeivel: a nemzeti és a nemzetiségi egyenjogúsággal ellentétes.

„A hazánkban élő nemzetiségeknél — írja 1890-ben, karánsebesi képviselő korában, *Az állami közigazgatás* című röpiratában[33] — annyira fel van keltve és annyira ki van fejlődve a saját nyelvük és nemzetiségükhöz való ragaszkodás, hogy azt többé semmiféle hatalom el nem enyésztheti. Ezeknek a nemzetiségeknek nagy tömbjei nem valami elszakadozott foszlányai más nemzeteknek, melyek oly lebegő elemek, mint az égbolton a kisebb felhődarabok, melyek a nagy tömegek által vonzatnak és elnyeletnek. Ellenkezőleg: teljes szolidaritást éreznek nemzetiség tekintetében azon fajrokonaikkal, kik hazánk határain túl független államokat képeznek. Abban reménykedni, hogy ennek a nemzetiségi érzületnek zománca utóvégre is megtörik egy következetes, erélyes és kitartó akció súlya alatt, hívságos, de egyben végzetessé válható önámítás."

Mocsáry egész életművével bizonyította, hogy a nemzetiségi elnyomás minden formája torz és ellenszenves, mert elhomályosítja az emberek tudatát s eltéríti a mindenkori többségi nemzetet eredeti hivatásától, alapvető gazdasági, társadalmi és kulturális célkütűzéseitől.

Politikai értekezések, elemző és értékelő vezércikkek, hírlapi levelek, tanulmányok, merész gondolatmenetű országgyűlési és népgyűlési felszólalások és heves polémiák sorával, egy dúsan termő élet minden közéleti és irodalmi-publicisztikai megnyilatkozásával bizonyította, hogy a kisebb lélekszámú, de nagy jövőre hivatott nemzeteknek nem egymás ellenére, de egymást támogatva kell fejlődniök, mert ez nemcsak kölcsönösen és nemzetközileg erősíti őket, de ugyanakkor ez a *legjobb haladó nemzeti politika* is mindannyiuk számára.

Ma sem érdektelen tehát annak a nagyszabású, drámai elemekben és fordulatokban bővelkedő társadalmi - politikai küzdelemnek a megismerése, mely két emberöltőt átfogó közéleti szereplése körül támadt és viharzott. 1855-től, első társadalmi értekezésétől (*A magyar társasélet*) kezdve, egészen

az első világháború küszöbéig, a galileista *Szabad gondolat*-ban megjelent utolsó nemzetiségpolitikai cikkéig.

Mocsáry Lajos valóban a magyar nép igaz reménysége, szószólója és védelmezője volt, mert létérdekét védte a nemzetiségi egyenjogúságon, emberi belátáson, nemzetek közötti megértésen alapuló programjával és küzdelmével. Ezzel a védelmi harcával ugyanakkor elnyerte az akkori ország másajkú nemzetei, az akkori „nemzetiségek" legteljesebb elismerését. Ő a kor egyetlen jelentős magyar politikusa, akit az egykorú szlovák és horvát sajtó ismételten a népek közötti megértés előőrseként emleget. Aki 1878-ban *Miletić* Svetozar akkori magyarországi nemzetiségi pártvezér súlyos és jogtalan elítélése ellen olyan eszmei bátorsággal és jövőbelátással tiltakozik,[34] hogy ezzel kivívja az egykorú magyarországi szerbség pártkülönbségre való tekintet nélküli szolidaritását. Mocsáryt jogvédő bölcsként emlegették az egykorú magyarországi német s az erdélyi szász politikai körökben is.[35] *Steinacker* Ödön tizenkét évvel az „andornaki remete" halála után közölt tanulmányában[36] az egész kiegyezési időszak egyedül reális politikai gondolkodójának, a népek közötti együttműködés jövendő zálogának nevezte.

Különösen gazdag Mocsáry Lajos román kapcsolatainak több évtizedes története. Ő az első magyar politikus, akiről Iosif *Vulcan* egész oldalas, Mocsáry képével díszített ünnepi vezércikkben számol be,[37] akit 1886-ban Pesten a magyarországi és erdélyi románság minden rétegét képviselő küldöttség ezerkétszáz szolidaritási aláírással ellátott ünnepi albummal ajándékoz meg.[38] Amikor pedig a függetlenségi párt — egykori alapítóját — a nemzetiségi kérdésben tanúsított nézetei miatt kirekesztette soraiból és a türelmetlen közvélemény száműzte a közélet és a publicisztika minden jelentős fórumáról, Karánsebesen, az utolsó ellenzéki román választókerületben, 1888 májusában őt választották meg képviselőül.[39] Ez volt mozgalmas, *aktív* politikai pályafutásának utolsó, és egyben kiemelkedő, a népek közötti barátság és együttműködés motívumának szentelt zárószakasza. Immár több mint nyolcvan esztendeje, hogy 1892 elején a karánsebesi választókhoz intézett megrendítő szépségű, figyelmeztető és jövőbe tekintő hírlapi búcsúszózatával[40] végleg megvált a parlamenti szerepléstől, ami az ő esetében — mint látni fogjuk — korántsem volt azonos közéleti pályafutása megszűnésével.

Megközelítőleg sem lenne pontos Mocsáry Lajos közéleti szereplését és közeledési életművét vázoló fejtegetésünk (Aurelia *Bunea* róla szóló emlékezésének ezt a találó címet adja „A román—magyar barátság előfutára"[41], s ez többé-kevésbé elmondható minden egykorú magyarországi nem magyar nép vonatkozásában), ha az elmondottak nélkülözhetetlen kiegészítéseként nem szólnánk Mocsáry Lajos az író és publicista, a függetlenségi és nemzetiségpolitikus haladó patriotizmusa néhány jegyéről, megnyilvánulásáról.

Nem érdektelen erről már itt, elöljáróban szólni, mert Mocsáry értékelése korántsem olyan egyértelmű, mint azt impozáns életműve és küzdelmes pályafutása eredményeként feltételeznők. Bizonyos, hogy valóban előfutára volt a magyar és a román nép barátsága, és általában a kelet-középeurópai népek baráti megegyezése gondolatának. De ez a felismerés még napjainkban sem mélyült el, s korántsem vált általánossá azoknak a népeknek, társadalmaknak a körében, amelyekért emberöltőkkel előbb annyit küzdött. Sehol Közép-Keleteurópában, beleértve legszűkebb hazáját, nincs ez idő szerint róla elnevezett intézmény, egylet, tudományos vagy irodalmi kör, iskola, nincs egyetlen emlékmű, szobor, emlék- és utcatábla, amely nevét viselné. Mocsáry

ízlésének, puritanizmusának, aki jeltelen „kundomb" alatt pihen az andornaki letarolt parkban, ez kétségkívül megfelelne. Más kérdés, mi van a jelenség mögött?

Az elgondolkodtató ellentmondásnak egyik és nem lényegtelen oka, hogy a Mocsáry személyével és pályafutásával foglalkozó szerzők — ideértve ennek a tanulmánynak az íróját is — korábban annyira magától értetődőnek tartották, hogy nem érezték szükségesnek Mocsáry haladó patriotizmusáról, mint egész nemzetiségpolitikája egyik kifejező jegyéről szóljanak. Nem mentségül, inkább magyarázatul említenők: a személyével és munkásságával foglalkozó magyar és nem magyar szerzőket annyira megindította, áthatotta nemzetiségi küzdelmének egyetemesen emberi és időtlen erkölcsi értéke, vonzó erkölcsi tartalma, hogy erről az igen lényeges tényezőről nem szóltak kellő hangsúllyal. Pedig Mocsáry értékelésekor mindenképp hangsúlyozni kellett volna, hogy ez a maga idején a kor európai nemzetiségi politikájának számottevő egyénisége, egyúttal kora magyar társadalmának egyik legnagyobb hazafia, patriótája is volt.

Már első könyve próféciájában az elemi csapásoktól sújtott hazáról ír, ahová mégis visszaszállingóznak a világba kirajzottak, és újra kezdik a munkát, mert „a falak állanak".[42] Az sem érdektelen, hogy az időben másodikként megjelenő önálló munkában, a *Nemzetiség*-ben (1858) a Hazát alkotó „magyarországi nemzetek"-ről[43] beszél. Nem kerüli el az érdeklődő figyelmét az sem, hogy nemzetiségvédő harca erkölcsi igazolásaként mindenkor az őt, az országgyűlésbe küldő magyar néphez: miskolci iparosokhoz, kecskeméti, halasi kistermelő parasztokhoz fordul. Milyen nagy, szinte gyermekien áradó az öröme, amikor a nacionalista türelmetlenség egy pillanatra kifullad, csatát veszít Kiskunhalason és a helyi függetlenségi pártszervezet elnöke táviratilag — az egész szervezet nevében — szolidaritást vállal nemzetiségi politikájával.[44] „A halasi szózat — üzeni 1887. márc. 8-i hirlapi nyílt levelében — engesztelő és biztató hatást fog gyakorolni mindazokra, kik a most uralkodó türelmetlenséget látva, már-már kétségbeestek a fölött, hogy meg lehessen még találni a nemzetiségek békés együttélésének módját e hazában".[45]

A nacionalista támadás hullámverésében, a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején, gyakran és jó érzékkel fordul a probléma újbóli felvetéséhez. Hangja mindenkor mértéktartó, öntudatos, népe szeretetétől és annak iránta megnyilatkozó bizalmától felerősödő. A *Budapesti Újság* függetlenségi hírlapban például — abból az alkalomból, hogy a lap több glosszában támadta a naszódvidéki román iskolaalapok ügyében elhangzott nyilatkozataiért, így érvel: „Vagyok magyarnak, mint bárki más. Nem is hiszem, hogy ebben bárki is őszintén és komolyan kételkednék. S ha van valaki, aki erre minden bona fides (jó meggyőződése) hátratételével hangoztatja, csak azért teszi, mert a legkönnyebb módja a menekülésnek azon feladat elől, hogy cáfolja meg tárgyilagosan és érdemileg az általam képviselt nézeteket."[46] Az ekkor pártonkívüli ellenzékinek számító *Pesti Napló*-ban, a lap szerkesztőjéhez intézett újabb hírlapi nyilatkozatában ehhez még hozzáfűzi: „És ki vagyok én, és micsoda nézeteket vallottam magaméinak a nemzetiségi kérdésben? Én magyar ember vagyok, csak olyan mint bárki más, és sohasem ajánlottam fel egyebet, mint a 1868-i nemzetiségi törvényt . . ."[47]

Van azonban Mocsáry szelíd és békéltető, de ugyanakkor tudatos patrióta hangvétele mellett egy másik hangja is. Ez a népe jövője feletti aggódása, nemzetféltése következtében harciassá váló hangvétel mutatja valójában,

milyen mélyről foglalkoztatja a nacionalizmus térhódítása következtében felerősödött, már-már antagonista külföldi magyarellenes propaganda. Amikor például *Björnson* párizsi lapjában, a *Le Courrier Européen*ben, melynek magyarországi főmunkatársa ekkor történetesen Mocsáry volt (ki is lehetett volna?), egy barátságtalan prágai levél nyomán általánosító támadást intéz a magyarok ellen, Mocsáry ezt üzeni *Kmet'* Andrásnak, szlovák kultúrpolitikus barátjának, a mártoni Szlovák Múzeum Egylet elnökének: „Én már többször kijelentettem éppen a Courrierben, hogy a nálunk gyakorlatban levő nemzetiségi politikát kárhoztatom, de inzultálni a magyart szó nélkül nem engedhetem."[48] S az ügy folytatásaként, amikor Björnson már nemcsak Apponyi türelmetlen iskolapolitikáját ítéli el (amivel Mocsáry is egyetért), de tovább viszi a magyar nemzet címére intézett általánosító támadásait, ezeket írja említett szlovák barátjának: „Ha Björnson szabadságot venne magának egyenesen a magyar nemzet címére adresszálni inzultusokat, — ez esetben mondanám oda neki Zrinyi Miklóssal: ne bántsd a magyart! Mert éppen azért, mivel én tisztelem minden más nemzetbelinek fajához és nyelvéhez való igaz ragaszkodását, hanc veniam damus petimusque vicissim,[49] s ahhoz, hogy nemzetet inzultáljon, senkinek sincs joga . . .[50]

Mocsáry Lajos patriotizmusa, akárcsak e patriotizmus kétségtelen haladó hangvétele — az idézetekből is kitűnően, — nyilvánvaló. Ez a patriotizmus nemhogy ellentétes nemzetiségi politikájával, de teljes és harmónikus egységbe forr össze azzal. Amikor tehát Mocsárynak az ekkori nacionalista-soviniszta koráramlat elleni küzdelméről és az akkori ország nem magyar népeinek alapvető emberi-nemzetiségi jogait védelmező, egyedülállóan bátor és kimagasló erkölcsi küzdelméről beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy mindezt egy tősgyökeresen magyar ember teszi, írja, mondja. Olyan magyar ember, aki tovább tekintett a maga szűk világa türelmetlen-lázas áramlatain, aki felismerte, hogy minden népnek és ezek között is leginkább a maga súlyos ellentmondásokkal és megoldatlan társadalmi problémákkal küzdő népének van elsősorban szüksége a népek közötti megértés és a nemzetiségi béke meghonosítására, megbecsülésére.

Megérkeztünk Mocsáryhoz, aki valóban felmérte és felismerte kora magyar és kisnépi problematikáját és példát mutatott a népek közötti megértés és megbékélés lehetőségére. Benne — mint *I. Tóth* Zoltán írta — valóban „a reformkor és részint az abszolutizmus kora legszebb haladó élményei, értékei éltek tovább egy olyan korban, melyben a nemesség korábbi haladó jellegéből nemcsak sokat veszített, de azt teljesen fel is adta. Ahogy süllyed a dualizmus kora a haladás szempontjából, úgy emelkedik ki Mocsáry kemény gránitból faragott alakja látszólag mind magasabbra."[51]

Irodalom

1 *Flachbarth E.:* System des internationalen Minderheitenrechtes. Bp. 1973. 498 p. *Uő.:* Individualista és kollektivista irányzatok a nemzetközi kisebbségi jogban. (Klny. a debreceni tud. egyetem 1936—37. évi Évkönyvéből.) Debrecen 1937, 28 p.

3 *A magyar társasélet*, Pest 1855, 2. kiad. Uo. 1856. — *Nemzetiség*, Uo. 1858. (*Programm a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában.*) Uo., 1860.

4 Saját szavaival: „Nekem igen sok kifogásom van az 1868-as nemzetiségi törvény ellen, s hogy egyenesen szóljak, s a közönségesen használt kitétellel, én kész volnék többet adni." — *Mocsáry L.:* Pest, oct. 26. — Ellenőr, 1870 okt. 27; 42. sz.

[5] 1866-ban, Bécsben kiadott röpiratának címe.

[6] *A nemzetiségi kérdés.* — A Hon 1868 nov. 11; 260. sz. — Mocsáry Lajos Válogatott Írásai (a továbbiakban: MLVI) 367 p.

[7] *L.* 1872 febr. 24-én a választási törvényjavaslat általános tárgyalásakor mondott beszédét. — Képv. Napló, 1869—72, XXI. 263—268. p. MLVI 338—344, p. — Gyűjteményünkben 10 sz.

[8] *Kotázke národnej* (A nemzeti kérdéshez.) — Národnie Noviny 1870 okt.20; 95. sz., — MLVI 623—627. p.

[9] *Mocsáry* L.: A függetlenségi párt. Bp. 1906, Rényi Károly biz.

[10] 1906. okt. 1. Jászi O. bírálata Mocsáry „A függetlenségi párt" című röpiratáról. — Huszadik Század 1906. 10. sz. 342—343. p. — MLVI 730—1. p.

[11] *Uo.*

[12] *Vö. A közösügyi rendszer zárszámadása* című könyve bevezetésében mondottakkal. (Mint: „... Midőn hazai állapotainkat mérlegelem, nem a miniszteri fogadótermek és a pénzintézetek ablakából nézem a világot, én inkább a vidéki kopár mezőkön barangolok". — *Mocsáry L.*: A közösügyi rendszer zárszámadása. Bp. 1902, Franklin Társ. 7—10. p.)

[13] 1887. dec. 25. *Marczali* Henrik bírálata Mocsáry L. A régi magyar nemes című könyvéről. — Nemzet, 1888. dec. 25: 355. sz., kar. mell. — MLVI 699—703. p.

[14] *Mocsáry L.*: Mindent elárultak. — A Nap, 1907. dec. 21; 305. sz. — MLVI, 455—457. l.

[15] *Mocsáry L.*: A nemzetiségekről. — Igazság, 1908. febr. 1; 2. sz. — MLVI, 548—561 p.

[16] *Vö.* Egyetértés 1908. jan. 29; 25. sz.

[17] *Mocsáry L.*: A paktumról. — Szabadgondolat 1914. febr. 15; 2. sz. 33—35. p. — MLVI. 462—465. p.

[18] *Uo.*

[19] *Andornak, 1914. jan. 27.* Levele Mezei Ernő függetlenségi politikushoz és publicistához a galileista Szabadgondolat-ban megjelenő cikkéről. — OSzK Kézirattár. — MLVI. 595. p.

[20] (Nyilatkozata a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról.) — Egyetértés, 1908. jan. 19; 17. sz. — MLVI. 457—458. p.

[21] *Andornak, 1869. ápr. 14.* Magyarország feladatairól a külföldi magyarság irányában, a galaci ref. egyházközséghez intézett levelében. — A Hon, 1869. ápr. 14; 88. sz. — MLVI 503—504. p.

[22] *Mocsáry L.*: A vármegye ostroma. III. — Ellenőr, 1869. jún. 10; 83. sz. — MLVI. 371—373 p.

[23] *A magyar társasélet.* Pest 1855, Müller Gy. kiad. *Nemzetiség*, uo. 1858.

[24] *Mocsáry Lajos nyilatkozata.* — Egyetértés, 1908. jan. 19; 17. sz., — MLVI. 457—458 p.

[25] *Vö.* Flachbarth i. m. 18. p.

[26] *Uo.*

[27] 1868. nov. 12. Törvényjavaslat a nemzetiségi egyenjogúságról. (A központi bizottság jelentése a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában szóló törvényjavaslatról.) — 1865—68. évi Képv. Irományok VI. 249—253. p. —*Kemény* G. Gábor (szerk.): Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában (a továbbiakban: *Iratok*) I. 107. p.

[28] Az itt köv. fejtegetésben a szerző *Flachbarth* említett jogtörténeti visszatekintését használta fel.

[29] *Vö.* Flachbarth i. m. 6. p.

[30] *Uo.*, 9. p.

[31] *Uo.*, 10. p.

[32] „Ausztriában ugyanis — írja Flachbarth — már az 1867. évi alaptörvény híres 19. cikke, valamennyi néptörzsnek sérthetetlen jogot biztosított nemzetiségének megőrzésére és fejlesztésére ... elismerte a néptörzsek, a nemzetiségek jogi személyiségét. — *Flachbarth* i. m. 16. p.

[33] *Mocsáry* L.: Az állami közigazgatás. Bp. 1890. — 2. kiad. 1891., Singer és Wolfner kiad.

[34] *Miletics elitéltetése.* — Egyetértés 1878. jan. 20; 20. sz. — MLVI. 436—437. p. — Gyűjteményünkben 13 sz.

[35] Vö. *Mocsáry und das siebenbürgische Magyarentum* ill. *Ein politischer Märtyrer.* — Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt 1887. jan. 18. és márc. 8. sz., valamint az erdélyi szász választók 1886. aug. 29.-i nagydisznódi (Cisnădie, Heltau Szeben m.) választói gyűlésének levelét Mocsáryhoz és annak válaszát G. A. *Binder* gyógyszerészhez, a választói gyűlés elnökéhez. — A leveleket közli: *Dankadresse des Heltauer Reichstagswähler an Ludwig Mocsáry.* — Kronstädter Zeitung, 1887. jan. 18; 13. sz. — MLVI. 659—661., 672—675. ill. 516—518. p.

[36] *Steinacker*, E.: Eötvös und Mocsáry. — Nation und Staat 1928. 928—934. p. — MLVI. 758—762. p.

[37] *Ludovic Mocsáry.* — Familia, 1879. máj. 8; 31. sz.

[38] *Vö. Budapest'a, 15 aprilie 1886.* (Diaconoviciu Kornél és Mocsáry L. beszédei a pesti román küldöttség által Mocsárynak átnyújtott emlékalbum átadásákor.) — Luminatoriul, 1886. ápr. 21; 29. sz. — MLVI. 306—308. p.

[39] Vö. *Karánsebes, 1888. máj. 26.* (A Román Nemzeti Párt karánsebesi választási bizottságának levele Mocsáry Lajoshoz a karánsebesi kerület képviselőjévé történt megválasztásakor) és *Andornak*, 1888. máj. 28. (Mocsáry Lajos válasza a Román Nemzeti Párt karánsebesi választási bizottságának.) Egyetértés 1888. máj. 29. és 30; 148. és 149. sz. — MLVI. 526—533. p.

[40] *Budapest, 1892. jan. 2.* (Képviselői beszámolója és búcsúlevele a karánsebesi kerület választóihoz. — Egyetértés 1892. jan. 3; 3. sz. — MLVI. 538—543. 1.

[41] *Bunea, A.*: A román—magyar barátság előfutára. (Emlékezés Mocsáry Lajosra.) — Korunk, 1960. 4 sz. 435—440. p.

[42] (Profécia.) — A magyar társasélet, Pest 1855. 8—9, p. MLVI. 131. p.

[43] (A „magyarországi nemzetek"-ről.) — Nemzetiség, Pest 1858, 41—42. p. — MLVI. 173. p.

[44] Kiskunhalas, 1887. márc. 6. (A halasi függetlenségi párt távirata Mocsáry Lajoshoz nemzetiségi politikája tárgyában). — Egyetértés, 1887. márc. 6; 65. sz. — MLVI. 524. p.

[45] *Újabb nyílt levele a halasi függetlenségi párt elnökéhez.* — Egyetértés 1887. márc. 11; 69. sz. — MLVI. 524—526. p.

[46] (Mocsáry Lajos levele a Budapesti Ujság szerkesztőségéhez) — Budapesti Ujság 1890. ápr. 20; 108. sz. — MLVI. 535. p.

[47] *A Pesti Napló szerkesztőjéhez.* — Pesti Napló 1890. nov. 1; 301. sz. — MLVI. 537—538. p.

[48] *Andornak, 1907. okt. 17.* Levele Kmeť Andráshoz. — Kmeť-levelezés. Matica slovenská. Szlovák Irodalmi Múzeum. Martin. (A továbbiakban: Kmeť-levelezés) — MLVI. 579. p.

[49] Megadjuk ezt a szabadságot (engedélyt) és viszonzásul kérjük is. — *Horatius*, Ars poetica 11.

[50] *Aandornak, 1907. okt. 26.* Levele Kmeť Andráshoz L. N. Tolsztoj és Björnstjerne Björnson nyilatkozataival kapcsolatban. — Kmeť-levelezés. — MLVI. 580. p.

[51] *Utószó.* (A „Mocsáry Lajos Válogatott Írásai" kötethez.) — MLVI. 786. p.

Rezime

Lajoš Močari

Lajoš Močari je istaknuti političar Austro-Ugarske, najzapaženiji borac za ravnopravnost i međunacionalnu toleranciju podunavskih naroda. Težište njegove delatnosti pada u doba dualizma, dakle u vreme kada vladajuća klasa ugarske svim silama nastoji da asimilizira nacionalne manjine, kada svim silama nastoji da im uskrati pravo na maternji jezik, nacionalne škole i nacionalnu kulturu. Iako i sam poreklom iz redova vladajuće klase Močari

Lajoš ne deli mišljenje istih, ne smatra da je u interesu mađarskog naroda da podjarmljuje druge narode sa kojima je istorijski povezan, već kao pravi rodoljub on smatra da je u interesu mađarskog naroda i njegove svetlije političke perspektive izgradnja takvih odnosa u Austro-Ugarskoj monarhiji, koji će garantovati ravnopravnu mogućnost svih da svoju kulturnu baštinu, istoriju i jezik neguju, razvijaju i unapređuju i to ne samo u sferi obrazovno-vaspitnog delovanja, već i u javnom životu i administrativnom općenju. Odakvo shvatanje Lajoša Močarija nailazi na opštu osudu u redovima vladajuće klase Ugarske, koja ga želi diskreditovati, politički i moralno obezvrediti i iz svoje sredine izopštiti. Izložen sistematskoj, zlonamernoj, upornoj i nemilosrdnoj hajci vladajućih krugova, obasipan klevetama i lažima Lajoš Močari ne posustaje i vodi borbu za svoja shvatanja u uslovima koji su bili u ugarskom delu monarhije (zbog manje političkih sloboda u njoj) daleko teži nego u austrijskom, zato je i potrebno ocene o njegovoj delatnosti donositi imajući u vidu okolnosti pod, kojima je borbu vodio. Protiv sebe je imao takve protivnike kao Andraši, Kalman Tisa, Deže Banfi, Bela Grinvald i Albert Aponji, a uza se sve nacionalno svesne i političkim režimom nekorumpirane predstavnike narodnosti Austro-Ugarske. Zato su ga jednako smatrali svojim prijateljem i Srbi i Hrvati, i Slovaci i Rumuni, Česi i Rusini, a lični su mu bili prijatelji i saradnici Jaša Tomić i Politi Desančić, Andras Kmet' George Pop de Básesti i Oskar Jasi. Što ni u kom slučaju ne znači da su u svemu imali identične stavove, šta više, ti stavovi i nisu uvek bili usaglašeni, jer je Močari bio političar kome je bila strana svaka akcija, koja nije izvirala iz konkretnih i realnih mogućnosti datog trenutka, i nije imala za cilj nastojanje da se nezadovoljavajuće okolnosti u mogućoj meri menjaju i poboljšavaju.

Summary

Lajos Mocsáry

Lajos Mocsáry was a prominent politician in Austro-Hungarian monarchie, the most remarkable fighter for the equality and international tolerancy among the nations of the countries along the Danube.

The centre point of his activity was in the age of dualism, thus in time when the ruling class in Hungary endeavours with all its powers to assimilate the national minorities and insist to disallow their rights of using their mother tongue, national schools and national culture.

Although that he came from the ruling class, Mocsáry did not agree with their opinion, he did not agree, that it could be of any interest of the Hungarian nation to enslave other nations, historically tied up with them. He considered like a real patriot, that it was of interest of the Hungarian people and their better political future to build up such relations in Austro-Hungarian monarchie, which would guarantee equal possibilities for all, to attendance their cultural heredity, history and language, not only in the sphere of education, but in the public life and administrativ relations, too.

This opinion of Lajos Mocsáry met general condemnation in the ruling class of Hungary, which wanted to discredit him, politically and morally, so the could eliminate him from their circles.

Exposed to sistematical, ill-minded, persistent and cruel hunt of the ruling circles, Lajos Mocsáry did not tire out, and he fought for his opinions under very hard conditions (because of minimal political rights in the Hungarian part of the monarchie) and therefore it is necessary to estimate his work taking into consideration the circumstances of his fight.

Such opponents were against him like Andrási, Kálmán Tisza, Dezső Bánfi, Béla Grünwald, Albert Apponyi, and beside him were all the nationally concious and by the political regim not corumpied representatives of the nations in Austro-Hungarian monarchie. So his friends were the Serbians, Croatians, Slovakes, Rumenians, and personal friends of him were: Jaša Tomić, Politi Desančić, András Kmet, George Pop de Básesti i Oszkár Jászi.

All this did not mean that they had always the same opinion, what is more, these opinions were not always accordant opinions, because Mocsáry was a politician far from any action which did not come from concrete and real possibilities in the certain moment and did not have intention for making the discontented circumstances better.

Darvas Andor—Toháti László

A trichinellózis járványügyi helyzete Jugoszláviában

A trichinellózis — jellegét tekintve — kifejezetten anthropozoonózis.

Az ember is, az állatok is, csaknem kizárólag trichinellás hús elfogyasztása útján fertőződnek. Következésképpen a húsevő és mindenevő állatokban, és így az emberben jelentkezik elsősorban.

A fertőzés megtörténhet a magzatburkon keresztül, valamint a frissen fertőzött állat ürülékével is. Ez utóbbi főleg az enteritis első négy napján, amikor a fiatal trichinellák bőven ürülnek a gyakori széklettel.

Eddig számos állatfajta természetes fertőzöttsége bizonyosodott be. Kísérleti fertőzés elérhető azokban az állatokban is, amelyek — táplálkozásmódjuk miatt — természetes úton nem fertőződnek (pl. a juhok).

Egyes kutatók szerint a madarak is fertőződhetnek trichinellával. Így a madárfiókákban a bél- és izomtrichinellák, a felnőttekben pedig kizárólag a béltrichinellák fordulnak elő.

A felfogás, miszerint a poikiloterm állatok nem lehetnek trichinellák hordozói, tévesnek bizonyult. Például szalamanderekben 30—37°C hőmérsékleten bél- és izomtrichinellózist idéztek elő. Ezenfelül azok a rovarok vagy rovarlárvák, amelyek tetemekkel táplálkoznak, trichinellás hús fogyasztása után 4—9 napig magukban hordozhatják az excistált trichinellákat. A rovarban ugyan tovább nem fejlődnek, de fertőzői lehetnek annak az állatnak, amely a rovart ebben az időszakban elfogyassza.

A trichinellának, valamint fejlődési útjának felfedése után felvetődött a sertés, illetve az ember fertőződése alapforrásának a kérdése.

A klasszikus kutatók ennek két lehetőségét látják:

1. A fertőzés alapforrásai a patkányok, amelyek hajlanak a kannibalizmusra, így egymástól is fertőződnek. Rajtuk keresztül időről-időre a sertések is infesztálódnak — és ezen az úton az ember is.

2. A fertőzés alapforrása a sertés, amelyet vágóhídi hulladékanyaggal hizlalnak, vagy olyan állatmaradványokhoz jutott (patkány, macska, kutya), amelyek előzően fertőzött vágóhídi hulladékot fogyasztottak.

Korijazsnov (1938) az első kutató, aki a trichinellózis főforrásának a vadon élő állatokat tartja, de elméletét elfogadhatóan nem indokolta.

Berezancev (1954, 1956) megállapítja, hogy a trichinellózisnak két, egymástól elkülönített típusú góca létezik: a szinantrop és a természetes góc.

A természetes gócok a természetben találhatók, ahol az embertől és annak tevékenységétől függetlenül léteznek.

A szinantrop gócok a háziállatok és a szinantrop rágcsálók körében jelentkeznek, az ember közbenjárásával. Ezek a gócok feltehetően ugyancsak a természetből erednek, de kétségtelenül önállóan is létezhetnek. Ezt a tételt bizonyítja a városokban élő kutyákban, macskákban, illetve patkányokban előforduló trichinellózis. Ezeknek az állatoknak ugyanis a természetes környezettel való közvetlen kapcsolata valószínűtlen.

Berezancev teóriája számos követőre talált a jugoszláviai parazitológusok körében.

Az orvostudományi, valamint az ismeretterjesztő közleményekben, amelyek a mai Jugoszlávia területén megjelentek, már 1862-ben említés esik a trichinellózisról. Az első írások zömét a határokon túli egyedi esetek, illetve járványok leírásai, úgyszintén szimptomatológiai, biológiai vagy therápiai adatok közlései, s nem utolsó sorban egyszerű ismeretterjesztő közlemények képezik.

Az első autohton trichinellózis leírás a hazai irodalomban 1907-ből származik, a szerbiai Grúzi járás területéről. A közlemény néhány család megbetegedéséről számol be (a fertőzöttek száma nincs feltüntetve). Két személyt hospitalizáltak, egy személy pedig exitált. A fertőzés forrása egy házi vágásból eredő sertés húsa volt.

Az I. világháborúig egyben ez volt az egyetlen, nálunk leközölt trichinellózis járvány.

A következő 50 esztendős időszakban (1919—1969) a Jugoszláv szakirodalomban 30 járvány és két egyedi megbetegedés leírása jelent meg. (1. sz. táblázat)

Feltehetően az egyedi esetek is járványokból erednek, de ennek bizonyítására adatok nincsenek.

A leközölt járványokban a megbetegedettek száma 3—74 között váltakozott.

Időrendben a járványok zöme (összesen 24) a II. világháború utáni időszakra esik, ami azonban nem a trichinellózis növekedését jelenti az említett periódusban. Inkább kifejezője ez a diagnosztizálásra fogékonyabb egészségügyi szolgálatnak, a szervezettebb adatgyűjtésnek és nem utolsó sorban egy nagyobb törekvésnek a szaklapokba való közlésekre.

A leközölt járványokban a fertőzés forrásai a következők voltak:

24 járványban házi vágásból származó sertéshús,

3 járványban vaddisznó húsa,

3 járványban pedig ismeretlen.

Trichinoskópiát Jugoszlávia egyes vágóhídján 1923 óta végeznek, törvényrendelettel pedig 1933-tól kötelezővé válik az ország összes vágóhídjára.

Ezzel magyarázható, hogy a járványok legnagyobb részét a házi vágásból eredő sertéshús idézi elő, amelyre az állatorvosi ellenőrzés nem kötelező. A megbetegedettek nagyrészt a tulajdonosok, családtagjaik és szomszédaik soraiból kerültek ki.

1. táblázat

Trichinellózis járványok és egyedi megbetegedések Jugoszláviában 1919—1969-ig

Sorszám	Helységnév	Év	A betegek száma	A fertőzés forrása
1.	Zemun	1923	22	?
2.	Peć	1929	?	vaddisznó
3.	Belgrád	1932	1	?
4.	Belgrád	1936	3	?
5.	Višegrad	1940	20	sertéshús magánvágásból
6.	Belgrád	1940	3	?
7.	Bugojno	1941	71	magánvágásból eredő sertéshús
8.	Vrbovec	1947	7	
9.	V. Trgovište	1950	1	?
10.	Belgrád	1952	4	magánvágásból eredő sertéshús
11.	Zágráb	1952	5	
12.	V. Gorica	1953	9	
13.	Sevarice	1954	33	
14.	Otroci	1954	22	
15.	Milankovac	1954	16	
16.	Zenica	1955	14	
17.	Fojnica	1956	3	
18.	B. Novi	1956	8	
19.	Kraljevo	1957	12	
20.	Ivanjica	1957	16	
21.	Fojnica	1963	25	
22.	Karlovac	1963	9	
23.	Zavidovići	1963	23	
24.	Svilajnac	1963	9	
25.	Gradačac	1964	6	
26.	Banja Luka	1965	6	
27.	Újvidék	1965	74	vaddisznó
28.	Priština	1966	36	
29.	Belgrád	1966	7	magánvágásból eredő sertéshús
30.	Belgrád	1966	4	
31.	B. Novi	1967	19	
32.	B. Novi	1967	13	

A fentieken kívül, ritkábban ugyan (3 leközölt járványban), de a fertőzés forrásaként vaddisznóhús is szerepelt, amelyre szintén nem kötelező az állatorvosi ellenőrzés.

Megemlítenénk, hogy Jugoszláviában ugyancsak kedvelt és elterjedt a nyers, füstölt húsfajták fogyasztása.

A leírt járványok, illetve egyedi esetek földrajzi megoszlása a tárgyalt 50 esztendős időszakban arra utal, hogy humán trichinellózist Jugoszlávia területén kizárólag Szerbiában, Boszniában és Horvátországban jegyeztek fel.

Külön kiemelünk 3 járványt, amely epidemiológiai szempontból érdekesnek mondható:

1. 1963-ban Fojnica községben (Közép-Bosznia) 25 megbetegedéssel járó trichinellózis járványt írtak le. A fertőzés forrása házi vágásból eredő sertés húsa volt. A tulajdonos (aki egyébként vadász) kijelentette, hogy a sertést lelőtt rókák tetemeivel is etette. Tekintettel a rókák magas százalékarányú trichinella-fertőzöttségére (Jugoszláviában 12,97%), nagy a valószínűsége annak, hogy a kórokozó a természetes környezetből (róka) — az ember közreműködésével — szűrődött be a szinantrop környezetbe (sertés), majd a humán populációba.

2. 1967-ben Bosanski Novi községben (Északnyugat-Bosznia) 13 személy betegedett meg trichinellózisban. A fertőzés forrása ugyancsak házi vágásból származó sertéshús volt. A tulajdonos szerint, a sertés egy esztendővel a vágás előtt megette egy, erdőben talált vadászkutya tetemét. A kutyák fertőzöttsége Jugoszláviában magas százalékarányú (4,15%). Minthogy a szóbanforgó vadászkutya feltehetően gyakran érintkezett a vadonban élő állatokkal, esetleg táplálkozott ezek maradványaival, így trichinellás fertőzöttsége nagyon is hihető. A fertőzés vonala a humán populációig valószínűleg így alakult: természet (vadállatok) — szinantrop környezet (kutya, majd sertés) — humán populáció.

3. 1965-ben a Fruška Gora-i hegyekben (Újvidék mellett) lelőttek egy vaddisznót. Ebből az alkalomból vadászlakomát rendeztek, és ezen — többek között — a vaddisznóból készült, rostélyon sült kolbászt szolgálták fel. Ebből a vadászlakomából 74 trichinellózis megbetegedés származott. Az a szerencsés körülmény, hogy a járványnak halálos áldozata nem lett, részben annak köszönhető, hogy a vaddisznó húsát a nagyszámú vendégsereg számára nem találták elegendőnek. Ezért leöltek egy sertést is, s a kolbász készítésénél a két állat húsát összekeverték, ami a trichinella lárvák megritkulásához, s így a megbetegedések enyhébb lefolyásához vezetett. A betegek számát tekintve viszont, ez volt a legnagyobb ismert trichinella járvány Jugoszláviában.

Mindhárom járvány meggyőzően utal a trichinellózis beszűrődésére a természetes gócokból a szinantrop környezetbe. A falun uralkodó hygiénés viszonyok hihetővé teszik a fertőzött sertés, vaddisznó és róka maradványainak patkányhoz, kutyához, macskához jutását, ezáltal új szinantrop gócok keletkezését, vagy a már meglevők felfrissítését.

A következő táblázaton (2. sz.) a trichinellózis Jugoszláviában való elterjedtségét láthatjuk háziállatokban és vadon élő állatokban.

Az adatokat három csoportra osztottuk:

1. A sertések fertőzöttsége (vágóhídi adatok),

2. Más szinantrop állatfajták fertőzöttsége (a humán környezetben élő olyan állatok, amelyek nem közvetlen forrásai az ember fertőződésének),

3. A természetben élő állatok fertőzöttsége.

a) A sertések fertőzöttsége: A Jugoszláviában leközölt vágóhídi adatok alapján, amelyeket mintegy négy millió sertés trichinoskópiás vizsgálatával nyertek az 1932—1960-ig tartó időszakban, a fertőzöttség százalékaránya 0,0007% és 0,0037% között mozgott. Ennek alapján a fertőzöttség átlagos százalékaránya mintegy 0,003%-ra tehető, illetve minden százezer levágott sertésre 3 fertőzött jutna.

b) Más szinantrop állatok fertőzöttsége:

— patkányok: Az 1931 és 1960 közötti időszakban Jugoszlávia különböző részein összesen 1408 patkányt vizsgáltak meg trichinellózisra, s a fertőzöttség foka 0 és 8,6% között mozgott (átlag 1,6%).

2. táblázat

Háziállatok és vadállatok trichinellózisa Jugoszláviában

	Állatfajok	Helységnév	Vizsgálati év	A kivizsgált állatok száma	Az infesztáltság százalékaránya
Vágóhidi adatok	Sertés	Zágráb	1932—1935	321.468	0,0037
		Zágráb	1932—1941	569.393	0,0031
		Jugoszlávia	1932—1938	2,568.962	0,0022
		Svetozarevo	1946—1955	258.231	0,0031
		Belgrád	1951—1955	159.426	0,0044
		Ljubljana	1952—1956	131.473	0,0007
Más szinantrop állatok	Patkány	Zágráb	1931	64	—
		Belgrád	1934	92	8,60
		Szerbia	1960	980	1,45
		Jugoszlávia	1960	282	—
Vadállatok	Egér	Jugoszlávia	1960	220	—
	Kutya	Jugoszlávia	1958—1960	868	4,15
	Macska	Zágráb	1957	1	(+)
		Belgrád	1960	1	(+)
	Róka	92 bőrfelvásárló állomás Jugoszláviában	1958—1960	6.759	12,97
	Farkas			58	44,8
	Sakál			5	(1 drb.)
	Vadmacska			41	4,87
	Menyét			112	1,78
	Borz			240	0,83
	Medve			27	7,40
	Vaddisznó			36	2,77
	Görény			95	1,05
	Vidra			4	—
	Hiúz			3	—
	Pézsmapatkány			114	—

— egerek: 1960-ban az ország különböző részeiről 200 egeret vizsgáltak meg, amelyek között azonban fertőzöttet nem találtak.

— kutyák: az 1958 és 1960 közötti időszakban megvizsgáltak 868 kutyát, az ország különböző sintértelepeiről. A fertőzöttség százalékaránya 4,15% volt.

— macskák: 1957-ben Zágrábban és 1960-ban Belgrádban találtak egy-egy fertőzött példányt. Mivel azonban ismeretlen a megvizsgált macskák száma, így a fertőzöttség százalékarányára nem lehet következtetni.

c) A vadon élő állatok fertőzöttsége: Az 1958 és 1960 közötti időszakban trichinellózisra megvizsgálták 7494 vadon élő állat izomzatát. Tekintettel a technikai nehézségekre, az izomzat begyűjtése csak az esetek kisebb részében történhetett a frissen elfogott vagy lelőtt állatoktól. A kivizsgálásokhoz nagyobbára olyan izomcafatokat használtak fel, amelyeket a lenyúzott állat-

bőrökről gyűjtöttek Jugoszlávia 92 bőrgyűjtő állomásán. A minták 2—6 hónaposak voltak.[1]

A 7494 vadállat izomzatának átvizsgálásakor a következő fertőzöttségi arányokat találták:

6759	rókából	fertőzött	12,97%
58	farkasból	„	44,80%
5	sakálból	„	1 darab
41	vadmacskából	„	4,87%
112	menyétből	„	1,78%
240	borzból	„	0,83%
27	medvéből	„	7,40%
36	vaddisznóból	„	2,77%
95	görényből	„	1,05%

Négy megvizsgált vidrában, három hiúzban és 114 pézsmapatkányban trichinellát nem találtak.

A felsorolt adatok nyilványvalóan arra utalnak, hogy a trichinellózis természetes gócai országszerte elterjedtek. Így fennáll a trichinellózis beszűrődésének állandó veszélye a szinantrop állatok, esetleg egyenesen a sertések közé, amelyek viszont az emberek fertőződésének a főforrásai.

A trichinellózis összes beszivárgási útjai a természetes környezetből a szinantrop környezetbe még nincsenek eléggé felfedve. Feltehetően szerepe lehet a patkányok és egerek idényjellegű vándorlásának is. Ezek a rágcsálók fogyasszák a természetben elhullott állatmaradványokat is, majd visszatérve a szinantrop környezetbe, macskákat, kutyákat, sőt sertéseket fertőzhetnek meg.

Jelentős a vadászok szerepe is. A lenyúzott vadak tetemét gyakran kidobják, esetleg kutyák, macskák, sertések táplálékául adják. Erről már esett említés egyes járványok leírásánál.

Röviden vázolnánk a trichinellózis leküzdésének a lehetőségét is.

Nyilvánvaló, hogy a fertőződés lánca a természetben lényegében nem befolyásolható. Erre a szinantrop környezetben, s ezen keresztül a humán populáció megvédésében nyílik hathatós lehetőség.

Az alapelvek a következők:

— megnehezíteni a trichinellózis beszűrődését a természetből a szinantrop környezetbe,

— meggátolni, illetve megnehezíteni a trichinella terjedését a szinantrop környezetben,

— közvetlenül megvédeni a humán populációt.

A fenti elvek a következő intézkedéseket igénylik:

1. Kötelező trichinoskópia az összes vágóhídon.

2. Kötelező és díjmentes trichinoskópia a házi vágásoknál. Pozitív lelet esetén a tulajdonos kártalanítása.

[1] Érdeklődésre tarthat igényt egy kísérlet, amelyben 4-4 darab 2, azaz 3 éve feldolgozott róka- illetve farkasbőrről vett izomrostokban (amelyek harántcsíkolt szerkezetüket már elvesztették) trichinella lárvákat találtak. Ezek nem éltek, s kissé elváltoztak ugyan, de azonosságukhoz nem férhetett kétség.

3. Az elejtett vaddisznó húsának kötelező és díjmentes trichinoskópiája.

4. A vágóhídi hulladékok megsemmisítése. Amennyiben sertéshizlalásra alkalmazzák, kötelezővé tenni előzetes kifőzésüket.

5. A vágóhidak és sertéshizlaldák állandó szisztematikus deratizációja. Az elhullott egerek és patkányok elégetése.

6. Kóbor kutyák és macskák irtása, maradványaik elégetése vagy mélyreásása.

7. Az elejtett vadak lenyúzás utáni elégetése vagy mélyreásása.

8. Intenzív egészségügyi-felvilágosító munka végzése.

A trichinellózis esetleges regressziójára vonatkozólag nem szabad szem elől téveszteni, hogy az eredmények nem csupán a helyénvaló elvektől és az intézkedések alaposan kidolgozott tervétől függnek, hanem igen gyakran a kivitelezést befolyásoló szubjektív és objektív tényezők egész sorától.

Rezime

Epidemiološka situacija trihineloze u Jugoslaviji

Autori ukazuju na osnovne rezultate istraživanja na osnovu kojih se može pouzdano tvrditi da uzročnici infekcije sa trihinelom mogu biti živa bića koja se inače ne hrane mesnatom hranom, kao što su ovce, ptice i bube. U radu se ukazuje da u Jugoslaviji najviše pristalica ima stanovište Berezencova (1954, 1956) po kome postoje dva odvojena žarišta trihineloze: sinantropsko i prirodno žarište.

U pogledu istorijata trihineloze autori navode da se na teritoriji Jugoslavije pisana rasprava pojavljuje o ovoj temi već 1862. godine. Prvi opis autohtone epidemije u domaćoj literaturi pojavljuje se 1907. godine, a odnosi se na slučaj zaraze tri osobe iz gružanskog sreza u Srbiji na osnovu domaćeg klanja svinjčeta. To je inače i jedina opisana domaća zaraza do prvog svetskog rata.

Za ova protekla pola veka bilo je evidentirano 30 epidemija i dva slučaja pojedinačnog oboljenja. Većina epidemija (ukupno 24) evidentirano je posle II svetskog rata, što po autorima ne ukazuje na porast oboljenja, već na efikasniju zdravstvenu službu i u pogledu dijagnostike. Do epidemije trihineloze na teritoriji Jugoslavije dolazilo je do sada na području tri republike: Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije. Od evidentiranih 30 slučajeva, izvor epidemije bilo je u 24 slučajeva kod domaćih svinja u privatnom klanju (u klanicama se u nas od 1923. obavljaju trihinoskopske kontrole), u tri slučajeva izvor je bio meso divljeg svinjčeta, a u tri slučajeva izvor je ostao nepoznat.

Autori u svom radu detaljnije prikazuju tri različita slučaja (od kojih jedan iz 1965. godine, kada je izvor epidemije bila ulovljena divlja svinja u Fruškoj Gori i od nje je poteklo 74 trihinelozna oboljenja uz srećnu okolnost, da je to bila epidemija bez i jednog smrtnog slučaja) i ukazuju kako se trihineloza pretače iz prirodnih žarišta u sinantropsku sredinu. Pacovi, psi i mačke predstavljaju sprovodnika od ostataka već obolelih domaćih svinja, divljih svinja i lisica, te doprinose stvaranju novih sinantropskih žarišta ili osvežavaju već postojeća.

Autori u završnom delu svog rada analiziraju podatke o rasprostranjenosti trihineloze u Jugoslaviji u domaćim i divljim životinjama, te izlažu mere za spečavanje širenja trihineloze sa posebnim osvrtom na mogućnost potpune zaštite ljudi i sprečavanja prenošenja trihineloze iz prirodnih žarišta u sinantropne životinje.

Zusammenfassung

Epidemische situation der trichinose in Jugoslawien

Die Verfasser verweisen auf die grundlegenden Forschungsergebnisse auf deren Grund man mit Gewissheit behaupten kann, dass die Infektionsverursacher mit Trichine Lebewesen sein können, die sich ohne Fleischnahrung ernähren, wie das der Fall bei Schafen, Vögeln und Insekten ist. In der Arbeit wird darauf hingewiesen, dass in Jugoslawien der Standpunkt von Berezencev (1954—1956) die grösste Anhängerzahl hat. Nach diesem Standpunkt gibt es zwei unabhängige Herde von Trichinose: synantropische und natürliche Herde.

Von geschichtlicher Seite betrachtet, führen die Verfasser an, dass auf dem Gebiet Jugoslawiens schriftliche Auseinandersetzungen mit dieser Frage schon 1862 erschienen. Die erste Beschreibung der autochtonen Epidemie in der einheimischen Literatur erscheint 1907 und bezieht sich auf den Infektionsfall dreier Personen aus einem Dorf des Bezirks Gruž in Serbien. Zur Infektion kam es als Folge des Schweineschlachtens im Haushalt. Dies ist zugleich auch der einzige beschriebene Infektionsfall bis zum I Weltkrieg.

Während des verlaufenen halben Jahrhunderts wurden 30 Epidemien und 2 Infektionen von Einzelpersonen verzeichnet. Die meisten Epidemien, insgesamt 24, wurden nach dem II Weltkrieg aufgezeichnat, was laut der Verfasser nicht auf einen Zuwachs der Erkrankung deutet, sondern auf einen wirksameren Gesundheitsdienst auch hinsichtlich der Diagnostik. Zu einer Trichinoseepidemie kam es in Jugoslawien bisher auf dem Gebiet der Republiken: Bosnien und die Herzegowina, Kroatien und Serbien. Von den aufgezeichneten 30 Fällen sind 24 Fälle auf das Schweineschlachten im privaten Haushalt zurückzuführen (ab 1923 werden in jugoslawischen Schlachthäusern trichinöse Prüfungen durchgeführt), in 3 Fällen war die Quelle das Fleisch vom Wildschwein während in drei anderen Fällen die Infektionsquelle unbekannt blieb.

Die Verfasser beschreiben in ihrer Arbeit eingehender drei verschiedene Fälle. Ein Fall stammt aus dem Jahr 1965. Die Anstekkungsquelle war ein in dem Gebirge Fruschka Gora erschossenes Wildschwein. Als Folge wurden 74 trichinöse Erkrankungen aufgezeichnet. Die Epidemie hatte zum Glück keinen einzigen Todesfall zur Folge. Weiter wird in der Arbeit darauf hingewiesen, wie sich die Trichinose aus den natürlichen Herden in die synantropische Umwelt verbreitet. Ratten, Hunde und Katzen repräsentieren Krankheitsüberträger von den Resten der schon erkranten einheimischen Schweine, Wildschweine und Füchse und tragen somit zur Schaffung neuer synantropischer Herde bei oder erfrischen schon vorhandene.

Abschliessend analysieren die Verfasser Angaben über die Verbreitetheit dieser Krankheit in Jugoslawien bei Haus- und Wildtieren. Danach schildern die Verfasser die Vorbeugungsmassnahmen zur Verhinderung der Verbreitung der Trichinose mit besonderem Rückblick auf die Möglichkeit der völligen Beschützung der Menschen und die Verhinderung der Übertragung der Trichinose aus den natürlichen Herden in synantropische Tiere.

Dömötör Tekla

Néphitkutatás és őstörténet

(Diószegi Vilmos emlékére)

1972 év nyarán a budai Farkasréti-temetőben sokan álltunk körül Diószegi Vilmos sírját, s tudtuk, hogy vele a magyar néphit és őstörténet kutatásának olyan képviselője hunyt el, akinek munkáját folytatni már aligha lehet.

Negyvenkilenc éves volt, amikor eltemették. Mintegy húsz évvel régebben, külföldi terepmunkái előtt a budapesti egyetem Néprajzi Intézetének könyvtárában adta elő terveit, elképzelését, vázolta kidolgozott módszerét. Szépen nőtt, daliás fiatalember volt — senki sem gondolta, hogy ilyen fiatalon távozik közülünk. Ő maga azonban, utolsó életévében már sejtette, hogy nem sok ideje van hátra. Az utolsó évben még a dohányzásról is leszokott, hogy „arra se vesztegesse idejét". Tudta, érezte: túl sok feladat vár még rá, melyet csak ő tud befejezni.

De húsz évvel ezelőtt még senki sem gondolt az elmúlásra, legkevésbé maga a fiatal Diószegi. Szerény, de lelkes ifjú volt, aki akkor már keleti kutatóútjaira megfelelően felkészült: török, mongol, mandzsu-tunguz, finnugor és kínai nyelvet tanult, s természetesen egy sor európai nyelvet is.

Még mielőtt első, törökországi kutatóútjára elindult volna, szinte Magyarország egész területét bejárta, hogy a magyar élő hiedelemvilágot megismerje. Tőle vártuk az új magyar néphit-monográfiát (az utolsó ilyen monográfia, Róheim Géza műve, fél évszázaddal ezelőtt készült). De befejezetlen maradt monográfiája a halottlátó-asszonyokról, a Luca-napi szokásokról is. Nem tudta feldolgozni gyűjtőútjainak eredményeit sem. Hagyatéka a világ egyik legteljesebb a sámánizmussal foglalkozó archivuma, publikált könyvek, tanulmányok és mintegy száz sámán ének magnetofonszalagon. Szövegét, dallamát leírták már, de értelmezésük nagyrészt az utókorra maradt.

Diószegi egyike volt az utolsó kutatóknak, aki még nemrég működő szibériai sámánokra talált, s páratlan nyelvtudásával ritusaikat, s világképüket megismerte s lejegyezte — továbbá a magyar néphagyománnyal egybevetette. A sámán-tudomány és technika ugyanis napjainkban inkább már csak emlékekben, mint funkciójában vizsgálható s ugyanezt mondhatjuk a magyar „táltos-hitről" is.

A magyar néphit-kutatás kezdettől fogva egybefonódott a magyar őstörténeti-kultúrtörténeti kutatással. Ortutay Gyula egy rádióelőadásában (mely a *Halhatatlan népköltészet* című kötetben jelent meg) foglalkozott

a magyar „rokonságkutatókkal". Valóban, a rokonságkutatás a magyar történetírást a kezdetektől fogva jellemezte: hiszen nyelvileg idegen nép volt itt a magyar kezdettől fogva indoeurópai nyelvű népek között, s tudta a magyar hagyomány, hogy valahol, keleten rokonaink élnek, akik a mienkhez hasonló nyelvet beszélnek.

Amikor azután a múlt század elején a magyar nyelvtudomány kibontakozott, s a magyar nyelv finnugor rokonsága nyilvánvalóvá vált, azonnal sejtették azt is, hogy a honfoglaló magyarok hitvilága a „sámánizmus" kategóriába tartozott, s az sem volt kétséges, hogy a régi sámánok emléke a táltosokról szóló hiedelmekben élt tovább. Megírta ezt már 1817-ben Horváth János is, s utána minden ősvallás-kutatónk ugyanezt vallotta.

Nem is volt ez kétséges, csupán az, hogy mennyiben lehet még az élő magyar hitvilágban ennek emlékét fellelni, az ezer év óta keresztény magyarság mennyit őrzött meg a régiségből? Vagyis, hogy a néprajzi, pontosabban a néphit-kutatás adhat e konkrét segítséget a magyar őstörténet, kultúrtörténet feltárásához.

E kérdés vizsgálatának szentelte életét Diószegi Vilmos, aki példaszerű módszerességgel látott munkához. Róheim Géza például 1925-ben még úgy vélte, hogy a magyar néphit nem különbözik lényegesen a szomszédos keleteurópai, indoeurópai nyelveket beszélő népek hiedelmeitől, de poszthumus megjelent munkájában (Hungarian and Vogul Mythology, 1954, New York) a külföldön élő öreg, neves kutató, pusztán elméleti úton arra a következtetésre jutott, hogy igenis, felfedezhetők még közös vonások az élő magyar néphit és a rokonnépek sámánizmusa és mitológiája között.

Diószegit azonban az elméleti munka nem elégítette ki. Ő személyesen akart minderről meggyőződni. Mondjuk ki mindjárt: Diószegit inkább a magyar őstörténet és ethnogenezis kérdése érdekelte, mint a sámánizmus fenomenológiája: sokkal inkább volt történész, mint vallástörténész. Számára a sámánizmus kutatása inkább segédeszköz volt a magyar őstörténet problémáinak tisztázásához. Ezért indult el a „rokonkeresők" nyomában Szibériába.

Sámánok nyomában Szibéria földjén című könyvében (Budapest, 1960) tréfálkozva számol be e gyűjtőútjáról, melyhez két hónapra elég ösztöndíjat kapott, s mely végül is tizenöt hónapig tartott. Azt azonban maga sem tudta, hogy e gyűjtőút (s következő gyűjtőútja Mongóliában) annyira tönkreteszi szervezetét, hogy ilyen fiatalon követi majd elődeit: Jankó Jánost, Reguly Antalt s a többi „rokonkeresőt". Az étkezésre szánt pénzből fényképeket készített; éjszakánként alvás helyett múzeumi leltárkönyveket másolt. Éhezett, lábujjai lefagytak, nyomorultabban élt, mint a legszegényebb őserdei gyűjtögetők és vadászok. Csak akaratereje, derűje, kitartása volt állandó és változatlan. A nélkülözéseket és szenvedéseket jóformán észre sem vette: szinte boldog révületben élt maga is, hiszen megtalálta a sámánok nyomát.

Diószegi Vilmos munkásságának emlékét — a befejezetlen művek mellett — számos publikált könyve, tanulmánya őrzi. E könyvekből megismerhetjük fő tudományos koncepcióját s módszerét. Legnagyobb hatást Magyarországon az 1958-ban megjelent *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben* című könyve keltett, a nagyközönség pedig *Sámánizmus* című összefoglaló könyvéből tájékozódhatott a kérdéscsoport egészéről (1962). Több idegennyelvű antológiát is szerkesztett, melyek az egész világon hírnevessé tették: a *Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker* (1963) Budapesten, az Akadémiai kiadó gondozásában jelent meg, a *Tracing Shamans in Siberia* Hollandiában

(1968). Magyar s külföldi folyóiratokban a jelentős tanulmányok egész sora jelent meg, melyeknek ismertetése nem férne e rövid megemlékezés keretébe: inkább módszeréről s eredményeiről szólnék néhány szót.

Mint már említettem, a 19. század eleje óta sejtette a magyar tudományosság, hogy a nyelvtudomány és a néphitkutatás az a két fő terület, mely segítséget adhat a magyar kultúrtörténet régi szakaszainak feltárásához: ehhez csatlakozott azután a régészet és a zenetudomány. Ipolyi Arnold mitológiájában ugyan még a magyar meséket is megvallatta, de már a századforduló körül nagyjából világos volt, hogy a népköltészeti műfajok: a mese, ballada, dal későbbi eredetűek, s itt az új hazában öltöttek magyar formát. A néphit azonban képes volt igen archaikus vonások konzerválására. Természetesen a látványosabb varázscselekményeket (lóáldozat) vagy a szellemekbe vetett hitet aránylag hamar kiirtotta a kereszténység. De fennmaradhattak olyan elemek, melyek nem voltak nagyon feltűnőek, vagy amelyek ellen az egyházak hiába küzdöttek. Különösen az emberfeletti hatalmúnak képzelt élő személyekről való hiedelmek éltek szívósan tovább. Természetesen az ő tevékenységüket sem nézte jó szemmel az egyház és a közigazgatás, de mégis fennmaradtak, mert a magyar parasztság — éppen jogfosztottsága, rossz életkörülményei és tudatlansága következtében — „tudósai" segítségével igyekezett anyagi problémáit és érzelmi válságait megoldani.

E körbe tartozott az időjárás „mágikus" irányítása, ember és állat gyógyítása és rontása (az oldás és kötés), az elhunytakkal szembeni viszony szabályozása, mind olyan kérdések, melyek valaha a sámánok hatáskörébe tartoztak.

Így kb. a II. világháborúig csaknem minden magyar nyelvterületen lehetett még táltosokkal, gyógyítókkal, a halottakkal értekező látóasszonyokkal találkozni. E „tudósokról" szóló történetek (s ide tartoznak az ördöngös kocsisokról, molnárokról, bábákról szóló hiedelmek is) ma ugyan mindinkább elvesztik hiedelem-hátterüket, s epikus történetté válnak, de az idősek számára még élő valóságot jelentenek: hisznek tudományukban.

Ami Diószegit elsősorban ösztönözte, az a tény volt, hogy e magyar „tudók" néhány csoportja — elsősorban a táltosok és a halottlátók — révülés, vagyis extázis során nyerik el „tudományukat", s ez minden kétséget kizáróan a sámánizmushoz közelíti ezt a hiedelemkört.

Diószegi korai tanulmányai elsősorban a sámánok és táltosok egyező vonásait vizsgálják. Amit az elődök inkább csak sejtettek, s elméletileg fejtettek ki, azt ő saját gyűjtéséből tudta igazolni. Munkájának kétségkívül ez a fő jelentősége — ő az a magyar kutató, aki a magyar s az „orientális" (finnugor és törökös) sámánizmust egyaránt, saját kutatásával tudta tanulmányozni.

Élete utolsó évtizedében munkájában még tovább ment. Már nemcsak a magyarság etnogenezise, őstörténete foglalkoztatta, hanem a szibériai és belső-ázsiai kis népcsoportok etnogenezise is. Úgy vélte, a sámanizmus mintegy segédeszköz, amellyel az írott történelemmel nem rendelkező népek történetét egy bizonyos fokig rekonstruálni lehet. Ezért adott részletes leírásokat pl. a különböző népek sámán-felszerelésének készítéséről, mert meggyőződése volt, hogy ez archaikusabb vonásokat őriz meg, mint pl. a nyelv, vagy az életmód. (Ilyen tanulmányai pl: *Tuva Shamanism: Intraethnic Differences and Interethnic Analogies.* Acta Ethn. 1962. — *Az obiugor sámándob eredetének kérdése.* Műveltség és Hagyomány 1963. — *Ethnogenic Aspects of Darhat Shamanism.* Acta Orient. Hung. 1963. — *A szamojéd kultúra emlékei a keletszajáni népek sámánizmusában.* Ethnographia 1963, stb.)

Utolsó munkái a készülő magyar néprajzi lexikon címszavai voltak, továbbá tudománytörténeti munkák: antologiát készített a magyar mitológiával foglalkozó régi művekből, monográfiát irt Sebestyén Gyuláról. Évekig a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportja folklór-részlegének vezetője is volt.

Munkáját folytatni egyre nehezebbé válik, hiszen elfelejtik már hazánkban is a táltosokat és halottlátókat, elfakul a szibériai táltosok tevékenységének emléke, felszerelésük csak a múzeumokban marad meg. A következő generáció már csak elméletileg foglalkozhat azzal, ami Diószegi számára még személyes élmény volt: élete nagy élménye és életcélja.

Rezime

Istraživanja narodnih verovanja i praistorije

Autor se osvrće na životno delo Vilmoša Diosegija (Diószegi Vilmos), istraživača narodnih verovanja i praistorije, koji je preminuo u svojoj 49-oj godini života.

Početkom prošlog veka, a vremenu kada se razvila mađarska nauka o jeziku, a srodstvo mađarskog jezika sa ugro-finskom grupom jezika postalo izvesno, pretpostavljalo se i to da je religijski svet Mađara u doba dolaska i svog nastanjivanja u sadašnje krajeve srednje Evrope spadala u kategoriju „šamanizma".

U kolikoj se meri još mogu pronaći tragovi ovih religijskih predstava u danas postojećim verovanjima Mađara; koliko je još sačuvano ovog verovanja kod Mađara koji su već 1000 godina hrišćani; osim ovih, još su brojna pitanja čijem je rešavanju posvetio svoj život Vilmoš Diosegi. Bio je jedan od poslednjih istraživaca, koji je pronašao nedavno još aktivne šamane u Sibiru, i pošto je njegovo zvanje tog jezika bilo bez premca, upoznavši njihove rituale i predstave o životu, izvršio je komparaciju sa narodnim tradicijama i verovanjima u Mađara.

Summary

Ethnography and Prehistory

With his article the author reminds us of Diószegi Vilmos, the late researcher of Hungarian popular belief and prehistory, who died at the age of 49.

Already at the beginning of the last century when Hungarian linguistics began to develop and the kinship between the Hungarian language and the Finn-Ugor group of languages became evident, it was at once supposed that the religious world of the Hungarian conquerors of the 9th century falls under the category of „shamanism".

Diószegi Vilmos dedicated his life not only to find out to what extent it is still possible to discover in the living Hungarian religious world traces of that old belief but also to the question: how much has the thousand years old Christianity of Hungarians preserved some forms of that belief. In addition to these, many other questions as well, represented V. Diószegi's field of interest.

It can be also said that V. Diószegi was one of the last researchers who discovered Siberian „shamans" who were recently still performing their religions habits. Owing to his extraordinary linguistic knowledge, Vilmos Diószegi got familiar with their forms of worship, their view of life and succeeded in connecting these with the Hungarian folk tradition.

műhely

Rehák László

A szociális különbségek kutatásainak nehézségei és első eredményei Vajdaságban

A tartományi törvényhozás 1972-ben jónak látta a szociális különbségek tudományos kutatását és feltárását Vajdaságban. E célból leszerződtette a Szabadkai Közgazdasági Kar Üzemszervezési és Üzemgazdálkodási Intézetét és az Újvidéki Közgazdasági Intézetet, hogy egy éves időtartam alatt végezze el a kívánt kutatást. Időközben a újvidéki társkutató intézet megszűnt, így az amúgy is szűkre szabott idő és szervezeti nehézségekkel terhelt kutatás bonyolítását még inkább megnehezítették. E sorok írója, aki kénytelen volt a megszűnt újvidéki társkutatóra háruló feladatok befejező szakaszának irányítását is vállalni, két közvetlen szabadkai kutató-társával, mr Borislav Martin és Szecsei Mihály egyetemi tanárokkal, a nyár folyamán befejezték a kutatás dandárját.

A mintegy húsz kutató és szakmunkatárs, és még további technikai munkatársak közreműködésének eredményei a hat füzetet kitevő mellékletek és mintegy 500 oldalas tanulmány összefoglalóját és a tanulmányról dr. Mezei István és dr. Miša Naumović egyetemi tanárok recenziói alapján a képviselőházban december folyamán vitatták meg a szociális különbségekre vonatkozó tudományos kutatások eredményeit.

Az elért kutatási eredmények nem elégítették ki mindenben a hozzájuk fűzött reményeket, így az Üzemszervezési és Üzemgazdálkodási Intézet magára vállalta a kiegészítő kutatások feladatait, amelynek eredményeit 1974. március elején, illetve a tanulmány végleges szövegével április elején közli a tartományi képviselőházzal.

Az alábbiakban a folyóiratban való közlés adottságainak figyelembe vételével megjelentetjük a kutatás vezetőjének összefoglaló ismertetőjét a tartományi képviselőházban 1973 decemberében összehívott bizottsági tagok és szakemberek vitaülésén.

A szociális különbségeket kutatók többsége tisztában volt azzal, hogy nemcsak a kutatás-technikai nehézségekkel kell megbirkózniuk. A tanulmány készítőinek számolniuk kellett az általános politikai jellegű nehézségekkel is. Tudatában voltunk annak is, hogy a tanulmány kidolgozásánál kettős veszély fenyeget a technokratizmus ellen vívott harc időszakában. Ismeretes, hogy a

technokratizmus eszmei kifejezője az anarcholiberalizmus, harctere pedig Vajdaság is, és ezen a területen a tartományi képviselőház is, mint a döntéshozatal hordozóinak egyik központja.

Az egyik technokratizmusból eredő veszély már magából a kutatásból és a problematikához való hozzáállásból eredt, az ugyanis, hogy az ideologizálástól és a politizálástól való félelem következtében megszakad a politikai megközelítés és a közgazdasági megközelítés közötti szükségszerű kapcsolat.

A másik veszély — figyelembe kell venni, hogy a kutatások indulásakor a KSZ tartományi vezetősége élén Čanadanović magiszter állt, a tartományi képviselőház élén pedig Rajačić okleveles közgazdász — az volt, hogy megfelelő eszmei hozzáállás és politikai bátorság hiányában a képviselőház szervei fedezetet keresnek a tudományos megállapításokban vagy tudományos javaslatokban a már foganatosított vagy a végrehajtásra váró feladatok igazolására olyan esetben is, amikor nem tudományról, hanem puszta politikai határozatról van szó. Ilyen helyzetben, amikor valójában társadalmi konvencióról és megegyezésről van szó, fölmerülhetett annak lehetősége, hogy azok akiknek felelősen dönteniük kell szükségesnek találják tudományos, pontosabban szólva ál-tudományos fedezetet találni intézkedéseikre.

Az első veszélyről, a technokratizmusba való áthajlásról és a politikának elkülönítéséről, a gazdasági problémáktól a nyár elején Veljko Vlahović a platform magyarázásakor többek között ezt mondta:

„A technokratizmus a tudományból, a számokból és diagrammokból mítoszt csinál. Tudatosan figyelmen kívül hagyja a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyokat. A technokratizmus nem menekül az elmélettől, de elméleti sémákba esik. A technokratizmus azt a gazdaságpolitikát emeli ki, amely a gazdaságot elválasztja a politikától és egy vak gazdálkodást eredményez."

A másik veszély a tudomány fetisizálásának kísérletében van, abban, hogy kifejezésre jusson az a törekvés, hogy a politikai határozattól elválasztódjék a döntéshozatal alapja vagy fedezete, azé a döntéshozatalé, amelyért a döntéshozókat terheli a felelősség, hiszen ez a politikai döntések körébe tartozik. A gazdálkodás területén (nem is beszélve a szűkebb értelemben vett szociális politika egyes döntéseiről) kialakított társadalmi viszonyok sok fontos gyakorlati megoldást tartalmaznak, amelyek a politikai felmérés és határozás körébe tartoznak.

Valami hasonló van az egyik képviselőházi bizottság október 31-én a most tárgyalt tanulmánnyal kapcsolatos javaslatában is:

„A társadalmi megállapodás és az önigazgatói egyezmény meghatározzák az azonos szakképesítésért és azonos munkáért járó személyi jövedelmek mozgáskeretét (a viszony 1:2). Valamilyen osztályzatot kellene adni erről a keretről, valamint a legalacsonyabb és legmagasabb személyi jövedelmekre vonatkozó 1:5 arány realitását kell meghatározni."

A tanulmány előkészítését szolgáló kutatásokban résztvevő személyek közvetlenül közreműködtek a személyi jövedelmet szabályzó társadalmi megállapodások és önigazgatói egyezmények előkészítésében, illetve végrehajtásuk elemzésében. A tanulmány összefoglalója a személyi jövedelmek meghatározásának javítása szempontjából is osztályozott és kiértékelte az első hatásokat is, amelyeket a tanulmány nem foglalhatott idejében össze, de ha valaki elvárná, hogy az 1:2 társadalmi konvenciót tudományosan megmagyarázzák vagy a konvenció 1:2,2-re vagy 1:1,8-ra való változását tudo-

mányosan megindokolják, vagy az 1:4,5 arányt ajánlják az 1:5 helyett — sarlatán volna.

Én nem kételkedem benne, hogy ha a képviselőház szervei nagyon insziszstálnak, találnak is majd tudósokat vagy féltudósokat, ha nem a Vajdaságban, akkor azon kívül, akik aláírják nevüket az ilyen „tudományos", pontosabban „kvázi tudományos" elemzések alá. Egész sor gyakorlati megoldást mutathatunk be vagy éppen formálhatunk, azok rendkívül jók is lehetnek, de hangsúlyozni kell, hogy ezek politikai határozatok, olyan határozatok, amelyekben a politikai döntésekben azonos módon szakavatottak, mint a kutatók, illetve a kutatók sem szakképzettebbek a képviselőknél vagy más döntést hozó társadalmi testület tagjainál.

Ha e tanulmány céljairól beszélünk, és ha tekintetbe vesszük a rendelkezésekre álló időt, és a rendelkezésre bocsájtott eszközöket, továbbá azt a határozatot, hogy ez egy gazdasági-szociológiai tanulmány legyen, hangsúlyozva a gazdasági jelleget, valamint tudva azt, hogy a tanulmánynak a politika kialakításához, és esetleg további kutatásokhoz alapot kell biztosítania, akkor megállapítható: a tanulmány arra irányult, hogy diagnosztikus legyen, hogy elegendő hiteles adatot adjon, és hogy elemző legyen olyan mértékben, amennyire az elemzésnek szilárd alapja van ahhoz, hogy megfelelő hitelességgel dolgozza fel az anyagát.

A kutatók tudatosan mellőzték azokat a másodlagos szociológiai hozáállásokat, amelyekből szintén kiviláglanak a szociális különbségek és amelyek rendkívül érzékenyek és jelentősek a munkások számára, de már csak a meghatározó fontosságú viszonyokból levezetett kategóriát képviselnek. Ugyanígy a politikai szociológia egész területét figyelmen kívül hagytuk, így az egyes társadalmi rétegeknek a döntéshozatalban való részvételét is mellőztük, mert bármennyire is fontos ez, mégis egy olyan dolog, amelyet ki lehet kerülni, különösen akkor, ha figyelembe vesszük a tanulmányozásukra vonatkozó módszerek elégtelen megbízhatóságát. Ugyanúgy a kultúrszociológia terén bekövetkező változások meghatározásai is igen fontosak az ember élete szempontjából, de ez alkalommal elálltunk e terület elemzésétől.

A szociális különbségek Vajdaságban való kutatására vonatkozó eszmei vázlat készítői tudatában voltak a megfelelő előzetes adatok hiányos voltának, ezért mindjárt külön empirikus kutatást is irányoztak elő.

A kutatások során kétségtelenül kiviláglott, hogy az elmúlt évek folyamán, a végrehajtó politikai szervek és a tudomány mennyire nem összehangolt, technokratikus módon viszonyult a statisztikához és az adatgyűjtés más szerveihez.

Ezért a szabadkai Közgazdasági Karon elvégzett kutatások az adatgyűjtés módszertanának változtatását sürgetik, annak ellenére, hogy a kutatók tudatában vannak azoknak a nehézségeknek, amelyek a statisztikai adatok gyűjtésének változtatásával járnak.

A szociális különbségek Vajdaságban jelentkező méreteinek és gyökereinek kutatása néhány alapvető irányvonalon haladt. Először a jövedelemmeghatározás területéhez tartozó szociális különbségeket, másodszor a személyi jövedelemből eredő szociális különbségeket vizsgálták. Harmadszor, a kutatások a fogyasztásban való szociális különbségekre, különös figyelmet for-

dítva a legalacsonyabb jövedelmű munkások életszínvonalának megőrzésére és helyzetére, vonatkoztak. Negyedszer, azokra a szociális különbségekre vonatkoztak, amelyek akkor mutatkoznak meg teljes mértékben, ha a családot veszszük szemügyre, és ezen belül az egyes családtagot, nem pedig a „foglalkoztatott munkaerőt" függetlenítve azt annak családi környezetétől, ahogyan ezt ez előtt tették, és ahogyan ma is a gazdasági mozgásokhoz való gazdasági technokratikus hozzáállás teszi.

Már a kutatás vázlata készen volt, amikor a végleges vázlathoz hozzáadtuk a szakképesítésről szóló részt, habár a társkutató újvidéki Közgazdasági Intézet és a kutatásban részt vevő munkatársai ellenezték ezt. Az ellenállás megszűnt, amikor megmagyaráztuk, hogy az így megnövekedett költségek teljes egészében a már felosztott témáktól függetlenül a szabadkai kutatókat terhelik. Időközben, miután már az ezirányú kutatási bővítésben megállapodtunk, társadalmunkban is elismert körülménnyé vált az, hogy azok a szociális különbségek, amelyek az oktatás és a szakképesítés területén keletkeznek, rendkívül jelentősek, döntő hatásúak és a jövő generációban is visszatükröződnek. Kiegészítő irányvonalként jelentkezett még a kutatások során a regionális jelleg és ezzel kapcsolatban májusban megkaptuk a tanulmány kidolgozását kísérő bizottság jóváhagyását is.

A kutatás egyik további irányvonala a lakásépítési politika volt, amely egész társadalmunkban vita tárgyát képezi. A jövő lakáspolitikájának néhány elemét már most identifikálhatjuk, néhányat pedig társadalmilag kell még csak ezután affirmálni.

A tanulmány kidolgozásának befejező szakaszában tovább juthatunk a JKSZ munkaprogramjának általános irányvonalától és alapelveitől vagy a Szövetségi Képviselőház ajánlatától, figyelembe véve a platformot, amely tovább haladt a KSZ alapelveinek és programjának konkretizálásával. A programtól eltérően, amely rámutat arra, hogy a szociális politika a gazdaságpolitika alkotó eleme, a platform azt hangsúlyozza, hogy a szociális politika elsősorban osztályjellegű kérdés, az önigazgatás erősödésének és a közvetlen termelők önigazgatásban betöltött társadalmi helyzetének függvénye, és hogy az általános gazdasági stabilizáció eleme.

A tanulmány összefoglalója hangsúlyozottan a politikai rendszerből indult ki, az önigazgatási tartalom, a szociális politika nagy számú résztvevőjenek és realizálójának tényéből, de óvakodtunk attól, hogy az etatizmus erősödésének támpontot adjunk. Noha a tanulmány rendelésre készült a Tartományi Képviselőház számára, a munka befejezésénél mégsem csak a Tartományi Képviselőházat tartottuk szem előtt, hanem a politika és a realizáció teljességét a kutatási terv által meghatározott kereteken belül.

A tanulmányban rámutattunk, hogy a társadalmilag igazságtalan különbségek kiküszöbölése nem csak az állami szervek, a társadalmi-politikai közösségek képviselőházának feladata, és hogy nem kevésbé lenne ártalmas, ha megengednénk, hogy erősödjenek olyan illúziók, miszerint ezt a problematikát mindenekelőtt magasabb szervek szintjén kell megodani, például tartományi szinten.

Ez nem jelenti azt, hogy a tartománynak mint egységes egésznek nincsenek felelős feladatai a saját hatáskörén belül. Az említett tanulmányban hangsúlyozzuk: „Lehetetlen a tartomány szerveit lemezteleníteni, már ami

az aktivitást illeti, és lehetetlen tekintetünket mindenekelőtt rájuk irányítani, mert abban az esetben jelentősen megváltoznának a viszonyok jelenlegi politikai rendszerünkben és fennakadna az önigazgatási viszonyok további fejlődése, ami az adott helyzetben a szociális politika végrehajtásának megakadályozását jelentené. Önigazgatású társadalmunk számos tényezőjének mozgósításával és összehangolásával lehetséges megvalósítani a társadalmi feltételeket a szociális politika és a társadalmi viszonyok hatáskörén belül, de hatékonyabbnak és átfogóbbnak kell lenni, közvetlen eredményeket elérni és kijelölni hosszútávú utakat, hogy olyan társadalmi viszonyok jöhessenek létre, amelyek határozottabban kihangsúlyozzák a szocialista jelleget."

A szociál-politikai jellegű intézkedések közötti válogatás korlátozottsága kérdéséhez, amelyre a Vajdasági Szakszervezeti Szövetség 1972-es tartományi értekezlete már rámutatott, nincs is mit hozzáadni — a termelési és a fogyasztás általános viszonya miatt. Igen figyelmesen kell meghatározni az egyes intézkedéseket, különösen amikor a tervezett és új intézkedésről van szó, mert az intézkedéseket a teljes hatás és a szociális politika optimalizációja szempontjából kell vizsgálnunk. Demagógiai hatást az egyes ágazatban mindig elérhetünk, ám a hatás optimalizációját teljes egészében elérni összemérhetetlenül nehezebb.

Megmutatkozott, hogy az anarcholiberalizmus messze nagyobb mértékben beszövődött a társadalmi viszonyok kiépítésébe, mint ahogy azt várhattuk. Az elemzések kimutatták, hogy az anarcholiberalizmus, nemcsak a politika területére korlátozódik és nemcsak a politikai viszonyok függvénye. Ez nem kitalált dolog, nem ideologizálása valós helyzetünknek. A tanulmány rámutat, hogy mindez mennyire ártalmas és hogy ez az időszak, amellyel most szakítunk, negatív irányzatokat tartalmaz. Mihelyt társadalmunk bármely szerkezetét elemezzük, az anarcholiberalizmus következményei napvilágra kerülnek.

A kutatók magyarázattal tartoznak a nem kis költséggel megszervezett kérdőíves adatgyűjtésről, az „ezer család ankétjáról". Költségeit mindkét társkutató egyenlő mértékben fedezte, függetlenül attól, hogy a kutatás elején még létező újvidéki intézet témái nagyobb mértékben igényelték a begyűjtött adatokat. A szabadkai Közgazdasági Kar intézetének számítóközpontja munkálta meg. A minta statisztikailag kiszámítva valamivel 500-nál több háztartást foglalt magába. Mivel a képviselők kiküldött csoportja kevesellte ezt a számot, ezer családot kérdőíveztek, így is szerepelnek az adatok a kutatás anyagának függelékeiben, és magában a tanulmányban is.

A hivatalos statisztikai adatok annyira mellőzték a család jövedelmére, anyagi és társadalmi helyzetére vonatkozó adatokat, hogy a kérdőívezés nélkül nem dolgozhatták volna fel a tanulmány két fejezetének témáját, valamint további két fejezet is igen hiányos lett volna.

Mint minden ankétkutatás, ez is jelentős kiadásokat igényelt, a kutatás összköltségének 30 százalékát érte el, a feldolgozott anyagnak pedig körülbelül 17 százalékát fedezi. Ez teljesen érthető is. Mert mihelyt a meglevő minimális feltételeknél valamilyen nagyobb követelmény jelentkezik, akkor többé már nem létezik lineáris arányosság a megnövekedett követelmények és az ezen követelmények kielégítésére szükséges megnövekedett költségek között.

Pontos az a megállapítás, hogy az „Ezer háztartás" anyagát nem használták fel teljes egészében ehhez a tanulmányhoz, de szeretném hangsúlyozni, hogy ne fetisizáljuk az ankét eredményeit, amikor a kutatásokban ilyen anyagról van szó.

Észrevehetjük, hogy az összegyűjtött adatok alapján a háztartások bevétele és a háztartások egzisztenciájának költségei szempontjából 20 százalékos különbség jelentkezik, ami normális és érthető dolog. Mert, noha az emberek nem az adóztatás szervei előtt állnak, nekik mégis az a benyomásuk, hogy jövedelmük kisebb, mint a valós élet költségei.

Megjegyzendő, hogy az ezer család kérdőívezésének adatait a számítógép útján valamivel több mint 700 táblázatban dolgozták fel. A táblázatoknak egy-egy példányát mint elsődleges kutatási eredmény- és forrásanyagot, és külön füzetbe foglalva a legfontosabb eredményeket további táblázatokba szerkesztve, a szabadkai kutatók a megrendelő tartományi képviselőháznál letétbe helyezték illetve az újvidéki kutatók rendelkezésére bocsájtották. Ezeket a forrásokat mindenki használhatja, akiknek a megrendelő engedélyezi. De rendjén volna, ha ezután valaki használja ezeket a mérési eredményeket, hogy a jövőben fel is tűntesse, hogy milyen alkalommal gyűjtötték be az adatokat, valamint azt is, hol és kik dolgozták azokat fel.

A kutatások főbb megállapításait és az alapvető javaslatokat a tanulmány fejezetei alapján mintegy 50 oldalon foglaltuk össze (valójában a jelenlevők nagy többsége csak ezt az összefoglalót ismeri). Egészen rövidre fogva, 11 pontban a következőkben emlékeztetnénk az 1972—1973-as évben végzett kutatások fontosabb megállapításaira:

1. A szociális különbségek csökkentésère irányuló tevékenységet megengedhetetlen a népjóléti szervek ügykörére, vagy a tartományi szervek feladatkörére zsugorítani. Társadalmi-politikai intézkedésekkel kell a nagyszámú résztvevő tevékenykedését egybehangolni.

2. Az önigazgatói egyezmények és társadalmi megállapodások, amelyek a személyi jövedelmek elosztásáról szólnak pozitív irányban haladnak. Ezt egyébként a recenzióban is kihangsúlyozták. Szükséges kiemelni, hogy szociális differenciációk jelentkeznek új forrásokban és új formákban is. (Az egyes kategóriák között levő különbség esete.)

3. Az infláció elemei (amelyekre rámutattunk) nagy mértékben kétségbe vonhatják az egyébként nehezen létrehozott határozatokat és vállalkozásokat. Alkalmunk volt a Borbá-ban néhány hónappal ezelőtt olvasni a Szövetségi Képviselőház gazdasági tanácsában lefolytatott vitát. Arról volt szó, hogy kitudódjon, ki hozott határozatot arról, hogy egy éven belül Jugoszláviában a pénztömeg 40 százalékkal megnövekedjen. Ez rövid idő alatt kétségbe vonja azokat az eredményeket, amelyeket egy vagy két évvel ezelőtt tűztek ki és érvényesek is voltak, mint eredmények.

4. Rámutatnék a foglalkoztatással kapcsolatos megállapításokra, az itt érvényes irányvonalakra és az anyag fontosságára. A megállapítások nem lebecsülendők.

5. A területi szempont a szociális különbségek csökkentésében is külön jelentőséget kap a községek közötti együttműködés a hosszútávú közös munkában, programokban és szolidaritásban.

6. A munka alapján megállapított személyi jövedelmek közötti indokolatlan megkülönböztetések.

7. A családnak tulajdonított fontosság, amelyre a tanulmány már elejétől fogva rámutat (már a kutató tervhez is eszerint álltunk). Ma az alkotmányos vita befejező szakaszában ez a fontosság széles társadalmi igazolást kap, ugyanis azt, hogy a családot jelentősebb egységként kell szemlélni, mint eddig. Továbbá a munkás szociális helyzetének, a gyermekek védelmének, a munkások életszínvonala megőrzésének és a belkereskedelem fejlesztésének is külön figyelmet kell szentelni a családvédelem szempontjából.

8. A lakásépítési politika eddig a technokrata rétegeknek kedvezett. A rendelkezésünkre álló anyag rámutat, hogy itt mindeddig a profitpolitika uralkodott.

9. Ami a legalacsonyabb jövedelmű munkáscsaládok életszínvonalának védelmét illeti, szükséges volna, hogy a védelem a gazdasági árak alapján realizálódjon a fogyasztás dotálása és az emberek szolgáltatásai által. Tehát ezek a védelmek nem lehetnek általános jellegűek, vagyis nem vonatkozhatnak a nagyobb keresetű családokra.

10. Az iskoláztatás a szociális különbségek szempontjából kulcsfontosságú. Ezzel kapcsolatban úgy véljük, hogy ezek az ismeretek nem eléggé affirmálódtak és erre rá is mutattunk. Téves az a nézet, hogy a szociális különbségek túlnyomórészt a középiskolákban keletkeznek. Tanulmányunkban rámutattunk, hogy a szociális különbségek forrása az általános iskolákban van és, hogy az itt keletkezett különbségeket a középiskolák csak tükrözik. Az iskoláztatás ennélfogva a rendelkezésre álló társadalmi erők angazsálásának változását követeli meg.

11. Szükséges a köztársaságok és a tartományok között megállapodást kötni az iskoláztatásra vonatkozó statisztika módosításáról. A család helyzetét vázoló statisztikai adatokat jelentősen át kell alakítani és végleges formába önteni. Nem elegendő a globális gazdasági és társadalmi folyamatok egyszerű kísérése. Az ember helyzetét a családban, a közvetlen társadalmi környezetben kell vizsgálni.

A tanulmány számos területen (a jövedelem és a személyi jövedelem megszerzése és elosztása, területi egyenlőtlenségek, szociális különbségek a családok között, iskoláztatás, szociális gyermekvédelem, ifjúsági- és munkásvédelem, lakásépítési politika) rámutatott és identifikálta a szociális különbségek eredetét és okait, a különbségek társadalmi-gazdasági következményeit és a különbségek megnyilvánulási formáit. Ezek a szociális különbségek az utóbbi időben olyan növekedést mutattak, hogy fokozott társadalmi akciót igényelnek.

A kutatók ismereteik alapján több helyen egész sor általános és konkrét javaslatokat és megállapításokat tettek. Tisztában vannak a ténnyel, hogy az önigazgatási társadalmi viszonyok fejlődése feletti társadalmi ellenőrzés olyan összetett, hogy illúzió volna minden résztvevő számára törvénykönyvszerűen minden feladatot meghatározni.

Meggyőződésünk, ezt a tanulmányban ki is fejtettük, hogy önigazgató társadalmunkban a társadalmi különbségekre ható nagyszámú tényezőnek alkotó módon kell a maga feladatkörét ellátni, lehetetlen számukra előírni vagy részleteiben javasolni sokoldalú tevékenységüket.

Úgy véljük, a kritikai megjegyzések nagy része éppen ilyen elvárásból indult ki és eszerint is ítélte meg a tanulmány tartalmát. A kritikusok is abból indultak ki, hogy minden tényező kezébe kimerítő utasítások kerüljenek.

A szerzők tudatában voltak, hogy nem lehet minden jelentős kérdésre választ adni, éppen ezért tartózkodók és óvatosak voltak az ajánlattevésnél. Meggyőződésünk, hogy a tanulmány elegendő konkrét elemet, következtetést és megoldást tartalmaz, amelyeket az önigazgatói mechanizmus egyes tényezői kötelesek maguk meghatározni. Az intézkedések társadalmi hatását ellenőrizni kell, azokat összehangolni, továbbá vizsgálni, hogy hogyan fogadják őket a közvetlen termelők.

Rezime

Teškoće i prvi rezultati istraživanja socijalnih razlika u Vojvodini

Autor iznosi sadržinu izlaganja koje je u svojstvu predstavnika grupe istraživača prezentovao širem skupu u Pokrajinskoj skupštini decembra 1973. godine. Skup je imao zadatak da oceni rezultate istraživanja socijalnih razlika u Pokrajini što je skupština prvobitno poverila Ekonomskom institutu u Novom Sadu i Zavodu za organizaciju rada i poslovanja Ekonomskog fakulteta u Subotici.

U napisu se ukazuje na opšte političke okolnosti koje su 1972. godine otežavale istraživanja, zatim ukazuje na opravdanost prvobitne orijentacije da se od značajnih oblasti u kojima se pokazuju socijalne razlike istraživanja ograničavaju na ekonomska i sociološka.

Autor naglašava specifičnost aktivnosti velikog broja učesnika na regulisanju socijalnih razlika i na nužnost da se ova aktivnost kao prevashodno klasno pitanje radničke klase usmeri tako da ovo pojačano angažovanje jača naš samoupravni socijalistički politički sistem. Iznosi se da su obavljena istraživanja imala nekoliko osnovnih pravaca: pre svega socijalne razlike u sferi formiranja dohotka, a zatim u sferi ličnih dohodaka. Istraživanja su posebno orijentisana i na sferu potrošnje sa posebnim osvrtom na zaštitu i položaj standarda radnih ljudi sa najnižim primanjima. Znatna pažnja posvećena je porodici. Umesto da se zaposleni čovek tretira kao „radna snaga", izdvojen od svoje porodične sredine, čemu je toliko bio sklon ekonomski tehnokratizam, on je posmatran i u svojoj porodičnoj sredini.

Zbog nedostatka dovoljnih izvornih podataka sa gledišta položaja radnog čoveka situiranog u njegovoj porodičnoj sredini, bilo je potrebno organizovati prikupljanje podataka anketiranjem. U radu se takođe daju objašnjenja u vezi sa korišćenjem dobijenih podataka anketiranjem 1000 domaćinstava i obrade ovih podataka na električnom računaru Zavoda ekonomskog fakulteta u Subotici.

U završnom delu autor u sažetom vidu u jedanaest tačaka ukazuje na osnovne rezultate i zaključke istraživanja socijalnih razlika u Vojvodini.

Zusammenfassung

Schwierigkeiten und Anfangsergebnisse in der Untersuchung von sozialen Unterschieden in der Woiwodina

Der Verfasser schildert den Inhalt seiner Ausführung, als Vertreter einer Forschungsgruppe, vor einer breiteren Versammlung in dem Provinzparlament im Dezember 1973. Diese Versammlung hatte die Aufgabe, die Forschungsergebnisse zu beurteilen, zu denen diese Forschungsgruppe in ihrer Untersuchung der sozialen Unterschiede in der Woiwodina gekommen ist. Mit der Forschungsaufgabe, die sozialen Unterschiede in der Woiwodina zu untersuchen, wurden vom Parlament ursprünglich das Ökonomische Institut, Novi Sad und das Institut für Betriebsorganisation der Ökonomischen Fakultät in Subotica beauftragt.

In dem Artikel wird auf die allgemeinen politischen Umstände hingewiesen, die 1972 die Forschungsarbeit erschwert haben sowie auf die Gerechtfertigtheit der ursprünglichen Orientation, dass sich die Forschungstätigkeit auf das Gebiet der ökonomischen und sozialen Unterschiede beschränken soll.

Der Verfasser betont die Eigentümlichkeit der Aktivitäten der meisten Teilnehmer an der Regelung von sozialen Unterschieden sowie die Notwendigkeit, diese Tätigkeit vor allem als Klassenfrage der Arbeiterklasse so auszurichten, dass dieses verstärkte Engagement unser selbstverwalterisches, sozialistisches, politisches System stärkt.

Es wird weiterhin dargelegt, dass die durchgeführten Forschungen in mehrere Richtungen gingen: vor allem die sozialen Unterschiede in der Sphäre der Einkommensbildung und der Personaleinkünte. Die Forschungen orientierten sich besonders auch auf die Sphäre des Verbrauchs, mit besonderem Rückblick auf die Bewahrung des Lebensstandards der Werktätigen mit niedrigstem Personaleinkommen.

Auch die Familie erhielt in den Forschungsarbeiten dieser Forschergruppe gebührende Aufmerksamkeit. Anstatt, dass der beschäftigte Arbeitnehmer als „Arbeitskraft" betrachtet wurde — gesondert von seiner Familienumwelt, wozu insbesondere der ökonomische Technokratismus geneigt war, wurde er als Bestandteil der Familie behandelt.

Aus Mangel an ausreichenden Quelldaten über den Werktätigen als Familienmitglied war es notwendig, durch eine Umfrage zusätzliche Daten zu verschaffen.

Die Arbeit gibt auch Auskunft über die Auswertung der durch die Umfrage 1000 Haushaltungen erhaltenen Daten und deren Verarbeitung mit Hilfe der Rechenanlage des Instituts für Betriebsorganisation der Ökonomischen Fakultät in Subotica.

Abschliessend verweist der Verfasser zusammenfassend in 11 Punkten auf die Grundergebnisse und Schlussfolgerungen dieser Studie über die sozialen Unterschiede in der Woiwodina.

Miloš Bekonja—Marija Mihalik—Milan Milošev—Nedeljko Vugdelija

Marxista szellem a mai jugoszláv gazdaságtanban

Politikai gazdaságtan és tartós gazdasági fejlődés

A szocialista társadalmi-gazdasági viszonyok önigazgatású rendszerének kiépítése hazánkban egy hosszú, már csaknem két évtizede tartó folyamat. Ebben az időszakban az önigazgatás meghonosodott, és ma hazánkban a szocialista rendszer társadalmi magva, e szerint pedig a munkás a társadalmi tulajdonná vált termelő eszközök adta feltételek mellett a társadalmi és gazdasági viszonyok alaphordozója. A társadalmi-gazdasági fejlődés jelen feladatai meghatározzák a társadalmi tevékenység következő időszakra szóló fő irányvonalait. E feladatok megoldásához elengedhetetlenül szükségesek a társadalom szociális, de különösen anyagi alapjában történő dinamikus változások. Mindennek az önigazgatásos rendszerből kell erednie és a társult munka szerepének figyelembevételével. Hazánk eddigi fejlődésének tapasztalata egyértelműen rámutatott arra, hogy a politikai gazdaságtan jelenlegi és távlati célkitűzései között összehangoltabb és átfogóbb viszonyt kell teremteni, hogy állandó, tartós anyagi és társadalmi fejlődést biztosíthassunk.

A mai időszak egyik kulcsfontosságú feladata a bővitett újratermelés nyitott kérdéseinek megoldása. A bővitett újratermelésnek egy teljesebb és tartósabb rendszerré kell válnia, amelyben a társult munka közvetlen termelői az alaphordozói a jövedelem és a felhalmozás meghatározásáról és alkalmazásáról szóló határozatoknak. Jelentős a gazdasági ágazatok helyzetének kérdése az elsődleges és másodlagos elosztásban, az eszközök szabad körforgását biztosító feltételek, valamint az árakkal és a társadalmi-gazdasági fejlődésben való közös vállalkozásokkal kapcsolatos társadalmi megállapodások és önigazgatói egyezmények összehangolása is.

Marx módszere a tartós és kiegyensúlyozott gazdasági fejlődésről

A gazdaság mai fejlődéselmélete különös figyelmet szentel azoknak a kérdéseknek, amelyek a legtágabb értelemben vett gazdasági fejlődéssel foglalkoznak. Az eddig elmondottak alapján állíthatjuk, hogy a marxista politikai gazdaságtan alapjában véve a fejlődés elmélete. Marx a gazdasági fejlődésről

szóló elméleti elemzésének általános jellege abban van, hogy a gazdasági fejlődést úgy tolmácsolja, mint társadalmi-gazdasági fejlődést, azaz mint a társadalmi-gazdasági viszonyok újratermelését, amely az anyagi termelés fejlődési folyamatában szüntelenül változik. Éppen ezért mondjuk, hogy Marx fejlődésanalízise dinamikus és hosszútávú, elemei alapján pedig általános is, illetve teljes. Marx az újratermelés általános vizsgálatákor elsősorban a tartós és kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés anyagi feltételeit elemezte. Marx vizsgálódásainak jelentős tényezői a termelés anyagi és értékbeli szerkezetének egyes elemei között levő törvényszerű viszonyok, amelyek a felhalmozó szabályos folyamatára hat, és ezen az alapon növelik a termelést és annak realizációját. Tudjuk, hogy Marx a szocializmusban történő gazdasági fejlődés általános elemzésével foglalkozik, azt a fejlődést tartósnak és kiegyensúlyozottnak, azaz arányosnak tekinti, és tudjuk, hogy az adott problémához való ilyen jellegű hozzáállás az elvonatkoztató elemzésből ered. Szükséges kihangsúlyozni, hogy Marx a szocializmusban végbemenő belső problémák elemzésébe nem mélyedhetett bele, hiszen Marx inkább ezen mozgás lehetséges megjelenési formáiról beszél, miközben szem előtt tartotta a kapitalizmusban végbemenő hasonló mozgásokat (ezekkel szemben bíráló álláspontra helyezkedett).

A gazdasági fejlődés dinamikájának értékelésénél Marx az újratermelésről szóló elemzéséből indult ki, miközben különös figyelmet szentelt az elemzési feltételeknek és az elméleti keret kidolgozásának. Marxnál a termelés lehetséges iramának szempontjából a bővitett újratermelés a felhalmozás függvénye. Emellett Marx felhalmozása nagysága mellett a felhalmozás szerkezetét is döntőnek tartotta. Marx a bővített újratermelés problémáját minden alkotó elemében alaposan feldolgozta, mindenekelőtt átfogóan illusztrálta az egyszerű és bővített újratermelést vázlataiban. Mivel Marx számára különösen fontos volt az újratermelési folyamat általános törvényszerűségeinek feltárása, ezért elvonatkoztatott elemzést alkalmazott, olyan feltételezéseket vezetett be, amelyek az elemzést egyszerűbbé tették. Így például kizárja a nemzetközi gazdasági cserét és feltételezi, hogy a tőke forgási száma egy valamint, hogy mindjárt a következő évben átvivődik a tőke teljes értéke az új termékre, — ezek a feltételezések csak egyszerűbbé teszik az elemzést, de az elemzés jelentőségét semmiképpen sem kisebbítik.

Marx újratermelésről szóló elmélete döntően befolyásolta a szocialista államok gazdasági elméleteinek alakulását, de különösen hatott a szocializmus gazdasági elméletére. Az eddigi megállapításainkban meghatároztuk Jugoszlávia gazdaságtanának kutatási tárgyához való alapvető hozzáállást. Jugoszlávia gazdaságtana a gazdasági szerkezetet, gazdasági rendszert és Jugoszlávia gazdaságpolitikáját tanulmányozza. A gazdasági szerkezet és a gazdasági rendszer képezi a társadalom, az összes gazdaságban történő működésének gazdasági és jogi alapját. A termelési viszonyok és az anyagi feltételek határozzák meg a gazdaságpolitika általános feladatait. Míg a gazdasági rendszer meghatározza a gazdaságpolitika minden hordozója számára az általános jogokat és kötelességeket. Mindemellett a társadalom gazdasági szerkezete szüntelenül változik, a szocialista társadalomban pedig különösen ki van téve a dinamikus változásoknak, amelyek a fejlődés egy meghatározott pontjában a teljes gazdasági rendszer vagy a gazdasági rendszer egyes területeinek megváltozásához vezetnek. Jugoszlávia gazdaságtanának fontos jellegzetességei (ezek különböztetik meg más gazdaságtanoktól) a következők: A termelő

eszközök társadalmi tulajdonban vannak, árutermelés folyik, a termelés tervszerű irányítása a munkások anyagi és kulturális életfeltételeinek folytonos javítása céljából, a munkások önigazgatása a gazdasági vállalatokban. A gazdaságpolitika, mint a társadalom a gazdaságban történő szervezett működése fokozatosan alkalmazkodik az önigazgatású társadalom szükségleteihez azzal a céllal, hogy megváltoztassa a társadalom felépítését, anyagi szerkezetét.

Beruházási politika és tartós gazdasági fejlődés

A fejlettség megvalósított foka és a társadalom gazdasági és szociális szerkezetében beállt változások alapján az önigazgatásért vívott harc negyedévszázados évfordulója után elmondhatjuk, hogy az anyagi és kulturális elmaradottság következményeinek felszámolása és az önigazgatásos szocializmus gazdasági alapjának megteremtése a marxista eszméken és eszmei álláspontokon alapszik. Jugoszláviában egy olyan méretű gazdasági és társadalmi fejlődésről beszélhetünk, amelyet más országok öt-hat évtized alatt értek csak el. Jugoszlávia nagy gazdasági fejlődése gyorsabb volt a világátlagnál, valamint a fejlett és fejletlen országok fejlődésénél is. Ilyen eredményeket a gazdasági fejlettségben nagy beruházási eszközök nélkül nem lehetett volna elérni, és akkor sem, ha az anyagiak nem a progresszív erők kezében lettek volna és nem az igazi helyre utalják. A gyors társadalmi és anyagi előrehaladás pozitívan hatott az összipar fejlődésére. Mindezek az eredmények Jugoszlávia munkásosztályának érdemei, amik egyben igazolják Marx gondolatait. Jugoszlávia munkásosztálya elfogadta a marxista eszméket és kimutatta az önigazgatásos szocialista rendszer előnyeit. Marx azt mondta, hogy a szocialista forradalomnak a munkások számára teljes mértékben biztosítania kell a termelő eszközök feletti ellenőrzést, miközben a munkásosztály a munka felszabadulásának alanya. Ezt Jugoszláviában a gyakorlatban is alkalmazták. A következő időszakban hazánknak óriási kérdéseket kell megoldania: 1) a gazdasági bizonytalanság okainak elhárítása, 2) a kihasználatlan gazdaságok problémájának megoldása. A fejlettség mai foka a munkásosztály óriási tapasztalatán, a munkaerő gazdagságán, a szakkáder nagy létszámán, az iskoláztatás fejlett rendszerén, stb. alapszik.

A következő időszakban külön figyelmet kell szentelni a beruházási eszközök befektetésének, azaz figyelmet kell fordítani a gazdaság felhalmozóképességére, a felhalmozás pótforrásainak igénybe vételére, elsősorban azokat a formákat kell alkalmazni, amelyek a belső tartalékokat ésszerűen használják ki. A polgárok eszközeit takarékbetét által kell összegyűjteni és a felhalmozásra irányítani, a gazdaság tartalékalapjaira is különös gondot kell fordítani. Hogy ezt mind megvalósíthassuk, feltétlenül javítani kell a beruházások szerkezetét. A fejlődéspolitikát a következő 10—15 évben a beruházások egészen más szerkezete jellemzi, hiszen ebben az időszakban a régi, visszamaradt szerkezeti problémákat kell megoldani, és új befektetéseket elvégezni. Ezért szükséges, hogy a mezőgazdaság nyersanyagalapjának és más kategóriáknak, amelyek hosszabb időre relative nagy beruházási eszközöket kötnek le, közös hosszútávú fejlesztési programot határozzunk meg, hogy megtaláljuk a legésszerűbb megoldásokat e tevékenységek fejlődésére. A következő időszakban arra kell törekedni, hogy lerövidüljön ezeknek az ágazatoknak aktivizációs periódusa a beruházás és a termelés kedvező viszonyainak létre-

hozásában. Hazánk hatalmas kihasználatlan forrásokkal rendelkezik, amelyek teljes gazdasági valorizációja jelentős feltétele a gazdaság gyors és összehangolt fejlődésének. E feladatok megvalósításáért sok pozitív lépést tettünk. Ebből láthatjuk, hogy a tartós gazdasági fejlődés legfontosabb eleme a feladatok végrehajtásában alkalmazott gazdaságosság és ésszerűség. Ennek a feladatnak nálunk nagy jelentőséget tulajdonítanak, az egész ország a gazdaság megszilárdításáért és a gazdálkodás kifizetődöttségéért küzd. Arra kell törekedni: úgy dolgozzunk, hogy a legnagyobb mértékben hozzájárulhassunk társadalmunk stabilizációs intézkedéseihez.

A stabilizációs intézkedéseknek gazdasági és politikai jelentőségük van. Ezért teljes joggal állíthatjuk, hogy a mi gazdasági viselkedésünk politikai tudatunkat fejezi ki. Az egész társadalom a gazdasági stabilizációra törekszik, ez a JKSZ számára is alapvető célkitűzés. Minden tervünket tehát, minden pénzbeli befektetésünket át kell járnia a gazdasági stabilizáció szellemének. Ez azt jelenti, hogy minden dinárt ésszerűen és tervszerűen kell felhasználni. Hogy ésszerű gazdaságot valósítsunk meg mindenütt, minden dinárt számon kell tartani. A jól felállított és jól irányított szisztematikus megoldások alapfeltételét képezik ennek. Úgy véljük, hogy ez most kulcskérdésnek számít nálunk és ezért fontos a jövőbeni tervezésünket úgy beállítani, hogy a pénzügyi mutatók jelezzék a fogyasztás minden formáját. Alaposabban fel kell dolgozni a pénzbeni eszközök költségmutatóit, hogy az összesítő számlákon aztán fel tudjuk mérni milyen mértékben voltunk gazdaságosak. Semmiképpen sem volna szabad az év végéig várni és csak akkor megállapítani hogyan használtuk fel az egyes eszközöket, és mit értünk el általuk. A beruházási eszközök befektetési folyamatát tervszerűen kell elemezni.

Pénzügyi és kölcsönpolitika és a tartós gazdasági fejlődés

Egyrészt hogy a társadalmi újratermelés és az elosztás folyamatát megfelelő mennyiségű pénzzel láthassuk el, másrészt hogy kompenzáljuk a bankházakon kívüli pénzre való hatásokat, egész sor pénz- és kölcsönügyi intézkedést kell végrehajtani. Ezek összessége képezi a monetáris- és kölcsönpolitikát. Az intézkedéseknek olyan tényezőkből kell eredniük, amelyeknek hatásuk van a pénzre. Ebben az értelemben a politika az egyes gazdasági célok megvalósításához szükséges intézkedések összegét jelenti. A pénzügyi és kölcsönpolitikát elsősorban a társadalmi-gazdasági rendszer határozza meg, de más tényezők is kihatnak rá, pl. anyagi, történelmi stb. sajátosságok. Marx az átmeneti időszak kölcsönrendszeréről azt állította, hogy a kölcsönrendszer a tőkés termelési módból a társult munka termelési módjába való átmenetben hatásos emeltyűként szerepel, de mégis a termelés módjának több más szerves függvényével együtt hat.

A jugoszláv pénzügyi- és kölcsönpolitika célja, pénzegységünk hazai és külföldi értékének biztosítása valamint a devizaárfolyam rögzítése. Ebben az értelemben pénzügyi és kölcsönpolitikánk nagy őrefeszítéseket tesz, hogy biztosítsa az összfogyasztás optimális nívóját. A pénz a gazdasági életben betöltött szerepét Marx világosan megmagyarázta. Marx újratermelési elméletéből következik pénzelmélete is. A pénzzel kapcsolatos problémák össze vannak kötve az újratermelés problémáival. A pénzt és a pénz forgását reális gazdasági mozgások határozzák meg, mégis a pénznek meghatározott

önállósága van. A pénz összefoglalja a fennálló viszonyokat és hat rájuk. Marx rendszerében a pénztényezőnek elsősorban megengedő szerepe van, létezése elengedhetetlen, hiszen nélküle egyes viszonyok nem jutnának kifejezésre. Marx újratermeléséről szóló elméletéből világosan kitűnik, hogy nem elegendő meghatározott használati eszközökkel rendelkezni, szükséges, hogy azok, akik szükségleteinek kielégítésére szolgálnak, ezek a használati értékek, pénzeszközökkel rendelkezzenek. Ugyanígy fordítva, nem elegendő pénzeszközökkel rendelkezni, szükséges, hogy megfelelő használati értékek is elő legyenek állítva. Marx tehát a termelés és az elosztás reális viszonyaiból származtatja a gazdasági mozgások, sőt az árváltozások okait is. A pénzügyi politikát és a pénzmozgásokat tehát alapjában véve a társadalmi termelésben és elosztásban végbemenő reális mozgások határozzák meg. Marx magyarázata, miszerint a felbomlott egyensúly a termelés valamint a személyi fogyasztás és felhalmozás között levő felosztás viszonyából ered, nem vonja kétségbe a politika jelentőségét. Ezért ki kell hangsúlyozni, hogy Marxnál a pénztényező nem csak mint „engedményező" tényező szerepel, annál több. Marx azt a tényezőt úgy állítja be, mint amely erősen hat minden viszonyra a gazdaságban. Marx így elemezte a pénz hatását a felbomlott egyensúlyra:

„Minthogy a termelőtőke elemeit folyton elvonják a piacról és helyettük csak pénzegyenértéket dobnak piacra, nő a fizetőképes kereslet, anélkül, hogy saját maga a kínálat bármiféle elemét szolgálhatná. Ezért mind a létfenntartási eszközök, mind a termelési anyagok ára emelkedik."

Az árutermelésben az áruban megtestesült munka társadalmi jelleget kap. A munka társadalmi jellege az áru árában jut kifejezésre. Az áruk árainak realizálásához meghatározott mennyiségű pénzre van szükség. A forgalmi eszközként funkcionáló pénz tömege kisebb vagy nagyobb nagyság lehet. (Az egyensúlyban, de az egyensúlyon kívül is.) A pénz tömegének eltérése a pénz értékétől magában hordja a válság magvát.

Marx ezzel kapcsolatban ezt mondja:

„Ezért az, ami pénzpiaci válságként jelenik meg, valójában magának a termelési és újratermelési folyamatnak a rendellenességeit fejezi ki." (Marx: A tőke, II. kötet, 290 old. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967.

Annak ellenére tehát, hogy Marx egyensúlyelmélete általános érvényű és hogy a pénzügyi egyensúlyt az újratermelésből származtatja, számon tartja mégis azokat az eseteket, amelyek ezektől a viszonyoktól elválaszthatóak.

Marx elmélete szerint a pénzügyi bizonytalanság (néhány kivétellel, rövid időre) mindig a gazdasági kiegyensúlyozatlanság következménye. A pénz gyengesége mindig a gazdaság gyengeségének következménye, vagy a gazdasági stagnációé, vagy pedig a hirtelen gazdasági terjeszkedésé. Függetlenül a valódi válságtól, a gazdaság gyengesége és a pénzügyi bizonytalanság is hathat. Így a pénz gyengesége is tárgya lehet a gazdasági fejlődésnek, amikor a gazdaság gyengesége nem a stagnálást és a gazdasági hanyatlást jelzi. Kétségtelen, hogy a mi tervszerű, szocialista gazdaságunkban a pénzügyi- és kölcsönpolitika kérdése és célja a társadalmi tervek alkotó eleme kell hogy legyen, különösen azokban a részekben, amelyek meghatározott politikai-gazdasági célok elérését irányozzák elő. Az ilyen politika céljait a társadalmi tervezetekben úgy kell megfogalmazni, hogy azok mindenekelőtt a következő időszakra érvényes optimális gazdaságszilárdítás feltételeit jelentsék. Továbbá fontos, hogy a pénzügyi-kölcsön kifejezésre vonatkozzanak a hatások és mozgások,

amelyek döntő fontosságúak a forgalomban levő pénz és kölcsön szükséges tömegének szabályzásához. Ez azt jelenti, hogy a pénzügyi és kölcsönpolitikának és céljainak összefoglalása a társadalmi tervezetben, valamint az ebből eredő feladatok — amelyek érvényesek hazánk bankintézményeire — kettős jellegűek.

1. A tervnek a kölcsönzési és bankviteli mozzanatoknak az a részét kell összefoglalnia, amely a gazdasági tevékenység tervezett és megvalósított színvonalát biztosítja, továbbá biztosítja a társadalmi termék ezen nívón történő össztermeléséhez és elosztásához szükséges pénzt és kölcsönt. A pénzügyi és kölcsönpolitika céljai ennek megfelelően adottak az össztermék előreirányzott mozgásai által, valamint olyan normák által, amelyeket a tervezet irányoz elő.

2. A tervezetnek a pénzügyi- és kölcsönpolitika céljait és feladatait meg kell határoznia. Ez azért fontos, mert a pénzügyi és kölcsönpolitika aktív tényezője és hordozója a politikai-gazdasági célok megvalósításának. A pénzügyi és kölcsönpolitika elősegíti a gazdasági fejlődés gyorsulását. Egyszerűbben mondva, ez a meghatározott tevékenységből eredő kölcsönzések politikájának a problémája. Vagy a bankkölcsönök azon részének kérdése, amelyek kapcsot képeznek a pénzügyi és kölcsönpolitika és a beruházási politika között, ha ezt a két politikát úgy tekintjük mint az ország gazdasági fejlődésének és anyagi termelőerői fejlődésének tényezőjét. Ha ily módon a társadalmi tervezetben összekapcsoljuk a pénzügyi- és kölcsönpolitikát és a gazdasági stabilizációra vonatkozó elemeivel, eljutunk a politika megvalósításához. A pénzügyi- és kölcsönpolitika intézkedéseit, illetve a kölcsönzési politika mint a társadalmi tervezet részének céljait, úgy kell meghatározni, hogy azok biztosítsák a következőket: a) a termelési folyamatot ellássák megfelelő mennyiségű kölcsönnel, b) hogy e feladatának megvalósítása közben megszüntessen minden bankon kívüli tevékenységet.

A pénzügyi- és kölcsönpolitika céljainak másik csoportja a bank- és kölcsönrendszer szerepét képviseli. Ez azért fontos, mert a bank- és kölcsönrendszer a társadalmi tervezetben megfogalmazott gazdasági politika céljainak megvalósításában aktív tényezőként szerepel. Ebben a részben a pénzügyi- és kölcsönpolitikát úgy kell megfogalmazni, hogy korrigálni lehessen őket olyan esetekben, amikor a megfelelő mutatók a korrekció szükségét jelzik. A pénzügyi- és kölcsönpolitika közvetlen hatása a gazdaság szilárdságának megingatására annál inkább kifejezett, minél pontatlanabbul van a pénzügyi- és kölcsönpolitika megfogalmazva elsődleges feladatára, azaz nem tudja a szükséges mennyiségű pénztömeget és kölcsönöket biztosítani. Minél kevésbé meghatározott ez a szerep, azaz úgy van megfogalmazva, hogy az újratermelési folyamatot nem tudja ellátni megfelelő mennyiségű pénzzel és kölcsönnel, ezzel parhuzamosan jelentkezik a fizetőképes keresletet kielégítő kiegészítő jellegű pénz és kölcsöntömeg, amely közvetlenül hat a jövedelem elosztására, de ugyanakkor ez a jövedelem nem az eredeti elosztásból ered. Ez azt jelenti, hogy a pénzügyi- és kölcsönpolitika megingathatja a gazdasági rendszer szilárdságát. Nálunk ez a veszély teljes mértékben fennáll. Ezért rendkívül fontos, hogy világosan meghatározzuk a bankkölcsönök szerepét, hogy ezáltal megakadályozzuk gazdaságunk szilárdságának megdöntését. A Nemzeti Bank szerepe az ügyviteli bankokéhoz viszonyítva, nem lehet olyan jellegű, hogy csak leszámitolja az ügyviteli bankok váltóit és ne mélyedjen bele azok kölcsönpolitikájának lényegébe. Ezért a bankok hitelrendszerét a mi viszonyaink között

közvetenül a gazdaságilag és társadalmilag elismert árutól kell függővé tenni, és csak olyan mértékben, amennyiben a kölcsönpolitika a gazdasági fejlődés gyorsulásának aktív tényezőjeként szerepel. Ez a rész a társadalom szigorú ellenőrzése alatt áll és e politika eredményeit jól kell megfizetni.

Káderpolitika és gazdasági fejlődés

E század közepén a társadalmi tudományok óriási léptekben fejlődtek, ennek köszönhetően a kutatások tárgya az ember lett, azaz a termelés személyi tényezője. Ezzel a fejlődéssel együtt bizonyos túlzások is jelentkeznek, már ami a termelékenység növekedését illeti. Ismeretes a tény, hogy az ember a munka minden formájában jelen van, ezért az embert semmiképpen sem külön tényezőként említjük, hanem a termelés létrehozójaként és a fejlődés hordozójaként. Ezért a fejlődés célszerűségét is csak az ember szemszögéből vizsgálhatjuk. Így világosan kitűnik a káderpolitika jelentősége a távlati fejlődésben. Ez érvényes a munkaközösségre és az egész társadalomra is. Minden fejlődés mozgásokat és változásokat foglal magába, ezért a fejlődést figyelmesen kell kísérni, különböző előrejelzéseket kidolgozni és azokat meghatározott irányban működtetni. A gazdasági fejlődés számára jelentősek a termelés anyagi és személyi tényezői, valamint a társadalmi feltételek is. Lenin a munkatermelékenység növekedésének feltételeit külön kihangsúlyozta és az anyagi bázist közvetlenül összekapcsolta a lakosság kultúrnívójának emelésével, a munka intenzitásának növelésével és a munka jobb organizációjával. Marx a munka társadalmi gazdaságtanának fejlődését modern formában magyarázta meg. Ezt írta: „A munka termelőerejét sokféle körülmény határozza meg, többek között a munkások egészségének átlagos foka, a tudománynak és technológiai alkalmazhatóságának foka, a termelési folyamat társadalmi kombinációja, a termelési eszközök terjedelme és hatóképessége és a természeti viszonyok*. Szemmel látható tehát az ember szerepe a termelési folyamatban. Marx elmélete szerint a munkafolyamat egyszerű mozzanatai a következők: a) a célszerű tevékenység, vagyis maga a munka, b) a munka tárgya és c) a munka eszköze. A szocializmusban az emberek össztevékenységének célja a szükségletek kielégítése. A lakosságnak azonban nemcsak fogyasztó szerepe, hanem termelői funkciója is van ahol „A munka mindenekelőtt olyan folyamat, amely ember és természet közötc megy végbe, amelyben az ember saját tettével közvetíti, szabályozza és ellenőrzi a természettel való anyagcseréjét. A természeti anyaggal az ember maga is mint természeti hatalom lép szembe."**

A lakosság a fogyasztásban, a termelésben és az igazgatásban betöltött szerepe által fontos tényezője a gazdasági fejlődésnek. Ezért ezt a lakosságot, azaz egy terület minden munkását — akik különböző szakképesítéssel rendelkeznek — szakkádernek nevezzük. A szakirodalomban gyakran magát a munkaerő fogalmát a szakkáder kifejezéssel helyettesítik. Így a szakkáder és az anyagi források együtt képezik a társadalom termelőerejét egyúttal a termelő- és gazdasági tevékenység fontos alkotó elemét is jelentik. A szakkáder mint társadalmi-gazdasági kategória a társadalmi-gazdasági mozgások kifejezője, s nagysága a gazdaság fejlettségétől és demográfiai tényezőktől függ.

* Marx: A tőke, I. kötet, 46. oldal. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967.

** Marx: A tőke, I. kötet, 168. oldal. Kossuth Kiadó, Budapest, 1967.

A szakkáder termelői és fogyasztási funkciójában jelentős hatást gyakorol a gazdasági fejlődés iramára és így a társadalmi-gazdasági fejlődés alapvető tényezőjévé válik. A szakkáder alkalmazásának emelkedése a politikai és termelési életben, valamint a fejlett közvetlen demokrácia növeli a szakkáderhatást a fejlesztésre. Mindenki előtt ismeretes, hogy az emberek hatása az állam politikájára csak demokrácia által érhető el. Olyan demokrácia által, amelyet maguk az emberek harcoltak ki forradalmak és szüntelen társadalmi átalakulások útján. Ezeket az átalakulásokat a munkások idézték elő, a bennük vetett hit pedig óriási volt. Ezt tapasztalhatjuk az igazságos forradalmaknál, a tudósoknál és az egyéni alkotóknál.

Maxim Gorkij egyike volt azoknak, aki hitt az emberekben és az önzetlen emberiségben még akkor is, ha az emberek másként viselkedtek. Állította, hogy az emberek alapjában véve jók, csak a körülmények gátolják őket abban, hogy jobbak legyenek. Gorkij számára az emberi érték mindenek felett áll. Hitt az emberekben és a proletár szolidaritásban. Ezt írja: „Ember, milyen büszkén hangzik." Elítéli a önzést, azt állítja, hogy nem lehet egy ember számára szép, amig minden ember számára nem az. Ezért az emberek között köröket keres.

A technikai fejlődés elemeinek szerkezetében legfontosabb hely a szakkáder minőségének jut, amely a képesítés színvonalában, a képességben és a tapasztalatban fejeződik ki. A munkásönigazgatás általános képesítést igényel. Csak azáltal érhető el fejlettebb társadalmi viszony. A szakkáder képesítése Jugoszlávia iskoláztatási rendszerének sajátossága. A központi tervezés időszakában a közgazdászok feladata a tervek és a nyilvántartások direktiv-rutin munka elvén való elvégzése volt. Az analitikus munkát pontosabb meghatározott mutatók alkalmazására korlátozták. A közgazdászok tudományos munkáját a központilag irányított gazdasági rendszer korlátozta, így nem juthatott kifejezésre az alkotói szellem. Az állam gazdasági funkcióinak decentralizálása és az önigazgatás bevezetése után, a tudományos munka a jugoszláv gazdaságtannak kutatására irányult. Ez a kutatás azonban csak az utóbbi időben kap elméleti-analitikus jelleget. A képesítési színvonal tehát igen különböző, mégis a szakkáder egységes szabályozásának fontos tényezőjét képezi, általa kimutathatjuk az önigazgatásban való részvételt is. A szakkáder egységesítése után kialakul a szolidaritás érzete is. A szolidaritás lehetőséget nyújt az egyénnek, hogy a többiekkel együtt a jövőt biztosabbá tegye és a gazdaságot megszilárdítsa.

A tartós gazdasági fejlődés számára nemcsak magas- és középfokú szakképesítés a fontos, szükség van magas szakképzett és szakképzett munkásokra is. A csoportban potenciális szakemberek vannak, de ezt a gyakorlatban be is kell bizonyítani. Mindezek a termelést és a gazdálkodást hatékonyabbá teszik azzal a feltétellel, hogy a szakkáder összetétele összhangban van a munkahelyek követelményeivel. Ebben a rendszerben a tudomány és gazdaság közötti kapcsolat magában hordja a problémák megoldásának lehetőségét. A kapcsolatok rendszerének nem megfelelő kiépítése a felelős a helyzetért. Korábban külföldi szaktudást alkalmaztunk, ez pedig sokkal nagyobb kiadásokat vont maga után, mint amennyi költséget jelentett volna a hazai tudományos potenciál kiképzése.

Joggal állíthatjuk, hogy a szakkáder a további fejlődés határértékű és döntő fontosságú tényezőjét képezi. A szakkáder jelentősége a munkások önigazgatásos rendszerében fejeződik ki, ahol a munkás a társadalmi viszonyok és a ter-

melőerők alapvető hordozója. A munka társadalmi kombinációját nem csak a termelés növekedésének szempontjából kell vizsgálni. A termelőt úgy kell tekinteni, mint a termelő eszközök igazgatóját és mint a termelés legfontosabb eszmei szervezőjét. Az önigazgatásos rendszer az embert minőségileg új helyzetbe helyezte. Ez pedig a termelési viszonyok változását igényli, az emberi munka humanizációját és nem csak az önigazgatás nívóján, hanem az irányítás nívóján is, hiszen különben ellentétek jönnek létre. A személyiség kifejezésre jutását csak úgy érhetjük el, ha az ember szerepe a döntéshozatalban és az irányításban párhuzamosan növekszik, a munkában pedig kifejezésre jut akarata és képessége.

A szakkáder szerepéről és fontosságáról alkotott vélemények sokban megváltoztak. Bebizonyosodott, hogy nem a pénz az egyedüli mozgató erő a munkafolyamatban. Ez egyidejűleg jelenti a tőkés elvetélését is, miszerint a munkásokat a termelésért és nem a gondolkodásért fizetik. A munkás ma „homo oeconomicus" lesz, mert kiharcolta, hogy úgy tekintsenek rá, mint társadalmi lényre. Marx szerint a társadalmi ember a társadalmi viszonyok összessége.

A termelés technikai oldaláról vizsgálva a szakkáder problémája sokkal összetettebb, mert még a legbonyolultabb termelés felett is az ember áll. Az ember a legdrágább kincs a munkafolyamatban. Marx azt állítja, hogy az ember reakciói alapján összetettebb a legbonyolultabb gépnél is.

Irodalom

Vladimir Farkas: Bronliv Kubović, Jakov Sirotković, Vladimir Stipetić, „Ekonomika Jugoslavije — opšti deo". — Izdanje „Informatora", Zagreb, 1973.

Platforma za primene stavova i odluka Kongresa SKJ. — Izdanje NIŠP „Vjesnik", Zagreb, 1973.

Karl Marx: Kapital — „Kultura" Beograd, 1958.

Nikola Miljanović: Novac i kredit. — Izdanje 1968.

Ivo Perišin: Kreditno-monetarna politika. — Izdanje „Informator" Zagreb, 1967.

Marko Novosel: Biologija za inženjere. — Izdanje „Panorama", Zagreb, 1965.

Rezime

Marksistička misao o savremenoj jugoslovenskoj ekonomiji

Ovaj rad predstavlja u stvari referat pripremljen za već tradicionalni oblik saradnje studenata ekonomskih fakulteta u Jugoslaviji, tačnije rečeno Simpozium studenata ekonomskih fakulteta.

U uvodnom delu rada dati su opšti momenti interesantni za ekonomsku politiku vezanu za uslove stabilnog privrednog razvoja. Uvodni deo sadrži i kraću analizu nekih relevantnih Marksovih misli.

Težište rada predstavlja analiza konkretnih problema jugoslovenske ekonomije i načina njihovog teoretskog tretiranja kod nekih već afirmisanih jugoslovenskih ekonomista. U te specifične probleme spadaju: investiciona politika, kreditno monetarna politika i kadrovska politika. Najrazuđenije posmatrana je kreditno monetarna politika u uslovima stabilnog privrednog razvoja.

Svi navedeni problemi analizirani su sa stanovišta uslova stabilnog privrednog razvoja. Posebna pažnja posvećena je opštim ciljevima i zadacima analiziranih politika. U radu su navedeni autentični tekstovi nekih poznatih jugoslovenskih autoriteta. Pri kraju svake analize dati su kraći osvrti na neke bitne opšte probleme pojedinih politika privrednog razvoja naše zemlje.

Zusammenfassung

Der marxistische Gedanke über die zeitengenössische jugoslawische Ökonomie

Diese Arbeit stellt eigentlich ein Referat dar, das für die schon Tradition gewordene Zusammenarbeit von Studenten der wirtschaftswissenschaftlichen Fakultäten in Jugoslawien vorbereitet wurde. Offiziell heisst dieses Treffen Symposion der Studenten der Wirtschaftswissenschaften.

Im einleitenden Teil dieser Arbeit wurden die allgemeinen Momente gegeben, die für die Wirtschaftspolitik — im Zusammenhang mit den Bedingungen für eine stabile wirtschaftliche Entwicklung — von Interesse sind. Desgleichen enthält dieser Teil eine kürzere Analyse einiger relevanter Gedanken von Marx.

Der Schwerpunkt der Arbeit ist eine Analyse konkreter Probleme der jugoslawischen Wirtschaft und die theoretische Behandlungsweise dieser Fragen seitens einiger schon renomiärter jugoslawischer Wirtschaftswissenschaftler.

Zu diesen spezifischen Problemen gehören Fragen der Investitions-, Kredit- und Monetär- sowie der Kaderpolitik. Am eingehendsten wird die Frage der Kredit- und der monetaren Politik behandelt, unter den Bedingungen einer stabilen wirtschaftlichen Entwicklung.

Alle angeführten Probleme wurden vom Standpunkt der stabilen wirtschaftlichen Entwicklung analysiert. Besondere Aufmerksamkeit wurde den allgemeinen Zielen und Aufgaben der analysierten Politiken gewidmet. In der Arbeit wurden authentische Texte eminenter jugoslawischer Wirtschaftswissenschaftler angeführt. Abschliessend zu jeder Analyse wurden kürzere Rückblicke auf einige der wesentlichen Probleme einzelner Politiken der wirtschaftlichen Entwicklung unseres Landes gegeben.

vajdasági művésztelepek

Minda Tibor

A vajdasági művésztelepek társadalmi és kulturális vonatkozásairól

Elvtársnők és Elvtársak! Felelősségteljes és valóban nehéz feladat átfogóan és tárgyilagosan tükrözni a vajdasági művésztelepek sokrétű alkotó és szerteágazó kulturális tevékenységét, melynek szemtanúi voltunk az elmúlt húsz esztendőben. Ez a ma megnyíló kiállítás hasznos és dícséretre méltó kísérlet ezen a téren. Ezért külön megtiszteltetésnek tekintem, hogy a szervező bizottság engem bízott meg a vajdasági művésztelepek dokumentációs kiállításának megnyitásával.

Remélem, hogy e művészi rendezvény serkentőleg hat a vajdasági művésztelepek és alkotóik kulturális szerepének további feltárására és felmérésére annál is inkább, mert — véleményem szerint — szerepük jelentős, hatásuk hasznos a művelődés és alkotás további fellendítése és társadalmasítása terén, mind nálunk Vajdaságban, mind pedig tágabb értelemben is.

Elvtársnők és Elvtársak! A vajdasági művésztelepeknek ez a dokumentációs kiállítása természetesen nem is tarthat igényt arra, hogy teljes visszapillantást nyújtson a hozzá kötődő művészek munkásságáról, eredményeiről, igyekezetéről, törekvéseiről. E kiállítás elgondolásában, elrendezésében, de ösztönző sugalmazásaiban sem találhatunk olyan ambíciókat, amelyek teljesebb választ adhatnának arra a kérdésre, hogy lényegében miben is járul hozzá, és mi is a valós, a társadalmilag áttekinthető funkciója ennek a komplex tünetnek — vagy még több —, mozgalomnak, amely húsz éve, a vajdasági művésztelepek alapításával kezdődött.

A válaszadást a felsorolt és a többi kérdésekre, az őszinte véleményadást a művésztelepek funkciójáról időközben felvetődött, s bizonyos értelemben ma is fennálló dilemmáról és eltérő nézetekről — bízzuk a további kutatásokra, tudományos értekezésekre.

Ám meggyőződésem, hogy az ország minden részéből való képzőművészek nálunk, a különböző vajdasági művésztelepeken megvalósult alkotókészsége joggal keresi a módját, hogy megszólalhasson. E kiálllítás, amelynek megnyitása oly megtiszteltetés számomra, éppen a közszemlére tett alkotások hangján szólal meg. És ha ez a megszólalás, ez a kitárulkozás nem is teljes és nem is átfogó, a maga jól átfontolt válogatásával mégis elénk tárja a szerzőket és műveiket, azok értékeit és művészi hitvallását; s minden bizonnyal ösztö-

nözni fogja az eddig megtett út bíráló felmérését, elemzését és szintézisét, de a művésztelepek és általában a képzőművészet mai helyzetének időszerű kérdéskörét is.

Az évforduló, amelyről ma e kiállítás megnyitásával emlékezünk meg, egyben kötelez is bennünket, hogy bizonyos megállapításokat tegyünk a művésztelepek és résztvevőik húsz esztendős munkássága kapcsán.

Azzal kezdeném, hogy sohasem volt vitás: a vajdasági művésztelepek mindig is az ország tágabb területéről származó képzőművészek nyílt műtermei, alkotóhelyei, véleménycseréjük színhelyei voltak. Ilyen értelemben, a Palicsi Képzőművészeti Találkozóval egyetemben, jelentős helyei voltak a fejlődésnek, a nálunk születő képzőművészeti alkotások létrejöttének, és kétségtelenül fontos megnyilatkozási formái képzőművészeti életünknek. Kiváló alkalmat nyújtottak a hatások, eszmék, alkotások egymásba fonódásának, miközben dialektikus egységben megalkották a bennünket mind jobban összefűző hidakat.

Továbbá: sok művész éppen a művésztelepek révén került közvetlen kapcsolatba a mi vajdasági életünkkel, valóságunkkal, vidékünk oly különös, egyéni varázsával, azzal a sajátos vajdasági környezettel, amelyet kedves és nekünk tetsző módon adtak vissza, miközben gazdagították a mi látókörünket is, és növelték kultúrkincsünket.

A művésztelepek ezen felül, már fennállásuknál fogva, de főleg számos kezdeményező vállalkozásukkal és megnyilvánulásukkal sok tekintetben megnyitották a kulturális élet és tevékenység decentralizációjának, a metropolisokból való átplántálásuknak az útjait. S minthogy Vajdaság-szerte működnek, létrehozták a feltételeit annak, hogy a kulturális alkotók minél közelebbi kapcsolatba kerüljenek a dolgozó emberrel, hogy átérezzék a dolgozók kulturális törekvéseit és igényeit, s ily módon hatékonyabban állíthassák saját magukat is, intézményeiket is e humánus érdekek szolgálatába. S ez az összefogás teremtette meg a feltételeket, törte meg a gyakran töretlen utakat a valóban új, szocialista önigazgatási tartalmak és értékek előtt.

A képzőművészet a művésztelepek révén egészen közel került a dolgozók érdeklődéséhez, igényeihez. Így létrejöttek a feltételek ahhoz, hogy a képzőművészeti tevékenység természetét és jellegét szocialista szemszögből értékeljük és mérjük fel, mindenekelőtt nyíltsága, kreatív kiállása és valós funkciója szemszögéből. Így született meg a lehetőség arra, hogy társadalmilag objektívebben mérjük fel azt, hogy ez az alkotókészség milyen mértékig szolgálja ténylegesen a dolgozók érdekeit, illetve hogy a képzőművészet terén dolgozó alkotók és kulturális intézmények milyen fokig szabadultak meg valóban a közvetítő szereptől, a bezárkózottság és elitizmus lehetséges jegyeitől, jellemzőitől.

Azon óhajtól vezérelve, hogy újra érvényt szerezzünk a kultúra és a kulturális alkotókészség osztályjellegű eszmei tartalmának, s azon igyekezetünkben, hogy a dolgozóknak lehetőséget biztosítsunk, hogy az önigazgatási társadalomban valóban kinyilvánítsa kulturális befolyását meg azt a tudatot, hogy ő maga is részt vesz megvalósításában, — úgy érzem, a tevékenység e folyamatait és irányait a jövőben is őszintén kell istápolnunk.

Élvtársnők és Elvtársak! Ha a kultúrát a szó szoros értelmében mint osztályszempontból lekötelezett tevékenységet óhajtjuk fejleszteni — márpedig a valódi kulturális értékeknek rendelkezniük kell e sajátosságokkal —, akkor

minden bizonnyal az önigazgatási alapon társult termelők társadalmi hatóerejeként kell hatnia. A kulturális intézmények és alkotók ilyen elkötelezettsége igen fontos útja és módja annak, hogy megszabaduljanak a bezárkózottság, a magának-élés, az elefántcsonttorony veszélyétől, attól a kockázattól, hogy intézményesített központokká, holmiféle rezervátumokká váljanak.

Most, amikor a Kommunista Szövetség és egész társadalmunk a pártlevélben, a platformban, az új alkotmányos megoldásokban, de különösen Tito elvtárs hozzánk szóló üzeneteiben foglalt felelős feladatok előtt áll; a kulturális munkásokra is az önigazgatási, eszmei, és tartalmi átalakulás halaszthatatlan szükséglete vár. A kultúra területén is létre kell hozni a tényleges önigazgatási alapokon álló viszonyokat, megteremteni a feltételeket a munka és az értékek szabad cseréjére, szüntelen harcot kell folytatni a különféle elhajló eszmei nézetek, törekvések és felfogások ellen; szakadatlanul dolgozni a marxista emberi eszmék megvalósításáért — mindez nagy kötelezettségeket és feladatokat ró minden kulturális munkásra, intézményre. Ez a jelentős társadalmi akció valamennyiünktől teljes odaadást, megfontolt és felelősségteljes tevékenységet, félreérthetetlen kiállást, és sokrétű társadalmi intézkedéseket követel meg, ami által minden bizonnyal új távlatok, új és — merem állítani — történelmileg eddig ki nem használt lehetőségek nyílnak meg előttünk az elkötelezett, alkotó tevékenységhez. S ez elősegíti a biztos alapok megteremtését a kultúra egészének valóban népi és demokratikus fejlődéséhez.

Mert, kultúránk eme eszméinek és folyamatainak érvényesülése jelentős befolyást gyakorol és új ösztönzéseket ad a tényleges osztálytartalmak és -értékek létrejöttéhez az alkotás, a művészeti tevékenység e területén.

A vajdasági művésztelepeknek és a Palicsi Képzőművészeti Találkozónak őszintén kívánok sok sikert ezen az úton. Ezennel megnyitottnak nyilvánítom a vajdasági művésztelepek dokumentációs kiállítását.

Bogomil Karlavaris

Visszapillantás

Egy olyan kiállítást megrendezni, amely a maga teljességében mutatná be a vajdasági művésztelepek elmúlt húszesztendős fejlődését, nem könnyű feladat, sőt a jelen pillanatban meg sem valósítható. A művésztelepek fennállása és működése egy olyan komplex jelenség, amelyet még mindig nem ismerünk eléggé mélyrehatóan. Olyan jelenség ez, amely számtalan alakban él, s amelyre megannyi magyarázat van. Sokan úgy tekintenek e telepekre, mint különleges vetületeire annak a kapcsolatnak, ami a kultúrát összefűzi a szabad, önigazgatású szocializmus igényeivel. Ilyen értelemben ezek a létesítmények döntően különböznek a polgári társadalom művésztelepeitől — amelyek elsősorban a társadalmi állapotokkal és a mecénásokkal szembeni ellenállást fejezik ki —, de különböznek a központosított szocialista államokban létrehozott alkotóházaktól is. Más nézetek szerint viszont az egész telepi mozgalom csupán periférikus jelenség, amelynek nincs különösebb szociális és művészi jelentősége.

A művésztelepek szociológiai értelmét és funkcióját a szocialista társadalomban tehát kétségkívül mélyrehatóbban kellene megvizsgálni. Ezt eddig, sajnos, elhanyagoltuk. Ezért ilyen szempontból mi sem adhatunk teljesebb elemzést a művésztelepekről.

Érdeklődésünket ehelyett inkább a képzőművészetek fejlődésének kérdésére összpontosítjuk, s arra, hogy milyen szerepet töltenek be ebben a fejlődésben a művésztelepek. Volt-e jelentősebb hatása a telepi mozgalomnak erre a fejlődésre, s miben mutatkozik meg ez a hatás? És megfordítva: vajon nem éppen a mai művészet fejlettségi foka váltotta-e ki a művésztelepek létrejöttét, így alakítván ki társadalmunk képzőművészeti életének egyik megnyilvánulási formáját? Elsősorban ezeket a kérdéseket kellene megválaszolnunk, hogy pontosabban felbecsülhessük a jelenséget, a mozgalmat és az általa létrehozott, értékeket. Noha nem kívánunk végérvényes feleletet adni a felvetett kérdésekre, annyit bizonyossággal állíthatunk, hogy képzőművészetünk mai fejlettségi foka és a művésztelepek fejlődése között kölcsönös okozati összefüggés és dialektikus kapcsolat áll fenn.

Mint közvetlen résztvevő, mint művész csupán a saját szubjektív meglátásaimat fejthetem ki a művésztelepek jelenségéről és fejlődéséről, legfőképpen is abból a szempontból hogy milyen a kapcsolat és a kölcsönhatás a korszerű

képzőművészeti folyamatok és a művésztelepeken kibontakozott alkotói tevékenységek között.

Különben maga a vajdasági művésztelepek fejlődését szemléltető kiállítás is jórészt ilyen gondolatok, sok-sok hivatalos és kötetlen beszélgetés alapján jött létre, és hát természetesen a kiállítási anyag összegyűjtésének reális lehetőségei alapján, csupán azt akarván szemléltetni, hogy milyen volt a helyzet a vajdasági művésztelepeken az elmúlt két évtizedben.

A kiállítás öt részből áll. Az első négy a művésztelepek történelmi fejlődését szemlélteti, az ötödik pedig a legtevékenyebb vajdasági művésztelepek egyedi sajátosságait mutatja be. A történelmi álttekintés persze nem terjed ki minden jelentősebb alkotásra, s a művek keletkezési sorrendjéhez sem alkalmazkodhattunk következetesen. De ha nem is tudtunk ragaszkodni az időrendhez, a kifejezési elképzelések fejlődéséről már igyekeztünk hű képet adni, s azt emeljük ki, hogy egy-egy időszakon belül melyek voltak az uralkodó irányzatok. Mellőztük az egyes alkotóegyéniségek előtérbe helyezését is, mert azt akarjuk szemléltetni, hogy összességében milyen elképzelések érvényesültek egy-egy adott időszakban. Abban a részben, amely a művésztelepek egyedi arculatát próbálja felvázolni, megközelítőleg sem mutathatjuk be a telepek minden alkotását és mindazokat a művészeket, akik a telepek munkájában részt vettek. Inkább csak arra törekedtünk, hogy az uralkodó irányzatokat mutassuk be minden telepre vonatkozóan az elmúlt évekre is visszamenőleg. Ezzel összhangban az anyag összeválogatásának nem a minőség volt a fő mércéje, hanem sokkal inkább a történelmi sajátosság és a mintaszerűség, tekintetbe véve az egyes művésztelepek jellegzetességeit.

A művésztelepek abban az időszakban keletkeztek, amikor lazulni kezdett a központosított hatalom, amikor elkezdődött a demokratizálódás folyamata, fejlődésnek indult az önigazgatás, s amikor mindinkább felszabadultak a társadalom rejtett alkotó erői.

Ebben az első i dőszakban, 1952-ig a művésztelepek kétségtelenül kezdeményezői és megvalósítói voltak az úgynevezett szocialista realizmus merev dogmáitól való felszabadulás eszméjének. A modern művészetek világfolyamataival akkoriban még alig álltunk kapcsolatban, s így ennek a felszabadulásnak a két háború közötti hazai avantgardista festészet, elsősorban is az expresszionista irányzat képezte alapját. A zentai, a topolyai és a becsei első művésztelepek minden alkotóművésze erőteljes, brutális módon igyekezett ábrázolni a vajdasági tájat; képeiken a sötét körvonalak és az intenzív sötét színek domináltak. Noha minden művész a maga személyes felindultságát igyekezett kifejezni, ábrázolásmódjuk mégis roppant hasonlatos volt egymáshoz. Ennek egyik oka az volt, hogy a művészek zömmel alig rendelkeztek alkotói tapasztalatokkal. Nagy részük számára a művésztelepek jelentették a képzőművészet világába való betörés lehetőségét, s azóta valamennyien érett művészekké fejlődtek.

Az ötvenes évek második felében a kezdeti irányvétel fokozatosan gyöngülni kezd. Az objektumokra való optikai támaszkodás és az expresszionista tolmácsolás mindinkább háttérbe szorul, s a művészek érdeklődése egycsapásra áttevődik magára a kifejezési formára, a magáért való képzőművészeti nyelvre. Ez az irányvétel kettős célkitűzésű: egyfelől a színek játékára törekszik az absztrakt felületen, másfelől pedig dekoratív ábrázolással és konstruktivista eszközökkel igyekszik objektumokat szerkeszteni. Jóllehet a Decemberi csoport hatása e tekintetben valószínűleg nem volt döntő jelentő-

ségű, annyi bizonyos, hogy ennek a csoportnak minden tagja a művésztelepeken, elsősorban Écskán dolgozott, s mivel állandó kapcsolatban állottak művésztársaikkal, hatást is gyakorolhattak az új képzőművészeti irányzat kibontakoztatására a művésztelepeken.

Sokkal valószínűbb azonban az a feltevés, hogy a művésztelepek tagjaira, s velük együtt a Decemberi csoport művészeire is a legáltalánosabb tényező gyakorolt döntő hatást, éspedig a modern művészetek világfolyamatainak tényezője, hiszen az absztrakt kifejezési forma azokban az években uralkodó irányzattá vált a képzőművészetben.

A harmadik fejlődési időszakban, amely a hatvanas évek elején kezdődött el, egymástól egészen eltérő irányzatok keletkeztek, s voltaképpen ez az időszak jelentette Vajdaságban a korszerű képzőművészet beérésének kezdetét. Ekkor már minden művész az egyéni kifejezési eszközöket, a sajátos stílust keresi, és a legtöbb esetben függetleníti magát a különféle irányzatoktól, elsősorban az uralkodó művészeti irányvételtől. A sokirányú felszabadult útkeresés magában foglalta a sajátos vajdasági meglátások és jelenségek transzponálását is. Ebből eredően arra a megállapításra juthatunk, hogy a művésztelepek ebben az időszakban is fontos szerepet töltöttek be, és ösztönözték az útkeresések szükségérzetét.

Számos alkotó egyéniség a művésztelepeken került közvetlen kapcsolatba a valósággal, s életközelségben találta meg a maga motívumát, a maga művészi irányvételét a jelenségek és dolgok újszerű ábrázolásmódjában, elmélyülését a vajdasági égöv valamely részletében vagy megnyilvánulásában. Így jöttek létre a vízben tükröződő ágakat, az elemzően vizsgált folyóparti anyagokat, a sokféle díszítőelemet tartalmazó bogáncskórókat a tájat uraló gépeket ábrázoló eredeti ihletésű képek, így alkult ki az érdeklődés az anyag, a homok, az agyag iránt, élni kezdtek a képeken a füves mezőségek — másrészt pedig előtérbe kerültek Vajdaság eszmei problémái, függetlenül attól, hogy a múltat, az egykor élt embereket ábrázolták-e a művészek, vagy pedig a jelen felé fordultak, s a folyók, a mezőgazdaság és más hasonlók mindennapi problémáit időszerűsítették. Ambíciózus tervek és elképzelések időszaka ez, kísérletek folynak a képzőművészetek és az építészet szintézisének megteremtésére, egymást érik az elméleti jellegű viták, a szaktanácskozások, megjelennek az első kiadványok, megalakul a Palicsi Képzőművészeti Találkozó, s a művésztelepi mozgalom eszméje eljut az ország minden vidékére.

A művésztelepek fejlődésének harmadik időszaka nem vezetett el ugyan kivételes művészi eredményekhez, de mindenképpen fordulat elé állította a művésztelepi mozgalmat, sőt a képzőművészetet általában is, amely ezen a talajon fejlődött. Ezért is fontos ma megállapítanunk, hogy ezt követően — a lendületvétel, az útkeresések és válságok időszaka után — a stabilizálódás, a beérés időszaka következett el, az új értékek létrejöttének időszaka, amire aligha számíthattunk volna egy ilyen történelmi fejlődés nélkül.

Ebben az időszakban számos művészegyéniségünk, aki a művésztelepeken tette meg pályafutásának első lépéseit, elérte legérettebb alkotói korát. Azt persze nehéz lenne pontosan kimutatni, hogy milyen mértékben járultak hozzá a művésztelepek a kifejezési formák, az eszmék és alkotások gazdag sokféleségéhez. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a kutató munka ebben a negyedik fejlődési szakaszban sem ért véget. Továbbra is léteznek kísérletező csoportok, amelyek általánosítani igyekeznek saját eszméiket, s igazolást keresnek törekvéseikre a művelt közvélemény legszélesebb köreiben. Ami

a vajdasági talajon felnövekedett képzőművészetre igazán jellemző, az nem más, mint az a tény, hogy ebben az időszakban egyes művészeink még szorosabb kapcsolatba kerülnek a vajdasági környezettel, de mondanivalójukat nem hagyományos eszközökkel fejezik ki, hanem egészen eredeti módon, és mégis kizárólag az itteni környezettel összhangban. Ez egyébként eléggé ritka jelenség a modern művészetekben.

Ebben az időszakban igen sok jelentős megoldás került be a művelődési politikába is, kiváltképpen a képzőművészet területén, ami újabb lendületet adott az alkotó munkához, fokozta a kiállítási tevékenységet, és számos fiatal tehetséget irányított Vajdaságban a képzőművészetek felé.

A kiállítás ötödik része a művésztelepek egyenkénti legfőbb irányvételét szemlélteti. Zentát elsősorban a kísérletezők csoportjának tevékenysége jellemzi, Topolyát pedig a képzőművészet és az építészet szintézisének számos kézzelfogható eredménye. De a topolyai művésztelep érdekes gyűjteményt állított össze tagjainak jegyzeteiből, vázlataiból és riportjaiból is. Becse a motívumok meghatározottságának — a táj- és portréfestészetnek — az előnyeit szemlélteti, párhuzamosan a fiatal tehetségek támogatásának szándékával. Az écskai művésztelep az irányzatok sokféleségének otthona, de külön hangsúlya van a „Zrenjanin és környéke" témának. Ruma a szerémségi táj ábrázolásának első eredményeit mutatja be a kiállításon. Csatlakozott a kiállítókhoz a keramikusok kishegyesi telepe is, valamint a faliszőnyeg-készítők adai telepe, amely azonban már beszüntette működését.

Az eszmék és művek rendszerekbe foglalt áttekintésével ezen a kiállításon nem dicsőíteni akarjuk a művésztelepeket, sem velük kapcsolatban megkérdőjelezni valamit. A kiállítás szervezőinek csupán az a szándékuk, hogy megismertessék a nagy nyilvánossággal, de elsősorban is a művelődési élet nyilvánosságával, a művészekkel és teoretikusokkal az egyes jelenségek és irányzatok rendszerezésének első kísérletét, ily módon is ösztönzést nyújtva a további tanulmányozáshoz. Szilárd a meggyőződésünk, hogy a művésztelepek rendkívül hasznosak az alkotók és a telepek szélesebb környezete szempontjából egyaránt, s valamennyiünk közös feladata, hogy további ténykedésüket összehangoljuk az új társadalmi feltételekkel és viszonyokkal. A művésztelepek csak így folytathatják hasznos és eredményes működésüket, csak így válhatnak végérvényesen egyik tényezőjévé az új szocialista társadalmi élet kilombosodásának.

Az elmúlt húsz évi munkára való visszapillantás olyan tanulságokkal szolgál, amelyek egy érett közösségben okvetlenül serkentőleg hatnak a további munkára, a haladás előmozdítására.

Szilágyi Gábor

Előszó a Művésztelepek Vajdaságban 1952—1972 című kiadványhoz

Tevékenykedésük huszadik évfordulója alkalmából a Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány területén működő művésztelepek olyan határozatot hoztak küldötteik útján és együttesen a szabadkai Képzőművészeti Találkozó Tanácsával 1972 októberében, Zentán, hogy meg kell rendezni a vajdasági művésztelepek közös dokumentációs kiállítását a telepi művészi munkálkodás legtevékenyebb résztvevőinek válogatott alkotásaiból, azokból a műalkotásokból, amelyek megvásárlás és adományozás útján a szóbanforgó intézmények gyűjteményeiben és képtáraiban halmozódtak fel az elmúlt évek során. A képzőművészeti szintézis eredményeit, valamint a telepek életével és munkájával kapcsolatos más fontosabb fragmentumokat e határozat értelmében fényképen kell bemutatni.

A dokumentációs kiállításnak a telepeken folyó művészi alkotó munka fejlődési útját kell szemléltetnie, annak az együttes munkának az eredményeit, ami a képzőművészeti kultúra terjesztésére és az alkotói tevékenység előmozdítására irányult.

A határozat továbbá azt is kimondta, hogy — szoros összefüggésben a dokumentációs kiállítással — egy szimpóziont is össze kell hívni, s a megjelentetett közlemények és elméleti értekezések alapján a vitában álláspontot kell elfoglalni önigazgatású társadalmunk művelődési és művészeti életének továbbfejlesztése érdekében, a telepek tevékenységével kapcsolatos szervezeti és szakmai kérdésekben, összhangban a képzőművészeti élet szervezőinek és alkotó művészeinek érdekeivel.

A kitűzött célok megvalósítására szervező bizottság alakult, s megválasztották annak a szakbizottságnak a tagjait is, amelynek a kiállítási anyagot kellett kiválogatnia. Az összegyűlt anyaggal azonban a szervező bizottság elégedetlen volt, s a kiállítás megrendezésére alakult bizottság második ülésén elfogadta Bogomil Karlavaris elképzelését. Ennek megfelelően az egyes telepek vezetői önnállóan döntöttek a kiállítási anyag kiegészítéséről, mert ily módon minden telep teljesebb mértékben kifejezésre juttathatja a maga jellegzetességeit. A bizottság harmadik ülésén megszületett a döntés a kiállítás anyagáról, de egyes tagok még mindig elégedetlenek voltak egyik-másik telep választékával, s az ottani szervezőkkel egyetértésben további változások történtek.

Így a bizottság, a telepi küldöttek többségének támogatásával csak ez év szeptemberében tudta véglegesíteni a kiállítás anyagát.

A kiállítás előkészítése és az adatgyűjtés több mint egy évet vett igénybe. Amellett is azonban, hogy igen nagy erőfeszítések történtek az eredeti elképzelések minél teljesebb megvalósítása érdekében — ez a dokumentációs kiállítás mégis csupán egy a lehetőségek sorából mindannak szemléltetésére, amit a telepek és a résztvevő művészek az elmúlt húsz évben elértek. De ez a kiállítás mindenképpen a telepi alkotó munka fejlődését tükrözi, az alkotó művészetre kifejtett hatását bizonyítja, s a gazdag hagyatékot szemlélteti, amivel a művészek azokat a környezeteket ajándékozták meg, ahol éveken át munkálkodhattak.

A telepek munkájával és a kereteik között folyó alkotó tevékenységgel kapcsolatos kérdésekre még mindannyian sok ilyen feleletet várunk, amelyek bizonyítani tudják majd hatásukat a képzőművészet egész fejlődésére nálunk és másutt is.

Az eddig kiadott művésztelepi monográfiák és a telepi kiállításokról megjelentetett beszámolók és kritikák mellett ez a mostani hozzáállás az első átfogó kísérlet a telepi alkotó munka fejlődésének bemutatására.

Katalógusunkban megadjuk a legalapvetőbb adatokat minden vajdasági művésztelepről. Az intézmények vezetői arról is beszámolnak, hogy melyek a legfőbb jellegzetességei művésztelepüknek, s a mellékelt reprodukciók és fényképmásolatok még inkább lehetővé teszik a nagy nyilvánosság számára a beható megismerkedést Vajdaság képzőművészeti telepeivel, a kereteik között folyó alkotó munkával és az elért eredményekkel.

Szabadka, 1973. november 18.

dokumentum

Stevan Doronjski

Vajdaság megalakulásának 30. évfordulója és forradalmi fejlődése

Stevan Doronjski ünnepi beszámolója 1973. november 24-én Újvidéken, az AVNOJ II. ülésszaka 30. évfordulójának és a Vajdaság alkotmányossága évfordulójának központi ünnepségén.

Elvtársak! Harminc éve annak a történelmi éjszakának, amikor Tito elvtárs — a Jugoszláv Antifasiszta Népfelszabadító Tanács második ülésszakán beterjesztett jelentős beszámolójában — arról beszélt, hogy milyen nehezen hódít magának tért az igazság Jugoszlávia valódi helyzetéről; továbbá szólt az akkori nemzetközi helyzetből, s az egyre nagyobbodó felszabadított területeken az általános népfelkelés fejlődéséből eredő feladatokról, és a következőket mondta: „Mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy népeink olyan állami berendezést teremtsenek maguknak, amely Jugoszlávia minden nemzetének testvériségén és egyenjogúságán alapszik és a társadalom minden rétegének igazi szabadságot és demokráciát szavatol... Népeink harca, a dicsőséges népfelszabadító katonaság és partizánalakulatok révén a harctéren elért fényes sikereik, az egész haladó világban nagy rokonszenvet keltettek irántunk. Sikereink létrehoztak minden feltételt ahhoz, hogy népeink megvalósíthassák törekvésüket — a szabad, valóban demokratikus föderatív Jugoszláviát".

Azon az 1943 novemberi éjszakán a Jugoszláv Kommunista Párt és Tito elvtárs vezette népfelszabadító mozgalmunk leküzdhetetlen ereje által győzedelmeskedtek a néptömegeknek a szociális és nemzeti szabadságra irányuló, régóta tartó törekvései, amelyek ezúttal radikálisabban és átfogóbban jutottak kifejezésre mint korábban, népeink szenvedésekkel teli, harcias múltjában bármikor.

Akkor, a felszabadult Jajce városában az önállósult népek igazi képviselői juttatták kifejezésre országunk minden nemzete és nemzetisége akaratát és létfontosságú érdekeit: kikiáltották és államjogilag megalapozták az új Jugoszláviát. Ez volt az a pillanat, amikor a fasiszta megszállók és munkatársaik ellen vívott két éves általános harc után egy forradalmi aktussal megváltozott a hatalom osztályhordozója. Megdöntöttük a burzsoá hegemonistákat, akik népeik létfontosságú érdekeit már azzal is elárulták, hogy az egész hatalmi apparátust tüstént a megszállók szolgálatába állították, hogy mindvégig osztozzanak a sorsukon. A forradalmi erők viszont kiépítették új uralmukat, saját felszabadításuk hathatós eszközét.

Az AVNOJ II. ülésszakának határozatai államjogi kifejezői voltak a hadpolitikai erőviszonyokban és a valamennyi nemzet új belső politikai viszonyában már végbement döntő változásoknak. Már akkor egészen világos volt, hogy a dolgozók forradalmi úton megváltoztatták helyzetüket, kezükbe ragadva a politikai düntéshozatal hatalmát; lényegében megváltoztatva hazánkban a nemzetek halyzetét és a nemzetiségek közötti viszonyt.

Az ott hozott döntések politikailag törvényesítették a Jugoszlávia valamennyi tagországában és Jugoszlávia egészében már létrejött állapotot — a belső viszonyokat és a nemzetközi helyzetet illetően egyaránt. E döntéseket országunk valamennyi nemzete és nemzetisége egyhangúlag elfogadta, mert az általános felszabadítási mozgalom közösen kijelölt céljaira alapozódtak: a katonai szervezésre, a több síkon fejlett és társadalmilag megszilárdult népfelszabadító bizottságok sűrű hálózatára, a tömeges politikai szervezetekre és az országos, tartományi, körzeti képviseleti testületekre támaszkodtak.

Az új, demokratikus föderatív Jugoszlávia — a forradalom által önállósult, egyenjogú nemzetek és nemzetiségek testvéri közössége — az egyes nemzetek legszélesebb társadalmi

rétegei és a nemzetek összességének a fasiszta hódítók és hazai támogatóik ellen vívott harcai tüzében jött létre. A felszabadító harc gyakorlata bebizonyította, hogy a második világháború adottságai közepette ez az út, egy ilyen út volt az egyetlen lehetséges módja a hazánkban végbemenő forradalmi változásoknak. Mert maguknak a tömegeknek a saját nemzeti és szociális felszabadulásukért folytatott önálló — de a Jugoszláv Kommunista Párt által szervezett és szisztematikusan irányított — hadpolitikai akciója vezethetett és vezetett a túlhaladott viszonyok és az ósdi polgári politikai mentalitás hordozóival való alapos és győzedelmes társadalmi-politikai leszámoláshoz.

Ezért már e fenséges harc kezdetén — és természetesen további alakulása során is mindinkább és mind sokoldalúbban — kifejlődött a forradalmi tömegek önálló politikai tényezővé, a politika döntő szubjektumává való feltartóztathatatlan átalakulási és érési folyamata. A tömegek lettek valamennyi hadpolitikai, gazdasági, kulturális és egyéb tevékenység fő hordozói a saját általános társadalmi, de mindenekelőtt nemzeti és szociális érdekeik megvalósításában. Sőt, a nemzeti érdek — amelyet a második világháború adottságai közepette egyik nemzetünk burzsoáziája sem védhetett meg és nem is akart megvédeni — vált az akciómozgósítás és a politikai integráció döntő tényezőjévé, mert valamennyi nemzetünk és nemzetiségünk vitális társadalmi érdeke csak a Jugoszláv Kommunista Párt széles antifasiszta platformján alapuló, közös harccal valósulhatott meg, mégpedig a királyi-unitarista és nacionalista-szeparatista burzsoá erők elleni éles szembeszegüléssel. Éppen ezért Jugoszlávia valamennyi nemzetének a társadalmi önállósulásra irányuló katonai és politikai akciója a felszabadító háború során a legforradalmibb tett volt, mert csak így serkenthette a milliós tömeg lappangó energiáját arra, hogy szabadjára engedje alkotókészségét, és megteremtse a feltételeket a nemzetek és nemzetiségek közötti viszony legmegfelelőbb megoldására, új jellegére és tartalmára, hogy demokratikus úton egyesítse Jugoszlávia minden népének haladó erőit egy egységes forradalmi — felszabadító akcióba, s ily módon létrehozza közös életük és haladó társadalmi fejlődésük tartós alapjait.

A Jugoszláv Kommunista Párt eme stratégiája helytállóságának meggyőző bizonyítékát adták, igen gyorrsan, Jugoszlávia országainak és nemzeteinek legfőbb képviseleti szervei, amikor egyhangúlag elfogadták az AVNOJ II. ülésszakának határozatait — mint a saját győzelmük részét; s ezt bizonyította a forradalom további kibontakozása is, amely egyidejűleg kialakította és sikeresen meg is valósította a programokat.

A Vajdaság lelkesen üdvözölte az AVNOJ határozatait, mint egy nagy győzelem jeleit, mert bennük látta saját jövőjenék rendezését is, amikor is a Vajdaság minden nemzete és nemzetisége, nemzeti és szociális szempontból is szabadon és egyenjogúan fejlődhet.

Jovan Veselinov, a Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottságának akkori titkára, elemezve az AVNOJ II. ülésszakának a vajdasági felszabadító mozgalom fejlődésére és kibontakozására gyakorolt serkentő hatását, s megszövegezve az új feladatokat a további általános forradalmi harcban, külön hangsúlyozta a következőket:

„... a nép egyre merészebben áll harcba az új népi, demokratikus föderatív Jugoszláviáért, amelyben a mi Vajdaságunk széles körű autonómiát és önigazgatást fog kapni... Hogy teljesíthessük azokat a nagy feladatokat, amelyeket népünk felszabadító harca állított elénk, meg kell erősíteni és szilárdítani egységünket... létre kell hozni a fegyverbarátságot a megszállók és a hazai árulók ellen, az új Jugoszláviáért folyó harcban. A Vajdaságnak népfelszabadító mozgalmunk szilárd oszlopává kell válnia és azzá is válik..."

S a Vajdaság — és ezt büszkén mondhatjuk — azzá is vált.

A Jugoszláv Kommunista Párt egészében, de különösen vajdasági szervezete, viszonylag korán felismerte annak történelmi szükségszerűségét, hogy egyesíteni kell a népfelszabadítási és a falusi szociális törekvéseket a forradalmi munkásmozgalommal. Sikerült meg is találnia az egységes harc olyan politikai tartalmát és formáit, amelyek mozgósítóan hatottak nemzeteink és nemzetiségeink legszélesebb rétegeire, mert magukban foglalták a lényeges nemzeti és szociális érdekeket, s megnyitották a jövő demokratikus fejlődésének távlatát. Ezért a Jugoszláv Kommunista Párt — a saját szektáns-dogmatikus elhajlásai és tévelygései leküzdésének folyamatában, már 1936-ban — világosan körvonalazta elvi politikai álláspontját a vajdasági forradalmi harc alapvető kérdéseiről a következő kategorikus szavakkal: „... mi, kommunisták már most, előre kijelentjük az egész proletariátusnak, a kisparasztságnak és a kispolgárságnak, hogy a Vajdaság valamennyi népe egyedüli és tényleges felszabadítását kizárólag egy kommunista forradalom valósíthatja meg..."

Éppen ekkor alakult ki az autonóm Vajdaság világosan körvonalazott politikai koncepciója, mint az e talajon folytatandó forradalmi harc hadászati-taktikai előzménye. Ez

az eszme kifejlődik és terjed a tömegek sorában, tökéletesedik és forradalmi mozgalmunk serkentő jelszavává válik, mégpedig két alapvető irányban:

Először: a tömeges sztrájkok által, a Dolgozó Nép Pártja és az Ifjúsági Gazdasági-a Kulturális Mozgalom által, az osztályszakszervezeti mozgalom számos szakmai és egyéb szervezete, ifjúsági és más lapok és folyóiratok, különféle legális sport-, kulturális-művelődési, humanitárius és más szervezet által, melyek a Kommunista Párt eszmei befolyása alatt voltak;

és másodszor: a Jugoszláv Kommunista Párt titói, következetes és nem dogmatikus marxista-leninista irányvonalának elméleti feldolgozásával, ami a nemzetiségi kérdésnek mint a forradalmi harcunk egyik döntő problémájának a megoldását illeti. Ezt a feladatot különösen magukévá tették a monarchiák börtöneinek kazamatáiban fogva tartott tapasztalt politikai harcosok, de sok fiatal aktivista is országszerte.

A polgári autonomizmus elvétől eltérően, amely arra irányult, hogy a vajdasági burzsoázia bizonyos hányadát kiegyeztesse a királyi centralista hatalomtartókkal, a Jugoszláv Kommunista Párt, Tito elvtárs kezdeményezésére már 1936-ban kimondta azt az óhaját, hogy az államszervezet formájának és a nemzeti kérdés rendezésének meghatározásában Jugoszlávia többi tagországa és tartománya mellett a Vajdaságot mint egészet, külön kell deklarálni. Vagyis ne csak külön-külön minden itt élő nemzet, ne csak a vajdasági lakosság minden társadalmi rétege, hanem a Vajdaság is külön gazdasági, szociális, politikai és kulturális egységként szerepeljen.

A forradalmi harc tapasztalatainak kritikai általánosításából, valamint általános céljai — külön pedig a nemzeti kérdés — önálló elméleti kidolgozása révén, kifejlődött mozgalmunk új elmélete és gyakorlata. A forradalmi ideológia tömörítette a haladó beállítottságú embereket, megszilárdította őket abban a felismerésükben, hogy igaz úton és eszközökkel küzdenek a haladásért, a munkásosztályt és annak élgárdáját pedig mint a tartomány valamennyi demokratikus hazafias erője tömörülésének társadalmi-politikai gerincét emelte ki.

Épp ezért teljes jogúan mondhattuk a JKP hatodik vajdasági tartományi értekezletén a Tartományi Bizottság politikai jelentésében, 1940 szeptemberében a következőket:

„Jugoszláviában egyetlen pogári politikai párt sincs, amely akarná és képes volna helyesen megoldani a nemzetiségi kérdést a Vajdaságban... Mert jóllehet különféle nemzetiségűek lakják, gazdasági, földrajzi és történelmi egységet képez. S ha egyetértünk abban, hogy ez így van — márpedig ezt a burzsoá teoretikusok sem tagadják — akkor a Vajdaság egyedül és kizárólag a vajdasági népeké. A burzsoázia minden arra irányuló kísérlete, hogy a Vajdaság szerb, magyar stb. elhatároltságú legyen, azt célozza, hogy a Vajdaságot gyarmati kizsákmányolásnak vesse alá, s hogy az itt élő szerb, magyar vagy német nemzet nevében kizsákmányolnánk ezt vagy a többi nemzetet. E nemzetek felszabadító háborújának az ilyen becsempészett kísérletek ellen kell irányulnia."

A vajdasági kommunistáknak tehát megvolt a teljesen kifejlett és elfogadott politikai platformjuk az autonómiáért folyó harcban, mint a nemzetiségi ellentétek megoldásának regóta keresett és végre megtalált politikai formája, az internacionalista szellemű egyenjogú nemzetiségi viszonyok létrehozásának egyetlen lehetséges módja.

S ez a platform tette lehetővé, hogy 1941 nehéz napjaiban a Kommunista Párt a forradalom hívévé tegye — a németek kivételével — a Vajdaság valamennyi nemzetének és nemzetiségének haladó, hazafias és antifasiszta erőit, amelyek fegyverrel a kezükben bizonyították eltökéltségüket, hogy együtt óhajtanak élni Jugoszlávia többi nemzetével.

A vajdasági kommunisták ebbe a döntő történelmi harcba a saját munkásosztályuk, annak felszabadító szerepe, s azon történelmi érdekei pozíciójáról indultak el, amelyek teljességben azonosak valamennyi nép igazi demokratikus érdekeivel; a reális társadalmi képesség ama pozíciójáról indultak, mely szerint a korszerű társadalom rétegei közül egyedül ők kelhetnek minden nép vitális érdekeinek védelmére; a munkásosztálynak a paraszt-, a nemzetileg elnyomott és más demokratikus hazafias erői szövetségének pozíciójáról — ama kötelezettségeikből eredően, hogy a társadalmi szabadság következetes harcosai, népeik becsületes tagjai, hűséges fiai lesznek.

A májusi zágrábi párttanácskozás után a tartományi pártvezetőség széles körű politikai és szervezési intézkedéseket tett a fegyveres felkelés előkészítése céljából.

A Jugoszláv Kommunista Párt tartományi bizottsága közvetlenül a vajdasági munkásokhoz és munkásnőkhöz fordulva már 1941 júniusában a következőket üzente:

„Állítsátok csatasorba népeiteket, hogy egységes egészként vezethessétek őket harcba a megszállók és a kizsákmányolók ellen. Valósítsátok meg ily módon a proletár inter-

nacionalizmust, amely fontos feltétele a Vajdaság boldogabb jövőjének! A vajdasági népek a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével, a Szovjetunióra támaszkodva, csak ily módon és csak együttesen dönthetnek arról, hogy mely más népekkel éljenek testvéri közösségben."

Elvtársak! Habár a Vajdaságot három megszállási övezetre osztották fel, a felszabadító mozgalom erőteljesen és egységesen kezdett kifejlődni.

Tizenöt partizán alakulat volt már 1941-ben, és teljes mértékben mozgósítottuk a Párt, a SKOJ és más ifjusági szervezetek tagjait. Harci tevékenységük, az erőteljes antifasiszta propaganda, az országunk különböző vidékein és a szövetséges frontokon vívott nagy ütközetek visszhangja stb., nagyon kedvező légkört teremtettek az antifasiszta harci hangulathoz tartományunkszerte. Az ellenséges erők nagyfokú összpontosítása, a szörnyűséges tömegterror a lakosság fölött, amely sok helyen és az esetek többségében arcátlan emberirtássá fajult, miközben a szerb burzsoázia és a Vajdaság más nemzeteinek egy része jóindulatúan viseltetett a megszállók iránt, sőt néha támogatta is őket s egyre szorosabban együttműködött velük — mindez csak tovább fokozta a már korábban megkezdődött politikai differenciálódást a szerbek, horvátok, szlovákok és ruszinok között, akik mind eltökéltebben ragadták kezükbe a JKP által kitűzött harci zászlót.

A túlerőben levő fasiszta megszállókkal való összecsapások a Bácskában és a Bánátban nagyon gyorsan megmutatták, hogy a titói hadászati-taktikai koncepció döntő elemeinek kellően pontos ismerete és figyelembevétele nélkül bocsátkoztak a harcokba, nem alkalmazkodtak a síksági, sűrűn lakott és utakkal át- meg átszelt terep sajátosságaihoz; nem volt kapcsolatunk a JKP politikai központjával, a környező tájegységeken folyó harcokkal, sőt még a tartomány minden részével sem. A Bácskában és a Bánátban folyó harcokat irányító pártvezetőség tévesen mérte fel a háború lehetséges tartamát, és erre a téves értékelésre alapozta a politikáját és a harci taktikáját, emiatt aztán a népfelszabadító mozgalom e vidékeken vereségeket szenvedett.

Jóllehet a kommunisták és a többi hazafi meg antifasiszta, emberfeletti erőfeszítésekben tett tanúbizonyságot példátlan hősiességéről, mégis a mozgalom a Bácskában és a Bánátban is pótolhatatlan veszteségeket szenvedett el: elestek mozgalmunk legkimagaslóbb harcosai, elhullottak egész helyi, körzeti, községi és járási szervezetek, partizáncsoportok, tizedek, szakaszok és nagyobb alakulatok, ám a harc egy pillanatra sem szünetelt. Életét vesztette a JKP vajdasági tartományi bizottságának, végrehajtó irodájának és titkárságának minden tagja, élükön a titkárral, Žarko Zrenjanin néphőssel.

Hősi halált halt a kerületi és járási bizottságok sok tagja, meg számos aktivista, de a vajdasági felszabadító mozgalom harci készsége és egysége ezzel nem semmisült meg. Mélyen a nép tudatába vésődve megmaradtak a kommunista eszmék, mint a remény, a szabadság, a testveriség és egység világító tornyai.

1941 vége felé, amikor a tartományi pártbizottság tagjai elszakadtak egymástól és elvesztették az egymás közti kapcsolatot, ténylegesen megszűnt a tartományi pártvezetőség egységes működése.

Más és másmilyen volt a népfelszabadító harc fejlődése a Szerémségben. Az első tapogatózások és néhány sikertelen sakkhúzás után hamarosan megkezdődik a mozgalom konszolidálódása. Ehhez nagymértékben hozzájárultak egyes politikai elítélt kommunisták, akiket sikerült kiszabadítani a Sremska Mitrovica-i börtönből. A szervezeti és politikai tevékenységet a hosszantartó tömeges katonai-politikai harcra való átfogó, rendszeres előkészületek jellemezték. A viszonylag kis létszámu párt — és SKOJ-szervezet közvetlenül kapcsolatba kerül a néptömegekkel, és egyéni érdekeikhez, politikai tudatuk fokához közelálló tartalmakkal bevonja őket a mozgalomba a katonai tizedek, a népfelszabadító frontbizottságok, az ifjúsági és nőszervezetek sűrű hálózata révén.

A JKP hadászati-taktikai céljaiból kiindulva a szerémségi kommunistáknak sikerült kiépíteniük és fokozatosan kifejleszteniük a harc azon taktikáját, formáit és módszereit, melyek megfeleltek a földrajzi, a szociál-politikai és a nemzeti sajátosságoknak. Az egész hadpolitikai gyakorlat és akció arra a meggyőződésre alapozódott, hogy a népfelszabadító harc csak akkor lehet gyümölcsöző, ha felöleli és beszervezi a széles dolgozó tömegeket. Épp ezért a taktika, a formák és a módszerek olyanok voltak, hogy a végsőkig kifejezésre juttathassák a dolgozók forradalmi öntevékenységét, és biztosítsák szilárd eszmei-politikai és harci egységüket a JKP széles antifasiszta platformján. Ez a Szerémségben kivívott első nagy történelmi győzelem döntően hatott a felszabadító harc egész további fejlődésére ezen a terepen.

Ez a siker a következőknek köszönhető: (1) hogy azokra a reális erőkre támaszkodott, amelyek objektíve a felszabadító harc eleven erőivé váltak és (2) hogy eltökélt hadpolitikai akcióként indult az összes nyílt és rejtett ellenség ellen. Mert a megszállók és csatlósaik mellett a polgári-politikai csoportosulások maradványai között ott rejtőzött még nemcsak a fasizmus elleni harc fölösleges voltának a gondolata, hanem annak a próbálkozásnak az eszméje is, hogy a tömegeket eltántorítsák ettől a harctól. Mindkettőre tevékenyen hatott a felszabadító harc társadalmi tartalmának érlelődése, a forradalmi gócok szüntelen erősödése minden környezetben, és a felszabadító harc tüzében kifejlődött, kovácsolódott és erősödött katonai és politikai káder merész kiállása. Nem kevésbé volt jelentős a harc a politikai avanturizmus, a szektásság, a nemzetiségi politika kiforgatása ellen, továbbá a kvázi-szövetségesekkel és a velük csatlós koalíciós erőkkel való politikai és eszmei partnerség ellen. A felszabadító akcióban minden jelentős lépést eszmei-politikai elemzésnek és bíráló-önbíráló értékelésnek vetettek alá és kellett is alávetni a tömegek közötti írott és szóbeli propaganda révén, a további tevékenységre vonatkozó tanulságok levonásával.

E folyamatok jelentették a szerémségi politikai erőviszonyok sorsdöntő változásának útját és módját — a forradalom javát szolgálva, az eredmények pedig: a tömegek, politikai hovatartozásuk, magaviseletük és azon eltökéltségük immár módosult politikájának a kifejezése, hogy a felszabadító akcióban a végsőkig kell menni a Jugoszláv Kommunista Párttal együtt, és annak vezetésével.

A partizán alakulatok korszerűen szervezett, mozgékony harci és rátermett brigádokká és zászlóaljakká fejlődtek, melyek a Szerémségen, sőt a Vajdaságon kívül is tevékenykedtek; a népfelszabadító front bizottságai az új néphatalom immár az önigazgatás elemeit is tartalmazó hathatós szerveinek egységes politikai rendszerévé nőttek ki. A politikai szervezetek a harci tevékenység egyedülálló eszközeivé váltak; újakká típusuk, céljuk, fennállásuk és működésük tartalma szempontjából is.

Röviden szólva: a katonai egységek, a népfelszabadító bizottságok és a politikai tömegszervezetek a forradalmi tömegek önszervezésének és öntevékenységének erőteljes tényezőivé váltak, a nemzeti és szociális érdekekért folyó harcban, a JKP irányítása alatt; ezek az intézmények nem mások, mint a politikailag önállósult tömegek, új forradalmi hadseregként és új forradalmi hatóságként szervezve, a proletárdikatatúra lényegi jegyeivel.

A Szerémségben elért ilyen hadpolitikai sikerek azonosították a vajdasági felszabadítási mozgalmat a Jugoszlávia többi vidékén kibontakozott mozgalmakkal, szoros közvetlen együttműködésben a horvátországi, boszniai és szerbiai mozgalmakkal, és Jugoszlávia valamennyi nemzetének legfelsőbb vezető testületeivel. Ilymódon a szerémségi mozgalom megszerezte a JKP KB és a népfelszabadító katonaság és partizán alakulatok legfelsőbb parancsnokságának sokoldalú támogatását mind a saját fejlődéséhez, mind a vajdasági népfelszabadító harc egységének létrehozásához.

És mindaddig, amíg akár egy felszabadító puska is dörgött, amíg egyetlen partizán alakulat is harcolt, amíg akár egyetlen szerémségi falu is szabad volt, — a vajdasági népek felszabadítási mozgalma nem szenvedett vereséget és a harc sem szűnt meg. A Szerémség mindig a Vajdaság oszthatatlan része volt és maradt, nemzeteink újabb történetében és az egész népfelszabadító háború idején is, mégpedig nemcsak földrajzilag, hanem a társadalmi folyamatok tartalmát, e történések sajátosságait, a forradalmi aktivitás egységét tekintve is, a háború előtt és a háború idején egyaránt.

A Szerémségben sikerült megtalálni és életre kelteni a népfelszabadító harc olyan tartalmait, formáit és módszereit, amelyek alkalmazhatókká váltak a Bácskában és a Bánátban is; s az, hogy a politikai aktivisták és a nép a Vajdaságnak ebben a két nagy körzetében az említett tartalmakat és módszereket viszonylag könnyen és gyorsan magukévá tehették, sikeresen alkalmazhatták és tökéletesítették, igen ékesszólóan bizonyítja a harc Szerémségben etért tapasztalatainak az egész Vajdaságra nézve jelentős voltát, és sajátságos módon tanúsítja a társadalmi viszonyok azon elemeinek azonosságát, melyek ezt a területet minden tekintetben egységessé teszik.

Épp ezért nem véletlen, sőt nagyon törvényszerű jelensége a forradalomnak, hogy a Szerémség 1942-ben, de különösen 1943 folyamán *objektive* a vajdasági forradalmi erők gyülekezésének gócpontjává és a titói hadászat és taktika szemszögéből harci integrációjának a hordozójává vált. Amikor a Szerémség 1942 novemberében rajtaütő zászlóaljakat küldött Kelet-Boszniába — valójában külön választotta az első vajdasági brigádot, ahogyan ezt az egységet joggal nevezték —, ez nemcsak a Szerémség és Kelet-Bosznia területileg korlátozott katonai együttműködése volt, hanem az egész vajdasági felszabadítási mozgalom döntő politikai és katonai összekapcsolása is Jugoszlávia valamennyi nemzete felszabadítási mozgalmának egészével.

Éppen a Szerémségben, 1942 végén kezdődik meg a Jugoszláv Kommunista Párt Vajdasági Tartományi Bizottságának újjászervezése; és a szerémségi körzeti pártbizottság a JKP KB bánáti választmányával együtt megbízatást kap a vajdasági felszabadítási harc tartományi vezetőségeinek újjáalakítására.

A JKP Központi Bizottsága és Tito elvtárs személyesen is szorgalmazta a vajdasági pártvezetőség minél gyorsabb megújítását, ami 1943 első felében be is fejeződött. Az új tartományi bizottság kezdeményezi a SKOJ Tartományi Bizottságának megújítását, a Vajdasági Antifasiszta Ifjúsági szervezet és a Nőszervezet (AFŽ) főbizottsága megalakítását, tartományi párt-, népfront-, ifjúsági és női politikai lapokat indít, és sikeresen felveszi a kapcsolatot a Kommunista Párt bácskai és bánáti szervezeteivel, segítséget nyújtva nekik a munka harci-politikai irányvételéhez, és a katonai tevékenység új módozataihoz.

Az 1943 nyarán a Szerémségben, a Vajdasági Egységes Népfelszabadítási Front szerveként újra megindított Slobodna Vojvodina új sorozatának első számában olvashatjuk a következőket:

„A Szerémség, a Bácska és a Bánát népe harcának egységbe kell folynia, megáradnia, megrohamoznia a megszállók bástyáit, szétzúznia az árulók mesterkedéseit, erősítenie Jugoszlávia valamennyi nemzete és országa népfelszabadító harcát. A Vajdaság, a nemzetiségileg és társadalmilag legösszetettebb jugoszláv tartomány, csak e harc révén vívhatja ki szabadságát, autonómiáját, harmonikus életét. És ez a harc szavatolja a Vajdaság igazi szabadságát, autonómiáját, zavartalan politikai és kulturális fejlődését; szavatolja nemcsak azt, hogy a Vajdaságot megtisztítjuk a fasiszta férgektől, hanem azt is, hogy nem leszünk zsákmánya a különféle hullarablóknak, amelyek a Vajdaságot vissza szeretnék téríteni a népellenes államban elfoglalt régi helyzetébe, hogy a népnek az idegen erőszakoskodók elleni harcát hazai járommal koronázzák. Az Autonóm Vajdaságban minden nemzetiség szabadságban fog élni."

A vajdasági felszabadító mozgalom egységessé kovácsolását követően hamarosan rendkívül nagy hadi és politikai eredményeket sikerült elérni. Megújultak a politikai szervezetek és vezetőségek, létrejöttek a hatalmi szervek és a partizán alakulatok, kiterjedtek és hatékonyabbakká váltak a katonai akciók; az emberek, főleg a fiatalok egyre nagyobb számban csatlakoztak a Szerémségben és Kelet-Boszniában harcoló vajdasági brigádokhoz.

Abban az időben, 1943-ban, öt vajdasági brigád és öt Vajdaságban működő partizán alakulat vívta ádáz harcát a szabadságért, Jugoszlávia többi nemzetének hősi, fegyveres egységeivel vállvetve. Az ország felszabadításáért folyó befejező harcok idején pedig a Vajdaság 18 brigádja rohamozta a fasiszta megszállókat, és a csetnik-usztasa árulókat. Tartományunk e hős fiai között ott voltak a magyar, a szlovák, a ruszin és a román nemzetiség tagjai is, akik közül egyesek egy ideig külön egységekbe szerveződtek.

Még ma is sokat felteszik a kérdést, hogyan sikerült a felduzzadt hadsereg, a megsokasodott forradalmi szervezetek és intézmények számára elegendő és megfelelő kádert teremteni.

Erre az a válasz, hogy a felkelő nép soraiból és a forradalmi harcból születtek, nőttek ki a katonai és politikai káderek, akik a háború ádáz feltételei között edződtek és állták ki a próbát. Bátor harcosoknak, tehetséges szervezőknek, politikai munkásoknak, parancsnokoknak és politikai biztosoknak bizonyultak azok, akik egyébként munkások, parasztok, egyetemi hallgatók, diákok voltak. Megtanulták a nagy horderejű forradalmi megmozdulások szervezését és a nagy csaták irányítását. Rendelkeztek mindazokkal az erkölcsi tulajdonságokkal, amelyek a népfelszabadító és forradalmi harc során bontakoztak ki, nap mint nap tanújelét adták erkölcsi szilárdságuknak, és tettekkel is bizonyították azt. A népfelszabadító katonaság és a nép azért is tisztelte, szerette őket, azért is bízott bennük annyira. Sokan közülük életüket vesztették ebben az óriási harcban: nem egy a vajdasági nemzetek és nemzetiségek soraiból való volt. Emléküket a harci becsület, a forradalmi méltóság tartós jelképeként őrizzük.

Ez a néhány tény is egyszerűen, de szavahihetően bizonyítja, hogy a felszabadító mozgalom a Bácskában és a Bánátban, miután egységbe olvadt, új lendületre és erőre kapott, össznépivé vált. Beigazolódott, hogy pártunk eszméi elevenen élnek a nép tudatában, hogy a népfelszabadító harc e platformja gyorsan megtalálta az utat az emberekhez, ha a kommunisták erélyesen, szervezetten dolgoztak és harcoltak. Az is kétségtelen, hogy az országszerte folyó népfelszabadító és forradalmi harc, annak intenzítása és sikerei, messzemenő hatást gyakoroltak a nép hangulatára és tudatára.

A megújított Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság, amelyet 1944 elejétől Vajdaság Népfelszabadító Főbizottságának neveztek, 1943. október 22-én, tehát egy hónappal az AVNOJ II. ülésszaka előtt, a következő kiáltványt tette közzé:

„Mint ahogy a helyi, járási és körzeti népfelszabadító bizottságok a helységek, járások és körzetek néphatalmának magvai, ugyanúgy a Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság az egész Vajdaság néphatalmának csírája. A szabad Jugoszláviában, amelyet népeink fegyverbarátságával és nagyszerű harcával valósítunk meg, a Vajdaság nem lehet más, mint autonóm körzet."

A Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság megalakításával és a Bizottság idézett kiáltványával lezárult a tartományi autonómia és önigazgatás politikai-képviseleti, katonai, és társadalmi-politikai szervezetei intézményesítésének a folyamata. Mindezek a szervek, amelyek a vajdasági népfelszabadító mozgalom belső erőiből nőttek ki, éspedig a következetes képviseleti elv alapján, később megkapták a jugoszláv népfelszabadító háború katonai-politikai központjainak a jóváhagyását és támogatását. A tartományi autonómia e szervei, megalakulásuktól kezdve közvetlen összeköttetésbe léptek a JKP Központi Bizottságával, a Népfelszabadító Hadsereg és Partizán Alakulatok Főparancsnokságával, Jugoszlávia Antifasiszta Népfelszabadító Tanácsával és annak Végrehajtó Bizottságával, illetve a Nemzeti Bizottsággal, a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságával, az antifasiszta ifjúsági és nőszervezetek vezetőségével. Ezeknek a felsőbb szerveknek az utasítása szerint működtek, szem előtt tartva a vajdasági népfelszabadító harc fejlődésének sajátosságait és érdekeit.

A tartományi autonómiának ez a harminc évvel ezelőtti, a forradalomban létrejött intézményes mechanizmusa a mai napig is működik, ami azt bizonyítja, hogy a forradalom fegyveres szakaszában meglelt megoldások tartós értékűek társadalmi fejlődésünk szempontjából, hiszen a forradalmi fejlődés folytonosságának letéteményesei. Ezeknek a tartományi szerveknek, testületeknek a teendői és feladatai az idők folyamán természetesen tökéletesedtek, egyre szerteágazóbbak lettek. Megváltozott a kölcsönös viszonyuk és funkcionális kapcsolatuk, teljesebben kifejezésre jutott helyzetük a köztársaságban és kiteljesedett jelentőségűk is a Vajdaság autonómiája hordozóinak szerepében.

A Vajdaság Autonóm Tartomány akkor és így vált a Jugoszlávia egyenjogú népei forradalomban létrejött és kovácsolódott új testvéri közössége egyik alkotó elemévé, és szerves részévé annak a föderatív berendezésű állami-politikai szervezetnek, melynek rendeltetése a közös élet és fejlődés.

Elvtársak! Jugoszláviában egyetlen köztársaság, illetve nagyobb társadalmi-földrajzi egység vagy népközösség sincs, amelyben egyöntetűen fejlődött volna a népfelszabadító mozgalom; ez érthető is a rendkívül szövevényes katonai-politikai viszonyok és szociális-politikai átalakulások közepette, mint amilyen népi harcunk volt. Ellenkezőleg: mindenütt eltérések mutatkoztak a mozgalom és a harc egyes szakaszaiban, ezt azonban nem tekinthetjük sem területi bezárkózásnak, sem pedig a mozgalmunk felaprózottságának, hiszen a népfelszabadító harc minden köztársaságban, tartományban és körzetben egységes egészet képezett. Így kell tekintenünk a vajdasági népfelszabadító mozgalom egységére is. Nem fogadhatjuk el tehát azt az igyekezetet — ami már majdhogynem bevett gyakorlattá vált —, hogy a Bácska, a Bánát, különösen pedig a Szerémség mozgalmát egymástól elszigetelten és függetlenül kell kezelni. Ezt a buktatót igyekeznek ugyanis elénk állítani egyes helyi karrieristák, akik vezető pozícióra törekszenek, miközben ezzel a valótlansággal a kispolgári-regionális önhittséget élesztgetik.

Mert a történelmi igazság az, hogy a Vajdaság felszabadító mozgalma egyként és egységesen csatlakozott a népfelszabadító harchoz, és függetlenül a pillanatnyi kudarcoktól, illúzióktól és taktikai tévedésektől, valamint azoktól a sajátosságoktól, amelyek a Bácskában és a Bánátban megmutatkoztak, a JKP egységes programjának megvalósításáért harcolt, e harcból győztesként, egyként és egységesen került ki, mint a jugoszláv népek felszabadító mozgalmának szerves, összetevő része.

A Vajdaság, mint történelmileg létrejött gazdasági-szociális, kulturális és soknemzetiségű közösség nem a nemzetiségi-területi elv alapján önállósult, pontosabban: nem önállósult külön-külön minden nemzete és nemzetisége. A Vajdaság mint egységes, soknemzetiségű egész lett önnálló, ahol a forradalmi folyamatok sajátságos módon bontakoztak ki és fejlődtek. Mi a kisebbségi kérdést nem úgy oldottuk meg, mint egy-egy nemzetiség vagy együttvéve valamennyi nemzetiség külön társadalmi-politikai problémáját, hanem egyidejűleg, a nemzeti kérdésnek egész Jugoszlávia szintjén való forradalmi rendezésével — mint általános jugoszláv problémát, mint forradalmunk egésze internacionalizmusának a kérdését.

Mert a vajdasági forradalmi harc internacionalista irányvétele soha és sehol sem csorbult meg, inkább erősebbé és elmélyültebbé vált. Ezen az irányvételen még azoknak sem sikerült változtatniuk, akik az egyes nemzetiségek tagjaiként a fasiszta hadseregek kötelékében meg-

szállták hazánk egyes részeit. A német nemzetiséget kivéve ugyanis a többiek mind részt vettek a népfelszabadító háborúban, s ennek döntő hatása volt a Vajdaság egész társadalmi-politikai fejlődésére a háború utolsó szakaszában és a mostanáig eltelt időszakban egyaránt...

A JKP internacionalista politikája és az a tény, hogy nem voltak burzsoá ellenforradalmi katonai-politikai mozgalmak, tette lehetővé, hogy a magyar és a román nemzeti kisebbség soraiban a harc utolsó szakaszában viszonylag gyorsan és erőteljesen meginduljon a politikai differenciálódás, és hogy minden nemzetiség dolgozói az új Jugoszlávia építőinek, a forradalmi-demokratikus diktatúrán alapuló politikai rendszere építőinek tekintették magukat.

A Vajdaságban tehát voltaképpen már a forradalomban és a forradalmi eredmények hatására kialakult a népek szilárd internacionalista közössége, forradalmi egysége, és egy olyan cselekvési-politikai kölcsönhatás, amely nem tűri meg sem a nacionalizmust, sem a területi bezárkózást, a majorizálást, de a szeparatizmus vagy az elkülönülési törekvések bármilyen más formáját sem. Ezen az alapon fokról fokra oldódtak meg a nemzetiségi és más ellentmondások mind a háborúban, mind a szocialista építés folyamán, mert az internacionalizmus forradalmunk egyedülálló, értékes és megsemmisíthetetlen vívmánya, a vajdasági társadalom minden munkás és haladó rétegének közös műve. A Vajdaság csakis ezen az alapon egyesülhetett Jugoszlávia minden népével föderatív közösséggé — ma is tántoríthatatlanul kitart emellett az elv mellett, hisz ez szavatolja sikeres előrehaladását a magasan fejlett szocialista önigazgatású társadalom felé.

A forradalomban létrejött Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány, amely először tette lehetővé a nemzetek és nemzetiségek valódi önigazgatását, fejlődésében magán viseli egész jugoszláv szocialista, önigazgatású társadalmunk fejlődésének jegyeit. A Vajdaság megalakulásától mostanáig megtett út szüntelenül igazolja forradalmunk folytonosságát, a forradalmi folyamatok elmélyítését az új társadalmi vizszonyokban. Ez a vitalitása, ez a képessége, hogy a már elértet még újabb szocialista önigazgatási tartalommal telítse, nemcsak önmagából a forradalomból fakad; ebben annak a munkásosztálynak a hatalmas cselekvő ereje rejlik, melyet a forradalmi avantgard vezet és a dolgozó rétegek támogatnak.

Magától értetődik, hogy e törekvéseink megvalósítása nem ment nehézségek nélkül. A forradalmi fejlődésben az ellentmondások felszámolásával teremtettük meg a haladás feltételeit; ezeket az ellentmondásokat részben örököltük, részben pedig magunk hoztuk létre azzal, hogy fejlődésünket olyan törvényszerűségek szerint akartuk irányítani, amelyek megfelelnek az emberi társadalom fejlődéstörvényeinek, de ugyanakkor kifejezik nemzeteink és nemzetiségeink történelmi óhaját és alkotókészségét is. És éppen ez a legfőbb jellemzője a Vajdaság Szocialista Tartomány elmúlt három évtizedes fejlődésének is.

A Vajdaság szocialista autonómiája fejlődésének első szakasza arra az időre esik, amely egyúttal a jugoszláv szocialista föderalizmusnak is a kezdete. Formálisan ugyan ez a szakasz valamivel tovább tart, és csak a Vajdaság Autonóm Tartomány statútumának meghozatalával, 1948. május 24-én ér véget. Az egész országban erre az időszakra tehető az AVNOJ II. ülésszakán a Jugoszlávia föderatív államberendezéséről meghozott határozatok valóraváltása a nemzetek és nemzetiségek önrendelkezési joga és teljes egyenjogúsága alapján. A Vajdaságban ez az időszak jelenti a szocialista autonómia maradéktalan létrejöttét, csatlakozását a Szerb Föderációhoz és a Demokratikus Föderatív Jugoszláviához. Ekkor alakult át ugyanis forradalmi néphatalom az első autonóm struktúra fejlett rendszerévé.

Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a társadalmi valóságban és az alkotmányos mechanizmusban is létrehoztuk és biztosítottuk mindazokat a társadalmi és más feltételeket, amelyek szükségesek voltak a Vajdaságról alkotott lényegi meghatározások maradéktalan valóraváltásához. Ellenkezőleg: akkor is, és még utána is sokáig, az alkotmányos rendszerben és a gyakorlatban is elég sok intézkedés formasággá változtatta ezt a társadalmi tartalmat. Csak a szocialista önigazgatás tartósabb fejlődése juttatta közelebb a Vajdaságot a megérdemelt tényleges helyéhez, amely — hála a Kommunista Szövetség forradalmi erőfeszítéseinek és akcióinak — egyre nagyobb szocialista tartalommal telítődik.

A fejlődés első szakaszában a szocialista autonómia hatását és jelentőségét érthetően korlátozta a centralizmus, mint a forradalom etatista korszakának a velejárója, ami voltaképpen abból a szükségletből fakadt, hogy megvédjük forradalmi vívmányainkat. Ezenkívül a szocialista országépítés beláthatatlan távlatainak a kezdetén voltunk.

A szükségszerű központosítás érezhetően lecsökkentette a köztársaságok és tartományok önállóságának fontosságát; ebből azonban korántsem kellene — a legkülönfélébb színezetű nacionalistak módjára — azt a következtetést levonni, hogy Jugoszlávia akkor nem is volt föderáció. Ellenkezőleg: a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek államjogi, politikai és

társadalmi egyenjogúságának minden alapeleme lényegében már akkor megvolt; és erről az alapról jutottunk el — igaz, nem zökkenők nélkül — az alkotmányfüggelékekig, ahonnan még határozottabb távlatokkal haladunk tovább a lényegében azonos elvek magasabb fokú valóraváltása felé. És hogy ez lehetséges, abban nagy része van a forradalom etatista korszakában elért sikereknek, eredményeknek, meg a szocialista-önigazgatási viszonyok fejlesztése terén az utóbbi évtizedben szerzett tapasztalatainknak és eredményeinknek.

Abban az első korszakban kezdődött meg a társadalmi viszonyok forradalmi átalakulása; a kizsákmányolás felszámolása nemcsak az iparban, a kereskedelemben és a bankokban uralkodó kapitalista viszonyok megszüntetését jelentette, hanem a vajdasági falun uralkodó tőkés viszonyokkal való szakítást is. A falvakban akkor kezd megvalósulni a dolgozó parasztság évszázados álma, hogy „azé a föld, aki megműveli". A nagybirtokosi és kulák földekből nagy mezőgazdasági birtokok jöttek létre, amelyeket ma a mezőgazdasági dolgozók irányítanak. A dolgozó tömegekre támaszkodó forradalmi hatalom valóra váltotta a forradalom céljait. Ezek az eredmények megteremtették a távlatát annak, hogy a Vajdaság kimozduljon az agrár-nyersanyagtermelő provincia alárendelt helyzetéből és megnyitották egy olyan gazdasági fejlődésnek a távlatait is, amely serkenti a Vajdaság természeti és emberi adottságainak a kibontakozását, s alapul szolgál a közoktatás, a kultúra, a felsőfokú tanintézetek és kutató intézetek gyorsabb fejlődéséhez, a munkások, parasztok, és a többi dolgozó jobb életéhez, éspedig nemcsak a Vajdaságban.

Más szóval: a forradalmi etatizmus a Vajdaságban sem volt afféle történelmi melléfogás, sem pedig idegen példák utánzása. Feltétlenül szükség volt rá a forradalom céljainak a megvalósításához és ahhoz, hogy megteremtsük a gazdaságban dolgozó közvetlen termelők önigazgatásának első lépéseihez, később pedig az egész társadalom önigazgatásos alapon való integrációjához szükséges szociális és gazdasági előfeltételeket.

Az önigazgatás mint társadalmi viszony döntő befolyást gyakorolt az autonómia lényegére, természetére és jellegére, mivel sohasem érte be az igazgatás formáinak puszta módosításaival vagy csupán egyik szervnek a másikkal való felváltásával.

Az önigazgatás nem ösztönszerű, de nem is ráerőszakolt képződmény. A dolgozók és polgárok régi óhaja; olyan törekvés, amelyet kommunista mozgalmunk magva dialektikusan felismert, eszméjét továbbfejlesztette már kezdettől fogva, kifejezetten a munkás- és osztálylényeget látva benne, amely képes áthatni a társadalmi élet minden területét, és olyan viszonyokat teremteni, amelyek nem holmi középutat képeznek a demokrácia és az etatizmus között; ez valami merőben új és minőségesebb, s megváltoztat mindent, amivel csak kapcsolatba kerül.

Ennek a fejlődésnek egyik elkerülhetetlen fejleménye volt a teljesebb, a nemzeti egyenjogúságot gazdasági-politikai és társadalmi téren egyaránt biztosító társadalmi viszonyoknak a megteremtése. És ez mégiscsak sokkal több, mint a kulturális autonómia, amely a tényleges egyenjogúság egyéb lényegi jegyei nélkül mégcsak kulturális egyenrangúságot sem jelenthet!

A nemzetiségi kérdés marxista megoldása magában foglalja azt az értelmezést is, hogy ez hosszantartó történelmi folyamat, vagyis mindaddig eltart, amíg nemzetek lesznek. Nacionalista és dogmatikus kritikusaink képtelenek voltak ezt megérteni, számukra a dilemmát az jelenti, hogy vagy van egy örökkön tartó egyenjogúság, vagy egyáltalán nincs. S ez azért lehet így, mert nem dialektikus módon gondolkoznak, zavarják őket azok az új társadalmi tartalmak, amelyek egyben a nemzeti egyenjogúság mibenlétét is gazdagítják és továbbfejlesztik.

Az önigazgatás, amely új tartalmakkal gazdagította a társadalmi viszonyokat, lehetővé tette a nemzeti kérdés megoldásában olyan mozzanatok jelentkezését, amelyek az egyenjogúságot közvetlenebbül szavatolják, s amelyek a politikai-jogi egyenjogúság mellett új feltételeket teremtenek a teljesebb társadalmi-gazdasági, kulturális és minden más egyenjogúsághoz is. Ezen az alapon a Vajdaság SZAT valamennyi nemzete és nemzetisége testvériségének és egységének jelszava egyre újabb elemekkel bővül, s ilymódon felvértezve az együttélés olyan magasabb fokára juthat, ahol minden egyes nemzet és nemzetiség érdeke a szocialista önigazgatásból eredő közös érdekbe ötvöződik.

Az önigazgatással megkezdődik az ország korábban kizárólag vagy túlnyomóan adminisztratív-területi egységeinek önigazgatási-társadalmi alakzatokká való átalakulási folyamata: a politikai hatalom elemei mellé felzárkóznak a közvetlen önigazgatás elemei is, s így a társadalmi-politikai közösségek olyan történelmi keretté válnak, amelyben megkezdődhet a marxi vízió megvalósulása: az osztálytársadalom — ahol mindenki mindenkivel, s az egész társadalommal is, érdekellentétben áll — a szabad alkotók valódi társadalmi-politikai közösségévé alakul át, melyben az egyének fejlődése feltételezi az egész közösség fejlődését.

De ez a fejlődés sem olyan nyugodt folyású, mint a síksági folyó: a társadalmi viszonyok újabb és újabb szintre jutva újabb ellentmondásokat szülnek, vagy jobban kiélezik a régieket. Egyesek közülük megmutatkoznak társadalmunk autonómiájának alakulásában, s a róla alkotott felfogásokban is.

Noha társadalmi-politikai életünkben az önigazgatás már a kezdetben sokféle kételyt és ellenállást váltott ki, az ellenzéki áramlatok közül sokáig a bürokrata-centralisztikus ellenállás volt a fő zászlóvivő. Sajnos, még a „szocialista centralisták" sem voltak képesek felmérni — egyesek még a mai napig sem —, hogy óriási a különbség a polgári szeparatista önkormányzat és a szocialista autonómia között, amely mindig is a szocialista alapon épülő jugoszláv közösséget szorgalmazta. Ezzel magyarázható, hogy egyes 1963. évi alkotmányos mogoldások még éreztetik ennek a két eltérő nézetnek az erőviszonyát.

Igaz ugyan, hogy a JSZSZK Alkotmánya társadalmi-politikai közösségeknek ismerte el az autonóm tartományokat, de az akkori alkotmányszöveg közvetve vagy közvetlenül tagadta az autonómia korábban már elismert társadalmi mivoltának egyik fontos ismérvét — hogy az autonóm tartományok a jugoszláv föderalizmus alkotó elemei. Csak az elkövetkező évtized szerzett érvényt a tartományoknak mint önigazgatási közösségeknek, melyekben mind erősebb az önálló szerep és a felelősség, mégpedig nemcsak a saját érdekeiért és problémaiért, hanem a Szerbia SZK és az egész jugoszláv közösség érdekeiért és problémáiért is. És csak a nyolc év múltán meghozott alkotmányfüggelékek állítják helyre azt az igazságtalanságot, amely a centralisztikus bürokrata elképzelés révén korábban bekerült az Alkotmányba is.

Csakhogy nem csupán igazságtalanságról volt akkor szó! Mert, még egy igazságtalanságon — az autonómia létrejötte történelmi valóságának cáfolatán — felül magukat az alkotmányos rendelkezéseket úgy szövegezték meg, hogy alkalmat adtak nacionalista spekulációkra, minthogy az autonómiákat ideiglenes jellegűekként taglalták. A későbbi fejlemények igazolták e kompromisszum káros voltát, hiszen a nem eléggé világosan és határozottan megfogalmazott alkotmányos rendelkezések szinte alkalmat és támadási felületet nyújtottak az önigazgatású szocializmus minden ellenségének a Vajdaságban és azon kívül is, függetlenül attól, hogy a nacionalizmus, a bürokratizmus, vagy az anarcholiberalizmus nézeteit hirdették-e.

Az autonómiák kérdése már 1969-ben, az első alkotmányfüggelékek meghozatalakor napirendre került, végső megfogalmazására azonban 1971-ben került sor. Ezzel új szakasz nyílt az autonómiák alkotmányos fejlődésében, különösen ha figyelembe vesszük a következő rendelkezést:

„A szocialista autonóm tartomány szocialista, önigazgatású demokratikus társadalmi-politikai közösség, amely a munkásosztály és valamennyi dolgozó uralmán és önigazgatásán alapszik, s amelyben a dolgozók, a nemzetek és a nemzetiségek megvalósítják minden szuverén jogukat; a köztársaságnak mint egésznek dolgozói, nemzetei és nemzetiségei közös érdekében álló szuverén jogokat pedig a Szerb SZK Alkotmánya szavatolja."

És tovább, az Alkotmány azon alapelveivel összhangban, amelyek itt már az alkotmányfüggelékek végrehajtásáért folyó küzdelem valódi állapotát fejezik ki:

„. . . a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogaikat, alkotmányos jogaiknak megfelelően a szocialista köztársaságokban és szocialista autonóm tartományokban valósítják meg, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban pedig akkor, ha a JSZSZK Alkotmánya mint közös érdekről rendelkezik."

Az önállóság, a JSZSZK és az SZSZK Alkotmányában, valamint a Vajdaság SZAT Alkotmánytörvényében meghatározott funkciók végrehajtó felelőssége nem jelent bezárkózást a tartomány határai közé; ellenkezőleg: aktív keretet képez az e területen élő munkásosztály, a dolgozók, nemzetek és nemzetiségek történelmi érdekeinek kifejezésre juttatásához, s egyben a Szerb SZK-ba és a jugoszláv önigazgatású szocialista társadalom osztthatatlan egészébe való társulás formáját is képezi.

Az új alkotmányos változások a vajdasági szocialista autonómiának és egész társadalmunknak új, hathatós fegyvert adnak a fejlődésünk szocialista jellege megvalósításáért folytatott harchoz. Az egyik legjelentősebb fegyver a küldöttrendszer, mint döntéshozatali mód, amely felülmúlja a közvetett demokrácia minden korábbi formáját, s biztosan egyengeti az utat a munkásosztály és valamennyi dolgozó közvetlen hatalomgyakorlása felé.

Ha ehhez hozzáfűzzük a társadalmi-gazdasági rendszerünkben végbemenő más változásokat is, különösen azokat, amelyeket a mezőgazdaság helyzetének megváltozásától várunk, továbbá szocialista társadalmunk minden alapvető értéke hathatósabb megvédését, a teljes alkotmányosság és törvényesség biztosítását valamint a jogi és szociális biztonságot, akkor érthető, hogy az új alkotmányos változások Vajdaság-szerte osztatlan támogatásra

találtak, s hogy a KSZ vezette vajdasági szervezett erők tartós elkötelezettségként vállalták őket.

Röviden: a Vajdaság SZAT történelmi irányvételére nézve döntő, új alkotmányos helyzetét és lényegét az osztályjellegű hatalom és önigazgatás képezi, mint olyan lényegi jegy, amelynek jelen kell lennie minden intézményében, sőt minden döntésében is. Szocialista autonómiánk értékmérője tehát az, hogy mennyiben valósul meg a munkásosztály, a dolgozók uralma és önigazgatása, mennyiben érvényesül a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága.

A valódi nemzeti egyenjogúság pedig csak a munkásosztály fejlett önigazgatásának és hatalmának funkciójaként valósulhat meg.

Elvtársak! Az ilymódon meghatározott munkás-osztályjelleg hangsúlyozásának különös jelentősége van ma, amikor — hála a Tito elvtárs vezette JKSZ forradalmi kezdeményezésének — végérvényesen világossá vált, hogy a szocialista önigazgatásnak mint a proletárdiktatúra jugoszláv formájának a tagadása közvetlen támadást jelent társadalmi rendszerünk osztályjellege ellen.

Tekintet nélkül arra, hogy milyen politikai szólamokat pufogtatnak, az önigazgatás ellenségei egységesek, akár a forradalmi kiállás proletár mivoltát kell tagadni, akár a JKSZ-t mint olyan avantgardot támadni, amely politikailag szervezi a munkásosztályt és a többi dolgozót a társadalmi viszonyok megváltoztatásáért folyó harcra.

Ezért e támadás fő megnyilvánulási formája az eszmei és világnézeti zavarkeltés volt, hamis dilemmák támasztása a társadalom további fejlődéséről és a párt szerepéről; nacionalista, anarcholiberalista és technokrata magatartás azzal a célzattal, hogy az élgárdát lehetetlenné tegyék, a forradalom mellékvágányára tereljék, s hogy a társadalmi viszonyokért folyó harc szinterén azok az erők maradjanak, melyek ingadoznak egyrészt a burzsoá restauráció és a technomanagerség, másrészt az erős kéz politikája között, de rendíthetetlenül küzdenek a szocialista önigazgatás ellen, ami a monopóliumok és a kiváltságok megszüntetését, a munkásosztály közvetlen uralmának a megteremtését jelentené.

Ám, mint ahogy a nacionalizmusnak sohasem sikerült biztosítania a nemzeti egyenjogúságot, ahogy az anarcholiberalizmus sem szabadíthatja fel a munkásosztályt, s a technokratizmus tudása sem hathatós — nagyon gyorsan világossá válik hatalombitorló mivolta, amely a bürokrata erőszaktól csak annyiban különbözik, hogy nem a tudat, henem a tudás nevében lép fel. Közös vonásuk, hogy sem tudásuk, sem tudatuk nincs arról, hogy a munkásosztálytól elidegenített egyetlen stuktúra sem pótolhatja annak osztályirányzatát, forradalmi ösztönét, és azt a képességét, hogy ténylegesen megváltoztassa a termelési viszonyokat.

Éppen ezért minden önigazgatás-ellenes áramlat, akár az amely sohasem tartozott a munkásmozgalomhoz, akár pedig az, amely időközben szakadt el a párttól, rendszerint történelmi vakvágányra siklik. Innen ered a JKSZ-nek az az óriási felelősséggel járó kötelezettsége, hogy a forradalmi akció folytonosságának logikájával szálljon szembe minden anti-platformmal, hogy leleplezze azok szocialistaellenes mivoltát — minél előbb, annál jobb, már az „apró" félresiklásoknál, nehogy később kelljen rádöbbennünk: az ártatlannak tűnő megalkuvásoktól és az „apró" önigazgatásellenes tettekbe való opportunista belenyugvástól csak néhány lépés kell a nyílt ellenforradalomig.

Hiszem, hogy az AVNOJ II. ülésszakának harmincadik évfordulójára nem is készülhettünk volna méltóbban, mint az alkotmánymódosításokkal és a JKSZ X. kongresszusának platformjával. Ezzel közvetlenül folytattuk azoknak a határozatoknak a forradalmi lényegét, amelyek a háború előtti jugoszláv társadalom ellentmondásaiból való kibontakozás felismert szükségszerűségéből, és a világosan nemzeti és szociális-felszabadító programot hirdető háború első éveinek sikereiből következnek.

A Vajdaság, melyet az egykor nemzeti elnyomással és szociális igazságtalansággal sanyargatott napszámosok, szolgák, béresek, szegény- és középparasztok tömege, valamint a munkásosztály első nemzedéke alkotott, ma szocialista autonóm tartomány, a társadalmilag és nemzetileg felszabadított emberek szilárd közössége.

És ez a mi forradalmunk egyik legdrámaibb szépsége: amikor feldarabolták ezt az országot, melyben voltaképpen egyik nemzet sem volt valóban szabad — a nemzetiségek még kevésbé —, valamennyi nemzet és nemzetiség azzal a szilárd eltökéltséggel csatlakozott a forradalomhoz, hogy ugyanazon határokon belül, de más társadalmi viszonyok között valósítja meg közösségét.

A háború és a fejlődés több mint három évtizede bebizonyította, hogy indokolt volt az embereket mindenütt lelkesítő hit, a reménység a jövőben, mely az ő önfeláldozó tevékenységük révén, minden sikerünk eszmei-politikai szervezőjének, a JKSZ-nek és Tito elvtársnak a vezetésével, megvalósult.

A kommunisták azonban nem volnának forradalmárok, ha megelégednének az eddig elért eredményekkel. Ezért most, amikor az új Alkotmánnyal újabb szakaszt nyitunk önigazgatású szocializmusunk történetében, amikor életünket és alkotókészségünket új emberi és osztálytartalmakkal gazdagítjuk, annak a programbeli kötelezettségünknek teszünk eleget, hogy amit eddig elértünk, abból semmi sem lehet annyira szent, hogy ne lehetne túlhaladni.

szimpózion

Palusek Béla

A Jugoszláv Andragógusok II. Kongresszusa

Ez év november 15. és 17. között tartotta meg a Jugoszláv Andragógus-szervezetek Szövetsége rendes, II. kongresszusát a crna-gorai tengerparton, Budván. Mivel az előkészítő bizottság a kongresszus egész munkáját a hazai andragógiai elmélet és gyakorlat terén elért eredmények összesítésének és a további feladatok meghatározásának szellemében tervezte, már a több mint egy évvel ezelőtt elkezdődött előkészítő munka is ilyen szempontok szerint folyt.

A kongresszusra való komoly előkészületek során a Jugoszlávia-szerte tevékenyen működő felnőttképző intézmények (elsősorban a munkás- és népegyetemek, de iskolaközpontok, gyári központok, szakszervezetek, munkaközvetítő hivatalok, stb. is) és egyének valóban kivették a részüket, s ezzel magyarázható az, hogy néhány héttel a kongresszus előtt megjelent az 540 oldalas „A jugoszláv andragógiai elmélet és gyakorlat elért eredményei és fejlődési irányvonalai" című könyv, dr. Dragomir Filipović szerkesztésében. Az igen átfogó, sokoldalú és tartalmas kiadvány — mint kongresszusi alapanyag — különösen a következő négy szempont szerint csoportosította a beérkezett 76 szakjelentést:

1. A permanens képzés követelményei és alkalmazása a felnőttképzésben (dr. Dragomir Filipović bevezető tanulmányával)
2. A felnőttek képzésének és nevelésének társadalmi és tudományos vetületei (dr. Ilija Mrmak bevezetőjével)
3. A felnőttképzés rendszerének továbbfejlesztése (Marjan Lah bevezető elemzésével)
4. A felnőttképző káderek iskoláztatása és továbbképzése (Aleksandar Kovačić vitaindítójával).

Figyelmet érdemel még a könyvben a monográfai rész, amely 9 komoly melléklettel gazdagította a felsorolt alapterületeket.

A kongresszus munkája is a könyvben felsorolt négy alapterület részletes feldolgozásában merült ki. A megjelent tanulmányok boncolgatása és értékelése mellett mind a plenáris ülésen (a kongresszus első és harmadik napján), mind pedig a csoportmunkákban további beszámolók, jelentések és hozzászólások hangzottak el. Különösen figyelemreméltó fejtegetések születtek a felnőttek *nevelésének* szükségességéről és annak messzemenő lehetőségeiről, a viszatérő képzési módokról és társadalmunk ilyenirányú mind nagyobb szükségleteiről, az andragógiai kutatómunka metodológiájáról, a dialektikus materializmus elvének törvényszerű alkalmazásáról a felnőttképzés különféle problémáinak a megközelítésében, egyes terminológiai hiányosságokról, a pedagógiai és andragógiai tudományágak közös fellépésének szükségéről, a felnőttképző káderek sajátos iskoláztatásáról valamint annak a szükségességéről, hogy pedagógiai káderképző iskoláink minél előbb vezessék be tantervükbe az andragógiát is. Hiszen még a belátható jövőben is — minden jel szerint — pedagógusaink lesznek elsősorban hivatottak a felnőttképzés feladatai nagyrészének megvalósítására. Igen elgondolkodtató vélemények hangzottak el ezzel kapcsolatban, amikoris a felszólalók megallapították, hogy maga a képzettség még nem jelent állásfoglalást is jelenkori társadalmi-gazdasági életünkkel kapcsolatban; ezekszerint nem mindegy, milyen képzettségű és milyen állásfoglalású egyénekre bízzuk a gyermekek, az ifjúság és a felnőttek oktatását illetve nevelését.

A kongresszus három napba összesűrített anyagába sikerült a szervezőknek még ún. kerekasztal-vitákat is beiktatniuk a következő kérdésekkel kapcsolatban: a felnőttek általános iskolai képzésének legégetőbb problémái, az eszmei-politikai képzés és nevelés legújabb tapasztalatai, az andragógiai szolgálatok megteremtésének szükségessége, a munkaszervezetek és káderszolgálatok helye és szerepe a dogozók permanens képzésének feltérképezésében és tervezésében, stb.

Külön figyelmet érdemelnek Dr. Avguštin Lahnak, a Köztársasági Elnök (mint kongresszusi védnök) képviselőjének üdvözlő szavai, melyekben megállapította, hogy „... a felnőttképzés a gazdaság és más társadalmi tevékenységek további fejlődésének szükségességéből ered, ... s éppen ezért nem lehet azt csakis elméleti szempontokból értékelnünk, hanem mindig társadalmi és távlatbeli összefüggésben is..."

A munka végén a kongresszus levélben köszönte meg Tito elnöknek, hogy elvállalta a védnökséget, valamint biztosította őt arról, hogy a jugoszláv andragógusok immár hatalmas tábora a jövőben is mindent megtesz a képzésre való jog demokratizálása érdekében és a munkásosztály osztályfelszabadító tevékenységének oktatás-nevelés útján történő legmesszemenőbb támogatásában.

A kongresszusi határozatok — melyeket a szakkiadványok közölni fognak — igen világosan feltárják mindazokat a feladatokat, melyekért a jugoszláv andragógusoknak az elkövetkező időszakban harcolniuk kell mind az andragógiai elmélet, mind pedig a gyakorlat terén, hogy az elfogadott elvek minél előbb konkrét valósággá váljanak.

Kár, hogy a — különben nagy társadalmi figyelemmel kísért — kongresszuson sem a munkaszervezetek sem pedig a Jugoszláv Pedagógusok Szövetsége sem képviseltette magát!

A kongresszus utolsó napján megtartotta évi közgyűlését a Jugoszláv Andragógus Szövetség is. A Szövetség elnökévé egyhangúan Dr. Mladen Zvonarević, zágrábi egyetemi tanárt választották meg.

Laki László

A káderek és a technikai-technológiai fejlődés

Szimpózion, 1973. X. 14—16. Niš

Nagy jelentőségű és fontos tudományos értekezlet színhelye volt Niš 1973. október 14. és 16. között. Híres, tudományos munkával és egyetemi oktatással foglalkozó személyek részvételével megszervezett szimpózion napjaink egy nagyon időszerű kérdését vizsgálta meg. Ez a kérdés, mint ahogy a szimpózion címéből is kitűnik: a káderek és a technikai-technológiai fejlődés.

Már az értekezlet kezdetén nyilvánvaló volt, hogy a tanácskozás nem hoz valami világrengető megoldásokat a megvizsgált témakör területén, hiszen egy ilyen sokrétűen összefüggő és bonyolult, dialektikus fejlődésben levő kérdéscsoportot nem is lehet végérvényes receptszerű megállapításokkal megoldottnak tekinteni, de az ott elhangzott beszámolók és tudományos értekezések mégis egy jelentős hozzájárulást képeznek a probléma megvilágításához és megoldásához.

A beszámolókat négy témakör keretében dolgozták fel a résztvevők:

I. Technikai-technológiai fejlődés (a fejlődés gyorsasága, tényezői — különösképpen a piac és ennek hatása a fejlődésre és más)

II. Az emberi tényező jelentősége a technikai-technológiai fejlődésre

III. Az emberi tényező előrejelzésének elméleti-módszerbeli kérdései

IV. A munkaszervezetek tapasztalatai a technikai-technológiai fejlődés és az emberi tényező „biztosítása" területén

Az I. témakör:

1. Dr. Dušan Čalić, prof. akadémikus: A káderek és a technikai-technológiai fejlődés
2. Dr. Borislav Blagoev, a szkopjei Közgazdasági Kar és a belgrádi Politikai Tudományok Karának tanára: Technikai-technológiai fejlődés és a munkaviszonyok
3. Dr. Vlastimir Milošević, a niši Közgazdasági Kar docense: A tudomány és technika fejlődése és a káderfejlődés
4. Dr. Bogdan Pilić, a szabadkai Közgazdasági Kar tanára: A gazdasági fejlődés káder- és technológiai tényezőjének kölcsönhatása
5. Dr. Vladimir Polić, a rijekai Ipari Pedagógiai Kar dékánja: A technikai fejlődés és az emberi munka mozgékonysága
6. Aleksandar Šimoković: a szabadkai Közgazdasági Kar docense: A technikai-technológiai átalakulások hatása a káderösszetételre
7. Radmila Jovanović, a niši Közgazdasági Kar tanársegédje: Káderek a kibernetizáció feltételeiben

A II. témakör:

1. Dr. Danilo Marković, niši Közgazdasági Kar tanára: A tudományos-technikai fejlődés által előidézett változások a munka jellegében és a munkafolyamat résztvevőinek szakképzettségi modelljében

2. Dr. Vera Pilić, a belgrádi Közgazdasági Kar tanára: A káderek szakképzésének és átképzésének új aspektusai és a technikai-technológiai fejlődés
3. Dr. Rehák László, a szabadkai Közgazdasági Kar tanára: A technikai-technológiai fejlődés hatása a szakképzettségszerzés területén jelentkező szociális különbségek elhárításának lehetőségére
4. Dr. Đorđe Vrcelj, a belgrádi Ipargazdasági Intézet tudományos főmunkatársa: A kutatási-fejlesztési káder kialakítása a foglalkoztatottak szakképesítési szintjének emelése és ezek maximális alkalmazásának jelentősége az ipari technikai-technológiai fejlődés megvalósítása szempontjából.
5. Andreas Schüler, az illmenai (NDK) Technikai Főiskola tanára: A munkásosztály és a mérnöki-technikai értelmiség szövetségének megvalósulása a tudományos-technikai fejlődés folyamán a szocializmusban
6. Laki László, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegédje: A technikai-technológiai fejlődés és a káderösszetétel a mezőgazdaságban
7. Dr. Petar Mandić, a niši Bölcsészettudományi Kar tanára: Kompjuterizáció és a káderek
8. Zoran Aranđelović, a niši Közgazdasági Kar tanársegédje: A munkavállalás néhány kérdése a technológiai fejlődés feltételei között
9. Vlastimir Krstić, a niši Közgazdasági Kar Gazdaságkutató Intézetének munkatársa: Az emberi tényező és a kompjuterizáció

A III. témakör:

1. Dr. Vladimir Rašković, a belgrádi Közgazdasági Kar tanára: A technikai-technológiai viszonyok és a káderképzés kölcsönös függősége az önigazgatású rendszerben
2. Dr. Ivan Mandić, az eszéki Közgazdasági Kar tanára: Az emberi tényező programozásának elméleti módszertani kérdései
3. Dr. Živojin Perić, a niši Közgazdasági Kar tanára: A technikai-technológiai fejlődés előrejelzése, mint a káderpolitika alapja
4. Dr. Miodrag Nikolić, a niši Közgazdasági Kar tanára: Káderprogramozás problematikája
5. Borislav Martin mr., a szabadkai Közgazdasági Kar docense: Az élő munka felcserélésének tendenciái a holt munkával a jugoszláv gazdaságban és a káderösszetétel változásának programozása
6. Ljubiša Krstić mr., a niši Gépészeti Kar előadója: A foglalkoztatottak összetételi változása a JSZSZK gazdaságában a technikai-technológiai fejlődés hatására

Végül pedig a IV. témakör:

1. Dr. Krsto Kilibarda, a zimonyi Mezőgazdasági Kar tanára: Az önigazgatási angazsáltság és a szakképzettségi összetétel
2. Dr. Nikola Jovanović, a niši Közgazdasági Kar tanára: A káder függvényhelyzete a társult munka szervezeteiben
3. Dr. Predrag Radenović, docens és Živko Saćurlija, a belgrádi Technológiai Kar tanársegédje: A szakvezetés funkciói és a tudományos technikai fejlődés
4. Buljina Halid, Jelena Mihajliček és Svetislav Gligorević: Bosznia-Hercegovina SZK kádertervezésének néhány tapasztalata és nézetei
5. Milan Dimitrijević mr., prof. a bóri Bányászati-öntödei medence káderosztályának vezetője: Az ügyviteli politika néhány elvének hatása a káderek fejlesztésére és kiképzésére a bóri bányavidéken
6. Relja Đorđević, az aleksinci Pedagógiai Akadémia tanára: Kiképzés a gyáriparban

Amint a résztvevők névsorából és a beszámolók címeiből is látható az egyes kérdéscsoportok sokoldalú megvilágításban kerültek a tudományos értekezlet anyagába, ami egyébként könyv alakjában is megjelent. Éppen emiatt a sokrétűség miatt szinte lehetetlen részletes beszámolót készíteni a szimpózion munkájáról. Így a teljesség igénye nélkül kiragadok néhány számomra érdekesebb adatcsoportot, vagy elméleti megállapítást, amik véleményem szerint még néhány közelebbi adatot szolgálnak a tudományos tanácskozás munkájáról.

Elsőnek dr. Dušan Ćalić professzor, akadémikus beszámolójából idézek egy táblázatot, amely képet ad a munkaerő szakképzettségi modelljéről a technológiai fejlődés egyes szakaszában.

Az előirányzott szakképzettségi összetétel képzettségi szint	A technológiai fejlődés szakaszai								
	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Szakképzetlenek	15	7	—	—	—	—	—	—	—
Betanítottak	20	65	65	38	11	3	—	—	—
Szakképzettek	60	20	33	45	60	55	40	21	—
Középiskolai végz.	4	6,5	8	12,5	21	30	40	50	60
Egyetemi végz.	1	1,5	2	4	7	10	17	25	34
(tudományos fokozat)	—	—	—	0,5	1	2	3	4	6

Az 1. és 2. technológiai fejlettségi fok a kézi termelésre vonatkozik

1. = kézi munka kézi szerszám használatával
2. = kézi szerszám melyet más energia mozgat
3. = univerzális gépek
4. = félautomata gépek
5. = gépesített futószalag (félautomata gépek mechanikus anyagszállítással és késztermékszállítással)
6. = automata gépek vagy automata futószalagok
7. = automata berendezés a végrehajtás feltételeinek és a folyamat eredményének önálló mérésével
8. = automata berendezés önálló regulációsszerkezettel
9. = automata berendezés, mely ezenkívül a termelési folyamat jellegzetes paramétereinek automatikus nyilvántartását is végzi
10. = automatikus berendezés, mely automatikusan alkalmazkodik a feltételekhez és önállóan végzi a tevékenységének legmegfelelőbb módszer kiválasztását
11. = automata berendezések, melyek a termelési folyamatnak nemcsak a technikai, hanem a gazdasági irányítását is biztosítják.[1]

Čolić akadémikus ezekután még egy jelentős megállapítást tett, amely így szól: „Társadalmunkban súlyos következménnyel jár, hogy a káderképzés nem követi a modern technika és technológia fejlődését. Csak két kérdést emelünk ki: a munkahelyi sérülések és a gazdasági vezetők alacsony képzettségi foka következtében keletkező gazdasági veszteségek kérdését".[2]

Dr. Blagoev beszámolójában megállapítja, hogy az utóbbi két évtized nagy változásokat idézett elő a technika és technológia világában, majd így folytatja: „A rendkívüli lehetőségek mellett, melyeket ez az új technika nyit a dolgozó munka- és életfeltételeinek javítására, és a fejletlen országok felemelésére, egy egész sor összetett szociális problémát is felvet, mint amilyen a munkerőfelesleg megjelenése, a szakmai átképzés szükségessége, a munkaerő nagyobb mozgékonysága, munkabiztonság, munkanélküli segély, a szociális biztosítás és a munkaellenőrzés intézeteinek átszervezése, a fizetés és a munkabér összetételének megváltoztatása az új szakképesítés és a megnövekedett nettó termék igazságosabb felosztása kapcsán."[3]

Az automatizáció alkalmazása sok pozitívummal jár, melyek közül a szerző a következőket említi: „... a termelő gépek automatizálásának a munka megkönnyítését és a munkás túlzott elfoglaltságtól való megkímélését kell eredményeznie, biztosítania kell magasabb személyi jövedelmét és több szabadidőt pihenésre, a tudása bővítésére és a társadalmi kérdések megoldására."[4]

Végül a vállalatokban bevezetett korszerűsítés nyomán bekövetkezett változásokról így ír: „Az új technikai megoldásokat alkalmazó vállalatok gyakorlata mutatja, hogy csökken a közvetlen termelésben foglalkoztatottak száma, de növekszik a kutatók, a programozók,

technikusok és mérnökök száma. Ez teljesen érthető ha szem előtt tartjuk a termelési módszerek közötti különbségeket a nem automatizált és az automatizált vállalatokban: a fizikai munkaformát nagy mértékben a szellemi munka váltja fel."[5]

Dr. Bogdan Pilić beszámolójában a gazdaságban történő beruházások (beleértve a káderképzésre fordított összegeket is) hatékonyságát elemezve megállapítja, hogy az ipar a megvalósított jövedelmének egynegyed részét az oktatásnak, a szakképesítésnek köszönheti.

Ezután rátér a káderképzésre fordított befektetések kiszámítási módjának ismertetésére, ami a hazai szakirodalomban még szinte feltáratlan terület és így még maga a módszer is vitatható. Miután az 1966. évi árakkal egy költségvetést végez a közép- és főiskolai, valamint az egyetemi oktatás ráfordításairól és ezek hatékonyságát összehasonlítja az állóeszközökre fordított beruházások jövedelemhozó hatékonyságával, megállapítja: „Ezek szerint 1000 dinár befektetés az állóeszközökbe, illetve a káderképzésre 26,3 illetve 44,4 dinár jövedelmet eredményez. E kalkuláció szerint, még ha nem követeljük is meg a feltétlen pontosságot, arra a kétségtelenül fontos megállapításra jutunk, hogy az oktatás 68,8%-kal jobb eredményt adott."[6]

Dr. Vladimir Polić a külföldön dolgozó jugoszláv munkások kérdését vizsgálva megállapítja, hogy nálunk egy-egy ember munkaképes korig való felnevelésének költségei 10.350 dollár körül mozognak, ami azt jelenti, hogy a 700.000 külföldön dolgozó munkásunk költségei 7.245 millió dollár.

A továbbiakban a következő táblázati adatokkal szolgál:

A külföldön dolgozó jugoszláv munkások 1971. évi nettó termelési értéke[7]

	A 600.000 munkásnak (mill. doll.)	Egyénenként (dollár)	Részarány %
Nettó termelési érték	3094	4687	100
Értéktöbblet	990	1500	32
Kereset (nettó)	2104	3187	68
A megélhetési költségek külföldön	1090	1650	35
Megtakarított összeg	1014	1537	33
Betétek a külföldi bankokban	362	550	12
Hazautalt összeg	652	987	21

Az adatokból megállapítja, hogy munkásaink a nettó terméknek csupán egyötödét hozzák be hazánkba, míg a többivel elősegítik a tőkés ország további fejlődését és a már meglevő gazdasági különbségeket még inkább mélyítik.

Aleksandar Šimoković mr. beszámolójából csak egy jellegzetes megállapítást emelnék ki a hazai tudomány helyzetével kapcsolatban: „Jugoszláviában 1969-ben 482 tudományos kutató és fejlesztési intézmény létezett, 9910 kutatóval és szakmunkatárssal. Az adatok szerint Jugoszláviában 1000 lakosra jutott 0,5 tudományos munkás, ami az átlagos világszínvonalnak felel meg, de jelentősen alacsonyabb egyes fejlett országok százalékszámánál, amelyekkel Jugoszlávia intenzív gazdasági kapcsolatokat tart fenn és ahol ez a százalék a miénk többszöröse."[8]

Dr. Danilo Marković többek között megállapítja: „Az automatizált termelésben a munkás nem végez megerőltető fizikai munkát. A fizikai megerőltetést felváltja a vezérlőberendezések kezelése. A munkástól most a munkafolyamat másfajta megerőltetést követel. Az automatizált termelésben a munkaritmus gyorsabb és ezért szükség van az állandó és összpontosított figyelemre az összetett jelzőlámpák és vezérlőberendezések előtt. A munkástól megkövetelik, hogy hiba esetén gyorsan intézkedjen riadójelzés leadásával és a hibát elhárító szakember értesítésével. Ilyen munkafeladat pedig bizonyos pontos-

ságot és biztonságot követel meg az intézkedésekben. Ilyen feltételek között az állandó figyelem, gyorsaság és biztonság felváltják mind a fizikai erőt, mind a tapasztalaton alapuló megfigyelés finomságát, amivel a munkás azelőtt rendelkezett. Ilyen feladatokhoz megfelelő szakképzettség szükséges, de nem a fogalom megszokott értelmében. A munkásnak ugyanis most nincs szüksége az egyes munkafolyamathoz kapcsolódó külön képzettségre. „A munkásnak nincs szüksége meghatározott tudóskodásra, hanem tolmácsolnia kell a bonyolult jelzéseket, értenie a működés minden részletének fontosságát, még ha nem is ismeri a mechanizmust, magasfokú felelősségérzettel kell rendelkeznie." (G. Gurvitch: Sociologija, „Naprijed" Zagreb, 273. o.)

Dr. Vera Pilić beszámolójából a következő adatokat és megállapításokat emelném ki:

„A beiratkozott egyetemi hallgatók száma a lakosság megfelelő 18—25 életkorú csoportjához viszonyítva"[9]

(százalékban)

Ország	1950.	1965.	1980. (becslés)
USA	20	41	58
Nagy-Britannia	5	12	20
NSZK	4	9	24
Franciaország	6	17	31
Olaszország	6	11	24
Jugoszlávia	1,8	4,1	11,6

Az volt az óhajunk, hogy ezzel az összehasonlító elemzésbe való betekintéssel bemutassuk erőfeszítéseinket és a még előttünk levő utat. A következőket állapíthatjuk meg:

1. Jugoszlávia a nyugat-európai országok mögött majd két évtizedes lemaradást mutat.
2. Jugoszláviában a fiatal nemzedék részaránya az összlakossághoz viszonyítva magas. Ez, noha csak látszólag, csökkenti az irányú erőfeszítéseit, hogy fejlessze a felső oktatást.
3. Jugoszlávia egészében késik a technikai-technológiai fejlődéssel, az ismert, öröklött történelmi és más szubjektív okokból. Ebből következik az a megállapítás, hogy ezen a téren fel kell gyorsítani a tevékenységet."[10]

Dr. Rehák László beszámolójában az iskoláztatás kérdéseit tárgyalva megállapítja, hogy itt is születhetnek szociális különbségek, mivel egyes felmérések alapján már az általános iskolában érezhető a munkás- és parasztszülők gyermekeinek hátrányos helyzete, ami az osztályismétlők magasabb százalékarányában jut kifejezésre. A technikai-technológiai fejlődés időszakában egyre nagyobb szerepet kap a permanens oktatás, vagyis a munka melletti továbbtanulás. Ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Ez alkalommal is szeretnénk rámutatni: önigazgatású szocialista társadalmunkban a munka melletti továbbképzés rohamos fejlődése nemcsak a világméreteket öltő technikai-technológiai fejlődés kérlelhetetlen követelményének érvényesítése, mely jellegzetes, tekintet nélkül a technikai-tudományos forradalom vivmányait egyre inkább alkalmazó államok társadalmi berendezésére. Ez a követelmény mindenekelőtt két körülményből ered: a dinamikus technikai-technológiai fejlődés mindinkább csökkenti a jövendő aktív lakosság iskoláztatásának és szakképesítésének elhúzódását a 25., sőt néha a 30. életévig. A másik követelmény abban áll, hogy az újítások, különösen az egyes gazdasági ágazatokban és tevékenységekben, gyakran kiegészítik a szakképzettséget az egyes specializációkra még egy hosszú előzetes általános iskoláztatási időszak ellenére is."[11]

Dr. Đorđe Vrcelj a kutatási-fejlesztési szakemberek és intézmények jelentőségével és hatásával kapcsolatban megállapítja: „Szervezett kutatási-fejlesztési tevékenység nem létezik még azokban a munkaszervezetekben sem, amelyekben megvannak a szükségletek és lehetőségek egy ilyen tevékenységre, sőt elég gyakran nem vonják be a többi kutatási-fejlesztési intézmény szakembereit a vállalati kérdések megoldásába. Az 1971. évben a 854 ankétolt

munkaszervezet közül (közöttük 415 gyáripari) csak 439 rendelkezett szervezett KF-tevékenységgel, vagyis az ankétolt gyáripari vállalatok felében létezik saját KF-tevékenység — mégpedig az 500 munkásnál kevesebbet foglalkoztató vállalatok 31,6%-ában, az 500-1000 munkást alkalmazók 50%-ában, az 1000—3000 munkás 57,2%-ában, és a 3000 munkáson felüli vállalatok 87%-ában."[12]

A technika hazai fejlődésével kapcsolatban a szerző leszögezi: „A JSZSZK gyáriparában az alkalmazottonkénti társadalmi termék 2—3 szor alacsonyabb, mint a nyugat-európai fejlett államokban, míg az ezer kutatóra eső szabadalmak száma 2,5-szer—5-ször alacsonyabb; Jugoszláviában ez a szám 10 körül alakul, Svéd- és Olaszországban 25, a nyugatnémetországi 27, az ausztriai 50 másokhoz viszonyítva. Nálunk sokkal kisebb azoknak a száma is, akik hozzájárulnak a termelési folyamat ésszerűsítéséhez. Ha például az NSZK-ban az összfoglalkoztatottak kb. 3,7%-a vesz részt a termelés ésszerűsítésében, nálunk ezt a részvételt csak ezrelékekben lehet mérni (például a zágrábi gyáriparban, ahol már viszonylag fejlett környezetről beszélhetünk, ez a részvétel mindössze 0,0016%-ot tesz ki)."[13]

Dr. Petar Mandić többek között ezt írja: „Létezik egy óriási téves felfogás a computerekről, mint elektronagyakról, mint olyan berendezésekről, melyek gondolkodnak és veszélyeztetik az embert a szellemi alkotásában. Lelkiismeretlen szakemberek és szenzációhajhászó újságírók tévedése ez. Az igazság éppen ennek a fordítottja. A computer nemcsak nem tud godolkodni, hanem semmilyen tevékenységet sem tud végezni beprogramozás nélkül. Nagyon hatékony berendezés, mert milliárdszámbamenő adatot tud befogadni és milliónyi műveletet végez el másodpercenként és éppen ezért kifogástalan kezelésre van szüksége. Az emberi tényező döntő fontosságú, hogy megfelelően és hathatósan működjön. Ez a tény szükségessé tette a különlegesen specializált szakemberek kiképzését a számítóközpontok munkájára. Ezek a káderek világszerte nagyon keresettek és még mindig nincs belőlük elegendő még a legfejlettebb országokban sem. Hazánkban is nagy a hiányuk. A felmérések szerint a sikeres tevékenységhez kb. 25.000 egyetemi végzettségű és a számítóközpontok munkájára specializált szakemberre lenne szükségünk, ma viszont csak mindössze kétezer ilyen káderrel rendelkezünk. Emellett több mint 70.000 középiskolai specializált képzettségű káderre is szükségünk lenne, noha csak alig egy tizedével rendelkezünk. A kérdés elhanyagolása termelőerőink fejlődését nagyon hátrányos helyzetbe hozza, azokhoz az országokhoz viszonyítva, ahol ennek a kérdésnek megfelelő figyelmet szentelnek."[14]

Zoran Aranđelović a technikai fejlődés hatásáról az emberre a következőt állítja beszámolójában: „A technika kétféleképpen hat az ember munkájára. Ez elsősorban az emberi izomerő felváltását jelenti. A technika különböző fejlődési szakaszon ment keresztül és ma az egyszerű mechanizációtól a visszahatásos automatákig jelentkezik. Ez azt jelenti, hogy az automatizáció nemcsak felváltja az embert a nehéz munkában, hanem mindinkább ki is szorítja a termelésből és növeli a munkanélküliek számát. Másrészről a technika bevezetése növeli a termelékenységet. Ez új szükségleteket nyit, hat a tudomány fejlődésére, ez pedig új elhelyezkedési lehetőségeket nyit."[15]

Dr. Ivan Mandić beszámolójában különböző képlettel szolgál az emberi tényező kiszámítására. Ezek közül egyet szeretnék idézni:

„Harrod képlete

$$s = g\left(\frac{K}{Q}\right)$$

ahol:

s = a takarékosság és beruházás százaléka
g = természetes növekedés-százalék
K = tőke
Q = társadalmi termék

Vegyük például a JSZSZK gazdaságát: 1970-ben az összes eszközök értéke 245 milliárd dinárt tett ki, a társadalmi termék pedig 131 milliárdot. Hogy megőrizhessük a termelés 10%-os növekedését évente 49,25 milliárd dinárt kellene beruháznunk, vagyis $s = 10\ \frac{254}{131} = 19{,}39 \times 254 = 49{,}25$. Megemlítjük, hogy 1970-ben a JSZSZK alapvető alapjaiba a bruttó beruházások 44,577 milliárd dinárt tettek ki, ebből pedig a gazdaságba 33,583 milliárdot, ami 6,8%-os gazdasági növekedést biztosítana a beruházások alapján $\frac{33{,}583}{4{,}925}$."[16]

Dr. Živojin Perić beszámolójában többek között a technikai-technológiai fejlődés hatását a káderváltozásra a következő nyolc pontban határozza meg:

1. A technikai-technológiai fejlődés sok új szakmát és hivatást eredményez, amelyek új termékek, munkaeszközök és technológiai folyamatok felfedezésével jönnek létre.

2. Az új, tökéletesebb termék, munkaeszköz és technológiai folyamat létrejötte a már meglevők kiszorítását idézi elő, aminek következtében egyes szakmákat fel kell számolni.

3. Mindinkább növekszik majdnem minden szakterületen dolgozó tudásának állandó felújítási szüksége, mégpedig elsősorban a felső és főiskolai végzettségű és a magasszakképzett és szaképzett munkásoknál. A megszerzett tudás egyre gyorsabban elévül, úgyhogy időnként fel kell újítani.

4. A társadalmi és technikai munkamegosztás elmélyítésével minden emberi tevékenység keretében mindinkább kifejezésre jut az egyes szakterületek munkásainak szűk specializációja.

5. A technikai-technológiai fejlődésnek gyorsulásával mind nagyobb változások történnek a munkaerő elosztásában az egyes tevékenységi fajták szerint. Így például a munkafolyamat egyre magasabb fokú mechanizálása és automatizálása növeli a termelékenységet és viszonylagosan csökkenti az újratermelési anyagok és a véghasználati termékek előállításához szükséges munkások számát, de növeli létszámukat a munkaeszközök termelésében. Úgyszintén viszonylagosan mindinkább csökken a munkások száma a termelés területén és növekszik az elosztásban (disztribúcióban), a szolgáltatási ágazatokban, valamint az életszínvonalra ható különféle társadalmi szolgálatokban.

6. A munkafolyamat mind nagyobb mechanizációval és automatizációval az emberi tevékenység minden területén úgyszintén mindinkább kifejezésre jut a munkaerő szakképzettségi összetétele javításának szükségessége és a munkások általános képzettségi fokának növelése.

7. Az előbbi pontokban ismertetett okok miatt mindinkább csökken a szellemi és fizikai munka közötti különbség, mégpedig oly módon, hogy majdnem minden munkahelyen a munka intellektualizálódik. Szintén növekszik a tisztán szellemi dolgozók részaránya az összmunkások számához viszonyítva. Az egyes vállalatokban ez az ún. közvetett (rezsi) munkások számának növekedésében jut kifejezésre a közvetlen termelőkhöz viszonyítva (vagyis a munkaszervezet alaptevékenységében közvetlen angazsált munkásokhoz viszonyítva).

8. Mind kifejezettebbé válik a munkaerő mobilitása mind szakmai (ágazati), mind területi értelemben, tekintettel arra, hogy a technikai-technológiai fejlődés súlypontja mind gyakrabban áthelyeződik ágazati és földrajzi tekintetben is."[17]

Idézeteim sorát Ljubiša Krstić mr. írásából két adatcsoporttal zárnám:

„A modern technika és technológia bevezetésének és terjedésének témakörében a technikai-technológiai fejlődés szempontjából külön jelentőséggel bír az elektronikus számítógépek alkalmazása, a kibernetika. Emiatt egy ország gazdaságának kibernetizációs foka általában is jelentős mutatója a technikai-technológiai haladásnak.

A kibernetikai technika és technológia alkalmazásában Jugoszlávia még csak kezdeti fázisban van a fejlett államokhoz viszonyítva, amit a következő áttekintés is mutat:[18]

Ország	Egymillió lakosra jutó computer száma	A computerek számának átlagos évi növekedése %-ban
USA	261 (1968)	48 (1965—1968)
NSZK	51 (1967)	20 (1964—1967)
Nagy-Britannia	41 (1967)	26 (1964—1967)
Japán	40 (1967)	—
Franciaország	40 (1967)	37 (1964—1967)
A Szovjetunió	34 (1970)	—
Olaszország	26 (1967)	23 (1964—1967)
Jugoszlávia	8 (1971 közepe)	21 (1962—1968)

„A technikai haladás okozta változásokat a gazdasági struktúrában és a foglalkoztatottak ágazati összetételének módosulását törvényszerűen követi a lakosság szakképzettségi összetételének megváltozása is. A 10 éven felüli lakosság iskolai végzettség szerinti összetételében az 1953—1971. időszakban a következő változások észlelhetők:

A 10 éven felüli lakosság iskolai végzettség szerinti áttekintése az 1953—1971. időszakra

Év	Összesen	Iskolai végzett. nélkül és az elemi 1—3 oszt.	Az ált. isk. 4—7 oszt.	Ált. isk. végzett.	Szakiskola	Gimnázium	Szakközépiskola	Egyetem, felsőfokú és főisk.	Ismeretlen
1953.	13381,1	5,632,0	6.160,8	555,9	531,0	154,2	191,3	80,6	74,9
1961.	14611,3	4.864,3	7.092,8	1.068,5	877,7	175,9	311,6	196,6	23,7
1971.	16734,7	4.069,9	7.115,4	2.442,3	1506,1	335,1	721,0	481,0	72,7

A táblázati áttekintés szemmelláthatóan igazolja a lakosság szakképzettségi összetételének változásáról szóló előbbi megállapítást, a technikai fejlődés hatására, mint általános irányzatot."[19]

Noha ezek az idézetek ízelítőül szolgálnak, korántsem tudják hűen érzékeltetni a tudományos értekezlet hangulatát, légkörét és azokat a jelentős tudományos megállapításokat, melyekből itt néhányat kiemeltem. Mint elöljáróban már megállapítottam, szinte lehetetlen az ott elhangzottakat röviden ismertetni. Ezt a háromnapos zsúfolt program és a beszámolókat tartalmazó 313 oldalas kiadvány is bizonyítja.

Az értekezlet jelentősége szinte kézenfekvő, amiről tanúskodik a résztvevők által hangoztatott óhaj és törekvés, hogy pár év múlva hasonló értekezletet kell rendezni, ahol majd értékelhető lesz a szocialista gazdaságunk fejlődésében elért eredmény és a technikai-technológiai haladás megtett útja hazánkban.

Mindezeket összegezve elmondható, hogy ez a tudományos tanácskozás egy nagyon jelentős kezdeti lépés volt a világszerte egyre nagyobb figyelmet érdemlő technikai-technológiai fejlődés tudományos vizsgálatában. Az elméleti és gyakorlati megállapítások az elhangzott beszámolókban csak tovább fejlesztik e tevékenységet hazánkban, ahol — mint ahogy egyes idézetből is kitűnt — még igen sok a tennivaló, amihez hasznos útmutatóul szolgált ez a szimpózion is.

Jegyzetek:

[1] Kadrovi i tehničko-tehnološki razvoj — Materijal sa Simpoziuma. Niš, 1973. (A technikai-technológiai fejlődés és a káderek — A Szimpózium anyaga. Niš, 1973) 15. oldal
[2] Uo. 16. oldal
[3] Uo. 18. oldal
[4] Uo. 19. oldal
[5] Uo. 23. oldal
[6] Uo. 46. oldal
[7] Uo. 54. oldal
[8] Uo. 63—64. oldal
[9] Uo. 83. oldal
[10] Uo. 98. oldal
[11] Uo. 104. oldal
[12] Uo. 110. oldal
[13] Uo. 112. oldal
[14] Uo. 137. oldal
[15] Uo. 141. oldal
[16] Uo. 164. oldal
[17] Uo. 180—1. oldal
[18] Uo. 224. oldal
[19] Uo. 220. oldal

Somogyi Sándor

V. Magyar Operációkutatási Konferencia

Az ötödik magyar operációkutatási konferenciát Balatonfüreden tartották meg 1973. X. 1—4-ig, a Magyar Közgazdasági Társaság Matematikai-Közgazdasági Szakosztálya, a Bolyai János Matematikai Társulat Matematikai Alkalmazási Szakosztályának és a Neumann János Számítógéptudományi Társaság Operációkutatási Szakosztályának szervezésében.

Ötödik éve találkoznak mind nagyobb számban ezen az értekezleten a magyar közgazdászok, matematikusok és számítógép-szakemberek, hogy kicseréljék tapasztalataikat, felmérjék az elért eredményeket és megismerkedjenek a legújabb kutatásokkal.

Külön figyelmet érdemel a tény, hogy a szakemberek már évek óta közösen keresik az új utakat a matematika és számítógépek alkalmazására az élet minden területén. A nagy számú résztvevő, közöttük nagyon sok matematikailag jól képzett fiatal szakember, a nagyszámú vitázó és a viták lényege azt bizonyítja, hogy nem csekély az érdeklődés és a gyakorlatban igazolást nyert a matematika és a számítógépek mind szélesebb körű alkalmazása.

Tekintettel a problémakör nagyságára, a szaktanácskozók három szekcióban dolgoztak. Az „A" csoport keretében 24 beszámoló alapján tartottak kimerítő vitát a matematika makroökonómiai alkalmazásáról. A „B" csoport 25 beszámolója és vitája a vállalati szintű alkalmazás problémáival foglalkozott. A „C" szekcióban 27 beszámoló hangzott el számításelméleti és számítástechnikai problémákról.

Illusztrációképpen kiemelünk néhány beszámolót:

Szép Jenő (A Közgazdasági Egyetem tanára) Egyensúlyi rendszerek című beszámolójában az említett fogalom alatt egy organikus rendszert ért, amelynek jellemzői közül — kvalitatív megfogalmazásban — a következőket emeli ki:

Statikus jellemzők:

1. Véges, sok jól megkülönböztethető részből (szervből) áll.
2. Mindegyik szerv állapota függ a többitől.
3. Mindegyik szerv jól meghatározott állapotokban létezhet csak.
4. Léteznek a szervnek és így a rendszernek kritériumai, amelyek alapján dönteni tud állapotváltoztatásáról.

Dinamikus jellemzők:

1. Mindegyik szerv — és így a rendszer — állapotalakulása időben megy végbe.
2. A szervek lehetséges állapotainak halmaza időben változik.
3. A szervek száma változhat időben.

Kétféle rendszert különböztet meg:

a) Egy autonóm rendszert, melyben a szervek állapotai kizárólag a többi szerv állapotaitól függenek.

b) Egy nem autonóm rendszert, melyben a szervek állapotai a rendszeren kívüli tényezőktől is függenek.

Az organikus rendszeren mindenekelőtt gazdasági rendszert ért az általános jellemzőin túli tulajdonságait figyelmen kívül hagyva. A kiindulásnál még figyelmen kívül hagyja az időtényezőt, mert a rendszer megfogalmazott matematikai modelljének vizsgálata meglehetősen bonyolult és összetett matematikai eszközöket kíván.

Közgazdaságilag interpretálva: valamely gazdasági rendszer állhat például termelő vállalatainak összességéből. Feltehető, hogy bármelyik vállalat bármely időpontban jellemezhető egy állapotvektorral, amelynek komponensei pl. létszám, állóalap, forgóalap, termelési érték, nyereség stb. Mindegyik vállalatnak — nem túl hosszú időhorizontot tekintve — létezik egy elvileg lehetséges állapothalmaza. Ezekből az elvileg lehetséges állapotokból egy adott időpontban csak azok valósulnak meg, amelyeket a kérdéses időpontban a többi vállalat meglevő állapotai megengednek. Így jutunk a megengedhető állapotok halmazához. A vállalatok saját állapotaikat preferenciafüggvényekkel értékelik, természetesen a többivel való kapcsolataiban, tehát a preferenciafüggvény nemcsak a saját hanem a többi vállalat állapotaitól is függ. A vállalat függése a többitől általában nem determinisztikus, így bármikor van lehetőségük saját állapotuk módosítására, de természetesen nem korlátlanul. Ezt a korlátozott mozgási lehetőséget fejezi ki a környezetfüggvény. A költségfüggvény kezeli az egy adott állapotból a másikba jutás ráfordításait. Az egyéb korlátozó függvények lehetővé teszik hogy bármely vállalat az általános preferenciafüggvényen és költségfüggvényen túlmenően a rendszer pillanatnyi állapotától és az elérni kívánt állapottól függően egyéb szempontokat is érvényesíthessen állapotváltoztatási döntéseinél. Ezek után egészen általános feltételek mellett megmutatható, hogy a rendszernek létezik egyensúlypontja vagy egyensúlyhalmaza.

Szakolcai György (INFELOR) A pénzügyi szabályozási rendszer matematikai modellezése című beszámolójában a matematikai módszerek alkalmazásával foglalkozott a pénzügyi tervezésben, közelebbről: a pénzügyi szabályozási rendszer egészének konzisztens és az optimalizációs követelményeket is teljesítő meghatározásáról.

A kísérlet háromféle matematikai módszerre támaszkodott. Az általános összefüggéseket és optimális feltételeket matematikai, közgazdasági jellegű elméleti modellekkel vizsgálta; egyes szabályzók számszerűsítésére, sőt egyes általános kérdések eldöntésére ökonometriai jellegű vizsgálatok eredményeit használta fel; végül a szabályozási rendszer konzisztenciáját dezaggregált modellszámításokkal elemzi. Arra a következtetésre jut, hogy jelen körülményeik között szinte lehetetlen olyan hatékony döntési modellt felírni, mely népgazdasági szintű lenne, az összes fontos problémára kiterjedne és egyben dezaggregált jellegű, tehát ágazati szintű következtetések levonását is lehetővé tenné. Ennek értelmében célszerűnek látszik a problémák olyan formában való felvetése, hogy a döntési modellek vagy a népgazdaság egészének, vagy pedig egyes ágazatoknak a problémáira vonatkozzanak, és e különböző döntési modellek eredményeinek konzisztenciáját egy további, dezagreggált modell biztosítsa. A részmodellek ilyen leírása és összefoglalása esetén ez a technikai értelemben csupán konzisztenciát biztosító, összefoglaló modell optimális megoldásra vezet azzal, hogy biztosítja a külön-külön optimálisnak tekinthető részmegoldásoknak a lehetőségekhez képest a legjobb megvalósítását.

Katzenbach Margit (Agrárgazdasági Kutatóintézet) Nemlinearitás a mezőgazdasági termelési modellekben című beszámolója megállapítja, hogy a mezőgazdaságban lezajló folyamatok kvantitatív jellemzéséhez általában nem lineáris formulákra van szükség, sokkal inkáb mint a népgazdaság más területein. Matematikai programozás szempontjából ez azt jelenti, hogy nemcsak a célfüggvény, hanem a feltételrendszer is — legalább részben — nem linerális.

Az ilyen típusú feladat megoldásával kétféle módon próbálkoztak: parametrikus és szeparábilis programozással.

Dr. Michaletzky Vilmos és Michaletzky Géza (Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt) Külkereskedelmi hatékonyság és folyamatkutatás című beszámolójuk megállapítja, hogy a külgazdaság elméletének nemzetközi irodalmával foglalkozók megállapítása szerint eddig még sehol sem sikerült felfedezni olyan közleményt, mely a külkereskedelmi hatékonyság mérésének teljes és megbízható megoldását tartalmazná. A folyamatkutatástól remélik a külkereskedelmi hatékonyság összefüggéseinek jobb megértését. Összefoglalásukban megállapítják, hogy a külkereskedelmi hatékonyság vizsgálatát üzletileg összefüggő folyamatokra célszerű koncentrálni, mert a külgazdaság központi ráhatásai elsősorban folyamatokra történnek, és mert így érzékelhető a cserearány alakulása. E folyamatok körében viszonylag homogén csoportok alakítása célszerű az áttekintés megkönnyítéséért. Előfordulnak áthatások az egyes folyamatok között, melyeket korlátként, vagy más formában kell figyelembe venni. Továbbá lényegesnek tűnik, hogy a folyamatokban való vizsgálódás olyan eszköznek

igérkezik, mely az iparágakra vagy a termékekre való vetítés eredményei mellett, sztereolátást nyújthat a gazdaságvezetés számára.

A külkereskedelmi hatékonyság számításának programozása óriási munkát igényelne. Mód van arra, hogy három fázisban készüljön el: az első lépés a vállalati optimumnak megfelelő gyártmányarányokat, a második a népgazdasági optimumnak megfelelőt, a harmadik pedig a kettő különbségét mutatná. Ez utóbbit támpontként lehet felhasználni szabályozóink továbbfejlesztéséhez.

Ifj. Gagyi Pálffy András (Országos Érc- és Ásványbányák) A hazai ércbányászat operációkutatási feladatai című beszámolójában megállapítja: „Napjaink gyors ipari fejlődése és a népesedési szaporulat következtében törvényszerűen növekvő fémszükségletek — a kedvezőbb természeti adottságokkal rendelkező és éppen ezért korántsem kimeríthetetlen ásványi nyersanyagok fokozódó hiánya közepett — csak úgy elégíthetők ki, ha az egyre rosszabb minőségű és kedvezőtlenebb körülmények között található érclelőhelyeket is nagy mértékben hasznosítják. A gyengébb minőségű illetve a kedvezőtlen körülmények között található érclelőhelyek gazdaságos hasznosítása csak évi több millió tonna ércet kitermelő és feldolgozó üzemek létesítésével érhető el. Az ilyen hatalmas kapacitású, többnyire a feldolgozó üzemekkel vertikálisan kialakított kombinátok tervezése és irányítása igen sok részletkérdésben megköveteli a matematikai módszerek és az elektronikus számítástechnika komplex alkalmazását.

A feladatokat a következő főbb témakörökre osztja:

1. Mozgatási, szállítási költségek optimalizációja az összegyűjtési csomópontok és a szállítási útvonalak kijelölésével, több összegyűjtési csomópont esetén, különböző peremfeltételek mellett
2. Szellőztetési rendszerek, légutak optimális kijelölése adott valószínűségi elosztás esetén
3. A maximális gazdaságossággal kitermelhető érckészletek kijelölése a geológiai paramétereket leíró valószínűségi változók és a termelés által meghatározott peremfeltételek figyelembevételével
4. Szétosztási feladatok a technológia által meghatározott sajátos peremfeltételek mellett
5. Optimális termelési főparaméterek meghatározása

Ezek a címek is némileg illusztrálják a konferencia átfogó voltát, a teljesebb bemutatás kedvéért felsorolunk még néhány beszámolót:

Dr. Futó Péter (Építéstudományi Intézet): Hálózati algoritmusok, számítógépes programok, felhasználásuk a tudományos kutatás tematikai irányítására

Dr. Gyula Géza (Budapesti Műszaki Egyetem): Városi tömegközlekedés járműellátásának komplex optimalizációja

Dr. Jándy Géza (Budapesti Műszaki Egyetem): Operációkutatás a vezetési információrendszerekben

Dr. Csáth Magdolna (Nemzetközi Számítástechnikai Oktatóközpont): Vállalati beruházási döntések előkészítéséről

Szarvas István (INFELOR): Egy élelmiszeripari üzem legmegfelelőbb karbantartási időtartama és időköze a meghibásodásoktól függően

Ormos Zsolt (Gazdaságkutató Intézet) Előrejelzés ökonometriai modellel

Bánkövi György és Ziermann Margit (OT Számítástechnikai Központ — Országos Tervhivatal) Makroökonómiai összefüggések becslése és előrejelzése késleltetett változókkal

Klafszky Emil (MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet): Egy algoritmus a sorozatgyártási modell megoldására

Dr. Szüts Károly (Építőipari Számítástechnikai és Ügyvitelgépesítési V.): Területi tervezési módszerek és a területi információrendszer

Timár Peregrin László (Budapesti Műszaki Egyetem): A célorientált modellezés a forgó villamosgép rezgésmegfelelőségének növelése érdekében

Ligeti Csák (Agrártudományi Egyetem, Gödöllő): Idényszerűen ingadozó alapanyagellátáshoz és késztermékértékesítéshez igazodó termelés matematikai modellje

Papanek Gábor—Botos Balázs (MTA Ipargazdasági Kutatócsoport): A kockázat értékelése fejlesztések tervezésénél

Bródy András — A „helyesen orientáló" szabályozásról

Galbavy Márta, Veress Gábor, Farkas Zoltán (MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet) Nagyméretű feladatok megoldásának optimális számításszervezése

Megállapítható, hogy északi szomszédaink kiegyensúlyozott kutatásokat folytatnak és a külföldi kutatások értékelése is ilyennek minősíthető. Külön figyelmet érdemel, hogy nagy számú fiatal kutatójuk van, tehát nem szenvednek káderhiányban, ami egyébként jellemző a legtöbb országra. A viták arra engednek következtetni, hogy a számítógép időkihasználása számukra nagyon fontos kérdés. Bíráltak minden olyan megoldást, amely nem biztosította eléggé a számítógépek optimális időkihasználását. Ez arra is enged következtetni, hogy a számítógép-kapacitások még mindig elégtelenek.

A konferencia egyelőre nem öleli fel a számítógépek és matematika széles körű alkalmazásának indirekt hatásait (káderstruktúra, üzemi szemléletváltozás stb). Egyes beszámolók alapján arra lehet következtetni, hogy ilyen irányú tartalombővülés várható a jövőben.

A tanácskozáson meghívottként részt vett a szabadkai Közgazdasági Kar négy tanára is. A szervezők kérésére az „A" szekció egyik ülésén Aleksandar Tumbas, szabadkai tanár elnökölt.

jelen és múlt

Franjo Kožul

A Kommunista Szövetség önigazgató társadalmunk fejlődésében

Bevezető megjegyzések

Az élcsapat szerepének tudományos felmérése — vagyis a kommunista párt, illetve a Kommunista Szövetség identifikálása — nálunk, azt mondhatjuk, csupán a kezdeténél tart. Ez a kérdés évtizedeken át kívül esett a tudomány hatókörén, ideológiai burokba volt zárva, s így objektive alakult ki a mítosz, mely szerint a kommunista mozgalom, a kommunista szervezet önmagában adott érték. A mi kommunista mozgalmunk fejlődési útja emellett, történelmileg tekintve nem hosszú, s így csak a mai idők térségében jöttek létre a tényleges előfeltételei annak, hogy — időbelileg és tartalmában — felvessük és megalapozzuk a JKSZ autentikus történetének kérdéskörét, illetve hogy történelmileg kimunkáljuk a Kommunista Szövetség szerepét a szocialista átalakulás folyamataiban, és a szocialista forradalom további előrehaladásában.

A Kommunista Szövetség az a szervezet, amely maga vetette fel az elmélet kérdését (önmagáról és saját szerepéről), de nem mint valamilyen különálló entitás kérdését, hanem a viszonyok szociális alakításának keretein belül, a társadalmi körülmények összességében. Épp ez igazolja a tényt, hogy a Kommunista Szövetség minőségileg új kommunista szervezetté transzformálódik.

Történelmileg, de mai szempontból is ez annál inkább jelentős, mert több mint fél évszázadon át, az ideológiai mítoszok bűvkörében, a pártot a „természetfeletti" jelenségek szintjére emelték fel. Ezért hangoztatták, hogy nincs szükség tanulmányozni azt, ami önmagában adott érték, vagyis ami önmagától univerzális értéket képvisel. A kommunista pártok éppen a maguk hagyományos, úgy is mondhatnánk: saját klasszikus formáikban igyekeztek általános érvényűvé válni, s a szervezet egyik modelljét sokáig tekintettük olyan történelmi találmánynak, mintha az lenne minden idők és minden társadalmi térségek egyetlen elképzelhető történelmi kimentele. És amikor eszmei és politikai eszközökkel nem lehetett megvalósítani az elképzelt „örök eszmét" vagy a pragmatikus „célt", akkor gyakran folyamodtak az állami kényszer módszeréhez, a pártelméletet az államelmélettel azonosítva.

A demitologizálódás folyamata összhangban van a megváltozott történelmi és gyakorlati körülményekkel.

Elsősorban is, már lerombolódott vagy összeomlóban van a párt univerzalista értelmezése.

Másodszor, a pártok többé már nem kirendeltségei valamely központnak, hanem egyre inkább a valóság felé fordulnak, amelyben elméleti és gyakorlati tevékenységüket kifejtik. Ehhez természetesen nagyban hozzájárult a világ érdekövezetek szerinti tömbökre való oszlása, melynek fő szempontja a földrajzi fogalmak szerinti polarizálódás. Ebben inkább a rendszerbeli különbségek érvényesültek, s kevésbé az ideológiáké, tehát a polarizálódás nem tisztán ideológiai jellegű volt, nem az ún. univerzális kommunizmus és az univerzális kapitalizmus között ment végbe.

Harmadszor, a megmerevedett ideológiai felfogások és dogmatikus anticipációk demitologizálásához, a fejlődő élet valósága felé való forduláshoz nagyban hozzájárult a maga

irányvételével a JKSZ. Ezért joggal mondhatjuk, hogy a JKSZ sajátságos avantgardista szerepe révén gyorsabban visszafejlődtek a klasszikus felépítésű párt alkotóelemei, s így a JKSZ típusú párt teljesen beépülhetett az önigazgató társadalom valamennyi adottságába.

Negyedszer, bebizonyosodott, hogy a szervezés konceptusa nem azonos a kommunista mozgalommal, s hogy a szervezet szükségszerű funkciója a mozgalomnak, de nem előfeltétele annak.

Ötödször, hozzájárult ehhez a sok-sok műszaki és tudományos vívmány is, kiváltképpen a tömegtájékoztatási eszközök gyors fejlődése. Többé már sem a kapitalizmus, sem a szocializmus nem képezhet zárt katonai-politikai egységet, szociális tartalmuk nem határozható meg az ideológiai propaganda szintjén, amely a korábbi feltételek között mitologizálhatta a társadalmi valóságot.

Az általános vívmányok révén ma a legegyszerűbb embernek is módjában van felismerni a valóságot, bírálóan értékelni a jelenségeket, és értékítéleteket hozni. Minthogy messzebbre lát a merő hiedelmek horizontjától, lerombolja a mitológiai tudatot és az ideológiai előítéleteket.

A szocializmus igazolta a maga értékeit a múltban és a jelenben egyaránt, túl a mítoszokon, mint ahogyan gazdag tapasztalataival és eredményeivel azt is bebizonyította, hogy nem mítoszokra és misztifikációkra épül, hanem a társadalmi-történelmi fejlődés törvényszerűségeire, a társadalmi valóság alapjain.

I.
Rövid történelmi visszapillantás az élcsapat szerepében fellépő párt fejlődésére

A kommunista párt történelmileg a kapitalizmus osztálystruktúrájában jelenik meg, mint tényezője az osztályharcnak és az iránta megnyilvánuló szükségletnek (szükségszerűségnek), s úgy különül el, mint része a munkásosztálynak, amelynek különálló értékei, ideológiai és etikai jegyei vannak. Amig más pártok az idők folyamán ugyanolyan státusban maradtak az össztársadalmi körülményekhez képest, begyöpesedtek és konzerválódtak, vagy széthullottak, megújultak, esetleg újjászerveződtek a hagyományos minták szerint, addig a kommunista párt érdekes hajlamot mutat a továbbfejlődésre a dialektika elvei alapján, s ily módon őrzi meg önnön létének és tevékenységének vitalitását. A kommunista párt harca elméleti síkon kezdődik. Létének konceptusát már a Kiáltvány magában foglalja, noha a pártra az még elsősorban mint „elméleti élcsapatra" tekint. Ezek szerint a kommunista szervezet első írásos dokumentuma forradalmi, de túlnyomó részt elméleti jellegű, és emellett avantgardista szerepet tulajdonít a pártnak. Amint azonban tudjuk, a Kiáltvány megírása óta a mai napig óriási változások és átalakulások mentek végbe a társadalomban, s ennek megfelelően új minőségű tartalmak és formák jöttek létre a kommunista szervezet felépítéséhez.

Az első átalakulás akkor ment végbe, amikor a párt többé már nem csupán elméleti élcsapatként jelentkezett, hanem úgy is, mint a tudományos elmélettel felvértezett munkásosztály élcsapata. Az összeütközések most már nem a klasszikus formájú ellenzék és a hatalmon levő osztály relációján mennek végbe, mert a párt magában véve is „oppozícióként" jelenik meg, hiszen ő a legöntudatosabb része a munkásosztálynak, közvetítő annak történelmi és gyakorlati céljai között. Harca nem kizárólag a politikai hatalom kivívására, a társadalmi dominació elnyerésére irányul, hanem sokkal szélesebb síkon fejlődik, forradalmi mozgalommá terebélyesedik.

A munkásmozgalmon és a kommunista pártokon belüli elméleti irányzatok többékevésbé ismertek a történelemből, s még ma is léteznek, az elméleti és gyakorlati konceptusok körüli csatározások pedig a megváltozott történelmi feltételek között is változatlan hevességgel folynak. Ugyanígy ismeretes az is, hogy a forradalmi átalakulásban a gyakorlati jellegű problémák láncolata került előtérbe. Ez különösen akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a párt olyan helyzetbe jutott, hogy gyakorlatilag is létre kellett hoznia a társadalom új szervezetét. Ez történt a Párizsi Kommün idején, majd amikor Lenin összeütközésbe került Kautskyval és Roza Luxemburggal, később pedig amikor le kellett számolnia a liberalistákkal, a mensevikekkel, az anarchistákkal és másokkal. A kommunista mozgalom fejlődésének egész későbbi időszaka a kommunista párt marxi-engelsi és lenini konceptusának sztálinista revíziója és az univerzalizmus dominációja jegyében telt el. Az ellentétes elméleti konceptusok összeütközése azonban a legkiélezettebb formában a JKP és a Tájékoztató Iroda össze-

tűzésében jutott kifejezésre, amikor a JKP távolodni kezdett a dogmatikus doktrinérizmustól és univerzalizmustól. Ebből az összeütközésből már a gyakorlati akciók terén is egészen ellentétes megoldások születtek.

Az egyik alapvető kérdés mindig is az volt, hogy vajon a pártot mint mozgalmat, vagy mint szervezetet kell-e továbbfejleszteni. A harc mindig az erre vonatkozó elképzelések és megoldások színterén folyt. Lenin szintén ezen a csatatéren vívta meg harcát a maga ellenfeleivel. Elméleti és gyakorlati szempontból egész életműve arról szól, hogyan kell a kommunista szervezetnek kinéznie a fegyveres forradalom végrehajtása és a hatalom gyakorlati átvétele idején. Közismert az a tantétele, amely szerint a kommunista párt nem csupán elméleti élcsapat, hanem olyan élcsapat is, amely a tudományos elméletre támaszkodik, és még inkább olyan élcsapat, amely gyakorlatilag végrehajtja a forradalmat. Hogy megteremtse a jövő vízióját a hatalom átvételének aktusa után, Lenin megalkotta a párttevékenység legfőbb alapelvét, fölállította a „demokratikus centralizmus" követelményét. Konceptusa alapján a párt számára lehetővé vált, hogy tudatos társadalmi erővé váljon, amelyet a haladó tudományos elmélet vezérel, s hogy ugyanakkor harcos szervezet legyen a társadalom szociális szervezetének gyakorlati fölépítésében. A párt nem a parlamenti többségért harcol, s nem csupán olyan államapparátus létrehozására törekszik, amely megfelelne saját szerepének, hanem, bizonyos értelemben, maga is az állam mintájára szerveződik meg, vagy részint olyan funkciókat vesz át, amelyek hagyományosan az állam hatáskörébe tartoztak. Így jött létre a „forradalmi aktivizmushoz" igazodó párt konceptusa, s ebből fejlődött ki „a párt és az állam összekapcsolódásának" fogalmi konstrukciója. A párt hatalomra kerülésével nyomatékosan felvetődött a pártmodell kérdése is — a káderek és a tömegek szembeállításával. Elméleti szempontból érdekes Lukács György elgondolása. Ő, Leninhez hasonlóan, megpróbálja összeegyeztetni a kommunista párt elméleti és gyakorlati dimenzióját. Szerinte a párt az elmélet és a gyakorlat közötti közvetítés formája, lényegében véve az ember és a történelem közötti közvetítés konkrétuma; feltétele annak, hogy a szemlélődő ember és a történelmi események objektuma alkotó emberré alakuljon át.

Elméleti és gyakorlati téren is felvetődött a kérdés: szüksége van-e munkásosztálynak mint öntevékeny mozgalomnak élcsapatra, és kell-e az élcsapat funkciója a pártnak, ha egyébként is beépül a munkásosztályba. Az össztársadalmi átalakulás megvalósulásával kiéleződött ez a kérdés a mi térségeinkben is, a JKSZ feladatkörével kapcsolatban.

Történelmi igazság, hogy minden erő, amely első ízben lép a történelem színterére, az élcsapat szerepében lép fel az összesség nevében és az összességért; saját érdekeivel megpróbálja lefedni az összes érdekeket, vagy pedig politikai és ideológiai téren hozza összhangba és békíti ki egymással a szétvált és ellentétes irányú érdekeket, „felülemelkedve" az adott ellentmondások realitásán az élcsapat „szerepkörében".

A JKSZ számára ez a kérdés sohasem képezhette vita tárgyát, s ezért a kommunista szervezet teljes mértékben azonosul az élcsapattal. Marx számára sem vitás, hogy az élcsapat a munkásosztály legtudatosabb részének magva, amely elől halad, eszmeileg és tettekkel mozgósítja a latens erőket, szervezi és egymással kapcsolatba hozza őket. Ez által teremti meg előfeltételeit a kommunista forradalom továbbfejlődésének, amiben már Marx is a proletariátus állammá való szerveződésének lehetőségét látta. Más szóval ez az a folyamat, amelynek során a „magán-való osztály átalakul magáért-való osztállyá", tehát a proletariátus öntudatos osztállyá lesz. Marx szerint azonban a párt olyan része a mozgalomnak, amely mint szervezet integrálódik az osztállyal. Ilyen értelemben semmit sem lehet beilleszteni vagy mesterséges integrációval bevonni az előre elkészített keretekbe, sablonokba. A párt nem határozhatja meg önmagától, és nem építheti fel önmaga számára előre a szervezetet, amelybe később helyezné el a forradalmi tartalmat, hanem épp ellenkezőleg: szervezete a forradalmi tartalomból emelkedik ki.

Elméleti síkon folytonosan ismétlődik a párt mint forradalmi élcsapat értelmének kérdése. Az elméleti viták folyamatában, mint ismeretes, sokféle meghatározás jött létre, a pártról: más e tekintetben a pozitivista, más az absztrakt-humanista, és megint más a forradalmi tolmácsolás. De mindezeknek az irányzatoknak vannak hívei és követői. Így tehát Lenin például hiába aratott győzelmet elméleti és gyakorlati síkon is a maga ellenfelei fölött, ezzel még nem szűntek meg azok a problémák, amelyek Lenin ismert összeütközéseiben felvetődtek. A kommunista mozgalom állandó folyamata az átalakulásnak, amelyben nincs lehetőség megcsontosodásra, „nyugalmi helyzetre". A szervezet kétségtelenül a mozgalom funkciója, az teszi hatékonnyá, szervezetté, az hárítja el az akadályokat és a zavarokat, de ugyanakkor (mint szervezet) idővel fetisizálódik, s így alapvető problémává válik a szervezeti modell megválasztásának kérdése. Ha a mozgalom mint a forra-

dalom legfőbb ereje hatékony egy párt-típusú szilárd szervezet nélkül is, akkor a szervezet is megerősödik, de ugyanakkor az a veszély fenyegeti, hogy elbürokratizálódik.

Minden kommunista szervezet, így a JKSZ továbbfejlesztésének is egyik következő kérdése: hogyan lehet megtartani a szilárd kapcsolatot a munkásosztállyal, vagyis a maga szociális bázisával? És egy másik kérdés: vajon a mozgalom vagy a szervezet képezi-e a legösszetettebb problémát? A sok történelmi esemény után, amelyek között tényekedett, a JKSZ ma épp ezekkel a kérdésekkel találta magát szemben, s a válaszadást nem lehet tovább halogatni. A veszély, hogy a párt idővel elkülönül a maga osztálybázisától, a munkásosztálytól, és politikai monopóliumra jogosult uralkodó párttá degradálódik, amire a múlt tanulságai intenek, ez a veszély rendkívül szemléletes. És egy újabb kérdés: hogyan lehet az adott feltételek között, amikor a munkásosztály még mindig nem eléggé érett, s amikor még nincsenek meg az összes releváns előfeltételek annak öntevékenységéhez, biztosítani a társadalmi ellentmondások mintaszerű feloldását, és ilyen irányban továbbfejleszteni a párt kohéziós szerepét?

Ilyen gondolatmenettel végül elérkezünk ehhez a kérdéshez is: mi az önigazgatás, és mi az élcsapat az önigazgatásban?

Ha majd a munkásosztály az alapból tényleges mozgatóerővé növekszik fel, és azzá lesz, amire Gramsci gondolt, amikor azt írta a munkásosztályról, hogy „a kezekből aggyá fejlődik, s mint ész és akarat fejti ki hatását", csak akkor, csak ilyen feltételek között válhat esedékessé a kérdés újbóli felvetése az élcsapat fennállásának szükségességéről. Elméletileg azonban így is szükség van az élcsapat egészen új és időszerű feltételekhez igazodó teljes konceptusára.

A felvetett kérdésekre természetesen nem adhatunk választ a történelmi feltételek respektálása nélkül, mint ahogy nem felelhetünk kívül maradva a társadalom totalitásán, kívül maradva a maiság releváns dimenzióin. Az élcsapat csak akkor válhatna fölöslegessé, és csak annyira, amilyen mértékben az önigazgatás a munkásosztály *öntevékenységévé* válik, és amilyen mértékben a történelmi cél tudata valóban a munkásosztály felismerésévé, érdekeinek megvalósulásává változik; ez az állapot azonban csak anticipáció, s nem valóság. Pártunk kínokkal terhes előrehaladásában tehát át kellett gázolni minden útkereszteződésen, át kellett kelni minden történelmi Rubiconon — mind a belső pártéletben, mind nemzetközi téren. És minden lehetséges megoldás, ami a társadalmi életnek ebben a szférájában társadalmi eszme gyanánt érvényesült, hatást gyakorolt a JKP, illetve a JKSZ fejlődési folyamatára. Ebben az előrehaladásban a JKSZ mindig megrpóbált példamutató kiutat találni a munkásosztálytól való elkülönülés állapotából, nehogy a párt abszolút hatalommá alakuljon át, az eszmei és politikai monopólium jogával. A sikerek és sikertelenségek útján kanyarogva, az egyik fordulóban végül mégis elérkeztünk újra a párt és a munkásosztály viszonyának kérdéséhez. Ez a másik jellegzetes pont, amit elméleti vizsgálódásunk tárgyává kell tennünk.

A Kommunista Szövetség milliós szervezet, s ez szolgál érv gyanánt ahhoz az állításhoz, hogy nem lehet olyan szilárd, káderjellegű monolit szervezet, mint amilyen a JKP volt a háborús időszakban és közvetlenül utána. Rögtön a háború után a JKP voltaképpen magáévá tette a pozitivizmus lényegét; a hagyományosan kipróbált konceptusok szerint építette fel a forradalmi szervezetet, az állami szervezet mintájára. A párt csúcsa egyidejűleg az elmélet szubjektuma volt, és végrehajtója a politikai-gyakorlati hatalomnak. Ugyanakkor ő adta meg elméleti értékét az irányvonalnak, elméletileg alapozva meg a gyakorlati határozatokat, vagy pedig post festa igyekezett elméletileg kimunkálni a gyakorlati döntéseket. Tehát vagy támaszt kerestek a már előre meghatározott politikai döntésekhez, vagy utólag adtak hozzá elméleti magyarázatot. De ez nem csupán az ún. belső pártéletben, a szűkebb értelemben vett párthatározatok tekintetében volt érvényes, hanem ugyanilyen rendszerrel és módszerekkel szabályozták az egész társadalmi életet, annak minden anyagi és szellemi megnyilvánulását. Így jött létre a munkamegosztás egy egészen sajátos rendszere a pártban az ismert meghatározás szerint, az „elméleti" és „munkajellegű ülések" alapján, amelyben az anyagok feldolgozásának túltengése uralkodó formája volt a „tudat kívülről való bevitelének", az utasítások és határozatok pedig nem hivatalos törvényerővel indították el a gyakorlati akciókat. A határozatok végrehajtásában, illetve a politikailag kiértékelt gyakorlatban való ingadozást, visszautasítást úgy kezelték, mint a tudatosság hiányát a pártban, vagy mint nem eléggé fejlett öntudatosságát a munkásosztálynak. A döntésekben elkövetett tévedéseket viszont úgy magyarázták, mint a „terepen" dolgozó kommunisták nem kielégítő érettségét, s ebből fejlődött ki, vagy ebben vert gyökeret az ismert cimkézés rendszere. Így alakultak ki abban az időszakban a mi valóságunkban

is mítoszok a pártról — mint minden elméleti tudás és minden gyakorlati irányú kezdeményezés forrásáról. Másfelől kialakult az egység látszatának tudata, amit valóságos állapottá nyilvánítottak ki.

Az önigazgatás fejlődésének évei

A „forradalom a forradalomban" időszakának, amelynek kezdete, illetve ciklikus kialakulása az 1948—1953-as évekre tehető, a JKP történetére nézve voltaképpen elsőrendű a jelentősége, éspedig nem csupán az akkor lejátszódott nagyfontosságú történelmi események miatt, hanem mert, azt mondhatjuk, akkor kezdődött el az új történelmi folyamat, miután befejeződött a JKP fejlődési útja az új szocialista társadalomért folytatott harcban, amelynek során létrejöttek az előfeltételek az önigazgatási rendszer új modelljének és szociális szervezetének kialakításához.

Nem szorul bizonyításra, hogy az önigazgatásnak és az önigazgató társadalom eredeti modelljének eszméje, amelynek érvényesítésében a JKP történelmi és gyakorlati értelemben is élenjáró szerepet töltött be és történelmi felelősséget vállalt magára, több-kevesebb sikerrel már a forradalom előtti időszakban is felvetődött, a fegyveres forradalom idején pedig még inkább megerősödött. Külső formájában a forradalmi etatizmust úgy magyarázhatjuk, mint időbeli „folytonossági hiányt". Az átalakulás ténye nem jelentett egyet az összeütközések és harcok befejeződésével, nem olyan helyzet létrejöttét jelezte, amelyben megváltozott az ellentétes irányzatok összeütközésének egész harci és módszerbeli értékrendszere. Teljes két évtizeden át, a VI. kongresszustól máig az ellentétes irányzatok összeütközése úgy nyilvánult meg, mint az etatista-sztálinista és az önigazgatási irányzat egymással folytatott küzdelme, úgy nyilvánult meg, mint e két modell egyikének bírálata. Ezen a talajon fejlődtek ki *a divergens eszmei irányzatok*, többé vagy kevésbé észlelhető hatóerővel. Tömérdek energiát és időt követelt mindez, s nagyban késleltette feladataink teljesítését az új kiépítésében, fékezte harcunkat más ideológiákkal és platformokkal szemben. A hagyományok és a szociális inerciók, a magántulajdonon alapuló felfogások, melyek között az önigazgatás fejlődésnek indult, nem tűntek el, hanem épp ellenkezőleg, minden ún. válságos helyzetben igen erőteljesen jutottak kifejeződésre. Amikor megváltoztattuk a korábbi helyzetet, amelyben a párt tartotta kezében minden szálát az anyagi termelésnek, az ideológiának, a művelődési és a politikai életnek, egyszerre felszabadultak az erők, és hatást kezdtek gyakorolni egész valóságunkra. Közöttük olyanok is fejlődésnek indultak, melyeknek a Kommunista Szövetséggel való szembehelyezkedés volt a legfőbb szociális céljuk.

Az idő múlásával egyre kevésbé lehetett a társadalomból kiszorítani a divergens ideológiákat; az eszmei hatóeszközök és a politikai kényszer alkalmazásával diszkreditálni sem lehetett őket, mert ténykedésükhöz létrejöttek az előfeltételek.

A legutolsó időszakban, közvetlenül a mai idők előtt mindezek az ideológiai divergenciók bizonyos módon megkapták a maguk fizionómiáját, illetve latens állapotukból fejlettebb formába mentek át. Társadalmi eszméink és politikai elemzéseink segítségével sikerült felfednünk igazi tartalmukat, sikerült szimbolikusan identifikálni őket. Mindazonáltal még ma sem könnyű pontos elemzést adni róluk, és névszerint meghatározni minden ideológiai irányzatot, amelyekről ma oly sokat beszélünk. Ennek egyik legfőbb oka az, hogy a VI. kongresszus után, amikor megkezdődött a küzdelem az antibürokratikus és a bürokratikus erők, voltaképpen az önigazgatás és az etatizmus között, általában elmaradt a harc a másfajta eszmei irányzatok ellen az elméletben és a gyakorlatban egyaránt. Elméletek születtek a csoporttulajdonról, a fejlett ipari társadalom és a polgárság ideológiájának kombinációjáról, „a párt humanista koncepciójáról", amely a szociális felvilágosodást helyezi előtérbe, továbbá a „meglevő állandó rombolásának" szükségességéről, de nem kizárólag filozófiai és teoretikai értelemben, valamint a felvilágosult bürokrácia és a technokrácia megoldásairól. *Mindezek a jelenségek még mindig nincsenek elméletileg kielégítő módon megvilágítva. Elemzésünknek ez képezi a harmadik kérdéskörét.*

Ezek szerint az önigazgatás fejlett vagy fejlettebb rendszerében, amikor a párt teljes egészében beleilleszkedik a munkásosztály szervezete típusú társadalmi struktúra konceptusába, még mindig nincs kielégítően tisztázva az elméleti út, hogy felelni tudnánk a kérdésre: milyen modellű élcsapatra van szüksége a viszonyok önigazgatási rendszerének, kiváltképpen ma, amikor egyre erőteljesebbé válik a munkásosztály hatalmának decentralizációja, amikor, így is mondhatjuk, a társadalmi valóság szinte önmagától kerül szembe a kérdéssel: mi a szerepe a társadalmi élcsapatnak, amikor az öntevékenység magasabb szintre került, s amikor az önigazgatásban megtaláltuk azt a formát, amelyben a munkás-

osztály ténylegesen határozhat a maga munkatöbbletéről, és általában a maga sorsáról. Erre a kérdésre a politikai állásfoglalások és a programbeli irányvétel szintjén természetesen már megadtuk a feleletet. A párt, illetve a JKSZ avantgardista szerepe történelmi szükségszerűség, hiszen a társadalmi viszonyokat is épp ilyen szerepkörében fejlesztette arra a szintre, amelyet ismerünk, az viszont az elmélet feladata, hogy mindezeket az újdonságokat tudományosan és teoretikailag megmagyarázza, mert csak így szabadulhatunk meg a politikai pragmatizmustól és attól, hogy eszmei, politikai és kényszerítő eszközökkel gyakoroljunk visszahatást a társadalmi valóságra. A Kommunista Szövetség nem állapodott meg azon a szinten, amelyen hozzáidomult az újonnan előállt körülményekhez, de azért az elmúlt időszakban így is nagyon sok volt a voluntarizmus és a pragmatizmus. Ismeretes, hogy nagyfontosságu politikai döntéseket is hoztunk gyakran kielégítő elméleti előkészületek nélkül, anélkül, hogy tisztáztuk volna az utat az elmélet síkján. Ennek meg kellett mutatkoznia a gyakorlatban is.

Elméleti téren és a politikai gyakorlatban még összetettebbé vált a párt konceptusának problémája az alkotmányfüggelékek alkalmazása idején, amikor az államszervezet szintjén minőségileg egészen újszerűvé váltak a nemzetek és a köztársaságok közötti viszonyok. Egy ilyen összetett államfelépítésben a Kommunista Szövetség ismét alapvető tényezőjévé válik a kohéziónak és az integrálódásnak, éspedig nemcsak a tudat és az eszmei egység kialakításában, hanem a politikai akciók tekintetében is. Az elmúlt évtizedben bebizonyosodott, hogy az állam képtelen egyenrangú együttműködést kialakítani a köztársaságok között, minthogy a klasszikus állami hatóeszközök és módszerek alkalmazásával nem lehet önigazgatói egyenrangúságot kiépíteni. Épp ez jelzi a legnyomatékosabban, hová jutottunk volna a JKSZ nélkül.

Bebizonyosodott, hogy az élcsapat szerepében fellépő párt nélkül az állam a dezintegrációnak lenne a hatóeszköze. Az elmúlt időszak, amelyet magunk mögött hagytunk bebizonyította, hogy a JKSZ nem szabadulhat meg a felelősségtől a forradalom sorsát illetően. Következésképpen megvannak a legalapvetőbb elméleti és gyakorlati jellegű előfeltételek, amelyeket okvetlenül figyelembe kell vennünk, amikor felvetjük a Kommunista Szövetség konceptusának és modelljének kérdését a viszonyok önigazgatási rendszerének továbbfejlődésében. Itt van továbbá az állam és a párt viszonyának kérdése (ahogyan a mi körülményeink között felvetődik), nem pedig a hagyományos elméleti probléma az „összeolvadásról" és az „elkülönülésről".

Először is, szemmel látható, hogy a Kommunista Szövetség történelmi szerepe azonos az élcsapat szerepével, és hogy ezen a szerepen kívül nem lenne létjogosultsága, vagy pedig az a veszély állna elő, hogy polgári pártformává degenerálódik az állampolitika védelmében.

Másodszor, minthogy a munkásosztály történelmi és időszerű érdekei között ténylegesen a KSZ tölti be a közvetítői szerepet, nélküle nem lehet szó a tudat és a tevékenység szociális kohéziójáról és integrálódásáról, kiváltképpen ha tekintettel vagyunk egész társadalmi valóságunkra, amelyben a történelem tömérdek ellentmondást és mindenféle ellentétet hagyott hátra, a munkásosztály tekintetében is.

Harmadszor, ilyen funkciójában, mint élcsapat, a Kommunista Szövetség sem elvileg, sem szervezetileg nem építhető fel a föderális típusú állam mintájára, hanem csakis mint egységes szervezet válhat reális előfeltételévé a szövetségi állam megvalósulásának, ahogyan ezt az alkotmányfüggelékek is előirányozzák, amelyeknek alkalmazása most van folyamatban.

Negyedszer, a közelmúlt bebizonyította, hogy a párt álhumanista koncepciója nem forradalmi koceptus, bármennyire is az ember humanista víziójának köntösét viseli, hanem reális élettere az anarcho-liberalista kiadású polgári ideológia restaurálódásának, amelyet jól ismerünk a munkásmozgalom történetéből. Következésképpen a Kommunista Szövetség csak olyan mértékben lehet humanisztikus szervezet, amilyen mértékben biztosítja a forradalom elmélyítésének előfeltételeit és életterét, amelynek végeredménye a munkásosztály tényleges hatalma, illetve a párt megszüntetése, mert a párt „tökéletessége egyet jelent a történelem színteréről való letűnésével", ahogyan ezt Gramsci mondaná.

Ötödször, a szociális átalakulás irányításában más tényezők nem léphetnek fel tiszta pártfeladatokkal. Ha a JKSZ bármelyik területről is kiszorul, ott más ideológiák foglalják el a helyét. Ez egészen nyilvánvalóan megmutatkozott például a hatvanas évek gazdasági életében.

A maga történetében minden nép a fejlődés különböző szakaszain megy át, kialakulásától kezdve, a nyugalmas előrehaladáson és „nyugtalan időkön" át a forradalmi, leg-

mélyebbre ható átalakulásokig; aláesések és felemelkedések váltják egymást, s így hozza létre saját történelmét, ami eltérő minden más nép történelmétől, s ami ugyanakkor egy-egy népet sajátos társadalmi közösséggé tesz.

A történelmi fejlődés során, akár megtorpanásról, fölemelkedésről vagy aláesésről legyen is szó, az egyes időszakok mindig bizonyos személyekhez vagy nagyfontosságú eseményekhez kötődtek. A történelemírók legegyszerűbb módszere az, hogy képet adnak a múltról, meghatározzák az egyes társadalmak általános fejlődési irányzatát, s ideológiai szempontból értékbeli megkülönböztetést tesznek az egyes tényértékek között, azaz értékítéletet mondanak a történelmi személyekről, eseményekről, és általában a társadalmi tényekről. Így jönnek létre a különböző történelmi szemléletek, amelyek a történelmi folyamat különböző jelenségeit leginkább „negatív" vagy „pozitív" értékűekre osztják, miközben ez a minőségi értékelés szoros összefüggésben áll az adott társadalom ideológiai konceptusával, amelyben a történelem íródik. Egészen magától értetődik tehát, hogy a történelem alakítása és írása soha nem volt és nem lehet egybevágó.

A történelmi és a dialektikus ellentmondások tartós követői a fejlődésnek, de a történelem arra tanít bennünket, hogy intenzitásuk néha kitör a maguk „normális" keretéből, ami már nem a szociális inerció törvényszerűségei szerint megy végbe. Voltaképpen ezek azok a történelmi pillanatok, amelyek keretében feloldódik mindaz, ami az előző „normális" fejlődési időszakok során, a közeli vagy távolabbi múltban felhalmozódott. Az ilyen mélyrehatóó átalakulások pillanatait úgy jelöljük, mint forradalmi cselekményeket, noha ezek a cselekmények nem csupán az osztálybelileg és ideológiailag megosztott erők egymás közötti leszámolásából állnak. A leszámolás ténye csupán egyik formája a szociális átalakulás végrehajtásának, mert miután a fizikai leszámolás egyszerű ténye végbemegy a szembenálló erők között, a forradalom folytatja a maga útját mindazokkal a következményekkel együtt, amelyek ebből a drasztikus mozzanatból eredednek. A fájdalmak, a traumák és a következmények, amelyek az osztályideológiák e kíméletlen összeütközéséből származnak, több oknál fogva sem szűnhetnek meg magának a győzelemnek vagy a vereségnek a lejátszódásával. Hogy csak néhány ilyen okot említsünk:

Először is, a diadalérzet, a győzelmet követő eufória és romantikus beállítottság, történelmileg tekintve, gyakran újabb ellentmondások és összeütközések keletkezéséhez vezetnek. Nagyobb időbeli távra tekintve, a győztes igazi hozzáértése, egész ügyessége és ereje abban jut kifejezésre, hogy egyfelől meg tudja-e óvni az újat, a forradalmit — a szóbanforgó problémák ellenére — önnön tévedéseitől, másfelől pedig hogy meg tudja-e akadályozni a legyőzött erőket abban a törekvésükben, hogy az új körülmények között regenerálódjanak és restaurálódjanak. Egyetlen olyan társadalmi erő sincs, amelyik, miután mint győztes átvette a hatalmat, nem kínálná fel a jobb élet vízióját, azt az illúziót, hogy mint új és győztes erő egyúttal haladó és forradalmi is, s hogy érdekei egybevágóak az általános érdekekkel. A történelem tapasztalatai azonban arra intenek, hogy egy-egy nemzedék illúziói az élet következő ciklusaiban könnyen megdőlhetnek, s az új minőség ellentétévé válik annak, amit mint víziót kínált fel, vagyis igen hamar bekövetkezhetnek a felismerések, hogy a „tervezett" és programbelileg kinyilvánított világ csupán illúzió, esetleg ideológiai melléfogás. Ezenfelül minden debütáló nemzedék a történelem színpadán ki akar törni a névtelenségből, saját idejét korszakosnak, tevékenységét történelemalkotónak kiáltja ki, és ugyanakkor persze forradalminak, haladónak tekinti.

A JKP, illetve a JKSZ is úgy debütált a történelem színterén az elmúlt három évtizedben, mint vezető társadalmi erő, de abban különbözik a történelem más hasonló erőitől, hogy egyetlen helyzetet sem ismer el a tökéletesség állapotának, s hogy sohasem az ideológiai látszat illúziójával tekint arra az időre, amelynek történelmét építi. Tekintettel alapvető feladatainkra, úgy tűnhet, mintha a múltba térnénk vissza, de történelmileg nézve egy 50 éves időszak csupán szükségszerű előfeltétele annak, hogy saját tapasztalataink és valóságunk, valamint más népek tapasztalatai és valósága alapján, az összehasonlító módszerek segítségével létrehozzuk az elméleti alapokat a legfőbb társadalmi erő tevékenységének történelmi elemzéséhez, szem előtt tartva annak hozzájárulását az új társadalmi viszonyok kialakításához. Saját elméletünket csak ilyen tapasztalatok alapján teremthetjük meg. Hiszen egy elmélet megalapozásához mindig tömérdek egymástól eltérő, de azonos szociális térségben kialakult tapasztalati építőelemre van szükség. Emellett az idők távlatából mindig gyümölcsözőbb a tapasztalatok összegezése. Eközben persze tiszteletben kell tartani az általános törvényszerűségeket is, az elméleti elemzések minden fontos posztulátumát, hogy az elmélet mint a tapasztalatok általánosítása elősegítse a gyakorlati eltolódások, eltérések és oszcillációk felismerését. A komparációs módszer döntő és objektív feltétele annak, hogy

„lemérhessük" az értelmezett kvalitásokat, illetve annak, hogy általános érvényű határozatokat és értékítéleteket hozhassunk. De minden nép tapasztalata egyúttal az univerzális és általános elmélet korrektívumát is jelenti, kiváltképpen ha egy nép különleges feltételek között fejlődik és építi a maga történelmét.

Már most, ha feltételezzük, hogy az általánosságot és az általános törvényszerűségeket ismerjük, és ismeretes számunkra a közelebbi és távolabbi történelem is, idő- és térbeli dimenziókban egyaránt, akkor számunkra elsődleges jelentőségű az, ami sajátossá teszi közösségünket, s ami történelmi korrektívumát képezi az általánosnak és univerzálisnak.

Jugoszlávia népeinek új történelme voltaképpen a maguk kialakulásának, az új történelmi térségekben, az új kultúrában és civilizációban való integrálódásának a története. Ilyen elképzelések, törekvések és irányzatok már korábban is léteztek, de itt most egy egészen új történelmi kvalitásról van szó, egy egészen új történelmi helyzetről, amely az egyszerű emberek öntudatában érlelődött meg, sőt érte el a tudatosság szintjét. Szociális térségeinkben az utóbbi 50 év alatt kifejlődtek az előfeltételek ahhoz, hogy egy utópia valósággá váljon, vagyis létrejöttek a feltételek az új alapokon való egyesüléshez és integrációhoz.

Már kezdettől fogva sem volt vitás, hogy vajon a feltételek megértek-e, az általános történelmi körülményekre gondolva, mint ahogyan más népek körében is megértek — a múltban, vagy épp mostanában érlelődnek. Ennél sokkal fontosabb volt: hogyan lehet azt, ami már megért, felnövekedett és kialakult tovább serkenteni, és életre kelteni? Ebben a történelmi pillanatban kezdődött el a JKP története, de ugyanígy a tőkésosztály koncepcióján alapuló népek közösségének története is. Ebben az eseményekkel zsúfolt, rövid időszakban nagyon sok minden történt, nagy változások és átalakulások mentek végbe, melyekben a JKP a történelmi elemző szerepét töltötte be. Ezért minket itt mint következő kérdés az érdekel, hogy *milyen helyet és szerepet töltött be a párt a jugoszláv népek integrációs folyamatában.* Természetesen itt most fölösleges, és lehetetlen is lenne az eseményeket olyan céllal vetni történelmi elemzés alá, hogy rámutathassunk mindarra, amit a JKP épített be új történelmünk hagyatékába. Igaz viszont, hogy a múlt felmérése nélkül nem ismerhetjük meg jelenünket és jövőnk fejlődési útját. Számunkra mégis a jelenlegi helyzetnek van kivételes jelentősége, hiszen a jugoszláv társadalom átalakulásának folyamatában a mostani változások a legösszetettebbek minden tekintetben. Ezek szerint, úgy tetszik, éppen most kell a szociális történések egész szélességében és mélységében elemzően felmérni mindazt, ami fontosnak látszik *saját tapasztalataink értékelése szempontjából,* az összes eredményeket és határozatokat, hogy nagyobb biztonsággal és elméletileg megfontoltabban mehessünk tovább a viszonyok önigazgatási rendszerének fejlődési útján, kevesebb voluntarizmussal és pragmatizmussal, mint a múltban, illetve mint amennyire talán a közelmúltban szükség volt.

A burzsoázia képtelennek és tehetetlennek bizonyult az igazi integráció megvalósítására, arra, hogy a szó mai értelmében létrehozza a jugoszláv népek közösségét. Ez irányú vállalkozásában a burzsoázia a kényszer osztályjellegű hatóeszközeit vette igénybe, vagyis ugyanolyan eszközökkel élt, mint amilyeneket a múltból ismerünk, amikor Európa más népei egyesültek. Eközben sem a történelmi körülményeket, sem égövünk sajátosságait nem tartotta tiszteletben, eltérően az új időkben lejátszódott eseményektől. A burzsoázia nem tudott önmaga fölé emelkedni, tehát osztály- és nemzeti szinten is inkább a dezintegrációnak, mintsem az egyesülésnek volt a tényezője.

Ahogyan a burzsoázia felmorzsolódott saját tehetetlenségében, az ésszerű megoldások minden kilátása nélkül, a párt, mielőtt még kivívta volna a (tényleges) politikai hatalmat, egyre inkább a történelmi elemzés, a kohézió tényezőjévé vált.

A párt respektálni tudta újdonságát az időknek és körülményeknek, amelyek között a kohézió tényezőjeként tevékenykedett, és ilyen előfeltételek mellett dolgozta ki a társadalmi ellentmondások feloldásának konceptusát.

Itt tehát rá kellene mutatnunk, milyen döntő determinánsok épültek be a párt konceptusába, amellyel megkezdhette a leszámolást és a társadalom új struktúrájának megteremtését. Ez nem csupán az elemző történelmi feldolgozás miatt lenne döntő fontosságú, hogy ténszerűen mutassuk be a JKSZ útjának helyességét. A retrospektív elemzés azért is szükséges, hogy kritikai távolságból mérjük fel, mennyire őriztük meg a kezdeti folyamatokat, hol alapozódtak meg a legfőbb elvek, másrészt pedig hol következett be eltérés vagy ingadozás, s hogy melyek a következményei a Kommunista Szövetség ilyen tényekedésének.

A történelmi síkon csupán a legfőbb programelvekre mutatunk rá, azokra, amelyek alapját képezték a JKP gyakorlati akcióinak, s amelyeket elméletileg is megfelelő módon értelmezhetünk. Ezek az elvek bizonyos módon megtalálhatók a JKSZ Programjában is, vagy pedig a még korábbi határozatokban.

Először, a párt alapvető célként jelölte meg az osztályjellegű felszabadulást, tehát az osztályviszonyok eltörlését, és mindjárt ez mellett, tekintettel a történelmi körülmények forrásaira, alapelvvé tette a nemzeti felszabadulást.

Másodszor, a doktrinérizmust és dogmatizmust úgy értelmeztük, mint az ösztönzés fontos tényezőjét, de a párt ugyanakkor szükségszerű kritikai viszonyt épített ki a doktrinák és dogmák felé, akárcsak a többi magán-való értékkel szemben.

Harmadszor, abból a realitásból indultunk ki, hogy ezen a térségen szükségszerű az igaz történelmi helyzet, a valóságos helyzetkép bemutatása, hogy az emberek igaz és őszinte álláspontra helyezkedhessenek a történelmi igazságokkal szemben. Másrészt olyan helyzetet kellett teremteni, amelyben az újról kialakult történelmi tudat megszabadítja az embereket az ideológiai látszatoktól és a politikai manipulációk érzetétől.

Negyedszer, a szocializmus olyan alapvető érték, és olyan konceptusa a társadalmi viszonyoknak, amelynek nincs alternatívája.

Ötödször, a párt a kezdet kezdetétől táplálta a nép önnön erejébe vetett hitét, abból a feltevésből kiindulva, hogy minden nép a saját sorsának kovácsa. A másokkal való együttműködés, a kölcsönös segítségnyújtás és az együttélés közös érdek. Pártunk ilyen tudatban élt, és ez volt a programja újkori történetének legnehezebb pillanataiban is. Ezt tette akkor is, amikor sokkal könnyebb és ellenállásunkban hatásosabb lett volna közvetett hatalmi forrásokhoz folyamodni (amit nem ritkán fel is kínáltak), s erőnket mások, a rajtunk kívül álló nagy védőhatalmak erejéből meríteni. Ez az álláspontunk gyakran sokkal inkább kalandra, mintsem politikai bölcsességre hasonlított. A tudatosság és az akcióegység megteremtésében ez az út mégis igazolta a maga létjogosultságát.

Hatodszor, a párt nem ellenzék vagy ellenzéki erő a pártarculatok polgári értelmében, hanem mindig úgy állítottuk be és fejlesztettük, mint a társadalmi kohézió szubsztrátumát vagy tényezőjét, azaz úgy, mint „nagy történelmi értelemben vett pártot". Ez azt jelenti, hogy az általa tervezett jövőben a párt sohasem alkalmazhatja magát a politikai oszcillációkhoz és a pillanatnyi körülményekhez, hanem mindig a forradalmat ösztönzi, amely folytonos, de mindig más és más formában és módszerekkel hozza létre az összforradalmi teljesítményeket. Másfelől a párt mint hatalmon levő vezető párt sohasem különült el magáért-való erővé, hanem folytonosan „kockázatnak tette ki" magát, az össztársadalomban indítva el a folyamatokat és változásokat, ami különben ismeretlen a polgári pártok történetében. Tudjuk ugyanis, hogy a történelemben eddig minden párt, amelyik hatalomra került, „megállították az idő folyását", és saját uralmát a legtökéletesebb vivmánnyá kiáltotta ki, miután a hatalom kivívásának folyamatában már bebizonyította, hogy „helyes úton" jár. Ezzel szemben a JKP a maga konceptusát a szükségszerű történelmi változások dialektikus folyamatára alapozta, szütelenül új folyamatokat és térségeket teremtve a forradalmi eszme és akció terjedéséhez, s egyetlen helyzetet sem fogadva el nyugalmi helyzetnek. Még egyes kommunista pártok is, miután hatalomra kerültek és magukévá tették a hagyományos doktrinákat, befagyasztották a kialakult helyzetet. E tekintetben a JKSZ bizonyos módon elkülönült a hagyományos kommunista szervezetek stílusától, ténykedésük és magatartásuk módjától.

Hetedszer, a JKP következetes elvszerűséggel határozta meg viszonyát az államhoz. Soha nem „rejtegette", nem misztifikálta az állam problémáját. A hatalom kivívásának folyamatában és a viszonyok új rendszerének kialakításában ugyanis minden kétkedés nélkül magáévá tette a „forradalmi etatizmus" elvét, mint leghatásosabb módját a forradalmi eredmények megóvásának és továbbfejlesztésének. Ugyanakkor azonban a maga sorsát sohasem kötötte az államéhoz. Az állam történelmi szerepe elméletileg jól ismert, legalábbis ami a marxista felfogást illeti erről a kérdésről. A JKP tehát nem kíván az állam sorsában osztozni, hanem, talán épp a legnehezebb történelmi pillanatban, megnyitotta elhalásának útját. Ez a módszer a hagyományos, dogmatikus és doktrinér gondolkodásmód szerint ép ésszel fel sem fogható.

Nyolcadszor, nemzetközi síkon a JKP koncepciójának internacionalista beállítottsága szilárd és változatlan. A forradalom egyszerű jelmondata: „másé nem kell, a miénket nem adjuk" — tartós mottójává és szilárd elvévé vált a JKP nemzetközi téren kifejtett tevékenységének. Az elkötelezetlenség koncepciójának fejlődése, és országunk szerepe a tömbpolitika megdöntésében még inkább igazolta ennek az álláspontnak az elvszerűségét. Pártunk egyik sajátossága is épp az, hogy szervezeti fölépítése internacionalista, tekintettel Jugoszlávia lakosságának összetételére.

Kilencedszer, az önigazgatás rendszerének bevezetésével a JKSZ egészen szabatosan meghatározta a maga viszonyát az emberhez. Nem is kell hangsúlyozni, milyen mértékben fogja át a mai világot a dehumanizálódás folyamata. Ez a dehumanizáció és az ember degradálása természetesen mindig válamilyen érdek nevében történik — akár a fasizmus eljárá-

sáról van szó, akár az ember sztálinista értelmezéséről, akár pedig arról, hogy az embert valamilyen modern technikai lény szintjére süllyesszük.

A JKSZ minden programokmánya, amely kifejezésre juttatja a párt koncepcióját és elméleti alapját, kizárólag olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek az embert tekintik a legfőbb értéknek, tehát nincs olyan érték, amelyet az ember fölé helyezhetnénk. Noha állandó „kisértésnek" volt kitéve — tekintettel a divergens ideológiai irányzatok sokaságára, kiváltképpen a gazdasági érdekkörben, amelyek szerint a represszív rendszerek és az álhumanista irányzatok segítségével sokkal gyorsabban, hatékonyabban és gazdaságosabban le lehetne, győzni az ellenállásokat — a JKSZ kitartott az alapvető történelmi követelmény mellett.

Mindezek az alapelvek segítségével és továbbfejlesztésével olyan pártot teremtettünk, amely történelmi tényezője az elemzésnek, s így követjük nyomon az állandó fejlődést, a mélyreható változásokat. Ily módon a pártra természetesen úgy tekintünk, mint középpontra, noha, mint már a bevezetőben is jeleztük, a JKSZ feladta a külön pártelmélet kidolgozásának módszerét. Minden más elmélet, amely nem a marxista eszmékre és ezekre az elvekre épül, nem tartozhat a JKSZ elméleti alapjába, hanem csak egy olyan alapba, amely ellentétes az általa kidolgozott elmélettel és gyakorlattal. Ezúttal természetesen nem foglalkozhatunk a divergens elméleti irányzatok összeütközéseinek elemzésével, hanem inkább megpróbáljuk rendszerezni azokat az alapelveket, amelyekért az utóbbi három évtizedben a JKSZ mindenkor síkraszállt. Ezeket az alapelveket a JKSZ szilárdan beépítette a maga programokmányaiba, határozataiba és megoldásaiba. Emellett marxista irodalmunk is, amely elméleti vonatkozásban ideológiai alapállományunknak tekinthető, igen gazdag éppen ilyen szempontból. Tehát amikor egész ideológiai állományunkról és ennek összegezéséről van szó avégett, hogy hasznosítani tudjuk saját tapasztalatainkat, akkor, véleményünk szerint, kimondhatjuk: olyan tárház ez, amelynek pozitív jelentését elméletileg és gyakorlatilag egyaránt bizonyítani lehet.

A múltbeli események bebizonyították, hogy a szociális változások végrehajtásában és a forradalommal szembeni ellenállás legyőzésében mindig is éppen azok az elvek szolgáltak támaszpontként, amelyeken a JKSZ szervezet épül és fejlődik. Másfelől tapasztalatilag igazolódott az is, hogy minden megtorpanás és ingadozás ezeknek az alapelveknek az érvényesítésében zavarokat, oszcillációkat, már-már válságokat idézett elő. Valószínűleg az elmúlt években bekövetkezett szociális feszültség és válság is ennek az ingadozásnak a következménye, minthogy ez által olyan ideológiák jutottak kifejezésre, amelyeknek alapelvei idegenek a JKSZ számára.

Ezen a helyen nincs mód annak további tárgyalására, hogy az elmúlt rövid és eseménydús időszakban még hányféle ellenállás nyilvánult meg a felsorolt elvek tervszerű érvényesítésével szemben. Ugyanakkor behelyettesítésükre is tömérdek koncepciót és megoldást kínáltak fel szüntelenül (kívülről is, és a különféle frakciók részéről belülről is a pártban, egészen 1937-től mind a mai napig).

Rendkívül nagy jelentőségű lenne a JKSZ Programját mai perspektívából elemezni (úgy gondoljuk, ez egyike az első kérdéseknek, amelyeket elméletileg fel kell dolgozni), hogy e legfontosabb okmány alapján mutassuk ki, argumentáltan, az említett elvek jelenvalóságát a JKSZ programirányzatában. Sajnálatos, hogy egyetlen elméleti jellegű monográfia sem foglalkozik a Programmal, s ezt ez alkalommal sem tehetjük meg.

Még ha csak felületesen vesszük is elemzés, tanulmányozás alá a Programban tratalmazott alapelveket, akkor is könnyű megbizonyosodni róla, hogy az egész okmány pontosan azokra az alapelvekre épül, amelyekről az előbbiekben szóltunk. Az események gyors folyamata, valamint az utóbbi 15 évben előállt változások minden bizonnyal megkövetelik a JKSZ újabb tapasztalatainak programbeli általánosítását is, s ezért ésszerű a feltételezés, hogy ma már szükség lenne új elemekkel bővíteni, esetleg korrigálni is a Programot. Tartalmának lényege azonban ma is időszerű, és ma épp annyira példás megfogalmazása az önigazgató társadalomnak és a JKSZ konceptusának, mint amikor meghoztuk.

Gondolatilag végigtekintve a megtett úton, a kezdettől egészen a mai időkig, olyan benyomásunk támadhat, hogy a társadalom és a JKSZ fejlődése egyenes irányú volt, minden letérés és megtorpanás nélküli, mintha az önigazgató társadalom fölépítésében és a JKSZ fejlődésében soha nem fordultak volna elő divergenciák és oszcillációk. Magától értetődik, hogy ez a benyomás nem felel meg a valóságnak, hiszen minden kétkedés nélkül kimondhatjuk, hogy a fejlődés alapvető irányát, legáltalánosabban szólva, legalább két másfajta irányzat követte:

— egy az elmélet terén vagy, pontosabban szólva, a tudat formálódásában, és

— egy másik a társadalmi gyakorlatban, mivel a gyakorlat és a Program alkalmazása az életben mindig is kulcsfontosságú feladata volt a Kommunista Szövetségnek. Ez a gyakorlat nem mindig épült elméletileg letisztázott alapokra, s a maga elméleti megfogalmazását sem kapta meg minden esetben.

Mivel nekünk az a célunk és feladatunk, hogy az elméletileg még nem eléggé megvilágított és tisztázott kérdések után kutassunk, megpróbáljuk legalább főbb vonalaiban feldolgozni a politika és a gazdasági ideológia alapvető kérdéseit.

Vegyünk elő egy fogalmi konstrukciót, egy terminust, amelynek reális tartalma van, s ennek vizsgálatával próbáljuk meg a politika szintjén megmagyarázni az elhajlásokat, a megtopranásokat, az útelágazásokat. Tudományos és elméleti gondolkodásunkban ezt a kérdést még nem érintettük.

II.

Frakciós elhajlások

Történelmi távlatokból tekintve minden szervezetnek és pártnak, így (hipotetikus értelemben) a Jugoszláv Kommunista Pártnak is egyik jellemzője a *frakciós* harc. Ezért itt most — elemzésünk céljával összhangban — nem térünk ki a JKSZ osztályjellegű és ideológiai összeütközéseire azokkal az erőkkel, amelyeknek ideológiája homlokegyenesen ellentétes a munkásosztályéval, s ezzel együtt a pártéval, hamem csak azt a parciális problémát vesszük elemzés alá, amelyet fogalmilag *frakciózásként* jelölünk.

A frakciózás jelenségének módszerbeli és tartalmi elemzésével, meggyőződésünk szerint minden letérést és megtorpanást meg lehetne magyarázni, ami a társadalmi átalakulásra irányuló forradalmi ténykedés során előállt. Magától értetődik, hogy a felvetődött problémák összességét nem lehet a frakciós harcra levezetni, de a párton belüli fejlődésre nézve, a JKSZ fejlődése során megtett út felmérése szempontjából, sőt az önigazgató társadalom fejlődése tekintetében is a frakció kérdésének kivételes a jelentősége. Éspedig kétszeresen is: a frakciózás egyrészt csökkentette a párt egységét mint alapvető előfeltételét az önigazgatás és a JKSZ tejlődésének és továbbépítésének, másrészt pedig mivel a dolgok természeténél fogva a frakciók, kiváltképpen ha tehetetlenek és csak kialakulóban vannak, minden létező erőben szövetségest és támaszt keresnek, ha azok hajlandók támogatni a hatalom kivívására irányuló törekvésében. Egyfelől tehát gyöngítik a forradalmi konceptusért folytatott harc frontját, másfelől viszont tevékenységükkel szabad teret biztosítanak, előfeltételeket teremtenek a maradványerők restaurálódásához, sőt, éppen tehetetlenségüknél fogva igen gyakran keresik az országon kívüli erők támogatását.

A frakciózás és a frakciós harc jelensége nem jugoszláv sajátosság. Megjelenése egybeesik az osztálytársadalmak megjelenésével, s a frakciók modern formái épp olyan idősek, mint maguk a modern pártok és szervezetek. Ez nem ismeretlen számunkra, viszont arra is fel kell figyelnünk, hogy elméleti téren még mindig nem kíséreltük meg feltárni az okokat és a szociális feltételeket, amelyek között a frakciók megjelentek a JKP-ben. Talán abból a feltevésből indulhatunk ki, hogy ez „játékszabály" a politikai struktúrákban és szervezetekben, más szóval törvényszerű jelenség a politikai történelemben.

A hagyományosan értelmezett frakciózás azonban nem ugyanaz, mint amit nálunk tapasztalhattunk, s így felvetődik a kérdés: mi a sajátossága ennek a jelenségnek? A polgári pártokban és szervezetekben ugyanis jobbra vagy balra távolodnak el a központtól — meszszebb vagy közelebb kerülnek el, s programjuk, deklarációik tekintetében, valamint formailag is elkülönülnek tőle. Gyakorlatilag tehát új szervezetet vagy pártot hoznak létre, és mint különálló, önálló ideológiai csoport folytatják ténykedésüket.

Itt most lehetetlen még közelebbről megvilágítani ezt az összetett jelenséget, amelyet a „frakció" fogalmával jelölünk, s ezért a továbbiakban már csak jelzésekre szorítkozhatunk. Ha sikerül identifikálni néhány ilyen jelenséget, akkor a továbbiakban már ezeknek elméleti megvilágítására lenne szükség, nem csupán a történelmi elemzés, hanem — a jövő kedvéért is.

Igaz, elméleti síkon minden frakciós magatartást hagyományosan „jobb" vagy „baloldalinak" nevezünk — jobb vagy baloldali frakcióról beszélünk. Nem bocsátkozva a jelenség ilyen megközelítésének és az ilyen gondolkodásmódnak a bírálatába, a mi értelmezésünket a teljes elemzés kontextusában helyezzük el. Kizárólag a mi valóságunkra leszünk tekintettel, azokra az ilyenfajta jelenségekre, amelyek a mi társadalmi-politikai térségeinkben tűntek fel.

Mindenképpen a legfontosabb lenne felfedni szociális, gazdasági, eszmei és politikai, majd pedig mentális-pszichológiai és kulturális okait e jelenségeknek. Erre itt nincs lehe-

tőség. Anélkül azonban, hogy állításaink teljes és egzakt megalapozottságára, s a kérdés teljes elméleti-analitikai feldolgozására törekednénk, rá fogunk mutatni a JKSZ-ben észlelt frakciók néhány legfontosabb jelenségére, azokra is, amelyek empirikusan közelállók és könnyebben észlelehetők, de azokra is, amelyek távolabbiak s nehéz megkülönböztetni fizionómiájukat, megmagyarázni őket a régi fogalmi szerkezetekkel. Ugyanígy közülük egyesek hagyományosabbak és ismertebbek, más jelenségek viszont a mi differentia specificánk. Kezdjük azokkal, amelyeket szerintünk negyven éven át folytonosan észlelni lehetett.

Először is, a Jugoszláv Kommunista Párt egységes ideológiai mozgalmán és szervezetén belül folytonosan jelen van egy összeütközés, amiből *frakciók* fejlődtek ki a párt ún. internacionalista típusának hívei között, akik szorosan egy nemzetközi központhoz, a „kommunista Vatikánhoz" kötődnek, valamint azok között, akik az internacionalizmus dimenzióját úgy értelmezik, mint a kommunista pártok egyenrangúságát, s nem úgy, mint szubordinációt és vertikálisan összekapcsolt szervezetet, tehát akik antidogmatikusan és doktrinérellenesen értelmezik a kommunizmust, és a marxi értelemben vett kommunista szervezet hívei. A JKP a világon az első pártok között szakított az „univerzalizmus" és a „monolitás" egy központból diktált ideológiájával. Ugyanakkor elhatárolta magát attól az elmélettől és gyakorlattól is, amely szerint ez az ideológia az egyetlen, ami örökérvényűvé teszi a konceptust és a szervezetet, az egyetlen, ami megbízható és mindenkire vonatkozik.

Pártunk ugyanakkor elkülönült a szocializmus unifikált modelljétől is, amely sem az időre, sem a szociális, történelmi és kulturális körülményekre mincs tekintettel, melyek között a szocializmus épül.

Az „univerzalizmus" és az „internacionalizmus" híveiből kialakult frakció voltaképpen a legkorábbi ilyen jelenség a JKP-ben. Ez az irányzat azért vált el és különült el a JKP-től, mert valójában sohasem hitt a maga népében, és még kevésbé a maga erejében mint vezetőképes társadalmi hatalomban a szociális változások folyamatában. Legfőbb jellemzője tehát az olyan erőforrások keresése, amelyek kívül esnek azon a társadalmi valóságon, amelyben ténykedik. Ezért a maga hitetlenségét a forradalomban és az ideológiában folytonosan kommunista erénnyé igyekezett kikiáltani. Másrészt az új idők sem hatottak erre a frakcióra, nem tudtak változtatni dogmatikus és doktrinér godolkodásmódjukon.

Az „univerzalista" típusú frakció voltaképpen állandóan misztifikálja a kommunizmust és a pártot, úgy tekint rá, mint valami természetfölötti jelenségre, amelynek semmi köze a társadalmi valósághoz. Feltételezhetően ennek a gondolkodásmódnak volt a következménye, hogy az egyszerű emberek tudatában a kommunizmus és a párt fetisizálódott, rémképpé alakult, ami természetesen nagyon megfelelt a burzsoáziának a kommunista ideológia és párt elleni küzdelemben.

Ez a típusú frakció mondhatni állandó kísérője a JKP fejlődésének, és mint ismeretes 1948-ban formálisan is megpróbált teljesen elkülönülni a JKP-től, és szembefordulni vele.

Ha a mostani távlatból tekintünk rá, és elemzés alá vesszük mindazokat a szakaszokat, melyekben ez a frakciós forma világosabban megjelent, kétségtelenné válik, hogy minden indítéka azokban az erőkben volt, amelyek nem tudták követni az időt, és képtelen voltak annak a szociális kö-nyezetnek a történelmi valóságát respektálni, amelyben ténykedtek. Ezek az erők nem hisznek a nép erejében és érettségében, nem hiszik, hogy a nép kitarthat a párt eszméi és azok valóra váltása mellett. A misztérium és a misztikus hatalomforrás természetesen a tudat egy bizonyos megnyilvánulása, amelyben nincs valóságérzet, s ezért érzi szükségét a „kommunista" isten keresésének, amely a maga imaginárius hatalmával oldja meg a kor problémáit univerzális síkon.

A frakciózás egy másik formája, amely ugyancsak nem mai keletű, de a mai időkben új ismérvekkel bővül, a *liberalista* irányzat, amely különben már a múlt században, de azóta is mindig kísérője volt a kommunista mozgalomnak. A munkás- és kommunista mozgalomban tehát a liberalizmus hagyományos jelenség, s arra az európai liberalizmusra támaszkodik, amely az osztályharc semlegesítésére törekszik, következésképpen sajátos formája a polgári ideológiáknak.

A munkás- és kommunista mozgalmon belül valójában Lenin vívta meg a végső nyílt harcot a liberalizmussal. Azóta úgy tűnt, mintha ennek az irányzatnak a kérdése teljesen lekerült volna a napirendről. Az a benyomás alakult ki, mintha vákuum keletkezett volna, de nem így a gyakorlati ténykedésben.

A liberalista típusú frakciózás jelensége a kritikai elemzésekben sem került megfelelő helyre, de még kevésbé van megvilágítva új szociális-politikai tartalma. Ez a folytonos halogatás következménye, ami már minden megengedhető határt túllépett.

A liberalizmus mindig a „humanizmus", a „demokrácia" és a „szabadság" köntösében jelenik meg, hasonlóan úgyszólván az összes polgári ideológiákhoz. Antikommunista harcá-

ban a liberalizmusnak mindig sikerült maga köré gyűjtenie mindazokat az erőket, amelyek belesüppedtek az önelégültségbe, s amelyek kizárólag önvédelemből harcolnak a forradalom, és általában a forradalmi változások ellen. Mindez azonban csak azokra nézve jár haszonnal, akik a „szabadság nevében" a terrort alkalmazzák.

A burzsoázia csaknem másfél évszázada folytonosan azzal vádolja a proletariátus diktatúráját mint uralkodási formát, és a kommunizmust mint mozgalmat, hogy *immanensen magukban hordozzák a személyi szabadság elfojtását, s hogy ugyanakkor, mivel globális méretekben anacionálisak, a nemzeti szabadság elfojtására törekszenek.* Sajnos, ebben Sztálin is a burzsoázia malmára hajtotta a vizet, amikor argumentumokat adott a kezébe a dehumanizációról.

A JKSZ liberalista frakciója a maga ideológiáját szintén erre a burzsoá eszmei-politikai antikommunista és proletárellenes osztálykonceptusra alapozta, s ezért is támaszkodott legfőképpen arra a hirhedt antikommunista „maximára", amely a mai modern világot radikálisan két táborra, a „szabad" és a kommunista világra osztotta. Saját fennmaradása érdekében ez a liberalizmus a maga legfőbb támaszpontját az antisztálinizmusban találta meg, állandóan azt sugalmazva, hogy a sztálinizmus elkerülhetetlen formája a proletariátus diktatúrájának. Ily módon igyekezett igazolni saját frakciós helyezkedését és irányvételét. A JKP harca a sztálinizmus ellen, továbbá az önigazgatás humanista koncepciója, és állandó internacionalista törekvésünk a nemzetközi viszonyok humanizálásáért voltaképpen még inkább felbátorította a liberalista frakciót, hogy nyíltan elkülönüljön a JKSZ-től, s hogy közvetlen harcba kezdjen az önigazgatás ellen — újdonságként kínálva fel a de facto nagyon régi liberalista ideológiát, nacionalista és szeparatista-soviniszta köntösbe burkolva.

Pártunkban a liberalizmus gyakorlatilag Đilas megjelenésével erősödött meg, és később sem tűnt el egészen, majd pedig a társadalom újabb átalakulásának időszakában, az alkotmányfüggelékekért folytatott harcban jelent meg újult erővel. Amíg azonban a liberalizmus a burzsoá osztálytársadalomban mint ellenzéki erő jelent meg szemben a monokráciákkal és a fasizmus típusú represszív rendszerekkel, nálunk a párton belül folytatott frakciós harcot a hatalom kivívásáért. A körülmények összejátszása folytán az ötvenes évek elején Đilas — noha „nagy dilemmában" volt, hogy melyik „istent" szeresse: Sztálint-e vagy Trockijt — végül is a liberalista ideológia polgári konceptusa mellett kötött ki. Minthogy képtelen volt megtalálni az „igazi" mogoldást, visszatért a kipróbált liberalista rendszerhez. Sikertelen próbálkozása, hogy kitartson a frakciós harc mellett, magától értetődően a lehető legmesszebbre távolította el a párttól — egészen a polgári ideológiába. Érdekes, hogy ugyanilyen esetek a legújabb időkben is előfordulnak.

Továbbra is nyitott a kérdés, hogy milyen sajátosságai vannak a modern liberalizmusnak, amely mostanában jelentkezett a JKSZ-ben. Bizonyos állítások szerint esetünkben gazdasági liberalizmusról van szó, s azokra a követelésekre vezethető le, amelyet még a burzsoázia vetett fel az ún. szabad kezdeményezések időszakában. Szabad megfogalmazásban ez azt jelentené, hogy megújult a „laisser faire, laisser passer" típusú liberalizmus, amely — összefogásban a nemzeti technokráciával mint állítólagos dezideologizált entitással — azt követeli, hogy „mielőbb és közvetlenül jussunk el a ‚társadalmi jólét' állapotába" — a JSZSZK nélkül, a JKSZ nélkül és az önigazgatás nélkül. Következésképpen a pártnak és az államnak le kell mondania mindennemű „beavatkozásról" az anyagi termelés terén, tehát abba kell hagynia a társadalmi viszonyok továbbépítését a gazdasági életben, noha épp ettől függ egész szociális rendszerünk. Ezzel együtt fel kellene számolni az összes szocialista jellegű hatóeszközöket — meg kellene szüntetni a tervezést, a gazdaságirányítást, az eszközök elosztásának és átömlesztésének eddigi gyakorlatát. A gazdasági liberalizmus, tekintettel a történelmi s mai körülmények összességére, ismételten megengedné az „erősebb jogának" érvényesülését globális szinten épp úgy, mint a csoportok és egyének körében. A liberalizmus, még olyan formájában is, ahogyan nálunk megjelent, igen rövid idő alatt bebizonyította, milyen hatékony a szociális anarchia kiváltásában, és még inkább a szociális differenciálódás létrehozásában, ami az első lépést jelenti az osztályrétegeződés felé.

Az anyagi termelés és a gazdaság szférájának problémái különben csakugyan olyan jellegű gyakorlati kérdések, amelyekre a jelek szerint nem adtuk kielégítő feleletet elméleti síkon, s ezért is erősödött itt meg a voluntarizmus és a politikai pragmatizmus.

Az elemzett frakciós formák mellett a JKP—JKSZ fejlődése során több másfajta egyéni és csoportos deviáció is kifejeződésre jutott. Az efféle megatartásokat tartalmilag azonban aligha nevezhetnénk frakciózásnak, noha sok vonatkozásukban azonosak a tartalmi elemeik.

Nehéz lenne az egyes csoportok és egyének pszichológiai és mentális tulajdonságait meghatározni, az egyes esetekből kiindulva mégis általánosítható az a megállapítás, hogy a JKP-től mindig akkor különültek el az egyes csoportok vagy egyének, amikor a maguk

víziói, illúziói nem jutottak kifejezésre a valóságban. A forradalomban és a pártban feltehetően egyéni számításból vettek részt, hiszen saját törekvéseiknek általános színezetet igyekeztek adni. Amikor azután a realitás szembe helyezkedik az illúziókkal, s amikor a társadalmi valóság szilárdabbnak bizonyul, mint amit egyszerű győzelemmel vagy vereséggel el lehetne intézni, tehát amikor a forradalomnak folytatódnia kell, különválásuk a maguk vitális ciklusának végét jelzi, ezt azonban ők maguk nem tudják és nem is akarják beismerni. Követelményeik a forradalommal szemben voltaképpen saját személyes státusuknak a „problémájára" szűkül le. A történelemben vannak időszakok és pillanatok, a leszámolások pillanatai, amikor a személyes motívumok ereje, még a fizikai erő is úgy érvényesül, mint a forradalom tényezője. Amikor azonban a „dolgok a maguk helyére kerülnek", amikor a rombolást az építéssel kell felcserélni, mindazok, akik nem nőttek fel a maguk feladatához — akár értelmileg, akár erkölcsileg — kényszerűen kitérnek a további előrehaladás elől. Az ilyen deviáns magatartás csupán látszólag jelentéktelen, hiszen minden frakciónak az a fő jellemvonása, hogy gyakorlati ténykedésükben egyesülnek, és közös tömböt hoznak létre a párttal szemben. További közös tulajdonságuk az új erőben való kételkedés, a bírálatnak a bírálgatással való helyettesítése, és nézeteltérések kiváltása a gyakorlati akcióban. Saját destruktív magatartásukat azonban mindig kommunista erénnyé kiáltják ki azzal a magyarázattal, hogy „diszkriminálva", mellőzve vannak, s nem kaptak elégtételt részvételükért a harcban és a szervezetben. Minden újdonság a párt taktikájában, amit az élet és a politikai felxibilitás követel meg, számukra árulást jelent, mert nem vág egybe az ő erkölcsi és intellektuális habitusukkal.

E jelenségek gyökereit nem lehet felfedni az impressziók és a puszta empirikus tények szintjén. A jelenségekre csupán azért mutattunk rá, hogy ösztönzést adjunk a társadalmi gondolatnak a kritikai-történelmi kutatásra és az elméleti megfogalmazásra, hiszen nem átmeneti jelenségek ezek, és nem csupán a forradalom egyes kádereire jellemzők, akikről már volt szó, hanem minden jel szerint számítani kell folyamatos, különböző változékony formában való megjelenésükre is. Mégis, legalább hipotézisek formájában az okokat is jeleznénk, amelyek véleményünk szerint az ilyen típusú deviáns magatartás újratermelődéséhez vezetnek.

Először is, az idők folyamán úgy látszik egy olyan tudat alakult ki, hogy a magántulajdon nemlétének feltételei között a karriernek és a hierarchikus ranglétrán betöltött helynek nem csupán szimbolikus jelentősége van, mert az tényleges elismerését is jelenti az általános eredményekhez való személyes hozzájárulásnak. Ily módon a karrier motívumává válik a tettnek, s ha a karrierről alkotott személyes vízió nem valósul meg, akkor a rezignáció nyomán kialakul a deviáns magatartás. A karrier jelensége magában foglalja a gazdasági státust, a társadalmi preszitzst és az érdemek elismerését.

Másodszor, a fundamentális társadalmi-történelmi problémák megoldásának fázisában a kommunista pártok, és épp így a JKP—JKSZ is a társadalom minden vitális erejének kihasználására törekszik, s így az érdeklődés gyújtópontjából jórészt kirekesztik azokat az erőket, amelyek perszonális téren máris vagy csaknem a végére értek önnön vitális ciklusuknak. E probléma megoldása átkerült az anyagi szatiszfakciók területére, ami azonban nem bizonyult kielégítőnek.

A különválás egyéni motívumai és céljai feltehetőleg egészen különbözőek. Egész biztosan vannak közöttük renegátok, csoportosulók, olyanok, akik nem tudnak alkalmazkodni a forradalom vezetésében bekövetkezett változásokhoz, továbbá olyanok, akik ha helyeslik is a stratégiai célokat, nem helyeslik az egyes részletmegoldásokat, valamint olyanok, akik saját hatóképességüknél fogva már nem tudják követni a folyamatokat, és képtelenek beilleszkedni e folyamatokba. Ezek a motívumok, azt mondhatjuk, átmenetiek és lényegtelenek.

Mutassunk rá végül még egy frakciós jellegű magatartásra. A JKSZ újabb története ugyanis példája annak, hogyan lehet tápot adni a nem megfelelő káderpolitikai módszerekkel, funkciók osztásával és politikai előléptetésekkel a deviáns viselkedésnek saját soraiban.

A frakciós elkülönülések és deviáns magatartásformák példái a párt csúcsvezetőségében csupán a legszembeötlőbb indikátorok, hiszen a rendszer az alacsonyabb szinteken is ugyanaz. Olyan jelenség ez, amelyet alacsonyabb szinten a pártbeli és politikai szóhasználat „csoportosulásként" jelez, de az értelme és irányvétele azonos, és a következményei is hasonlóak, csupán a kártételük foka különböző.

Tapasztalataink szerint a párt fejlődésének különböző szakaszaiban egyesek rendkívüli gyorsasággal emelkednek fel a hierarchikus ranglétrán, előbb a elfoglalt helyük szerint, majd mindjárt utána a funkciók kisajátításával és halmozásával, a politikai előléptetésekkel, ami mint kivételes képességű embereket illeti meg őket. Minthogy állandó támogatást és nagy hatáskört élveznek a fórumok és a bázis kielégítő ellenőrzése nélkül, az ilyen emberek idővel „pótolhatatlanokká" válnak. Eleinte valóban nagy ambicióról tesznek tanúbízonyságot, és következetesen kitartanak a fórumok és általában a párt irányvonala mellett, de később,

úgy látszik, arra a meggyőződésre jutnak, hogy már senki sem tudná helyettesíteni, pótolni őket. Véleményüket, álláspontjaikat, tetteiket senki sem bírálja felül, senki sem fogadja fenntartással. Ennek többféle magyarázata lehet: tevékenységüket senki sem ellenőrzi, alacsonyabb szinten mindenki meg van győződve kivételes rátermettségükről, erényeikről, olyan emberekkel vannak körülvéve, akik poltronok módjára viselkednek stb. Így alakul ki a tudat, hogy az ilyen emberek sajátos értéket képviselnek, hatalmuk pedig független minden fórumtól, a párttól is, mert különleges politikai, intellektuális, államvezetői stb. képességekkel vannak megáldva.

Társadalmilag és tudományosan nehéz bizonyítani a perszonális szinten végbemenő mentális-pszichológiai transzformálódást, de a történelmi tényekre való tekintettel egészen reális az ilyen változások feltételezése. Az ilyen magatartásúak, minthogy különleges emberi értékeket tulajdonítanak önmaguknak, a fórumszerű munkát és a kötelezettségeket béklyónak érzik, mert szerintük az ilyen munka csak a középszerűeknek felel meg. Véleményüket sokféle elem táplálja, nem csupán a „tiszta ész" logikája, de jórészt a politikai opportunitás is. A fórumok általában magukévá teszik javaslataikat és nézeteiket, ritkán mondanak nekik ellent. Pedig a „tudásuk" és a „hozzáértésük" merő feltételezés. Ez azonban csak még inkább növeli hiuságukat, önhittségüket, s kialakul bennük a *különleges önbecsülés* tudata. A „kedvencek" nemcsak a ranglétra alsóbb fokain levőket, nemcsak a bázist ignorálják, hanem a fórumot is, amelyhez tartoznak. Ezért a kollektív munka, a bázis respektálása és korrektivumai nekik objektív tehertételt jelentenek, mert ezek nélkül, az ő elképzelése szerint gyorsabban, hatékonyabban és esszerűbben lehetne intézni az ügyeket. Az egyszerű emberek tudatában az ilyen személyiségek misztériummá, legendává, a képességek kultuszává magasztosulnak. A frakciós harcok hordozói homlokegyenest ellentétesen viselkednek és ténykednek, mint az igazi forradalmárok, akik soha egy pillanatra sem különülnek el saját szociális bázisuktól, és akik soha nem igyekeznek mítoszt teremteni saját személyükből. Ez azt jelenti, hogy a kommunista autoritás sohasem egyes személyek mondva csinált misztikus hatalmából, és nem is a társadalmi és politikai téren folytatott frakciós harcból származik. A kommunisták racionális autoritásának alapját a szociális osztályharc objektív körülményeinek összessége képezi.

Az ilyen alkatú frakciósok ellenben mindenekelőtt misztériummal övezik saját személyiségüket, és a legtöbbször nem is kerülnek reális kapcsolatba a bázissal, hogy esetleg ily módon növeljék a tájékozatlan tömeg érdeklődését önmaguk iránt. Csak amikor úgy látják, hogy a valóságos társadalmi helyzet megérett számukra, akkor lépnek elő saját, a párttól eltérő platformjukkal, sürgősen támogatókat és szövetségeseket keresve maguknak idehaza és külföldön egyaránt. A legnagyobb hatalommal rendelkező társadalmi erőre, a pártra, és annak akkumulált autoritására természetesen csak azért volt szükségük, hogy megfelelő szociális és politikai előrehaladást érjenek el, s hogy tekintélyre, társadalmi presztizsre tegyenek szert, hiszen ezt más úton nem érthették volna el. Ezután rögtön elkülönülnek a párttól, frakcióba lépnek, s a támogatóikat és szövetségeseiket most már a letűnt polgári világ maradványai, a nacionalisták, a soviniszták, a dogmatikus és bürokratikus erők körében találják meg.

És befejezésül: hogy csakugyan frakció mindaz, amiről szóltunk, amit tapasztaltunk, annak sokféle bizonyítéka van. Mindenekelőtt: egyetlen divergens ideológia sem találta meg saját platformját a párton kívül, sem a szocialista konceptus mellőzésével. Továbbá: minden frakciós irányzat, amivel eddig találkozhattunk, minden követelését a párton belül, illetve a párt segítségével igyekezett érvényre juttatni. Látszólag ők is a szocializmus, a kommunista eszmék mellett vannak, mert szükségük van a forradalmi élcsapat tekintélyére, s csak később árulják el igazi szándékaikat, mint ahogy például nem befejezett formájában az ún. tömegmozgalom is felfedte igazi arculatát. Egy-egy válságos időszak számukra az esélyt jelenti, azt a pillanatot jelzi, amikor formálisan is elkülönülnek a párttól.

Minthogy állításainkat hipotézisek formájában fejtettük ki azzal a céllal, hogy ösztönzést nyújtsunk az ilyen irányú kutató munkához, úgy tűnik, legalább két alapvető okra rá kell mutatnunk e jelenségekkel kapcsolatban:

Először is, feltételezhető, hogy módszereinkben és tudatunkban még mindig megtalálhatók a párt tradicionális konceptusának és szervezeti rendjének, s ezzel együtt a sztálinista gondolkodásmódnak a maradványai is, melyek szerint az ilyen kontextusban „kiválasztott" szubjektív tényező a legfőbb mozgatóereje a történelemnek, a tudat kívülről való bevitele pedig a leglényegesebb komponense az általános tudat kialakulásának.

Másodszor, több nemzetiségű struktúránkra való tekintettel az egyes személyek, miután önállósultak saját funkciójukban és „meggyőződtek" saját különleges értékükről, egyúttal nemzeti „hősökké" is válnak, nemzeti szibólumokká lesznek. Bebizonyosodott, hogy az ilyen frakciós csoportok és egyének akkor is számot vetettek ezzel, amikor disszidációba vonultak.

Iványi Károly

Harmincöt év után otthon

Cseh Károly (írói neve Iványi Károly) 1891. november 2-án született Adán. Tanító volt. Munkatársa a Szervezett Munkás c. hetilapnak, írásai jelentek meg a Tovább, a Híd folyóiratokban, a Szabadkán megjelenő Népszava újságnak szerkesztője volt. Részt vett az októberi forradalomban, a Vörös Hadsereg leszerelt őrnagyaként tért haza 1921 augusztusában. A két háború közötti időszakban a munkásmozgalom kiemelkedő pártharcosa, 1945. február 28-án vesztette életét Németországban, az oranienburgi haláltáborban.

Írásaiból árad az emberséges életért harcoló elementáris erő, a pontos, iránytűszerű meghatározás, a céltudatosság. Műbírálataiban is az osztályellentétek felmutatását keresi, kutatja. Ilyen értelemben írja cikkeit, tanulmányait, korrajzait, elbeszéléseit. Buzdít, lázít, leleplez, ismeretterjesztő írásokat közöl.

Cseh Károlynak a Harmincöt év után otthon című írását először a Híd folyóirat jelentette meg.

Ez a korkép valójában élményanyag. Cseh Károly 1913-ban vonult be katonának Adáról, és majd tíz év után érkezik vissza, haza. A távollét egy évtized, de ezt az időt megnyújtja az írás megjelenésének időpontjáig, 1937-ig és valójában így is csak 25 évről van szó, de az író csak 35 év távlatában adhatott átfogó képet a kívülről némileg változott, de a szegénység életében változatlanul fennálló sanyarú életkörülményekről. Az író megérkezett a messzi útról a közelmúltba és a jelenbe, hogy szemléltesse a változatlan életet az akkori gazdasági, művelődési megrekedtséget, a munkanélküliséget, a tűrhetetlen szociális helyzetet, és az olvasónak éreznie kellett a történelmi követelményeket.

Cseh Károly írásait Urbán János gyűjtötte össze és az újvidéki Fórum Könyvkiadó jelenteti meg.

Utazom haza.

Rongyos bácskai kubikosok versest bólongatnak a döcögő vonattal. Valahová délre mennek ezek a kopottarcú, kopottruhájú emberek — szerencsétpróbálni.

Annyi sok csalódás után újra csak új remény. Beszélgetnek.

Elkeseredett panasz, passzív lázadás a beszédjük. Sóvárgás egy jobb, egy szebb, egy emberibb után. De csak sóvárgás és semmi tenni-akarás.

Mikor már Sentát elhagytuk, nem figyelem őket — magamba nézek...

Ezer és ezer régi emlék közé fúródnak gondolataim és ezer meg ezer kérdést ráz fel a nyomában.

Vajjon változott-e, vajjon ment-e valami is előre? Vajjon megcsapta-e az új idők új szele, avagy áll, áll és vár. Várja, hogy lökjék, hogy lódítsák valamerre s aztán majd ő is azt teszi, amit oly sokan mások: semmit.

Vajjon találok-e új embereket új akarással, új életet új fakadással; avagy csak a régieket más ruhákban: a régi halált más koporsóban?

A határnál zakatol a vonat, csak még néhány pillanat s az adai földön leszek, otthon.

Kinézek az ablakon s szőkén megcsillan a Tisza. Itt a nagy kanyar: a sárga part.

Régi gyerekkor: parti fecskék, — síró, csupasz fiókák, — apró, zöld tojáskák... Cseh templom, — kőkecske, — kincsek... János bácsi, az öreg csősz.

Egy mese, amit annyiszor elmesélt az öreg, ha felcsónakáztunk erre s hazulról elcsent pálinkával lekenyereztük őt.

Valamikor ezen a helyen mesélte az öreg. Itt a sárga partnál állott a régi község, csehek laktak benne. Itt, ahol a sok téglatörmelék van, állott a templom. A cseh templom. A nevét már rég nem tudja. Mások se tudják. S ha szemeink sarkából valami tamási mosolyt vett észre, rögtön hozzátette: — Nem hiszitek? Itt van a kőkecske is, aki a templomból vissza-

maradt. Valamikor, még az ő gyermekkorában, egész volt, meg volt a feje is, a szarva is. A hasában meg valami csörgött. E egyszer — miként az öreg mesélte — jöttek Csehországból urak, díszes hintón, nagy kalapáccsal és leütötték a kecske fejét s a nyakán csak úgy ömlött a rengeteg kincs, az arany. Aztán továbbálltak.

A faragott kődarab, valami állatforma, ott hevert valahol a parton. A szántóvető parasztok boronaterhelésnek használták. De a hivatalos följegyzések erről a régi meséről, — amit pedig széltében mesélnek az arrajárók, — különösen a tiszai halászok, semmit sem tudnak.

A hivatalos adatok alapján még a mohácsi vész előtt a községnek nyoma sem volt. A környéken Asszonyfalva nevű hely valamikor a török hódoltság végén keletkezhetett a régi község és nevét a török „hada" szóról kaphatta, amely szigetet jelent. Valószínűleg azért, mert keletről a Tisza, mig nyugatról az Osztrova fogja körül. Bár ez a bara, ma már jelentéktelen árokká zsugorodott össze s csak magas vízálláskor juttat az adai szegényeknek ingyen kosztot: halat, ha sikerül „meglopniok".

1440-ig a község közelében Peszér nevű falu feküdt, amely Brankovics szerb fejedelem kezén volt, de ez később elpusztult.

1694-ben Cernojevics Arzén pátriárka vezetése alatt bejött szerbek telepedtek le s a község Osztrovó nevet kapott, ami ugyancsak szigetet jelent.

1714-ben határőrvidék lett s a temesi bánságnak 1723-ban kiadott térképén, mint Ada — Hatta szerepel.

1736-ban 69 katonát kellett szolgáltatnia s az adót 200 polgáron hajtották be.

1791-ben megszünt határőrvidék lenni s Bácsmegye községévé válik.

Ezeket a hivatalos feljegyzéseket a község határ-részeinek nevei érdekesen dokumentálják. S ha a háborúelőtti hivatalos fórumok több lelkiismeretességgel végezték volna ebben az irányban kutatásaikat, úgy ezeken az elnevezéseken elindulva érdekes fényt deríthettek volna e község, de általában minden bácskai község történelmi multjára, mert a határ egyik szántóföldrészét, Brankovics szerb fejedelem birtokát képző „Peszér" község után „Pecér"-nek, egy másikat „Macedóniá"-nak, egy harmadikat „Budzsák"-nak keresztelték el a régi öregek, ami kétségtelenül a szlávok hagyatéka.

Van viszont a község határában egy gémeskut, amelynek a neve megcáfolja, de legalább is kétségessé teszi a háborúelőtti hivatalos feljegyzések ama adatait, hogy a község a török hódoltság végén keletkezett volna.

Ugyanis az úgynevezett „ugar"-ban áll az a kút, amelyet egyesek szerint „tatárszelói" kútnak, mások viszont „tatárcellai"-nak, mig vannak, akik a „Tatársellő" név helyessége mellett hitelnek.

Az erre vonatkozó mondák megegyeznek abban, hogy a tatárjárás idején már valamelyes település volt ezen a környéken.

De a szlováktelepülés valódisága mellett a község lakóinak még ma is oly nagyszámú idegen eredetű nevei a legfényesebben tanúskodnak — bár viselőik kézzel-lábbal tiltakoznak — szláv származásuk ellen.

De hiába. Ilyen nevek ellen, mint Szpuszenyik, Vreckó, Janacsek, Vojacsek, Dobrotka, Hlavicska, Szincsák, Lipták, stb. stb., hiába minden magyaroskodni-akarás.

Ezek tények. De igen sok Tóth, Horváth és Cseh nevezetű „tőzsgyökeres" magyar név szerepel az adai adófizető polgárok névlajstromán, akiknek ősei kétségtelenül, mint az illető nemzet (cseh, horvát, vagy tót) becsületes tagjai kerültek akár Mária Terézia, akár II. József ideje alatt erre a környékre.

Befutottunk az állomásra. Kiszállok. Ismeretlen emberek nyüzsögnek. Bucsuszkodnak körülöttem s én Ada-szülötte, úgy állok közöttük mint egy jött-ment, akinek semmi köze sincs az egészhez. Most láttam csak mily hosszú idő múlt el gyerekkorom óta, mert a község nyugati felén a régi „Gunaras" helyén egészen új falut találtam. Mikor régen elmentem, alacsony, kis viskók sorakoztak egy uccahosszat végig, s most több hosszú, egyenes, párhuzamos és kereszt-uccákkal átszelt háztömeg fekszik előttem.

Csinos, fehérremeszelt, kékkel „elhúzott" tiszta cserepes házak váltották fel a régi nádas viskókat.

Most egészen más . . . De csak kívül. Belül épp oly alacsony, dohos a „hátulsó ház", ahol a „gazda" és családja lakik, mint akkor, még a háború előtt. Ablakain még ma is — épp úgy, mint akkor — az ucca porával a tüdővész bacillusai járják gyilkos táncukat.

Benyitok az egyik házba. Valakit keresek — egy régi ismerőst. Nincs. Nem ismerik. Tovább megyek. Talán arrébb, talán feljebb. De itt is hiába. És így — ezzel az ürüggyel járom végig a falut. Hol itt, hol ott nézek széjjel.

Ugyanaz a kép mindenütt. Az ember nincs otthon, kint van a piacon — a köpködőn — hátha kapna munkát, mert bár szezon van, mégsincs kereset, csak az, amit a család keres — a gyártól.

Apraja-nagyja gombot „tűz", lyukat varr, gummit vág, bádogot présel, csatot gyárt, foggantyúkat politúroz, esernyőt állít össze. S ki tudná elsorolni, még mit, mit nem. Így játszák ki a gyárak a különféle munkásvédelmi és munkabér törvényeket, no meg a forgalmi és adóelőírásokat. Mert Adán van vagy 15 gyárüzem. Apró nyolc-tizenhatéves gyerekek, lányok, totyogó vénasszonyok és emberek saját odúikban napi 14—16 órákat dolgoznak 5—15 dinár keresetért. Bent a gyárban minden rendben, a törvény szerint, de aztán otthon — a „ziccen"? Ide nézne csak egy finánc, vagy az Inspekcija Rada, akkor alkothatna csak magának képet a gyermek-munkáról, a munkaidőről, a törvényekről, rendeletekről.

Továbbmegyek. Utam a régi vásártér mellett visz. Nem a régi már. Eltüntek a játszó gyerekek, fabódék, a gyep, a legelő, libafalkák, s házak, valódi cseréppel fedett lakóházak emelkednek a helyükön hosszú, végeláthatatlan sorban. Elől az állomás mellett magas fordított „úri" házak tarkulnak a hatalmas porták helyén: dobrovolyac-házak. Mig tovább, keletre minden átmenet nélkül apró, vertfalú kis „parasztviskók" szimplacserép tetői tanúskodnak arról, hogy gazdáikra bizony nehéz teherként súlyosodott a modern építkezési rendelet, amely megtiltotta a nádtetők használatát. Magyar szegények magaépítette fecskefészkei ezek, amelyek a maroknyi porták egyik szegletében szerényen meghúzódva egykor, egy jobb utókorban hangos hirdetői lesznek annak, hogy valamikor valami cél, valami mesterkélt ok miatt igaztalanul tettek különbséget szegény és szegény, ember és ember között.

Egy új negyedbe érek. Hivatalosan „Szenyák", de különben csak „Pernyés" a neve, míg a polgári irónia „Liliom"-völgynek emlegeti azért, mert az ittlakóknak még arra sem jut, hogy az esketéssel járó polgári és egyházi illetékeket leróva, törvényes formák között szülhessenek katonákat, munkásokat, hanem csak úgy, a maguk módján „összeállva" teljesítik az emberiséggel szembeni természetes kötelességüket: a szaporodást.

Régen — gyermekkoromban — békatanya volt ez a Szenyák, gödör, árok, pocsolya. Ma az új „honfoglaló" magyar szegények piciny viskói huzódnak meg remegve rajta s ablakoknak csúfolt, sárbatapasztott üvegtábláik sanda pislogással kémlelgetik a napsütéses nyári ég gomolygó felhőit, vagy az őszi borulás szürke szemfedelét, hogy melyik pillanatban áztatja majd vakondtúráshoz hasonló földhalmazzá őket.

Hogy ezekben a viskókban milyen az élet, a szociális egészségügyi állapot, ahhoz — külsejük után ítélve — nem kell egyéb magyarázat. Igazi nyomortanyák ezek, ahol az éhségen és rongyosságon kívül még a tüdővész, a skrofli és a gyermekhalandóság rekordot döntő százalékai versenyeznek az első helyért.

Pedig Ada nem szegény község. Mintegy 27.000 kt. hold földjén kb. 13.000 lélek él. Átlag két holdnyi termőföldre jutna két lakós.

A birtokviszonyok teljesen azonosak a Vajdaság magyarlakta területeinek hasonló viszonyaival s csak mint kirívó jelenséget említem meg, hogy 500 holdas agrármaximum talán egy sincs a községben, 100—300 holdas gazdák száma sem haladja meg a huszat, mig az 50—100 holdas birtokok száz körül mozognak. A teljesen nincstelenek, a létminimumon aluliak száma pedig 8000 felé jár.

Ipara régi keletű. Már 1815-ben fennállottak Adán a kovácsok, lakatosok, kerékgyártók, asztalosok és kötélgyártók céhei s ma is mintegy tizenöt nagyipari üzem dolgozik, ahol 1200—2000 munkás talál állandó foglalkozást a fentebb leírt módok szerint. Emellett még kisipar, különösen a vásározó cipészek, szabók, papucsosok küzködnek nagy számban a mindennapi kenyérért.

Mint megemlíthető háziipar, a kosárfonás jöhet számításba, amely néhány családnak a téli szezónra nyújthat szűkös megélhetést. Ennek a háziiparnak a napjai azonban már régen meg vannak számlálva, mert ma a paradicsomszállításnál mellőzik a kosarakat és éppen úgy, mint a szilvát, szőllőt és más gyümölcsöt faládákba csomagolják. Igy azután a multévi 10—12 dináros darabár helyett 4—6 dináros árért kelnek el a kosarak.

A gazdasági helyzet fotográfiája hiányos lenne, ha nem tennék említést a közelmultban történt három bank bukásáról, amely a község polgárságát, különösen a kispolgárságot, a kisparasztot s a kisiparost létalapjaiban támadta meg. Ezek a bukások mintegy 15 millió dinár veszteséget jelentettek, mely összegnek tekintélyes részét kisemberek betétei képezték, félretett házikóra-, szerszámokra- s aggkori létminimumra valók, úgyhogy az áldozatok közül ma nem egy szerencsétlen jár kilincsről-kilincsre napi alamizsnáért.

Ilyen gazdasági struktúra mellett a kulturális viszonyok sem megfelelők.

Az elemi-, az alsófokú földmíves- és az egyosztályú polgári iskolán kívül, mely az 1937 őszén nyílt meg s csak fokozatosan fog bővülni — más kultúrintézmény szinte említést sem érdemel.

Van ugyan egy ötvenéves Iparos Olvasó Egyesület, amelynek alapszabályilag elíőrt kötelessége lenne a magyar kultúra ápolása, de ennek a kötelességének évi egy-két színelőadás jobb-rosszabb megrendezésével eleget is vélt tenni, bár a vezetőség és a tagok soraiban nem egy intellektuel foglal helyet.

Ami ennek az egyesületnek egyedüli kultúrérdemét illeti, az a könyvtár, amely hozzávetőlegesen 2000 kötetet számlál. Ezek a könyvek állandó használatban vannak ugyan, de az egyesület vezetőségét mulasztás terheli, hogy nem neveli tagjait a komoly társadalmi és tudományos könyvek olvasására egyrészt, másrészt pedig, hogy a könyvek kiválasztásánál nem az új idők új szellemét érvényesíti s így a könyvtár mindig csak az események után kulloghat.

A Gazdakör helyiségében mindössze három ujságot találtam.

A kaszinó osztályintézmény. Csak jól megválasztott tagjai részére nyujt kártyát, dominót és esetleg sakkot s egy-két ujságot.

A Keresztény Ifjak egyesülete még sokkal fiatalabb, sem hogy tőle valami komolyabb kultùrtevékenység elvárható volna.

Az egész kulturális munka, amelyet az errehivatottak Adán elvégeznek azt, hogy részt vesznek, illetve jegyet vesznek egy-két műkedvelő előadásra, amit az Iparos Olvasó Egylet, vagy valamelyik nőegylet, esetleg a két sportklub saját anyagi helyzetének javítása érdekében megrendez és itt a konvencionális tapsaikat leadják.

A még létező néhány kisebbségi tanító távol áll a tömegektől. Magyarságuk dacára — úgy látszik — nem éreznek semmi érdekközösséget vele s így nem is ismerhetik lelkét, szellemi szükségleteit. De nem is tartják magyarságukból eredő kötelességnek kisebbségi sorstestvéreik kulturális s ezzel egyidejűleg gazdasági feljavulásának előmozdítását.

Ezzel ellentétben a szerbség egyrészt, mint államalkotó többség, másrészt, mint gazdaságilag erősebb tömeg sokkal előnyösebb helyzetben van. A „Srpska Pravoslavna Čitaonica", amely még az impérium-változás előtt fennállott, mint kisebbségi intézmény végezte feladatát most is, épp úgy, mint azelőtt, hivatása magaslatán áll.

Az intézmény, amely a szerb tömegek kulturális szükségleteit lemérte és fontosságát felismerte, ennek szolgálatába állítja minden rendelkezésre álló intellektuális erőit. Az eredmény természetesen nem is marad el.

Mint kulturális intézményt kell megemlítenem a földmunkások adai szervezett csoportját is.

Ezt a gazdasági alakulatot egyszerű, alig néhány elemit végzett földmunkások vezetik, akik felismerték a tudás szükségességét. Az elmúlt télen több komolytárgyú szabadelőadást rendeztek, amely egyedülálló Ada közelmúltjának kultúrnaplójában.

A község vallási tagoltsága egyszerű. A magyarság katolikus, a szerbség meg természetesen a pravoszláv egyház kötelékébe tartozik.

A szerbség vallásossága nem mély s inkább csak a múlt nacionális tradiciói kötik egyházához. Ezzel ellentétben a magyarságot a szinte túlhajtott vallási rajongás jellemzi. Ennek a vallásosságnak azonban még sincs meg az az erkölcsi életet irányító hatása, amit a külső jelekből joggal következtethetnénk, mert például az adai magyar anyákat és apákat mi sem tartja vissza az egyke következtes kultiválásától.

Szektákról szó sincs Adán. Vannak ugyan egynéhányan, akik otthagyták a katolikus egyházat, de ezt inkább csak személyi okokból tették és nincs általános jellege. Rendszerint az egyházi adó kivetése körül merülnek fel ezek az ellentétek és ilyenkor a kilépő adai legtöbbször az ókatolikusok csekélyszámú táborába megy át. A nazarénusok inkább a szerbség közül verbuválják tagjaikat.

A zsidóság itt is — a mostani fasiszta kilengések következményekép — a cionizmus gyenge karjaiba menekül.

Ami az adai magyarság politikai fajsúlyát illeti, az bizony nagyon gyenge. Az adai magyar választópolgár sajnos még mindig a háborúelőtti eszem-iszomos politika iskolájának neveltje s mint ilyen a politikai hovatartozandóság fogalmaival nincs tisztában. Ezért azután a különböző demagógoskodó pártkortesek szavazógépévé válik.

Szomoru kép. Egy tizenháromezer lakosú bácskai község 35 éves jámbor vegetálása ez, amelyre a legveszedelmesebb optimizmus sem mondhat mást, mint amit Berzsenyi Dániel, a költő mond: „Multadban nincs öröm, jövődben nincs remény".

szemle

Csula Mária

Dr. Vladan Četković könyve a technokratizmusról és annak eszmei megnyilvánulásáról

Dr Vladan Četković: Tehnokratska ideologija — Kiadó: Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka — Beograd, 278 oldal.

Tartalom

Svet tehnokratije: 1. Izvori socijalnih promena, 2. Uslovi nastanka tehnokratije, 3. Tehnički progres i tehnokratija, 4. Osobine tehnokratije — Tehnokratske strukture i klasni oblici: 1. Preobražaj birokratske u tehnokratsku organizaciju, 2. Moderna tehnologija i priroda socijalnih suprotnosti, 3. Novi oblici eksplcatacije i klasna borba — Primena nauke — Mera društvenosti: 1. O jedinstvu nauke, obrazovanja i proizvodnje, 2. društveni karakter naučnog rada, 3. Naučna proizvodnja — nova svest radničke klase — Socijalne posledice naučnotehničke revolucije: 1. Konkretna primena nauke — otuđenje ili razotuđenje 2. Iluzije o „novom tehnološkom svetu", 3. Privid tehnokratske svesti — Koreni tehnokratije: 1. Nove društvene funkcije i ovlaščenja, 2. Društvena moć tehnokratije, 3. Upravljanje, nadzor i autoritet, 4. Protivrečan karakter društvenog rada — Tehnokratija u samoupravljanju: 1. Između državnog i samoupravnog organizovanja, 2. Naučna politika, 3. Stručno-tehnički kadar u modernoj proizvodnji 4. Obrazovna i kvalifikaciona struktura rukovodećeg i stručno-tehničkog kadra, 5. Tehničkc-tehnološke promene i opštepolitičko predstavljanje — Privredna tehnokratija: 1. Novi vid hijerarhijskih odnosa, 2. Direktor: negacija i afirmacija samoupravljanja, 3. Preobražaj organizatora proizvodnje, 4. Prevladavanje grupne vlasti — Politička tehnokratija: 1. Političko društvo i nove socijalne snage, 2. Elitistički koncept društva — Od radnika ka udruženom proizvođacu: 1. Humanizacija prirode i naturalizacija čoveka, 2. Prevazilaženje klasnih obeležja rada, 3. Suština bića radničke klase, — Naučna proizvodnja — Proizvodna nauka: 1. Različita shvatanja o društvenom progresu, 2. Jedinstvc ekonomije, nauke i politike, 3. Čovek, nauka — tehnika i društveni odnosi, 4. Nov položaj visokog školstva i naučnog rada, 5. Putevi reorganizacije — Tehnokratija — Ideologija i pokret.

Dr Vladan Četković a technokrácia problémáival több éven keresztül foglalkozott. Különös figyelmet fordított a technokrácia tanulmányozására az önigazgatású szocialista társadalomban. Úgy elemzi ezt, mint az átmeneti időszak sajátságos jelenségét.

A szerző a technokrácia elemzésekor visszatér a kiindulóponthoz, alapjánál kezdi az elemzést. Több fejezetben tárgyalja e társadalmi jelenséget a következő címek alatt: a technokratizmus világa, technokrata struktúrák és osztályjellegek, a tudomány alkalmazása — — a társadalmiság mércéje, a tudományos-technikai forradalom szociális következményei, a technokrácia gyökerei, technokrácia az önigazgatásban, gazdasági technokrácia, politikai technokrácia, a munkástól a társastermelőig, tudományos termelés — termelő tudomány, a technokrácia, mint ideológia és mozgalom.

A szerző szem előtt tartja a technokrácia összetett, bonyolult szerkezetét. Több szemszögből elemzi e társadalmi jelenséget, míg végül rámutat jellegzetességeire és szükségszerűségeire is. Elemzését a termelés, termelőerők és termelési viszonyok tanulmányozásával kezdi. A termelőerők és a termelési viszonyok fejlődését, kölcsönös egymásrahatásukat, annak következményét elemzi a burzsoá társadalmi rendszerben és a szocializmusban.

Meghatározza a technokrácia „születésének" idejét és feltételeit: a technokrácia a termelőerők és termelési viszonyok azon fokán jelentkezett, amikor az ipar gyors fejlődésnek indult, amikor a termelésben az új technikát és technológiát alkalmazzák. Már az első technikai vívmányok és találmányok behatolnak a termelésbe és a társadalmi életbe. Ilyen körülmények között az emberek közötti viszonyok a termelésben lényegesen megváltoznak.

Foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy a technokrácia lényegében azonos-e a bürokráciával?

Jelentős a különbség a technokrácia és a bürokrácia lényege között. A bürokrácia az időszerű tudományos-technikai haladás feltételei között „konzervatív" erő, amely arra törekszik, hogy a termelés és a munkaszervezés meglevő formáit megtartsa. A bürokrácia kifejezője és egyben következménye a centralisztikus igazgatásnak.

A technokrácia más jellegű. Társadalmi gyökerei az olyan termelési viszonyokban és folyamatokban vannak jelen, amelyek felkészülnek a modern technikai vívmányok fejlesztésére és alkalmazására. A technokrácia a fejlett ipar időszakában jelentősen különbözik a bürokráciától, azonban a tudományos-technikai forradalom időszakában, amikor a technika szoros összeköttetésben áll a politikával, jelentős társadalmi-gazdasági funkciók végzésével lényegében modern bürokráciává válik.

Elemezve a kapitalista társadalom különböző fejlődési szakaszait és társadalmi viszonyait rámutat arra a helyzetre, amely lehetővé teszi a technokrata és bürokrata erők megjelenését: akkor ütik fel fejüket, amikor a technikai és a technológiai folyamatok a termelésben nincsenek összhangban a társadalmi viszonyokkal.

A tudományos-technikai forradalom jelentőségét és szociális következményét elemezve eloszlat egy téves véleményt a tudománnyal kapcsolatban. Idézem: „Nem dialektikus, történelmileg hamis alkalmazása az önmagát bizonyító igazságnak, hogy „a tudomány termelőerővé vált". Leszűkíti a világban uralkodó valódi viszonyok tudományos elemzését, de különösen egyes társadalmi-gazdasági rendszerekben. Mindez egy téves képet nyújt „a tudományos technológiai forradalom" mindenhatóságáról, erejéről. E mozgalom egyes országokban jelentős tényezője lehet a munkaszervezésben, a termelésben, a termelékenység korszerűsítésében, a művelődésben, a technikai és technológiai műveltségben valamint a munkásosztály öntudatában beálló változásoknak; azonban, ha nem vizsgálják ki e mozgalom objektív irányadó tényezőjét, társadalmi feltételezettségét és világviszonylati következményeit, akkor ez a kapitalista osztály, az etatista, bürokrata és technokrata csoportok valamint egyének eszmei fegyverévé és hordozójává válik." (106. oldal)

Nagy figyelemmel, részletesen elemzi az önigazgatást, fejlődési lehetőségeit, hozzájárulását a gazdaság fejlődéséhez, de ugyanakkor szem előtt tartja az eddigi fejlődésben megnyilvánult negatívumait, mulasztásait is.

A világ haladó emberiségének célja a természet és a társadalom káros erőinek legyőzése. Az emberiség ez irányú évszázados harcában az önigazgatás és a szocailista demokrácia megnyilvánulásai a termelésben jelezik e cél első sikereit. Az önigazgatás és a szocialista demokrácia fejlesztése a termelésben jelenti egyúttal a „teljes ember" érvényesülését.

Az önigazgatás egy összetett, bonyolult társadalmi viszony, amelyben gazdasági-termelési, technikai-technológiai, társadalmi-politikai és szociális jellegek összpontosulnak.

A termelés eredményes igazgatása és irányítása a szakemberektől függ, képességeiktől, tapasztalataiktól.

A tudomány és a szakemberek képezik a döntő tényezőt a termelés korszerűsítésében és a termelékenység növelésében. A termelés mai szintje és a technológia olyan szakembereket követel, akik képesek a termelés nívóját felemelni, a gazdaságot konkurrenssé tenni a világpiacon. A legfontosabb határozatokat, döntéseket a vállalat életében az önigazgatási szervek hozzák. Az önigazgatás ilyen jellegű összetétele és hatásköre magával hozza a szükségszerűséget, hogy szerveiben az üzemrészleg és gazdasági egység szakemberei, adminisztratív és vezető személyek vegyenek részt. Ilyen körülmények között azonban gyakran „elvész" az önigazgatás. A határozatok és a döntések nem a munkások érdekeit képviselik. Az ilyen jelenség azután az önigazgatási és termelési viszonyok, de az egész termelés deformálásához is vezet.

Ha a munkások, a közvetlen termelők nem vesznek részt a gazdasági és társadalmi élet igazgatásában, irányításában és ellenőrzésében, akkor passzív szemlélőkké válnak, akik teljes érdektelenséget tanúsítanak a társadalmi fejlődéssel szemben.

Dr. Vladan Ćetković szerint önigazgatású rendszerünk mulasztásának róható fel az a tény is, hogy gazdaságunk legnagyobb része idegen szabadalom és technológiai program vásárlására szorul. Erre azért kerül sor, mert az önigazgatás még nem terjedt ki a társadalmi munka minden területére, minden társadalmi, gazdasági, politikai, szociális, tudományos és kulturális intézményre. Társadalmunkban jelen van egy negatív tényező is: „. . . ahelyett, hogy erősítenénk saját anyagi erőinket és potenciális lehetőségeinket, megengedjük néha hogy eszközeink, tudományos-technikai, technológiai, gazdasági és más lehetőségeink terv és ellenőrzés nélkül használódjanak vagy más országba folyjanak át". (140. oldal). A fejlett önigazgatási viszonyok között ennek a jelenségnek meg kell szűnnie. Kedvezőbb feltételeket kell teremteni, hogy a tudományt és a tudományos vívmányokat a társadalmi munka minden területén alkalmazzák. Az önigazgatás fejlődésével a tudomány közvetle-

nebbül és adekvátabban fog a társult munkába integrálódni. A technokrácia a társult munka olyan szociális-gazdasági alapjából nő ki, amelyben a termelő munka szervezett, irányított és összeköttetésben áll más társadalmi aktivitásokkal.

„A technokrácia az ipari társadalom terméke, amely képes az időszerű tudományos-technikai vívmányok alkalmazására, a meglevő tőke és az anyagi termelő erők forradalmasítására. Felmerül az a kérdés, vajon elérte-e már szocialista társadalmunk az ipari fejlődésnek, a tudományos-technikai és kulturális fejlettségnek azt a fokát, mely lehetővé teszi számára az állandó újításokat a termelésben az időszerű tudományos eredmények alapján. Mindebből kifolyólag felvetődik a kérdés, hogy a technokrácia jellegzetessége-e az önigazgatású szocialista társadalom termelő erőinek és társadalmi viszonyainak, vagy csak embriós képződménye, amely a többi már „beépített" társadalmi erővel együtt jelentkezik a termelési viszonyok rendszerében." (131. oldal).

A technokrácia társadalmunk korábbi fejlődési szakaszában a bürokráciával együtt jelentkezik, amelyet mindinkább kiszorít a társadalmi élet minden területéről, különösképpen a termelésből. A bürokrácia hatásköre „klasszikus funkciójára", az adminisztratív munkára korlátozódik.

A tudomány, a tudományos eredmények, a technika és a technológia alkalmazásának folyamatában jelen vannak a feltételek az anyagi termelő erők és a termelési viszonyok fejlődésére, de ugyanakkor megvannak az objektív feltételek egy társadalmi csoport önállósulására, amely kihasználja ezt a lehetőséget társadalmi helyzete állandó javítására. Végül pedig társadalmi-gazdasági helyzete alapján társadalomfeletti erőnek igyekszik feltüntetni magát. Ebben az esetben a technokrácia negatív jelenséggé válik.

„Az önigazgatás és a szocialista demokrácia lényege abban áll, hogy megszüntessék azokat az ellentéteket, amelyek már jelen vannak és amelyek még csak képződnek a társadalmi munkán belül" (230. oldal).

„Az önigazgatás annyiban válik valójában vezető erővé — amely felszabadul a bürokrata erők nyomása alól és biztosítja a társadalmi-gazdasági és ideológiai-politikai viszonyokat az önigazgatású társadalomban — amennyiben biztosítja a gazdasági és tudományos-technikai igazgatását a dolgoknak a társult munka terén és a termelő erők valamint a társadalmi munka termelékenységének hatékonyabb fejlődését" (233. oldal).

Rehák László

Miloš Nikolić önigazgatás-szociológiai könyvéről

Miloš Nikolić: *A munkásönigazgatás eszméjének fejlődése* — 1. Az önigazgatás elméletben és gyakorlatban kiadványok sorozata. Nagy József fordítása. Munkásegyetem, Szabadka, 1974. 200 oldal.

Tartalom:

Bevezető — Marx, Engels és a munkásönigazgatás: Marx felfogása a proletariátus forradalmi öntevékenységéről. Marx és Engels államkritikája. Marx és Engels nézetei a szocialista forradalom céljairól. Marx és Engels viszonya a Párizsi Kommünhöz. — *Proudhon, Bakunyin és az anarchisták a munkásönigazgatásról:* Pierre Joseph Proudhon. Michail Bakunyin. Az állam anarchista bírálata. Az anarchista szabadságfelfogás. Az önigazgatás anarchista koncepciója. Az anarchista önbírálat. Hogyan értékeljük az anarchizmust. — *A II. Internacionálé és a munkásönigazgatás:* A II. Internacionálé legfőbb vonásai. Engels viszonyulása a II. Internacionáléhoz. A II. Internacionálé marxizmusának szociális és elméleti gyökerei. Engels filozófiai nézeteinek hatása a II. Internacionálé marxizmusára. Az állam értelmezése. — *Anarcho-szindikalizmus, ipari unionizmus és guild szocializmus:* Az anarcho-szindikalizmus. Az ipari unionizmus. A guild szocializmus. — *Lenin, az orosz forradalmak és a proletariátus forradalmi öntevékenysége:* Lenin eszméi és eszméinek alapvető ellentmondása. A forradalmat megelőző időszak. Az 1905-ös év, és Lenin felfogásának módosulása. A februári és az októberi forradalom. Az „Állam és a forradalom", és a szovjet állam. A munkások részvétele a gazdaság irányításában. „Munkás-oppozíció". Lenin végső harca a bürokratizmussal. — *A forradalmi események Nyugat-Európában az Első Világháború után és a munkásönigazgatás:* A munkásellenőrzési és önkormányzati mozgalom főbb okai és tényezői. A munkásönigazgatási mozgalom két szakasza. A munkástanácsok és más munkásönkormányzati formák hatása a forradalmi stratégia alapvető kérdéseire. A Kommunista Internacionálé és a munkásönkormányzat fejlődése Nyugaton. A mozgalom fejlődése Németországban. A mozgalom fejlődése Olaszországban. A munkásbiztosok fejlődése Angliában. — *Az idézett irodalmi művek jegyzéke.*

Miloš Nikolić könyve 1973. második felében jelent meg szerbhorvát nyelven[1], magyar kiadása Nagy József fordításában ez év decemberében már nyomdai megmunkálásban volt. A könyv kétségtelenül jelentős értéket képvisel, noha nem is egy fogyatékossága szembetűnő.

A könyv ilyen alakjában való megjelentetését az az eszmei nevelőmunka sürgette, amelyet a szabadkai Munkásegyetem szervez a JKSZ X. kongresszusát megelőző időszakban. Így a kiadó valójában a szerző előadássorozatának kéziratát jelentette meg, elsősorban mint saját belső használatra szánt kiadványt. Ezen a kéziraton Miloš Nikolić még dolgozik, és valószínűleg véglegesnek tekintett kézirata nem tartalmazza majd a most megjelent kiadvány igencsak vitatható következtetéseit és a nem eléggé végigondolt megállapítások többségét.

A munkásönigazgatás eszméjének jelentkezését és fejlődését Miloš Nikolić — a marxizmus szerteágazó problémáit élénken követő kutató[2] — elmélyülten tanulmányozza már éveken át. A szerző a kutatók aránylag fiatalabb korosztályához tartozik, akik a szocialista mozgalom eszmei síkon jelentkező megnyilatkozásait az önigazgatás gyakorlati megvalósulásával szoros kapcsolatban vizsgálják. Eddigi ilyen irányú munkásságának két jelentős eredményére hívjuk fel a figyelmet. Az egyik a Szarajevóban megjelenő Marksističke sveske című folyóirat 1972 évi 3. számában megjelent bibliográfia, amely az önigazgatásra vonatkozó alapvető irodalmat mutatja be[3]. A másik eredmény egy háromkötetes nagyszabású szöveggyűjtemény a belgrádi Komunist kiadásában[4], amely szöveggyűjtemény mintegy 1900 oldalon megbízható tájékoztatást nyújt a nemzetközi munkásmozgalom klasszikusai, a két világháború közötti írók és a jelenkori marxista közírók és tudósok fontosabb álláspontjairól és érveléseiről.

Nikolić a munkásönigazgatás eszméjének jelentkezését a szocializmus eszméinek jelentkezésében, annak kezdetleges utópista alakjában való jelentkezésében keresi, és meg is leli. De ezt megelőzően helyesen jár el, amikor könyve első részét a tudományos szocializmus megalapítói álláspontjainak szenteli, és munkásságukon keresztül vizsgálja a tudományos szocializmus álláspontjait és meglátásait a munkásönigazgatással kapcsolatban.

A szerző előrebocsájtja, hogy „Marx és Engels keveset beszéltek egyenes értelemben az önigazgatásról, az önigazgatás különböző formáiról", de ennek ellenére „az önigazgatás elmélete (vagyis az önigazgatás elméleti koncepciója, beleépülve az osztálytársadalmak osztályok nélküli társadalommá való forradalmi átalakításának elméletébe) Marx és Engels tanítására alapozódik". (13. oldal.)

Marx és Engels lényeges elméleti megállapításai, amelyek a munkásönigazgatásra döntőek, a szerző utalásai szerint, négy alapvető tételen nyugszik. Az első tétel, a proletariátus forradalmi öntevékenységéből indul ki („a munkásosztály felszabadítása csak magának a munkásosztálynak a műve lehet", az I. internacionálé szervezeti szabályzatának közismert bevezető mondata), a második tétel Marx és Engels tanítása az államról és az állam elhalásáról, a harmadik az új társadalomról alkotott elképzelés, aminek megvalósítása a munkásmozgalom célja és végül a munkásmozgalom tapasztalatainak, elsősorban a párizsi kommün tapasztalatainak összegezése.

A szerző az önigazgatást a lehető legtágabb vonatkozásában értelmezi, majdhogynem azonosítja az elidegenedés feloldásával, ami végső következményében oda is vezet. Saját társadalmi helyzetünk és gyakorlatunk mégis két szempontból szükségessé tette és teszi, hogy súlypontozottabban értelmezzük az önigazgatást.

Először is számunkra az önigazgatás folyamat, amelyet a társadalmi viszonyok és következményei szempontjából el kell mélyíteni, melynek történelmileg még a kezdetén vagyunk, és ezért a végső cél a fejlett önigazgatás következménye, a munka felszabadítása, a teljes dezallineáció, a társult munka társadalma — egyenlő a jövő társadalma, a kommunista társadalmi rend megvalósításával.

A másik szempont az önigazgatás lényegének, az önigazgató termelési viszonyok kialakulásának hangsúlyozása.

A termelési viszonyok hangsúlyozása, noha sohasem feledkezhetünk meg arról, hogy az önigazgatás átfogó társadalmi viszony (a platform indokoltan "szocialista önigazgatói ideológiáról" is beszél), mégis a termelési viszonyok lényegesek, és ezen belül a munkásosztály részéről a társadalmi újratermelés feletti uralom megszerzése. Ez annál is inkább lényegesebb, mert nemcsak a kapitalista világban van rá példa, hogy a munkásosztálynak a termelés folyamatában való részvétellel megkísérlik csorbítani az osztályharc forradalmi élét, hanem példa volt rá nálunk is, hogy az önigazgatás a termelők döntéshozatalának általános szinten való megrekesztése (egyes szociológusok szerint, mint Veljko Rus, Janez Jerovšek, Bogdan Kavdžić[5] „középszinten való tartása") erősítette a technokrata-bürokratikus monopóliumot.

Hangvételünket példázva, idézzük a platform néhány kitételét (második rész, I/1, és I/2.)[6]

„A szocialista önigazgatás mint az uralkodó termelési viszonyok érvényesülése nélkül fennáll a bürokrácia, technokrácia, liberalizmus, nacionalizmus és az adminisztratív szocializmusra való visszatérés reális veszélye.

Az alkotmányfüggelékek ezen a téren eszmei szempontból is haladást jelentenek. Az önigazgatáson — mint a társadalmi gyakorlat célján kívül erőteljesen kidomborítják a társult munka (a munka társított folyamatának) lényegét. Ezáltal nagyobb mértékben hangsúlyozzák az önigazgatás lényegét és megerősítik az önigazgatással való visszaélés elé emelt gátat. Az „önigazgatást" ugyanis olyan szervezeti formákban vezették be, és olyan utakon, amelyek a hatalom technokrata és bürokrata monopóliumát erősítették, ami szöges ellentétben áll a kötelező alapvető szocialista fejlődési folyamattal. Ezzel a munkásönigazgatást leértékelték, és a vállalat általános politikájára vonatkozó „véleménynyilvánításra" fokozták le.

Atársadalmi tulajdonban levő termelőeszközök alapján végzett munkatársítás kifejezi az önigazgatás lényegét, és meghatározza, hogy társadalmunk milyen alapon igyekszik szervezkedni. Természetesen a társítási folyamatnak még csak a kezdetén vagyunk, és a munkának a „társítása" még nem elegendő.

Györe Kornél

Egy könyv a városok fejlődéséről, hanyatlásáról és jövőjéről

Eliel Saarinen: Gradovi — njihov razvitak, njihovo propadanje, njihova budućnost — „Svjetlost" Izdavačko preduzeće. Sarajevo 1972. 324 p.

Tartalom

Uvod — Sociološki problem — Fizički problem — Principi izgradnje grada. Ekspresija, korelacija, organski poredak — Arhitektonski momenat — Opšti pregled. — *Glava prva: Prošlost* — 1. Srednjevekovni grad — Srednjevekovni sanitarni zahtevi — Srednjevekovna vrsta ulica — Srednjevekovni koncept dizajna — Shvatanje prostora — Smisao za korelaciju — Patina vremena — Srednjevekovni grad i priroda — Srednjevekovna arhitektonska atmosfera — 2. Opadanje i propadanje gradova — Oblik umjetnosti „sjemena" — Opadanje oblika ekspresije — Propadanje oblika korelacije — Imitacija i irelacija — Stilska epizoda — Zemljište: Društveni uslovi — Industrija — Interkomunikacija i društvene promene — U pravcu materijalističkog stava shvatanja — Gubljenje ukusa — Planiranje gradova — Arhitekta — 3. Građevinska rehabilitacija — Nastavak formalizma — Oživotvorenje neformalizma — Hausman protiv Zite-a — Formalizam protiv neformalizma — *Glava druga: U pravcu budućnosti* — 4. Problemi današnjice — Urbane bolesti i lijekovi — Pravac decentralizacije — Sjmeštaj čovjeka i njegovog rada — Ekonomski i pravni obziri — Pravac novog oblika poretka — Nužna pročišćavanja — Opsežno i razumno planiranje 5. Koncentracija — Obavezna koncentracija — Špekulativna koncentracija — Vertikalna koncentracija — Kulturna koncentracija — 6. Organska decentralizacija — Fizički momenat — Hemijski momenat — Svijetao primer: Njujork — Vizionarstvo — Nedostatak vizionarstva — Slobodna područja i decentralizacija — Saobraćaj i decentralizacija — Kratak pregled — 7. Ocjena vrijednosti — Stabilizacija vrijednosti — zdrava gradilišta — Korelacija zdravih gradilišta — Gipkost, fleksibilnost planiranja. Zaštita vrednosti — Društveno-ekonomski aspekti — Tehnički prilaz — Pokusne šeme — Prenošenje vlasničkih prava — Problemi zemljišta — Zemljišta zajednice — Zajednička kontrola i cijena zemljišta — Svijetao primer: Čikago. 8. Uloga zakonodavstava — Obavezno planiranje — Proširena jurizdikcija — Kontrola cijena zemljišta. Proširenje zakona osuđivanja — Zakonodavstvo i prenos zemljišta — Zakonodavstvo i zaštićene oblasti — Kontrola dizajna građenja — 9. Gradsko stanovništvo — Nehaj stanovništva — Oskudnost vaspitanja — Oskudica u gradskim dizajnerima — *Epilog: Dizajn grada* — Dizajn grada uopšte — Pogrešno shvatanje planiranja gradova — Praktični momenat — Dizajn i njegovo izvođenje — Vaspitni momenat — Primjena dizajna grada — Ábrák jegyzéke. Tartalomjegyzék.

A fenti részletes tartalomjegyzék csak nagy vonalakban érzékelteti E. Saarinen könyvének sokoldalúságát, kutatási módszereinek újszerűségét, nézőpontjainak sokrétűségét. E gondolatokban páratlanul gazdag, ötletdús, mélységesen humánus hangvételű, a laikus számára is érthető nyelven megírt könyv hazai megjelenése évtizedeket késett ugyan, azonban a kitűnő finn építész érett, időálló megállapításai, gondolatai, iránymutató tételei ma is rendkívül termékenyítő hatással lehetnek minden téren, ahol a városok rendezésével és fejlesztésével foglalkoznak. Sajnos, a jugoszláv—amerikai kulturális egyezmény programjának keretében megjelentetett könyv üzletekben nem kapható, csak az érdekelt igazgatási szervek és kulturális intézmények kapták meg ingyenesen. Így a városlakó nagyközönség csak közvetett úton szerezheti meg.

A finn városépítészet már a századfordulón igen előkelő és megbecsült helyet vívott ki magának. Az architektúra világviszonylatban is magas szintű felvirágzásának többek között egy nagyon lényeges történelmi jellegű oka is van. Nevezetesen a finn az egyetlen európai nemzet, amelynek nem voltak saját királyai, sem főúri rendje. Ennek a monarchia nélküli hagyománynak a kisugárzása nemcsak a politikában, hanem a családi életben, sőt az építészetben is érezhető. A szomszédos Dánia, Svédország, Németország, Lengyelország és Oroszország földjén királyok, hercegek, főurak, főpapok századokon át kastélyok, várak, paloták, templomok, kolostorok építésével állítottak maguknak emléket. A kései utódok megcsodálva alko-

tásaikat tisztelettel, sokszor áhítattal emlegetik neveiket, nem is gondolva arra, ki volt a kitervező, ki álmodta kőbe, fába, vasba a remekebbnél remekebb épületegyütteseket.

Ezzel szemben Finnország nem ismeri az „udvari" építészetet. A hódító svéd és orosz nemesség alig hagyott maga után valamit. Ebbe a történelmi „űrbe" ugrottak be a finn építészek. Királyok, császárok helyett építettek, nem a koronás fők és a kényes főúri rend számára alkottak, hanem a közember, a tudomány, a kultúra, a művészetkedvelők és a romantikus álmodók számára teremtettek csodálatos palotákat, épületeket, lakóházakat, városnegyedeket és új városokat. Így ebben a kis országban az építészeknek kivételes társadalmi rangjuk van — alkotásaikkal kapcsolatban nevüket tisztelettel emlegetik, a közösség teljes bizalmát élvezik, és ami az alkotás szabadsága szempontjából nagyon lényeges, az állami hatóságok, a tőkével rendelkező pénzemberek, a gazdaság és a helyi községi szervek teljes bizalmát élvezik. Nem csoda, hogy ilyen kedvező társadalmi klímában a modern finn építészet európai szintre emelkedett. Magalapozói Geselius, Lindgren, Brigman, Alvar Aalto és Eliel Saarinen voltak.

Ezt a könyvet, a városlakó ember környezetének megnemesítésével oly sokat foglalkozó E. Saarinen az emberi hajlékok és városok esztelen, tömeges pusztításának idejében, 1943-ban írta. Talán paradoxálisan hat — a kíméletlen pusztítások idején a jövő városának vízióját vetni papírra —, de mindenesetre rendkívül „időszerű" cselekedet volt.

A könyv tartalmából pedig a következő alapvető tanulságok szűrhetők le. Ismeretes, hogy a civilizált világ napjainkban a sorsdöntő változások egész sorát éli át. Azonban semmiféle tartós eredmény nem érhető el, amíg egy valóban sajátos, fundamentális kérdés nem oldódik meg — nevezetesen a világ országaiban olyan elfogadható lakásviszonyokat és egészséges természeti környezetet kell teremteni, amely lehetővé teszi az ember egyéniségének és az alkotó munkának teljes kibontakozását. Az emberiség demográfiai forradalmának és az urbánus közösségek óriási méretű felduzzadásának idején egyáltalán nem lehet közömbös az a kérdés — milyen lakásban és környezetben él és dolgozik az ember.

Az építészeti problémák lényegében humánus jellegűek. Minden városrendezést ezzel az axiómával kell kezdeni: a város elsődleges rendeltetése, hogy az emberi természet kívánalmainak megfelelő lakásviszonyokat, munkakörülményeket és életlehetőségeket biztosítson lakosai számára. A városok átalakítását, rendezését, további fejlesztését a lakások, a lakóházak és azok környezetének kialakításával, nem pedig a monumentális épületek, fényűző terek, pompázó sugárutak létesítésével kell kezdeni. A városrendezések központi kérdése nem a városkép felszínes szépítgetése, üres, hivalkodó díszítgetése, hanem a városi organizmus olyan irányú alakítása, amely a társadalom alapsejtje, a család számára kellemes lakást, feszültségmentes és időmegtakarító életlehetőségeket biztosít. A városépítőknek állandóan szem előtt kell tartaniok, hogy a család a társadalom alapköve. Az ember testi és szellemi fejlődése nem kis mértékben függ a lakásviszonyoktól, az urbánus környezet minőségétől.

Tehát a város van az emberért, és nem fordítva. Azonban a lakosságnak is vannak kötelezettségei. Nem lehet közönnyel, érdektelenséggel szemlélni a fizikai várostest alakulását, annak pillanatnyi állapotát. Tartós érdeklődésre, éber segítőkész közreműködésre van szükség. A városfejlesztés a legszélesebb értelemben közügy. Különösen fontos a városban élő alkotó művészek és műszaki dolgozók viszonyulása a városépítés legkülönbözőbb problémáihoz.

„Mutasd meg városod, és megmondom, milyen kultúrszínvonalon van lakossága, melyek a törekvései, ambíciói" — mondja E. Saarinen, és ez a megállapítás alighanem éppúgy érvényes, mint az a közmondás, mely szerint: „mond meg, ki a barátod, és megmondom, ki vagy". Minden város egy nyitott könyv — az érteni tudó sok mindent kiolvashat belőle.

Végezetül még ennyit: E. Saarinen könyve a városépítők, területi tervezők, de a városlakók számára is egyaránt nagyon hasznos olvasmány.

Sisa Irén

Zágrábi Közgazdasági Intézet: Jugoszláv gazdasági jelenségek időszerű problémái

A mű eredeti címe: *Aktuelni problemi privrednih kretanja Jugoslavije.* — Ekonomski institut Zagreb. Redaktor: Dragomir Vojnić. Redakcija: Z. Jašić, P. Jurković, M. Korašić, G. Nikić, M. Sekulić, E. Sirotković, I. Vinski, D. Vojnić. Izdavač: Informator — Zagreb, 1973.

Tartalom

Dragomir Vojnić: Predgovor. — Marijan Korašić: Opće karakteristike privrednih kretanja. — Gorazd, Nikić, Josip Štahan: Osnovne karakteristike osobne potrošnje. — Miroslav Prica: Strukturne promjene u proizvodnji i investicijama 1971—1975. — Pero Jurković: Ocjena kratkoročnog djelovanja fiskalne politike na privredna kretanja. — Zoran Jašić: Neki elementi deficitarnog finansiranja privrednog razvoja s posebnim osvrtom na izvanbudžetsku bilancu. — Ivo Fabine: Kriteriji uspešnosti ekonomskih veza sa svijetom. — Ecija Sirotković: Faktori inflacionih kretanja u jugoslovenskoj privredi. — Mato Babić, Gorazd Nikić: Utjecaj rasta cijena uvozne robe na rast općeg nivoa cijena u Jugoslaviji.— Ivo Vinski: Predviđanja kretanja društvenog proizvoda i bogatstva 1970—1985.

Ez a tanulmány sorrendben a hatodik, amelyet a Zágrábi Közgazdasági Intézet megjelentet. A könyv a Jugoszláv Közgazdászok Szövetségének vitaanyagaként szolgált a múlt év decemberében Opatijában megtartott tanácskozás témájához, A jugoszláv gazdasági jelenségek időszerű problémáihoz. A könyv tulajdonképpen a „Jugoszláv gazdasági jelenségek és Jugoszlávia gazdaságpolitikája" című szaklap tudományos munkájának az összefoglalása. A Zágrábi Közgazdasági Intézet tudományos kutató munkásságára jellemző, hogy igen részletesen és átfogóan foglalkozik olyan problémákkal, amelyek hazánk gazdasági bizonytalanságát fokozzák.

Noha nálunk az infláció minden megjelenési formáját részletesen elemezték a közgazdászok 1972-es portoroži tanácskozásán, mégis több tanulmányban újra találkozunk az inflációs problémák fejtegetésével. Sok munkában az inflációt úgy állítják be, mint társadalmi-gazdasági problémát, amely a jugoszláv gazdasági újratermelésben kialakult viszonyokból ered valamint abból a tényből, hogy a közvetlen termelők szemszögéből nézve az értéktöbblettel való rendelkezési rendszer nem véglegesen tisztázott.

A könyv szerzői külön figyelmet szenteltek hazánk gazdasági szerkezetében tapasztalható diszharmóniának. A hiányzó összhang valójában a gazdasági rendszer és a gazdaságpolitika gyengeségéből és hatóképtelenségéből ered.

A Zágrábi Közgazdasági Intézet könyve egy külön tanulmányt is tartalmaz (dr. Ivo Vinski: Predviđena kretanja društvenog proizvoda i bogatstva 1970—1985.), amely tulajdonképpen a Közgazdászszövetség Tanácsa számára készült és azokra a köztársaságközi megbeszélésekre vontakozik, amelyek a jugoszláv gazdasági fejlődés távlati irányvonalainak kidolgozásával foglalkoztak.

A kutatások eredményeinek jelentősége és időszerűsége alapján kiemeltünk a könyvből néhány fontosabb tanulmányt. Ily módon a Létünk olvasói megismerkedhetnek a terjedelemre rövid, de igen tartalmas könyvvel és ezáltal tájékozódhatnak Jugoszlávia időszerű gazdasági problémáiról.

Marijan Korašić munkája (A gazdasági változások általános sajátosságai) igen kiváló elemzése az 1973-as gazdasági eredményeknek és sikertelenségeknek Jugoszláviában. A tanulmány minden egyes megállapítása egy igen nagy mennyiségi elemzés adatain alapszik.

csak néhány jelentős mutatót emelnék ki. Korašić megállapítja, hogy a lakosság életszínvonala az elmúlt évben körülbelül 3 százalékkal emelkedett (15. old.) 1972 júniusa és 1973 júniusa között 132.000 személy lépett munkaviszonyba, amely 3,2 százalékos növekedést jelent (17. old.). Egy általános pozitív mutató azt szemlélteti, hogy állandóan csökken azoknak a gazdasági szervezeteknek a száma, amelyek folyószámlái zárlat alatt álltak, ez pedig azt jelenti, hogy gazdaságunkban emelkedett a fizetőképesség.

Gazdaságpolitikánk intézkedései az 1973-as évben arra irányultak, hogy a fogyasztást reális keretek közé szorítsák, és hogy a nemzeti jövedelmet a bővített újratermelés anyagi alapja növelésének javára osszák fel. E tekintetben Korašić szerint észlelhető kezdeti eredményeket értünk el. (26. old.).

Jugoszlávia gazdaságában az 1973-as év folyamán tapasztalható hiányosságok, mulasztások és gyengeségek a legkülönfélébb formákban nyilvánultak meg. Korašić már tanulmánya legelején megállapította, hogy az év folyamán megvalósított tervek szinte kivétel nélkül eltérnek a gazdaságpolitika céljaitól. Legnagyobb negatív jelenségként Korašić a gazdasági tevékenység növekedési rátájának igen kedvezőtlen alakulását emeli ki. Ez a növekedési ráta az 1973-as év első felében 3 százalék körül mozgott, ami az előirányzott 6—7 százaléknál jóval kisebb. (10. old.). A pénztömeg növekedését 17 százalékra terveztük, a megvalósított növekedés pedig 47 százalékot tett ki (22. old.), ami nagyobb, mint az 1972-es évben. Ennek következménye pedig az lett, hogy a kiskereskedelmi árak gyorsabban emelkedtek mint 1972-ben, a létfenntartási költségek hirtelen megnövekedtek. (1973 első negyedében a létfenntartási költségek 19,9 százalékkal nagyobbak, mint az 1972-es év megfelelő időszakában.) A létfenntartási költségek emelkedésének következménye pedig az lett, hogy a munkások valóságos személyi jövedelme általánosan csökkent. (16. old) A gazdasági kivándorlás az 1973-as évben ismét megnövekedett. Külön problémát okoz az a körülmény, hogy a kivándorló munkások között emelkedett a szakkáderek részaránya. A munka termelékenységének növelése terén sem értünk el elfogadható eredményeket. Korašić ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „A munka termelékenységének növekedési rátája az egész gazdaságban 1969 óta állandóan esik. Ezt a csökkenést kifejezetten az 1972-es évben, de még jobban 1973-ban észlelhetjük, amikor a megvalósított termelésnövekedés kisebb volt, mint a foglalkoztatottak számának emelkedése. Ekkor a munka termelékenységének növekedési rátája negatív volt. Az előirányzott intenzív gazdálkodás helyett extenzív gazdálkodással állunk szemben." (19. old.)

Korašić gazdaságpolitikánk általános hatóképességéről ezt mondja: „Eddigi és jelenlegi gazdaságpolitikánkra is jellemző, hogy túlbecsüljük hatóképességét. A gazdaságpolitika akkor lesz hatékonyabb, ha feladatkörét azokra a területekre korlátozzuk, amelyen hathat és hatnia is kell." (28. old.) Korašić véleménye szerint a gazdaságpolitika jelentősen hozzájárulhat a gazdaság megszilárdításához, ha a gazdasági határozatok meghozatalakor nem becsüljük le a piacrendszer kidolgozásában működő önálló döntéshozókat. (28. old.)

Ecija Sirotković a „Jugoszláv gazdaságban tapasztalható infláció tényezői" című munkájában abból a megállapításból indul ki, hogy az időszerű gazdasági irodalom még mindig nem dolgozott ki az inflációról egy konzisztens elméletet annak ellenére, hogy az infláció sok megjelenési formáját és okát már megmagyarázta. A szerző úgy véli, hogy ez a hiányosság abból származik, hogy az infláció lényegének megmagyarázásánál nem a termelési viszonyokat vették kiindulópontul.

A tőkés társadami-gazdasági viszonyok között az infláció legfőbb előidézője a ciklikus árutermelés, amely a rendszer sajátos ellentmondásaiból ered. Ezzel kapcsolatban a szerző ezt mondja: „A tőkés termelés ciklikus jellege, a termelés anyagi szerkezetében felbomlott arány valamint az árualapok és vásárlási alapok közötti felbomlott egyensúly szüntelen előidézői az inflációs jelenségeknek. Ezért az infláció a tőkés árutermelésben törvényszerű jelenség. (112. old.)

Ez a megállapítás az infláció okairól igazolja Marx nézeteit a termelésben bekövetkező aránytalanságról. Marxot idézve: „Ezért az, ami pénzpiaci válságként jelenik meg, valójában magának a termelési és újratermelési folyamatnak a rendellenességeit fejezi ki." (Marx: A tőke, második kötet, 290. old. Kossuth Kiadó Budapest, 1968.).

A szerző véleménye szerint a jugoszláv gazdaságban tapasztalható infláció igen lendületes. Ebből ered a szerző eléggé szkeptikus megállapítása, miszerint a gazdaságpolitika minden eddigi törekvése, amely az infláció felszámolására irányult — sikertelen maradt. (113. old.)

A továbbiak során megállapítja, hogy az infláció okait vizsgáló elemzéseinkre két fő irányvonal jellemző. Az egyik felfogás szerint az infláció okozója a beruházások, a másik csoport véleménye szerint pedig a személyi jövedelmek kedvezőtlen alakulása. A szerző úgy véli, hogy mindkét nézet egy bizonyos mértékben egyoldalú, mert nem veszik tekintetbe

a termelésben kialakult viszonyok hatását az inflációs folyamatra. (114. old.) Végül arra a következtetésre jut, hogy az infláció kérdésének megoldásakor feltétlenül meg kell változtatni a termelési viszonyokat, amelyek aztán serkentőleg hatnak a kiegyensúlyozott fejlődésre, amely tulajdonképpen a munkások természetes igényeit elégíti ki. (117. old.).

Ecija Sirotković úgy véli, hogy az újratermelési folyamat beállításához — a társult munka követelményeinek megfelelően — biztosítani kell bizonyos társadalmi-gazdasági feltételeket. Ezeket a feltételeket pedig a termelőerők távlati fejlesztési programja által lehet megteremteni. Csak ily módon tudjuk a tartós és kiegyensúlyozott fejlődést szavatolni és az inflációt elfogadható keretek közé szorítani. Az elemzés a következő sorokkal zárul: „Csak ekkor mutatkozik meg az önigazgatású rendszer előnye más rendszerekkel szemben." (118. old.)

Mato Babić és Gorazd Nikić közös dolgozatukban („A behozatali áru áremelkedésének hatása a hazánkban tapasztalható általános árdrágulásra") sajátos módszert alkalmazva megfelelő felméréseket végeztek el, amelyek alapján néhány igen jelentős következtetést fogalmaztak meg.

A dinár 1971-es 43,35%-os leértékelésének hatását egyes ágazatok gazdasági helyzetére a következő táblázatban szemléltetik. (Itt csak nénány jellegzetes adatot közlök.)

A 43,35%-os leértékelés hatása egyes ágazatok relatív gazdasági helyzetére és áraira

Ágazat	Százalékban kifejezett emelkedés	
	Költségek	Árak
Széntermelés és szénfeldolgozás	4,5	5,9
A nafta derivátjainak előállítása	17,8	19,3
Szinesfémkohászat	8,2	14,9
Hajóépítés	11,8	15,4
Vegyipar	9,6	14,4
Bőripar	7,0	11,4
Posta és közlekedés	7,3	9,5
Kereskedelem	0,2	0,6

(A teljes táblázat a 123. oldalon található meg.)

A táblázatból világosan kitűnik, hogy a dinár leértékelése nem egyenlő mértékben érintette a különböző ágazatok költségeit és árait. Rögtön szembetűnik, hogy a kőolaj termékeinek előállítását, a hajóépítést és a bőripart érintette legkedvezőtlenebbül a leértékelés.

Szem előtt kell tartani azt a tényezőt is, hogy a jugoszláv ipar termelése az utóbbi években növekedő irányzatú, de a behozatal mutatója 1961-ben 0,16 volt míg 1971-ben 0,27! A behozatal növekedése folytán a külföldi piacokon bekövetkező áremelkedés egyre inkább kifejezésre jut a mi piacunkon is. Ez a jelenség 1968-ban szinte jelentéktelen volt, 1970-ben azonban a nemzetközi piaci árak hatása hazánk piaci áraira 2%-ban fejeződött ki. (127. old.).

A két szerző munkáját a következő ajánlattal fejezi be: „Ilyen jellegű elemzést alkalmazni kellene a gazdaságpolitika egyes intézkedéseinek meghozatala előtt, amelyekkel csökkenteni vagy semlegesíteni akarjuk a külföldi hatást piaci árainkra." (128. old.).

Ivo Vinski, aki egyike a nemzeti jövedelmünket tanulmányozó legismertebb kutatóknak, „A társadalmi termék és változásainak előirányzása az 1970—1985-ös időszakban" című munkájában egy igen jelentős tervezetet közöl a társadalmi termékről és a nemzeti vagyonról.

A nemzeti vagyon alakulásának tervezetében a szerző az állóalapból mint a nemzeti vagyon mutatóiból indul ki. Ezt mondja: Az állóalapokra az emberi munkával létrehozott társadalmi össztermék több mint kétharmada jut." (129. old.).

Két táblázatban szemléltetjük a nemzeti vagyonra vonatkozó kutatásainak eredményeit az 1970—1985-ös időszakra

Az aktív állóalapok új értéke 1970—1985.

1966-os árakban kifejezve

A népgazdaság ágazatai és nemzeti területek	1970. (millió dinár)	1985. (millió dinár)	Index 1985/1970 = =100
	Jugoszlávia a népgazdasági ágazatok szerint		
Összesen	454.317	1,080.588	238
Termelő ágazatok	261.535	640.542	245
Ipar és bányászat	101.707	300.641	295
Mezőgazdaság és halászat	59.394	95.081	160
Közlekedés és híradástechnika	75.457	181.518	240
Más termelő ágazatok	24.977	63.482	241
Nem termelő ágazatok	192.782	440.046	228
Lakásépítés és kommunális építkezés	161.845	359.801	222
Más nem termelő ágazatok	30.937	80.245	259
	Jugoszlávia a nemzeti területek szerint		
Jugoszlávia	454.317	1,080.588	238
Bosznia-Hercegovina	55.514	163.875	295
Crna Gora	10.668	29.689	278
Horvát Szocialista Köztársaság	126.055	275.103	218
Macedónia	23.369	69.907	299
Szlovénia	68.178	142.675	211
Szerbia	170.533	399.339	243
Szűkebb Szerbia	105.847	243.329	230
Vajdaság	53.032	114.352	217
Koszovó	11.654	41.058	352

A táblázat a könyv 134. oldalán található meg.)

Az állóalapok évi növekedési rátája az 1970—1985-ös időszakban

A népgazdaság ágazatai és nemzeti területek	Évi növekedési ráta az 1966-os állandó árak alapján
	Jugoszlávia a népgazdaság ágazatai szerint
Összesen	6,0
Termelő ágazatok	6,2
Ipar és bányászat	7,5
Mezőgazdaság és halászat	3,2
Közlekedés és híradástechnika	6,0
Más termelő ágazatok	6,4
Nem termelő ágazatok	5,7
Lakásépítés és más kommunális építkezés	5,5
Más nem termelő ágazatok	6,6

A népgazdaság ágazatai és nemzeti területek	Évi növekedési ráta az 1966-os állandó árak alapján
	Jugoszlávia a nemzeti területek szerint
Jugoszlávia	6,0
Bosznia-Hercegovina	7,5
Crna Gora	7,1
Horvát Szocialista Köztársaság	5,3
Macedónia	7,6
Szlovénia	5,1
Szerbia	5,8
Szűkebb Szerbia	5,7
Vajdaság	5,3
Koszovó	8,8

(A táblázat a könyv 135. oldalán található meg.)

Mint ahogy a táblázatokból kitűnik, 1985-ben összesen 2,5-szer leszünk gazdagabbak mint 1970-ben. A termelő ágazatok közül leggyorsabban az ipar és bányászat fejlődik, itt az évi növekedési ráta 7,5%-ot tesz ki. Vajdaság évi növekedési rátája az 1970—1985-ös időszakban 5,3%, amely a jugoszláv átlag alatt (6%) áll.

Igen érdekes a következő táblázat is.

Jugoszlávia társadalmi összterméke az 1966-os állandó árak alapján

A népgazdaság ágazatai	1970. (millió dinár)	1985. (millió dinár)	Évi novekedési ráta 1970—1985.
Összesen	115.341	318.546	7,01
Ipar és bányászat	40.929	151.748	9,13
Mezőgazdaság és erdészet	25.011	40.460	3,26
Közlekedés és híradástechnika	8.887	23.947	6,83
Más termelő ágazatok	40.515	102.391	6,37

(A táblázat a könyv 130. oldalán található meg.)

Általános vélemény szerint a gazdaság jelenlegi fejlettségi foka mellett Európában a 6%-os évi növekedési ráta átlagos. A társadalmi össztermék 4—6%-os évi növekedési rátája közepesnek, a 4%-on aluli pedig alacsonynak számít. Vinski tervezete és az előbbi megállapítás alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Jugoszlávia gazdasága az 1970—1985-ös időszakban igen gyorsan fog fejlődni. Vinski értékelése szerint nemzetközi viszonylatban Jugoszlávia gazdaságilag a közepesen fejlett országok közé tartozik. 1970-ben az egy lakosra eső társadalmi termék körülbelül 1000 dollárt tesz ki. Ezt a következő táblázatból láthatjuk:

A lakosonkénti társadalmi termék

— a dollár 1970-es állandó értékében kifejezve

Á l l a m o k	Elmúlt időszak	T e r v e z e t		
	Évi átlag 1968—1970.	Megközelítőleg az 1975-ös évben	Megközelítőleg az 1980-as évben	Megközelítőleg az 1985-ös évben
USA	4.860	5.585	6.398	7.206
Anglia	2.633	3.027	3.496	3.923
Német Szövetségi Közt.	3.002	3.690	4.544	5.455
Franciaország	2.979	3.552	4.293	5.066
Hollandia	2.433	2.846	3.395	3.926
Olaszország	1.811	2.214	2.762	3.368
Jugoszlávia	944	1.241	1.655	2.202
Magyarország	1.312	1.669	2.117	2.636
Lengyelország	1.309	1.643	2.088	2.609
USSR	1.569	2.053	2.694	3.449
Csehoszlovákia	1.739	2.099	2.598	3.147
Német Demokratikus Közt.	2.012	2.513	3.165	3.879

(A táblázat a könyv 146. oldalán található meg.)

Igen derűlátó a táblázat alapján levont következtetés, miszerint a személyenkénti társadalmi termék 1985-ben 2,2-szer lesz nagyobb mint 1970-ben.

Végül néhány rendkívül fontos megállapítással zárjuk le ezt az elemzést. Idézem Ivo Vinskit: (130. old.)

„A jelenlegi állás szerint Nyugat-Németország 9,5-szer több társadalmi termékkel rendelkezik mint Jugoszlávia, Franciaország nyolcszor többel, Anglia pedig hét és félszer. Az 1950-es években Jugoszlávia és az említett nyugat-európai államok közötti különbség nagyobb volt. Az 1985-ös időszakban előreláthatóan csökkenni fognak ezek a különbségek. Az 1950-es években Anglia társadalmi összterméke tizenötször nagyobb volt mint Jugoszláviáé (jelenleg csak 7,5-szer), 1985-ben az angol társadalmi össztermék csak 4,5-szer fogja felülmúlni a jugoszlávot. Az 1950-es években Nyugat-Németország és Franciaország társadalmi összterméke 13-szor illetve 11-szer volt nagyobb mint Jugoszláviáé (jelenleg 9,5-szer illetve nyolcszor nagyobb). Az 1985-ös időszakban Nyugat-Németország és Franciaország társadalmi összterméke 6,5-szer illetve 5,5-szer lesz nagyobb mint Jugoszláviáé.

Olaszország jelenleg 5,5-szer nagyobb társadalmi össztermékkel rendelkezik mint Jugoszlávia. Az 1950-es években 6,5-szer volt nagyobb, az 1985-ös években pedig előreláthatólag négyszer lesz nagyobb.

Jugoszlávia társadalmi összterméke és a keleti illetve nyugati államok társadalmi összterméke közötti különbségek csökkenő irányzatot mutatnak a harminc éves összehasonlítási időszak alapján, ami a nyugati államok felé még kifejezettebb. A keleti államokhoz viszonyítva is észlelhető ez az irányzat, de itt valamivel gyengébb. Kivételt képez a Szovjetunióval való összehasonlítás, ugyanis a két ország társadalmi össztermékének növekedési rátája közötti különbség nem volt nagy sem az elmúlt évtizedben, és előreláthatólag nem is lesz az elkövetkező időszakban sem.

A Zágrábi Közgazdasági Intézet e könyvbe foglalt tanulmányai bizonyítják, hogy a jugoszláv gazdaság számára milyen jelentős ennek az intézetnek a munkássága mind elméleti mind gyakorlati téren.

A kiadvány továbbá arra is rámutat, hogy milyen nagy szükség van hasonló kutatóintézet létesítésére a Vajdaság területén is.

Számunk szerzői

Miloš Bekonja Szabadka	egyetemista, a szabadkai Közgazdasági Kar hallgatója
Dr. Darvas Andor Szabadka	a biológiai tudományok doktora, egyetemi tanár, a szabadkai Közegészségi Intézet szakmunkatársa
Stevan Doronjski Belgrád	közéleti munkás, a JKSZ elnökségének tagja
Dömötör Tekla Budapest	a néprajzi tudományok kandidátusa, az ELTE néprajzi tanszékének tanára
Csula Mária Szabadka	egyetemista, a szabadkai Közgazdasági Kar hallgatója
Mr. Dušan Ičević Belgrád	a politikai tudományok magisztere, a JDNSZSZ Elnöksége Végrehajtó Bizottságának tagja
Dr. Györe Kornél Szabadka	a budapesti egyetemen földrajztudományokból szerezte meg doktorátusát, a szabadkai Pedagógiai Akadémia tanára
Bogomil Karlavaris Újvidék	festőművész, az újvidéki Pedagógiai Főiskola tanára
Kemény G. Gábor Budapest	történész, a budapesti Széchenyi Könyvtár tudományos munkatársa
Dr. Franjo Kožul Szarajevó	a politikai tudományok doktora, a szarajevói Politikai Tudományok Karának tanára
Laki László Szabadka	okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegédje
Marija Mihalik Szabadka	egyetemista, a szabadkai Közgazdasági Kar hallgatója
Milan Milošev Szabadka	egyetemista, a szabadkai Közgazdasági Kar hallgatója
Minda Tibor Újvidék	okleveles politikológus, a Tartományi Végrehajtó Tanács alelnöke
Palusek Béla Szabadka	andragógus, a szabadkai Munkásegyetem szakmunkatársa
Dr. Rehák László Szabadka	a társadalompolitikai tudományok doktora, a szabadkai Közgazdasági Kar tanára
Mr. Somogyi Sándor Szabadka	a közgazdasági tudományok magisztere, a szabadkai Közgazdasági Kar tanára
Szilágyi Gábor Szabadka	festőművész, a szabadkai Képzőművészeti Találkozó igazgatója
Toháti László Szabadka	okleveles technológus, a szabadkai Közegészségügyi Intézet szakmunkatársa
Urbán János Szabadka	író, a Vajdasági Írók Egyesületének alelnöke
Nedeljko Vugdelija Szabadka	egyetemista, a szabadkai Közgazdasági Kar hallgatója

A Létünk
nyomdában levő 6.
(november—december)
számának
tartalmából

Ágoston András: A föderalizmus és az önigazgatás eszméinek fejlődése és a Szövetségi Képviselőház alkotmányos modelljei

Kovács Teréz: A tanyák társadalmi folyamatai egy bácskai községben

Körmendi Ferenc: Az esztétikai, matematikai és kísérleti visszatükröződésről

Penavin Olga: A népi tudás, a népi hagyományok gyűjtése a felszabadulás után a jugoszláviai magyarság körében

Berkes Eszter: A szlavóniai magyar népsziget tánchagyományai

Katona Imre: A magyar parasztság történelemszemlélete

Sáfrány Ferenc—Szekeres Zoltán: Az egyetemi hallgatók szociális összetétele és a tanulmányi eredmény korelációja

Veljko Milatović: A helyi közösség szerepe politikai rendszerünkben

Edvard Kardelj: Az önigazgatás eddigi fejlődése és az alkotmánymódosítások oka

Molnár Irén: A hazai ifjúságszociológiai kutatások eredményeinek összegezése

Gaál György: Mózsi Ferenc: Nemzetiségi iskola – irodalmi nevelés

létünk – társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. – Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. – Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 2/I. Szerkesztőségi óra minden pénteken 16-tól 17 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányonként 5 dinár, kettős számoké 10 dinár. Előfizetés folyó évre belföldön 25, külföldi címzettre 50 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.